

jules romains

«Alături de Romain Rolland, Georges Duhamel, François Mauriac sau Roger Martin du Gard, Jules Romain este unul dintre reprezentanții cei mai importanți ai acelei direcții a romanului francez din secolul al XX-lea care coboară din Balzac și Zola. Cu excepția lui François Mauriac, a cărui situație e oarecum particulară, toți acești romancieri, afirmați în perioada care precede cel de al doilea război mondial, impun așa-numitul roman-fluviu, conceput ca o cronică și ca o frescă socială.»

IRINA MAVRODIN

599

jules romains

oameni de
bună-voință

jules romains

editura minerva

Vol. I-IV — lei 20

Coperta : *Andrei Olsufiev*

Jules romains

oameni de bună-voință

ROMAN

I

6 OCTOMBRIE

TRADUCERE DE
GRIGORE STURDZA
PREFAȚĂ DE
IRINA MAVRODIN

1970

EDITURA MINERVA

BUCUREȘTI

JULES ROMAINS

Les Hommes de Bonne Volonté

I *Le 6 octobre*

II *Crime de Quinette*

III *Les Amours enfantines*

IV *Eros de Paris*

© 1932, by Ernest Flammarion

JULES ROMAINS ȘI ROMANUL UNANIMIST

Alături de Romain Rolland, Georges Duhamel, François Mauriac sau Roger Martin du Gard, Jules Romains este unul dintre reprezentanții cei mai importanți ai acelei direcții a romanului francez din secolul al XX-lea care coboară din Balzac și Zola. Cu excepția lui François Mauriac, a cărui situație e oarecum particulară, toți acești romancieri, afirmați în perioada care precede cel de al doilea război mondial, impun așa-numitul roman-fluviu (care, în ciuda noului său nume, este foarte aproape de marile cicluri romanești din secolul al XIX-lea), conceput ca o cronică și ca o frescă socială.

În această specie de roman sînt prezentate unele elemente prin care se încearcă să se inoveze tehnica romanului tradițional — dar e vorba, în fond, de o foarte timidă încercare. Prin el nu se deschide o direcție nouă a romanului francez din secolul al XX-lea ci, de fapt, se prelungește o glorioasă tradiție, care, bucurîndu-se încă de o mare autoritate, își supraviețuiește. Sînt ro-

mane care continuă un drum și prin care acest drum ia sfârșit. (Romanul lui Proust, care totuși le precedă, reprezintă tocmai cazul opus: în ciuda persistenței unei anumite tradiții balzaciene — căci romanul *În căutarea timpului pierdut* poate fi citit și ca o cronică a unei societăți, ca o nouă *Comedie umană* — concepția lui va marca în mod esențial întreaga dezvoltare a romanului francez modern.)

Intr-un sehs, toți acești autori de solide și vaste construcții romanești, aparțin mai curînd secolului al XIX-lea, nu numai prin scriitura dar și, în ultimă instanță, prin problematica lor, între acestea două existînd, cum e și firesc, un raport de condiționare. Noi medii și noi tipuri sociale, generate de noi momente istorice, vin să se adauge la bogata listă a celor inventariate de Balzac sau de Zola, scriitorul fiind animat, în linii mari, de același raționalism optimist și plin de certitudini, chiar dacă tulburat uneori de sumbre presimțiri cu privire la mersul neliniștitor al evenimentelor istorice sau la posibilele rezultate aberante ale dezvoltării, dincolo de orice închipuire, a tehnicii.

Lumea rămîne pentru această categorie de scriitori o realitate familiară, cunoscută, sau, în orice caz, cognoscibilă, credință care îi pune la adăpost de marile angoase pe care le va cunoaște literatura existențialistă sau cea aflată la frontierele acesteia.

Tentativele de inovare a tehnicii romanești se reduc, în ultimă instanță, în mai mare sau mai mică măsură, la toți acești scriitori, la faptul că, din rectilinie (cf. mult citatul reproș pe care Gide i-l făcea prietenului său

Roger Martin du Gard în legătură cu compoziția rectilinie a romanului *Les Thibault*), compoziția tinde să devină complexă, „polifonică“, la Romain Rolland mai ales, care scrie în anii 1904—1912 romanul în zece volume *Jean-Christophe*. Dar romanul continuă să rămână un „Bildungsroman“, uzînd de străvechiul artificiu prin care el capătă unitate și coerență datorită unui erou a cărui conștiință înregistrează o realitate obiectivă, exterioară, în variatele ei înfățișări, erou care, în timpurile mai noi, mai ales, cunoaște el însuși o anumită evoluție, în contact cu această realitate.

Jules Romains a îndrăznit oarecum mai mult — la un moment dat el și-a putut chiar intriga cititorii —, în măsura în care crezul său umanist l-a obligat la folosirea tehnicii simultaneismului.

Dar unanimismul, de care este legat numele său și al cărui creator este, nu-i, după cum are grijă să precizeze Jules Romains, numai o școală literară, ci mult mai mult decît atît: e o „filozofie lirică, o adevărată religie, un nou stil de gîndire și de sensibilitate, o atitudine și o soluție de viață (suprarealiștii vor afirma același lucru despre suprarealism).

El comportă, într-un anume sens, o trăire și o angajare integrală, angajare pe care Jules Romains a încercat-o în mod concret atunci cînd s-a afiliat grupului de prieteni scriitori — printre care și Georges Duhamel — care întemeiaseră în spiritul unanimist al unei „camaraderii lirice“ acel efemer dar admirabil falanster (1906—1908), numit de ei în amintirea „abației Thélème“ a lui Rabelais, „abația Créteil“.

Iată de ce romanul unanimist a lui Jules Romains ar putea fi, dintr-un punct de vedere, considerat și romanul unui comportament, al unui stil de viață, și s-ar putea face o apropiere, foarte discutabilă de fapt, între el și romanul generației etice din 1930. (Discutabilă în măsura în care romanul lui Jules Romains, autor al unui tratat despre *Vederea extra-retiniană*, avînd la bază, ca și cel al lui Roger Martin du Gard, fișa științifică, documentul; în cea mai bună tradiție naturalistă este, înainte de orice, fresca unei societăți.)

Acest specialist în științe naturale (dar și în litere și filozofie) are un temperament prin excelență liric, ceea ce ne și explică de ce a debutat ca poet. Face parte din familia spirituală a lui Hugo și a lui Zola — dar e lipsit de vizionarismul celui dintîi, deși i se aseamănă printr-o remarcabilă capacitate de a concretiza conceptul abstract — și, mai mult chiar decît cu opera lui Balzac, se pot stabili analogii între romanul său și *Mizerabili* sau *Les Rougon-Macquart*, monumentală creație a naturalismului, în care acest mare liric care este Zola își impune ca pe o asceză, mereu trădată, atitudinea impasibilă a omului de știință.

Unanimismul este de altfel în mod necesar de esență subiectivă și lirică, pentru că înainte de a se impune rațiunii el este o trăire și o cunoaștere pe planul imediat și personal al intuiției, o revelație pe care inițiatorul lui o are (așa cum Descartes și Pascal își avuseseră revelațiile lor) la optsprezece ani, într-o seară de octombrie mereu evocată mai tirziu, pe o stradă din Paris, strada Amsterdam. Este sentimentul unei comuniuni de

o intimitate absolută cu „viața unanimă“, a unei identificări a individului cu sufletul difuz al grupului efemer sau durabil constituit din care face parte — șuvoiul de oameni de pe stradă, călătorii dintr-un compartiment de tren, teatrul, biserica, uzina, cazarma, orașul.

Revelația unanimistă este în esență de aceeași natură cu experiența gidiană din *Les Nourritures terrestres* (*Fructele pământului*), sau cu filozofia lui Bergson. Le înrudește același gust pentru percepția directă, pentru „datele imediate ale conștiinței“, pentru cunoașterea intuitivă și nu intelectuală a realității. Grupul este simțit nu ca suma indivizilor, ci ca o realitate distinctă care îi transcende, ca o entitate, cu voință și reacții proprii, dar care este continuu modificată și direcționată de interacțiunea conștiințelor individuale — iar sentimentul de participare nemijlocită la această viață colectivă este exaltant pentru individ. Sentimentul victorii unanime este, astfel, un privilegiu, un har și o salvare a individului prin conștiința solidarității pînă la identificare cu grupul.

Este, neîndoielnic, în această atitudine — care presupune și o mai mare priză la real — o reacție la un anumit individualism, la estetica simbolistă sau la cea a unui Proust sau Valéry, dar totodată și un alt mod de a-l exalta pe individ, de vreme ce fiecare fapt de conștiință individuală își are ecoul în realitatea spirituală a unei colectivități și o poate modifica (acesta ar fi și ultimul sens, cel mai profund, al romanului *Les hommes de Bonne Volonté*). Eroul este, în această concepție, cel care modelează grupul, și prin el, realitatea, „l'homme de bonne volonté“ sau, în sens negativ, con-

structorul de false mituri, mistificatorul care se poate face pentru o clipă urmat de colectivitate, impunându-i propria-i voință (cf. *Donogoo, Knock*).

Acest sentiment al „vieții unanime apare pentru prima oară în volumul de versuri *Viața unanimă* (1908), ade-vărat manifest al unanimismului. Trebuie observat că poezia lui Jules Romains, ca și teatrul său, au o pondere deosebită în contextul creației sale, ele neaflindu-se nici într-un fel în poziție de inferioritate față de romanul său. Jules Romains e unul din acei scriitori „compleți“, foarte stăpîni pe meșteșugul lor, care excelează în tot ceea ce întreprind.

Dar mai există, fără îndoială, o explicație pentru această varietate de genuri abordate. Crezul său unanimist pare astfel nu numai a-și căuta modalitatea de expresie cea mai potrivită, dar și a uza de posibilitățile multiple pe care cele trei genuri, liric, dramatic și epic, i le oferă. Poezia sa, cu o prozodie depărtată de cea tradițională, fără a fi rupt totuși pe deplin cu aceasta, cu ritm larg și grav, de verset (într-un fel asemănător ritmului poeziei lui Claudel sau Peguy), de o mare simplitate a expresiei, poezie directă, aspră și bărbătească a cotidianului și a vieții cetății moderne (pe linia celei a lui Verhaeren, poetul „orașelor tentaculare“ și al „forțelor tumultuoase ale vieții“) comunică exaltarea vitală și beatitudinea revelației unanime, bucuriile simple împărtășite în comun, fraternitatea cu mulțimile active și umile din marile orașe. Teatrul îi îngăduie cu deosebite să-l înfățișeze pe eroul formator, modelator al grupului, dar și să realizeze o ironică detașare — prin

farsă și șarjă, detașare favorizată și de prezentarea scenică — de mistificările în care abundă lumea modernă. Atoatecuprinzătorul roman-fluviu îi dă însă scriitorului, care după câteva povestiri și romane de proporții mai reduse se fixează la această formulă, posibilitatea unui maximum de eficiență pe linia sugerării acelui simțămînt de plenitudine vitală și de împlinire spirituală realizat prin comuniunea cu „unanimul“.

Cele douăzeci și șapte de volume ale capodoperei sale, îndelung elaborată, *Les Hommes de Bonne Volonté*, apar între anii 1932—1946. Acest roman se vrea o „sumă“ a vieții politice, economice și sociale din anii 1908—1933, nu numai din Franța, dar și, în măsura în care e deosebit de semnificativă, din alte țări ale Europei. Apar aici mediile și tipurile cele mai variate, politicieni, oameni de afaceri, printre care mulți îmbogățiți de război, artiști, muncitori, soldați etc... toți acei „*hum-bles*“ care formează totodată marele număr al acelor „*hommes de bonne volonté*“ în miinile cărora stă viitorul omenirii.

În prefața sa, Jules Romains se explică în legătură cu concepția care a prezidat la elaborarea giganticei opere. Procedul lui Balzac, care „*constă în a trata, în romane separate, un anume număr de subiecte potrivit alese, astfel încît în cele din urmă juxtapunerea acestor tablouri particulare dă mai mult sau mai puțin echivalentul unui tablou de ansamblu*“ nu-l mai satisface, căci o astfel de construcție „*ne lasă impresia că unitatea seriei rămîne exterioară și, pe deasupra, se complică cu un artificiu*“. Nici tipul de „Bildungsroman“, care-și

realizează unitatea prin „*persoana și viața eroului principal*“, nu este, din motive asemănătoare, mai satisfăcător. Procedul „unanimist“ al lui Jules Romain va fi un altul : romanul său nu va cunoaște un erou principal „*ales în chip miraculos*“, nici „*acțiunea rectilinie*“. Nici chiar „*o armonie prea simplă între acțiuni*“ (ceea ce încercase să realizeze Romain Rolland construind romanul polifon) nă răspunde exigenței unanimiste. Romanul unanimist va fi conceput ca „*o diversitate de destine individuale care își urmează drumul fiecare în mod independent, ignorindu-se între ele de cele mai multe ori*“.

Jules Romain și-a realizat în mare măsură acest proiect ambițios. În roman apare un număr enorm de personaje, fictive și reale (șase sute, dintre care doar vreo patruzeci sfârșesc prin a ne deveni mai familiare, restul rămânând pentru noi, ca și în viață, simple cunoștințe, revăzute din când în când și despre care știm puține lucruri și numai în mod accidental), care, în marea lor majoritate, nu se cunosc între ele, și ale căror destine evoluează paralel, străine unele de altele, și totuși prinse în același context istoric.

Les Hommes de Bonne Volonté izbutește astfel să dea impresia unei lumi „deschise“. În aproape totală măsură elementul „deznodământ“ din romanul tradițional a dispărut. Aceste destine individuale se ivesc și dispar capricios, uneori definitiv, doar după o primă și scurtă apariție, precum „uedurile în nisipuri“. Le leagă altceva decât acea convenție literară care le implica într-o intrigă comună : faptul că sînt contemporane, că sînt

„martore“ la aceleași evenimente, mărunte sau mari — o rază de lumină căzînd într-un anume fel pe un zid într-o anume seară, sau un război.

Conștiința de a fi fost „martor“ în comun este și argumentul indestructibil pe care se întemeiază prietenia — ideea de prietenie, care este aici, de asemeni, un mod „unanimist“ de a simți și a trăi existența, joacă un rol foarte important în viața și creația lui Jules Romain — dintre Jerphanion și Jallez, figurile principale ale romanului, căci acest roman se organizează totuși pînă la un punct în jurul a doi eroi „aleși în chip miraculos“, care-i dau coerență și unitate în calitatea lor de conștiințe-martor. Totuși, mai mult decît în jurul lor, el se organizează în jurul unui „erou colectiv“, „simțit“ cu fervoare, Parisul, centru de viață tumultuoasă prin care trec toate liniile de forță ale romanului.

Fervoarea aceasta o mai cunoscuseră, dintre scriitorii francezi, și Hugo și Zola, despre ale căror romane s-a afirmat adesea că au drept personaj principal un „erou colectiv“. Cu Zola mai ales, despre care s-ar putea spune că uzează într-o oarecare măsură de tehnica decupajului cinematografic, folosită și de Jules Romain, se pot face cele mai importante apropieri. Amîndoi scriu un roman poetic — dar nu în sensul strict în care e utilizat termenul cînd e aplicat la o anumită categorie de romane moderne din care voința de a „imita“ realitatea a dispărut cu totul —, de proiecție violent subiectivă a eului, capabil de percepție imediată și globală și uzînd mult de metaforă. Întîlnim la amîndoi același desfrîu liric mereu ținut în frîu de voința de obiectivitate,

voință care are drept rezultat o mare cantitate de pagini fastidioase pe care ambii autori au curajul de a le păstra, făcînd din ele temelia solidă a romanului lor.

Dar Jules Romains, mult mai mult decît Zola, își structurează romanele prin juxtapunerea a nenumărate episoade sau momente discontinuî, fără relație aparentă între ele, adevărate secvențe cinematografice, renunțînd, totuși numai parțial, la tradiționalul artificiu al unei intrigi arbitrare care „să lege” personajele între ele, și încercînd să fundamenteze ideea de unitate a operei pe cu totul alte principii.

Tehnica aceasta simultaneistă, analitică și globală totodată, prin care scriitorul vrea să cuprindă — cu o privire simultană, care lasă totodată intactă diversitatea punctelor de vedere — evenimente disparate, petrecute în același timp în locuri diferite, cu personaje diferite, nu mai fusese folosită în roman. Încercări cu care se poate face o anume analogie avuseseră însă loc în pictura cubistă, iar Apollinaire, în unele dintre cele mai importante poeme ale sale, o folosește de asemeni. Jules Romains, după cum singur precizează, o adoptă înaintea lui Dos Passos — în mod curent considerat inițiatorul simultaneismului —, încă din primele sale romane și povestiri (*Mort de Quelqu'un* e un adevărat exercițiu și o demonstrație, cam crispată, de tehnică simultaneistă), socotind-o cea mai adecvată viziunii sale unanimiste.

Ideea sa despre viața unică a grupului format din nenumărați indivizi cu viață personală și autentică este cît se poate de bine servită de tehnica aceasta care,

fără a sacrifica individualul și detaliul, dă puțința cuprinderii, cu o privire omniprezentă și totalizatoare, a unor vaste ansambluri umane.

Astfel, cînd începe să scrie *Les Hommes de Bonne Volonté*, roman-fluviu care vrea să sugereze dezordinea și diversitatea realității, fluxul ei spontan, subsumînd-o totodată unui criteriu unificator și ordonator, viața grupului, cu relațiile complexe dintre individ și grup și dintre diferiții indivizi care formează grupul, grup care, la limită, este omenirea întreagă, Jules Romaine e pe deplin stăpîn pe mijloacele sale. Tehnica simultaneistă este folosită aici cu mai multă moderație decît în primele romane (sîntem foarte departe de ostentația cu care Sartre o folosește în *Le Sursis*, renunțînd total la orice elemente de articulație care să pregătească trecerile de la un plan la altul, care au loc la el în cadrul aceluiași paragraf sau chiar frază).

Jules Romaine, scriitor de o forță incontestabilă, cu un geniu mai inegal și mai imprevizibil decît cel al lui Duhamel sau Romain Rolland, își construiește totuși cu meticulozitate și metodică prudență capodopera al cărui plan l-a fixat în prealabil pînă în cele mai mici detalii, de unde o anumită rigiditate a uriașei arhitecturi și un anume aer factice, fabricat, al unor medii și personaje.

Romanul are un fond autobiografic — e vădită strădania de a-l escamota — iar cei doi eroi, absolvenți ai Școlii Normale Superioare din promoția 1908, unul, parizian rafinat și sensibil, ducînd o existență de epicu-

rean, celălalt, provincial activ și hotărît, înzestrat cu un solid bun simț și cu profunde convingeri raționaliste (sînt cele două fețe ale lui Jules Romains, „normalien” el însuși, legat prin naștere și prin familie de un mediu provincial cu sănătoase tradiții, dar parizian prin adopțiune) împărtășesc idealul creatorului lor : o omenire care să nu mai cunoască ororile războiului, fericită și pacificată sub influența binefăcătoare a unei tot mai largi „confrerii de oameni cinstiți”, a acelor „*hommes de bonne volonté*”, spirite echilibrate și încrezătoare în puterile rațiunii care, gîndind omenirea în termeni umani, o vor putea modela în sensul ideii lor.

Romanul, așa cum își propusese de la bun început autorul său, își oprește desfășurarea în ziua de 6 octombrie 1933, dată cînd Hitler era la putere, încheindu-se cu o scenă care reunește principalele personaje, scenă prea puțin tulburată de perspectiva amenințătoarelor evenimente care se pregăteau, și care, de altfel, se produsese în momentul cînd Jules Romaine scrie ultimele volume. Iată de ce acest roman, atît de departe de zguduitorile romane profetice ale unui Kafka sau Malraux, ne lasă pînă la un punct sentimentul că nu aparține întru totul epocii noastre sfîșiate de contradicții și cu o problematică atît de complexă.

Dar există totuși în acest roman un lucru important care-l aduce în cea mai modernă actualitate : acel sentiment al fraternității și solidarității umane care sub alte forme se va afirma și în romanul generației etice

din 1930 sau în romanul existențialist, precum și sentimentul grandios al unei uriașe vieți colective, în care conștiințele se intercondiționează și devin responsabile pentru destinul grupului, sentimentul maselor în mișcare și acțiune, al unei omeniri multiple, în plină schimbare, concepută ca un vast și unitar organism.

IRINA MAVRODIN

TABEL CRONOLOGIC

1884 Henri Farigoule, originar din Velay, institutor la Paris, se căsătorește cu Marie Richier din Saint-Julien Chapteuil.

1885 26 august : Se naște în cătunul La Chapuze din comuna Saint-Julien Chapteuil (Haute Loire) Louis-Henri-Jean Farigoule, fiul lui Henri Farigoule, institutor la Paris.

Moare Victor Hugo.

1891 Louis Farigoule urmează școala primară la Paris, la școala din strada Hermel unde tatăl lui era institutor.

1893 Zola termină *Les Rougon-Macquart* (Familia Rougon-Macquart).

1894 Condamnarca căpitanului Alfred Dreyfus la deportare.

1895 Louis Farigoule intră la liceul Condorcet din Paris.

Apar : *Poésies complètes (Poezii complete)* de Mallarmé.

1899 Consiliul de război din Rennes îl condamnă — după revizuirea procesului — pe Dreyfus la zece ani de detențiune, cu suspendarea pedepsei.

1899—1912 Apar principalele opere ale lui Verhaeren.

1904 În urma bacalaureatului și a doi ani de retorică superioară, Louis Farigoule se prezintă la examenul de admitere la Școala Normală Superioară, unde este respins. Capătă însă o bursă care-i permite să urmeze la Sorbona și să obțină licența în litere pure, latină și greacă.

Publică, sub numele de Jules Romain, primul său volum de poezii *L'Âme des Hommes (Sufletul oamenilor)*.

1904—1912 Romain Rolland publică opera *Jean-Cristophe* (zece volume).

1905 Louis Farigoule e admis al doilea la Școala Normală Superioară.

1905—1906 Face serviciul militar la Pithiviers.

1906 Curtea de Casație anulează sentința procesului de la Rennes și-l reabilitează pe căpitanul Dreyfus.

1906 Jules Romain intră la Școala Normală Superioară, secția litere.

René Arcos, Georges Duhamel, Albert Gleizes, Henri Martin, Charles Vildrac înființează „L'Abbaye de Creteil“.

Jules Romain publică *Le Bourg Régénéré (Orașul regenerat)*, prima operă în proză.

1907 Bergson publică *L'Évolution créatrice* (*Evoluția creatoare*).

1908 După doi ani de Normală-Litere, Jules Romain trece la Normală-Știință și obține la Sorbona licența în biologie (fiziologie generală, histologie și botanică).

Publică *La Vie Unanime* (*Viața unanimă*).

6 octombrie: Proclamarea independenței Bulgariei și anexarea de către Austro-Ungaria a provinciei Bosnia-Herțegovina produce o mare încordare internațională și servește drept punct de plecare al romanului fluviu al lui Jules Romain *Oameni de bună-voință*.

1909 Jules Romain e numit, în urma trecerii examenului de agregatie, profesor de filozofie la Brest și apoi la Laon.

Publică *À la foule qui est ici* (*Mulțimii care este aici*) și *Premier Livre de Prière* (*Prima carte de rugăciuni*).

1910 Publică *Deux Poèmes* (*Două poeme*) și *Manuel de Déification* (*Manual de deificare*).
Face prima călătorie la Londra.

1911 Publică *L'Armée dans la Ville* (*Armata în oraș*), care se reprezintă în martie la Odéon.
Mort de Quelqu'un (*Moartea cuiva*) și *Puissance de Paris* (*Puterea Parisului*).

1912 Se căsătorește și se instalează la Paris. Călătorește în Italia, Belgia, Olanda și Germania.

1913 Publică *Les Copains* (*Prietenii*), *Odes et Prières* (*Ode și rugăciuni*), *Sur les Quais de*

La Vilette (Pe cheiurile din La Vilette), care va reapărea în 1923 sub titlul Le Vin Blanc de la Vilette (Vinul alb din La Vilette).

Apare : *Alcools (Alcooluri)* de Apollinaire.

1913—1927 Proust : *A la recherche du temps perdu (În căutarea timpului pierdut).*

1914 28 iunie : Are loc la Sarajevo atentatul împotriva arhiduceului Franz-Ferdinand al Austriei.

2 august : Izbucnește primul război mondial.

1914 Jules Romains e mobilizat ca soldat de clasa a II-a la școala Militară din Paris.

1915 Scrie o serie de articole pentru un ziar american care vor fi reluate în *Problèmes d'aujourd'hui (Probleme de azi)*, manifestînd atitudinea lui politică, care s-ar putea defini : „Europa aspiră să realizeze o unitate care e înscrisă în destinul ei“.

1916 Demobilizat, reîntre în învățămînt la Collège Rollin. Publică *Europe*.

1917 Jules Romains publică *Les Quatre Saisons (Cele patru anotimpuri)*. E numit profesor la Nissa.

Paul Valéry : *La Jeune Parque (Tinăra Parcă).*

1919 Mutat la Amiens, părăsește învățămîntul și se instalează la Hyères.

1920 Publică *Cromedeyre le Vieil*, care se reprezintă la Vieux-Colombier, *Donogoo-Tonka, Le Voyage des Amants (Călătoria amanților)*, și, sub numele de Louis Farigoule, *La Vision extrarétinienne et le Sens Paroptique (Vede-*

rea extraretiniană și simțul paroptic). Dirijează Școala de Artă Dramatică de la Vieux-Colombier.

1921 Publică *Amour couleur de Paris* (*Iubire culoarea Parisului*). Călătorește în Africa de Nord.

1922 Publică *Lucienne* (primul roman din seria *Psyché*).

1922—1940 Roger Martin du Gard publică *Les Thibault* (*Familia Thibault*), zece volume.

1923 Publică *Petit traité de versification* (*Mic tratat de versificare*), în colaborare cu Georges Chennevière, *Monsieur Le Trouhadec saisi par la débauche* (*Domnul Le Trouhadec prada desfrîului*). Ia parte la primul congres al P.E.N.-clubului la Londra.

1924 Publică *Knock ou le triomphe de la médecine* (*Knock sau triumful medicinei*). Face prima călătorie în America.

1925 André Gide: *Les Faux-Monnayeurs* (*Falsificatorii de bani*).

1925 Jules Romains publică *Le Mariage de Le Trouhadec* (*Căsătoria lui Le Trouhadec*), *Ode Génoise* (*Odă genoveză*). Călătorește în Germania.

1926 Publică *Le Dictateur* (*Dictatorul*). Ia parte la Congresul P.E.N.-clubului la Berlin, unde se întâlnește cu Einstein.

- 1927 Publică *Jean le Maufranc, La Verité en Bou-teille* (Adevărul în sticlă).
- 1928 Publică *Chants des Dix Années* (Cînturi din zece ani), *Le Dieu des Corps* (Zeul trupurilor). Se instalează la Grandcour, în Touraine, lângă Saint-Avertin.
- 1929 Publică *Musse ou l'Ecole de l'Hypocrisie* (Musse sau Școala ipocriziei), *Quand le Na-vire...* (Cînd corabia...), *Volpone* (după Ben Jonson) în colaborare cu Ștefan Zweig, *Le déjeuner Marocain* (Dejunul marocan).
- 1930 Publică *Pièces en un acte* (Piese într-un act),
- 1931 Publică *Donogoo, Boën au la Possession des Biens* (Boën sau stăpînirea bunurilor), *Mor-ceaux Choisis* (Bucăți alese), *Problèmes d'au-jourd'hui* (Probleme de azi).
- 1932 Publică *Le 6 Octobre* (primul volum din ci-clul *Les Homes de Bonne Volonté*), *Le Crime de Quinette* (Crima lui Quinette), *Les Amours enfantines* (Iubirile din copilărie), *Eros de Paris* (Erosul Parisului) (din ciclul H. B. V. vol. II, III, IV), *Le Roi Masqué* (Regele mascat).
- 1933 André Malraux : *La Condition humaine* (Con-diția umană).
- Național-socialiștii vin la putere în Germania.
- 1933 Jules Romains publică *Problèmes Européens* (Probleme europene), *Les Superbes* (Trufașii), *Les Humbles* (Umilii) (din ciclul H. B. V. vol. V și VI).

La Congresul P.E.N.-clubului de la Dubrovnik, Jules Romain obține ca delegația germană, compusă în mare parte din naști, să voteze o moțiune care condamnă de fapt regimul hitlerist.

Moare la Paris Henri Farigoule, tatăl lui Jules Romain.

Jules Romain divorțază de prima soție.

1933—1941 Georges Duhamel : *Chronique des Pasquier* (Cronica familiei Pasquier), zece volume.

1934 Jules Romain publică *Le Couple France-Allemagne* (Cuplul Franța-Germania), *Recherches d'une Eglise* (Căutarea unei biserici), *Province* (Provincie) (din ciclul H.B.V. vol. VII și VIII).

1935 Publică *Zola et son exemple ; Discours de Médan* (Zola și pilda dată de el ; discurs ținut la Médan), *Montées des Périls* (Creșterea primejdilor), *Les Pouvoirs* (Puterile) (din ciclul H. B. V. vol. IX și X).

Îa parte la defilarea de la 14 iulie la Bastilia, care stă la originea Frontului popular.

1936 Publică *Recours à l'Abîme* (Refugiu în prăpastie), *Les Créateurs* (Creatorii) din ciclul H. B. V. vol. XI și XII), *Visite aux Américains* (Vizită americanilor).

La Congresul de la Buenos-Aires, Jules Romain e ales președintele P.E.N.-clubului. Ține conferințe la Buenos-Aires și la San-Francisco. Se căsătorește cu Lise Dreyfus.

1937 Publică *L'Homme Blanc* (Omul Alb), *Mission à Rome* (Misiune la Roma), *Le Drapeau Noir*

(*Drapelul negru*) (din ciclul H.B.V. vol. XIII și XIV), *Pour l'Esprit de la Liberté* (*Pentru spiritul libertății*).

Crează la Paris Casa internațională a P.E.N.-clubului.

- 1938 Publică *Prélude à Verdun* (*Preludiu la Verdun*), *Verdun*, (din ciclul H.B.V. vol. XV și XVI), *Cela dépend de vous* (*Asta depinde de voi*).

În urma acordului de la München, Jules Romains întreprinde călătorii cu caracter informativ și ține conferințe la Atena, Zagreb, Belgrad, Sofia, București, Budapesta, Varșovia.

Moare la Paris mama lui Jules Romains.

Jean-Paul Sartre : *La Nausée* (*Greața*).

- 1939 Jules Romains publică *Verge contre Quinette* (*Verge împotriva lui Quinete*), *La Douceur de la Vie* (*Viața plăcută*) (din ciclul H.B.V. vol. XVII și XVIII).

După intrarea trupelor hitleriste în Praga (martie), pronunță un discurs intitulat : „*Un al doilea München nu-i cu putință*“.

2 septembrie : Începe al doilea război mondial.

- 1940 În luna iunie, sub amenințarea invaziei germane, pleacă cu soția în America. Se aliază la acțiunea generalului De Gaulle și la 2 august începe seria mesajelor la radio. Înființează la New York, împreună cu Focillon, Henri Bonnet, Soustelle, un Comitet francez care ia legătură cu cel de la Londra.

Publică *Sept Mystères du Destin de l'Europe* (*Șapte mistere ale destinului Europei*), *Cette Grande Lueur à l'Est* (*Marea lumină de la răsărit*), *Le Monde est ton aventure* (*Lumea e aventura ta*), (din ciclul H.B.V. vol. XIX și XX), *Grâce encore pour la France !* (*Încă o dată îndurare pentru Franța!*), *Morceaux Choisis* (*Bucăți alese*), Ștefan Zweig, *grand Européen* (*Ștefan Zweig, mare european*), *Une Vue des Choses* (*O vedere a lucrurilor*).

1941 Organizează la Havana, împreună cu Thomas Mann și Werfel, un Congres P.E.N.-club. Înfăințează, împreună cu Henri Torrès, Consiliul superior francez în legătură cu Franța liberă de la Londra. Continuă mesajele la radio retransmise de B.B.C.

1942 Publică *Salsette découvre L'Amérique* (*Salsette descoperă America*) urmat de *Lettres de Salsette* (*Scrisorile lui Salsette*), *Journées dans la Montagne* (*Zile în mijlocul munților*) (din ciclul H.B.V. vol. XXI), *Mission ou Démission de la France ?* (*Misiunea sau demisia Franței ?*).
Se instalează la Mexico.

1943 Publică *Nomentanus le Réfugié* (*Nomentanus refugiatul*), *Les Travaux et les Joies* (*Muncile și bucuriile*) (din ciclul H.B.V. vol. XXII).
Albert Camus : *Le Mythe de Sisyphe* (*Mitul lui Sisif*).

1944 Jules Romains publică *Actualité de Victor Hugo* (*Actualitatea lui Victor Hugo*), Bertrand

de Ganges, *Naissance de la Bande (Nașterea bandei)* (din ciclul H.B.V. vol. XXIII), *Retrouver la Foi (Să regăsim credința)*, *Comparutions (Înfățișări)*, (din ciclul H.B.V. vol. XXIV), *Tu ne tueras point (Să nu ucizi)*.

23 august: Forțele franceze libere și aliate eliberează Parisul.

- 1945 Jules Romains publică *Pierres Levées (Pietre ridicate)*, urmată de *Maisons (Case)*.

Se întoarce pentru scurt timp în Franța, unde are o întrevedere cu generalul De Gaulle, șeful Guvernului provizoriu.

1945—1949 Jean-Paul Sartre: *Les Chemins de la Liberté (Căile libertății)*, trei volume.

- 1946 Jules Romains publică *Le Colloque de Novembre (Colocviu din noiembrie)*, *Le Tapis Magique (Covorul magic)*, *Françoise*, *Le 7 Octobre (7 octombrie)*. (din ciclul H.B.V. vol. XXV, XXVI și XXVII).

Se reîntoarce împreună cu soția în Franța. La 7 noiembrie e primit în Academia Franceză de către Georges Duhamel.

- 1947 Piesa *L'An Mil (Anul o mie)* scrisă la Mexico, se joacă la teatrul Sarah-Bernhardt. Publică *Le Problème No 1 (Problema nr. 1)*

Albert Camus : *La Peste (Ciuma)*.

- 1948 Jules Romains publică *Choix de Poèmes (Poezii alese)*. Se crează de către André Cuisenier, *Les Cahiers des Hommes de Bonne Volonté (Caietele oamenilor de bună-voință)*.

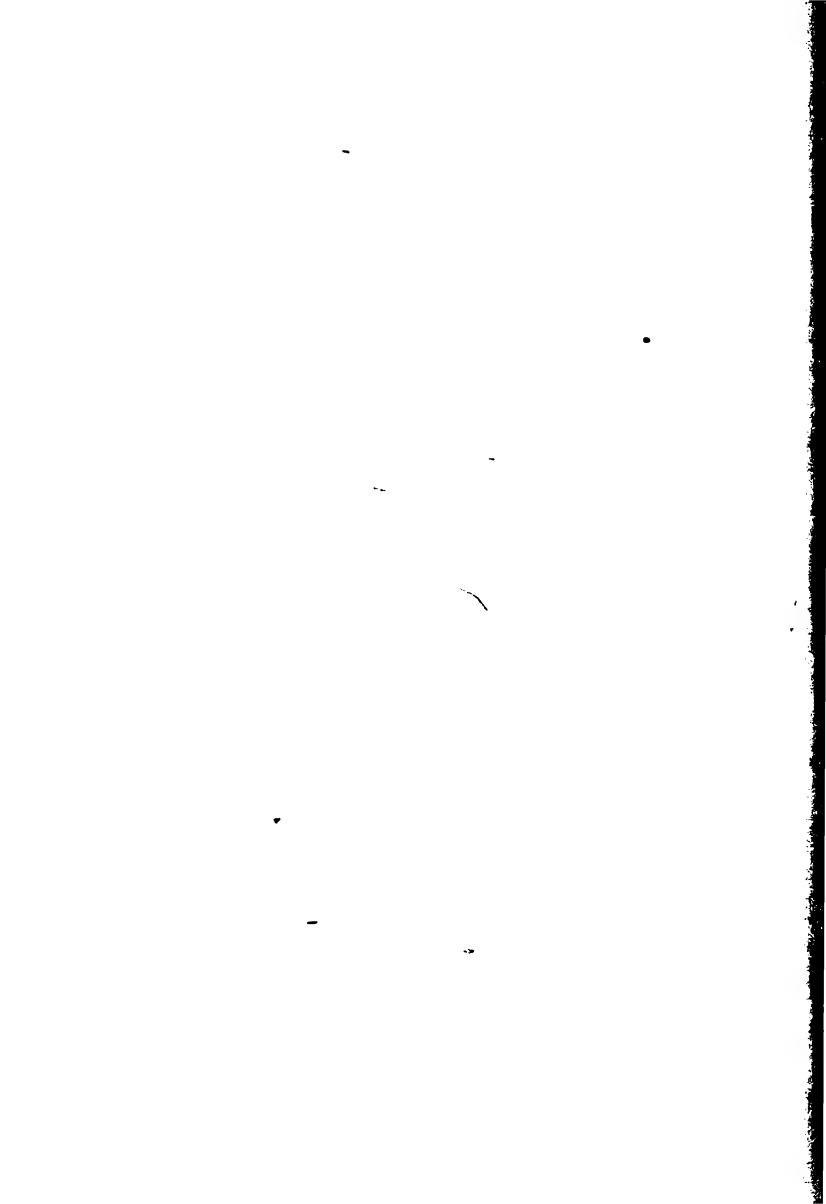
- 1949 Jules Romain publică *Le Moulin e l'Hospice* (Moara și ospiciul).
- 1950 Publică *Paris des Hommes de Bonne Volonté* (Parisul oamenilor de bună-voință), alege și prezentare de Lise Jules Romain.
Face prima călătorie în America după război.
- 1951 Publică *Violation de Frontières* (Violarea frontierelor).
- 1952 Publică *Saints de notre calendrier* (Sfinții calendarului nostru) și *Interviews avec Dieu* (Interviuri cu Dumnezeu).
- 1953 Publică *Discours de réception de Fernand Gregh à l'Académie Française et réponse de Jules Romain* (Discursul de recepție al lui Fernand Gregh la Academia Franceză și răspunsul lui Jules Romain).
Călătorește în Indochina și Japonia.
- 1954 Publică *Examen de conscience des Français* (Examenul de conștiință al francezilor).
- 1955 Publică *Passagers de cette planète, où allons-nous ?* (Pasageri ai acestei planete, unde mergem ?).
Călătorește în America.
- 1955 Publică *Passagers de cette planète, où alphanion*).
- 1957 Publică *Une Femme singulière* (O femeie ciudată).
- 4 octombrie : E lansat primul satelit artificial în jurul pământului de către Uniunea Sovietică.

- 1958 Jules Romains publică *Le Besoin de voir clair* (*Nevoia de a vedea limpede*), *Souvenirs et Confidences d'un Écrivain* (*Amintiri și Confidențe ale unui scriitor*), *Situation de la Terre* (*Situația pământului*), *Cinquantenaire du 6 octobre* (*Cincizeci de ani de la 6 octombrie*), cu texte de Gérard Bauër, André Maurois, André François-Poncet și Jules Romains.
- 1959 Publică *Mémoires de Madame de Chauverel* (I) (*Memoriile doamnei de Chauverel*) și *Hommes, Médecins, Machines* (*Oameni, medici, mașini*).
- 1960 Publică *Discours de réception de Jean Rostand à l'Académie Française et réponse de Jules Romains* (*Discursul de recepție al lui Jean Rostand la Academia Franceză și răspunsul lui Jules Romains*); *Mémoires de Madame de Chauverel* (II) *Pour raison garder* (I) (*Pentru a judeca drept*) și *Les Hauts et les Bas de la Liberté* (*Fluctuațiile libertății*).
- 1961 Apare *Connaissances de Jules Romains* (*Cunoașterea lui Jules Romains*) de André Bourin, cu răspunsurile lui Jules Romains și *Un grand honnête Homme* (*Un mare om cinstit*).
- 1962 Publică *Portraits d'Inconnus* (*Portrete de necunoscuți*).
- 1963 Publică *Napoléon par lui-même* (*Napoleon de el însuși*), *Pour raison garder* (II) și *Barbazouk*.

- 1964 E terminat fiinul după romanul *Les Copains (Prietenii)*. Publică *Ai-je fait ce que j'ai voulu ? (Am făcut oare ce-am vrut ?)*.
- 1965 Cu ocazia împlinirii vârstei de optzeci de ani e sărbătorit oficial la Vichy, la Saint-Julien-Chapteuil și la Paris.
- 1966 Publică *Lettre ouverte contre une vaste conspiration (Scrisoare deschisă împotriva unei vaste conspirațiuni)*.
- 1967 Călătorește în Senegal. Publică *Pour raison garder (III)*.
Lucrează la un *Marc-Aurèle* care va apărea la sfîrșitul anului.

NOTĂ : Indicațiile din acest tabel biografic sînt luate în cea mai mare parte din : Jules Romains, *Les Hommes de Bonne Volonté*, colecția „J'ai lu” volumul XIV, Editura Flammarion).

GR. STURDZA

PREFATA

Public astăzi primele două volume din cartea care va fi, probabil, opera principală a vieții mele. Prin dimensiunile ei, mai întii. Aceste două volume vor fi urmate, la intervale pe care mă voi strădui să le reduc cit mai mult, de cîteva altele. (Mă abțin să indic o cifră mai precisă ca să nu sperii pe nimeni.) Și prin conținut, sper.

Dacă aș căuta de cînd datează primul proiect al acestei opere, ar trebui să mă întorc pînă la debutul carierei mele literare. Încă din vremea cînd scriam *La Vie unanime*¹, simțeam că odată și odată va trebui să mă apuc de o vastă operă de ficțiune în proză, care să exprime, în mișcare și multiplicitate, în detaliu și devenire, viziunea aceea a lumii moderne, cărcia *La Vie unanime* îi cînta laolaltă emoția inițială. Și abia aș exagera

¹ Viața unanimă.

dacă aş spune că, ulterior, multe din cărţile mele n-au fost decît un antrenament, un fel de a-mi pune la încercare rînd pe rînd instrumentul şi materialul, sau de-a explora teritorii pe care, într-o zi, voi fi chemat să le ocup şi să le organizez. Dar zilei aceleia hotărîtoare m-am ferit să-i grăbesc sosirea ; ba m-am lăsat chiar în voia împrejurărilor, convins că un plan atît de înfricoşător n-ar avea decît de cîştigat de pe urma acestor amînări. Anii care preced maturitatea fac să crească neîncetat resursele interioare ale unui scriitor, dacă ştie să se ferească de anumite primejdii, dintre care succesul nu-i cea mai mică, cu ispita pe care o trage după el aproape totdeauna, de-a te imita pe tine şi de-a continua să placă prin mijloacele care au izbutit. Anii aceştia îi îngăduie scriitorului să-şi extindă, să adîncească, să corijeze cunoaşterea pe care o are despre viaţă şi despre oameni ; chiar şi cunoaşterea lui despre artă. Îi dau răgazul să se descotorosească de ceea ce avea poate prea teoretic şi preconcept viziunea sa asupra lucrurilor, şi de ceea ce era prea elaborat şi prea particular în felul lui de-a scrie. În sfîrşit, grupează în jurul său un public mai mult sau mai puţin numeros, gata să-l creadă pe cuvînt şi să-l urmeze. Aceste considerente aveau în cazul de faţă cu atît mai multă greutate, cu cît opera la care reflectam trebuia ca să-şi capete adevăratul caracter şi să-şi îndeplinească menirea, să ştie să

vorbească o limbă accesibilă tuturor oamenilor și să le propună motive de interes universal.

E lesne de ghicit, de altminteri, că redactarea unei asemenea opere nu începe în clipa cînd ai așternut pe hîrtie primul rînd al primului volum. Pregătirea ei e aproape tot atît de lungă, uneori e chiar mai laborioasă, și în tot cazul, stîrnește mai multă îngrijorare decît executarea; mai cu seamă cînd autorul își pune probleme de structură ca acelea despre care trebuie totuși să spun cîteva cuvînte.

Intr-adevăr, aceste două volume pe care le public nu sînt primele două romane dintr-o serie sau dintr-un ciclu. Ele sînt începutul unui roman de dimensiuni neobișnuite. Mă văd, așadar, silit să pretind cititorului o răbdare și o încredere întrucitva excepționale. Dar această nu-i singura schimbare pe care-l rog s-o impună deprinderilor lui. Celălalt efort, sau, ca să mă exprim într-un chip pe care-l prefer, cealaltă dovadă de prietenie și de încredere pe care-o aștept de la el, este să binevoiască să se adapteze de la început modului de compoziție pe care l-am adoptat, și să creadă că l-am adoptat nu pentru hazul lucrului, ci pentru că natura subiectului, spiritul acestei opere, și tentativele de diferite ordine pe care le făcusem în trecut mă sileau cu necesitate s-o fac. De altminteri, sînt încredințat că efortul nu va fi mare, și mi-aș

asuma riscul să făgăduiesc că, în măsura în care va exista, el va fi răsplătit apoi de o plăcere destul de nouă. Singura rezistență de care mă tem e aceea care provine nu din gustul spontan, ci din prejudecățile educației literare. Citeva reflecții ne vor ajuta poate s-o învingem.

Cînd un romancier se angajează într-o lucrare de vaste proporții, ca de pildă aceea de a înfățișa lumea timpului său (rog să mi se ierte expresia aceasta comodă), tradiția îi oferă două procedee principale, față de care celelalte nu sînt decît niște variante.

Primul constă în tratarea, în cuprinsul unor romane separate, a unui anumit număr de subiecte convenabil alese, astfel încît, pînă la urmă, juxtapunerea acestor zugrăviri particulare să dea mai mult sau mai puțin impresia unei fresce de ansamblu. Reapariția cutărui personaj, evocarea unor evenimente povestite aiurea pot stabili, de altminteri, de la un roman la altul, o legătură ușor perceptibilă. Dar trebuie să recunoaștem că unitatea ansamblului rămîne precară și șovăitoare. De multe ori autorului însuși ea nu-i apare decît după ce și-a încheiat opera. În tot cazul, ea nu se impune lectorului ; vreau să spun că nimic nu-l obligă s-o simtă vrînd-nevrînd. Poți să citești *Eugénie Grandet* și *César Birotteau* fără să te preocupi de restul *Comediei umane*, și fără să descoperi între aceste două capodopere o legătură de alt ordin decît aceea care există între *L'Edu-*

cation sentimentale și *Madame Bovary*. Nu am nevoie să reamintesc că Zola, dacă și-a dorit pentru seria *Les Rougon Macquart* o unitate mai puternică și mai interioară părților, n-a realizat-o în măsura în care și-o închipuia. Atît legăturile de singe cît și cele creditare pe care le-a stabilit între eroii săi au în ochii lui o importanță teoretică de care nu izbutește să ne convingă. Păstrăm impresia că unitatea seriei rămîne exterioară și, pe deasupra, că se întemeiază pe un artificiu.

Să îndrăznesc să adaug că felul acesta de-a porni la întocmirea unui tablou al societății, care a dat în secolul trecut rezultate mărețe — căroră remarcile făcute mai sus nu le știrbesc întru nimic admirația ce le purtăm — n-ar avea rost să se repete azi? O astfel de investigație a lumii sociale, bucată cu bucată, regiune cu regiune, care la un moment dat a avut aspectul unei cuceriri, ar apărea acum ca ceva foarte mecanic, foarte ticluit. Romanul mediului financiar, după romanul mediului politic și romanul mediului sportiv... da, ar fi nițel prea ca nr. 17 despre Păsările domestice venind după nr. 16 despre Arborii fructiferi și nr. 15 despre Paraziții viței de vie. Noi cerem roman-cierului să ne facă să uităm cît mai mult ceea ce, prin forța lucrurilor, e în meseria lui prea căznit și cotidian.

Al doilea procedeu pe care ni-l oferă tradiția, atît franceză, cît și străină, duce la opere în care, de astă dată, unitatea internă e incontestabilă.

Nu mai avem de-a face cu o colecție de romane, grupate sub o rubrică sau închise într-un cadru mai mult sau mai puțin arbitrar, care ne lasă să facem o alegere după preferințele noastre și să începem de unde credem de cuviință. E un singur roman care se desfășoară de-a lungul a mai multe volume. Unitatea lui o constituie persoana și viața eroului principal. Aventurile acestuia, pe care se grefează cele ale personajelor întâlnite, dau prilej autorului să descrie diferite medii. În cele din urmă, un tablou al societății, mai mult sau mai puțin complet, cu arier-planuri și cu reduții mai mult sau mai puțin deformante, se ordonează în perspectivă în jurul unui individ. Fără să mai vorbim de digresiunile pe care poate să și le îngăduie autorul. Așa e cazul cu *Les Misérables*; și dacă vreți cu *Jean-Christophe* de Romain Rolland. Și tot așa chiar cu operele acelea care fac din personajul central mai curînd un martor decît un actor, și capătă astfel, ca la Proust, un aspect de memorii romanțate. Uneori, unitatea aceasta de ordin biografic se sprijină nu pe un individ, ci pe o familie. Atunci, zugrăvirea societății cuprinde o durată mai lungă. Mă gîndesc îndeosebi la acele celebre opere străine, dintre care unele sînt recente, ca *Forsyte Saga* de Galsworthy, sau *Buddenbrooks* de Thomas Mann. Cu toate că precedentul creat de romanul *Les Rougon Macquart* ar putea sta la originea acestor ample construcții, e cazul să observăm că în ele tema familiei e

tratată cu totul altfel. Aici nu mai e vorba de-o distribuție comodă în compartimente în care vin să se așeze opere cu desăvîrșire independente ; ci de povestea concretă a unei familii de-a lungul generațiilor, cu aventurile ei, cu înălțarea sau cu prăbușirea ei, cu schimbările ei de ideal.

Modul acesta de compoziție e mai presus de orice critică în măsura în care subiectul real coincide cu subiectul aparent. Dacă de personajul central — individ sau familie — se preocupă în primul rînd autorul, dacă evenimentele pe care ni le istorisește, dacă mediile prin care ne face să trecem, dacă celelalte personaje pe care ni le prezintă se rînduiesc în chip firesc în desfășurarea destinului eroului, nu avem nimic de obiectat. Acesta e îndeosebi cazul operelor denumite în Germania „romane de desfășurare“, dar care înfloresc și la noi, și al căror obiect esențial e de-a înfățișa evoluția unui individ, a unui suflet individual de-a lungul vieții. E drept că în opere de felul acesta reprezentarea societății are puține șanse să aibă o valoare prin ea însăși. Ea va fi în mod necesar foarte parțială și foarte subiectivă, purtînd pecetea preocupărilor eroului și fiind redusă la limitele experienței sale.

Dacă, dimpotrivă, simțim că autorul se slujește fără nici o discreție de personajul său principal ; dacă-l poartă în mod arbitrar prin toate locurile și mediile prin care el, autorul, are poftă să meargă ; dacă-i atribuie aventuri, întâlniri, expe-

riențe a căror înlănțuire nu e firească și nu se explică decît prin dorința de care-i cuprins autorul de-a face înainte de toate din opera sa un tablou al societății, atunci artificiuul ne supără și poate deveni intolerabil. Ne indispuue faptul că avem de-a face cu un erou care nu mai e decît un pretext; care nu mai e — ca adineauri legăturile de sînge ale personajelor din *Les Rougon-Macquart* — decît un artificiu de compoziție.

Abuzul acesta prezintă toate gradele. Se afișează cu nevinovăție în anumite romane picarești de odinioară, în care personalitatea eroului principal pierde orice consistență, nu mai e decît firul subțire pe care se înșiră o salbă de povești. Dar trebuie să recunoaștem că puține opere, dintre acelea care nu se mărginesc cu scrupulozitate să înfățișeze cronică unei vieți, istoria interioară a unui destin, îl evită cu totul. (Înlănțuire arbitrară și picaresc există și în romanul *Wilhelm Meister* de Goethe.) De îndată ce un autor vrea să zugrăvească societatea, de îndată chiar ce se preocupă intens de sufletul și de destinul unor indivizi care nu sînt nici personajul central, nici ființele din anturajul său imediat, el trebuie să caute o cale ocolită ca să-i introducă în cîmpul personajului central, iar artificiuul de compoziție devine vizibil. Ne spunem fără să vrem: „Ce frumos e, și surprinzător, că toate aventurile acestea, că toate existențele acestea se întretaie la momentul oportun cu destinul eroului! Ce bine potrivește întim-

plarea lucrurile, procurînd unui singur om atîtea contacte, atîtea experiențe, și tocmai în ordinea în care le dorea curiozitatea noastră!“ Obligația aceasta de-a raporta totul la personajul central se mai agravează cu alta, care porcede din aceeași stare de spirit, și care constă în folosirea, cît mai mult cu putință, a personajelor de prim-plan, care de la început au fost grupate în jurul acestuia. Așa încît, o echipă mică se vede în situația de-a ține lumea întreagă în brațe. Critica pe care o fac nu se aplică, firește, tuturor operelor din această categorie; se aplică însă adesea și romanelor din cealaltă categorie; precum și romanelor de tip obișnuit, de îndată ce ele se ambiționează să ne ofere un tablou al societății. De cîte ori, de pildă, n-am zîmbit — un zîmbet de-o clipă își găsește loc printre multe momente de admirație — văzînd, într-o povestire care pretinde că-mi redă viața Parisului sau a Londrei, cum cinci sau șase personaje, totdeauna aceleași, se regăsesc din întimplare în locurile cele mai diferite... „Din loja lor, soții Morteville îi zăriră deodată pe soții Dupont în fotoliile de orchestră...“, apoi: „Intrînd la tribună, prima femeie frumoasă pe care-o întilni Jacques Dupont fu Alice Morteville...“, apoi: „Deasupra mulțimii agitate a manifestanților, Pierre Morteville văzu capul energic al lui Jacques Dupont...“. Autorul se poate apoi strădui din răsuputeri să ne descrie mulțimea imensă și agitată, învălmășeala elegantă de la tribună și să ne dea

toate fundalurile de decor pe care le vrea ; nenorocitul nu-și dă seama că DuPontii și Morte villii lui, de îndată ce se *regăsesc*, și prin însuși faptul că se regăsesc cu o atît de deplorabilă facilitate, suprimă orice imensitate în jurul lor, te împiedică să crezi o singură clipă că Parisul sau Londra sînt ceva enorm *în care te pierzi*, și împărtășesc dintr-o dată Parisului și Londrei aspectul modest al unui Landerneau.

Îmi veți spune că aceasta e una din convențiile genului romanesc ; că teatrul admite multe altele și încă mai deochiate. Dar nu mai sînt de acord. La teatru, anumite convenții servesc să compenseze într-o slabă măsură teribile servituți (din care teatrul își extrage ceea ce-i constituie în-deosebi meritul și, uneori, eroismul). Romanul nu cunoaște servituți veritabile. Faptul acesta îi reduce poate ocaziile de a dobîndi, ca gen literar, un merit estetic superior (am scris în privința aceasta altă dată lucruri pe care nu le reneg), în tot cazul, însă, îi interzice să se complacă în convenții.

Cred mai curînd că trebuie să vedem într-asta consecința unui dezacord dintre o categorie de subiecte care s-au impus puțin cite puțin literaturii cu exigențe crescînde în ce privește adevărul și adîncimea, și un fel mai vechi de a vedea lucrurile de la care au pornit deprinderile de compoziție ale romanului. Nevoia de a raporta totul la un personaj central e legată de o viziune a universu-

lui social în care individul este centrul și pe care am putea-o numi, mai precis decît „individualistă“, „centrată pe individ“ (cum a fost odinioară o concepție „geocentrică“ a sistemului solar). Procedeu de compoziție care decurge dintr-însa rămîne prin urmare legitim de cîte ori e vorba de a exprima un suflet sau un destin individual ; sau chiar viața unui grup restrîns ; sau, acțiunea reciprocă a eroului și a mediului social. Dar devine o supraviețuire a trecutului cînd subiectul veritabil e societatea însăși sau un mare ansamblu omenesc cuprinzînd o diversitate de destine individuale, care-și văd fiecare de drumul lor, ignorîndu-se de cele mai multe ori unul pe altul, fără să se întrebe dacă n-ar fi mai comod pentru romancier să se întilnească toate din întîmplare la aceeași răspîntie.

★

Dar tocmai în jurul acestor probleme s-a desfășurat toată munca mea de douăzeci și cinci de ani încoace. Una din grijile mele cele mai vechi și cele mai constante a fost tocmai de a căuta un mod de compoziție care să ne îngăduie să scăpăm de deprinderile viziunii „centrate pe individ“. Cartea mea de debut în proză *Le Bourg régénéré*¹ nu urmărea alt scop. Chiar din 1911, publicam *Mort de quelqu'un*², care, ca să nu vorbesc decît de tehnică, prezenta, cred, o primă soluție a pro-

¹ Orașul regenerat.

² Moartea cuiva.

blemei și deschidea o poartă și celorlalte. De câte ori am avut posibilitatea, am reluat problema, străduindu-mă s-o privesc sub diferite unghiuri : deja în *Puissances de Paris*¹, dar chiar și în unele povestiri din *Le Vin blanc de la Villette*² și pînă și în povestea cinematografică Donogoo-Tonka, sau în scenariul filmului *Image*³, pe care l-am scris pentru Feyder. Am avut satisfacția să constat că în străinătate, îndeosebi în Rusia și în America (unde *Mort de quelqu'un* e tradus de aproape douăzeci de ani), au început să înflorească unele din principiile de compoziție pe care le încercasem eu și, în genere, să se dezvolte la un mare număr de tineri romancieri o tehnică a romanului pe care trebuie s-o numesc „unanimistă“, și despre care sper că-mi va fi iertat, chiar în Franța, să amintesc că e de origine franceză. În felul acesta, diferite experiențe ale altora, de altminteri pline de invenții originale, au continuat cu succes cercetările mele și mi-au confirmat, dacă mai era nevoie, încrederea în viitorul acestei formule.

Am făcut aluzii la diferite încercări pentru ecran. Ar fi poate ispitit cineva să stabilească o apropiere între tehnica romanului despre care vorbesc și anumite tendințe ale cinematografului. Sînt dispus s-o admit ; cu condiția să nu înțelegem greșit, și

¹ *Puterile Parisului.*

² *Vinul alb din Villette.*

³ *Imagine.*

să înlăturăm de la început o influență a cinematografului asupra romanului. Ar fi absurd. Ca să revin la exemple personale — singurele despre care sînt calificat să afirm ceva — pe cînd scriam, în 1906, *Le Bourg régénéré*, care, cu privire la forma în care se prezintă, mi s-a spus adesea, e cea mai „cinematografică“ dintre operele mele, nu m-am gîndit o secundă la cinematograful, cum nici atunci cînd scriam *Mort de quelqu'un*, și asta pentru că cinematograful era pe atunci la începuturile lui, și că produsele sale naive, tehnica lui primitivă nu puteau fi pentru nimeni un subiect de meditație. Mai tîrziu, m-am gîndit la cinematograful cînd mi s-a întîmplat să lucrez pentru el, dar niciodată, mărturisesc, cînd compuneam un roman sau o piesă.

Adevărul cred că ar trebui căutat în faptul că, în fiecare epocă, una din arte, *altele decît literatura*, se nimerește a fi în mod deosebit pregătită ca să satisfacă o anumită tendință dominantă a sensibilității în momentul acela. Dar cum, pe de altă parte, din pricina imensei sale supleți și a mijloacelor foarte diferite de care dispune, literatura rămîne mereu în contact cu toate mișcărilor și cu toate cerințele spiritului ; cu un cuvînt, cum ea este arta cea mai „co-extensivă sufletului omenesc“, rezultă că ea nu lasă niciodată să se nască sau să crească o nevoie spirituală fără să încerce să-i dea un răspuns ; așa încît, în fiecare epocă, literatura și una din celelalte arte se întîlnesc în

mod ciudat în jurul unor preocupări analoge și se străduiesc să obțină expresii paralele. De unde aparența adesea înșelătoare că literatura a fost influențată de arta aceea : de pictură la mijlocul secolului al XIX-lea, de muzică spre sfârșitul aceluiași secol. E neîndoios că resursele cinematografului, ajuns la vîrstă adultă, corespund, la rîndul lor, nevoii pe care o simte spiritul modern de a exprima dinamismul și învălmășeala lumii în care trăiește. Dar nu e mai puțin neîndoios că literatura, ca să răspundă la toate acestea, nu așteptase cinematograful, și știuse să găsească în ea însăși principiul unei reînnoiri adecvate tehnicii sale. Trebuie să adăugăm că o anumită asemănare a procedeelor, impusă de motivele expuse mai sus, nu trebuie să mascheze diferențele adînci care subsistă între cele două moduri de expresie, nici mai cu seamă să ne facă să nesocotim puterile inimitabile ale expresiei literare.

★

Să-mi fie iertat că dau atîta importanță unor chestiuni care pot părea că nu privesc decît forma și meșteșugul și de care cititorul ar avea dreptul să facă prea puțin caz. Nu vreau nicidecum să atrag atenția asupra lor. Dimpotrivă. M-aș fi lipsit bucuros de a le dezbate dacă nu s-ar fi întîmplat tocmai să se stîrnească discuție în privința lor. Aș fi preferat să vorbesc despre conținutul operei mele, despre preocupările umane de tot felul

din care s-a născut și despre direcțiile ideale pe care le va căpăta de-acum înainte. E drept că seria cărților care vor veni va avea tot timpul să vorbească despre aceasta. Și apoi mă întreb dacă aceste chestiuni, care par exclusiv formale, nu ating mult mai mult fondul lucrurilor decît s-ar putea crede. Pe scurt, am vrut mai cu seamă să evit cea mai mică neînțelegere inițială între cititor și mine. Legăturile mele cu el urmează să fie foarte lungi. Trebuie din capul locului să fie bazate pe încredere și nesilite. Doresc de asemenea — țin s-o repet — să vorbesc pentru toată lumea și să fiu înțeles de cît mai mulți cu putință. Un efort ca acela pe care îl încerc se adresează celei mai vaste comuniuni omenești, tinde să creeze o imensă camaraderie. Respect adevărata elită, și contez mai întîi pe ea ca să primesc semnele de prietenie care-l împiedică pe călător să simtă oboseala și să se îndoiască de calea sa. Dar nu ea îmi va reproșa că încerc camaraderia aceasta, din care nimeni nu e dinainte exclus, care nu cere oamenilor ca să-i admită pe picior de egalitate, să fie inițiați la unele mici vicleșuguri, la unele mici tertipuri. Aceste mici vicleșuguri și tertipuri, cititorul își va da seama chiar de la pagina a treia că nu trebuie cîtuși de puțin să se teamă că le va întîlni în stilul meu. N-am vrut nici să-l las să creadă că, în ce privește construcția, mă complăcusem în jocuri obscure, în vane ingeniozități. Poate și-ar fi dat seama și singur de toate astea.

Poate — e chiar cel mai probabil — n-ar fi întâmpinat nici o dificultate serioasă, și se va mira în cele din urmă că am găsit de cuviință să-l înștiințez. Cititorul, când vrea, e foarte descurăreț. Oricium ar fi, cred cel puțin că l-am convins că n-a fost în intenția mea să-l „încure” de florile mărilor, și că n-am ascultat decît de necesități îndelung resimțite și dezbătute. Prevenit în privința unor schimbări ale deprinderilor sale, nădăjduiesc că n-o să sufere din pricina lor. Acum știe că nu trebuie să se aștepte să vadă această vastă compoziție ordonîndu-se, conform artificiei lui tradițional, în jurul unui erou ales în chip miraculos. Bănuiește că nu va avea de-a face cu o acțiune rectilinie, a cărei mișcare te antrenează fără să-ți tulbure lenea (căci există o inerție a mișcării); nici chiar cu o armonie prea simplă între acțiuni multiple, cu o simetrie prea echilibrată care ar deveni la rîndul ei o convenție. Ghicește că de nenumărate ori îi va părea că firul povestirii se rupe, că interesul se împrăștie; că în momentul cînd va începe să se familiarizeze cu un personaj, să împărtășească grijile lui, să intre în micul lui univers, să pîndească venirea viitorului prin aceeași lucarnă ca și el, va fi deodată poftit să se transporte la mari distanțe și să-și îndrepte atenția asupra altor chestiuni. Dar poate că după citva timp îmi va fi recunoscător. Se va simți poate ușurat că nu va mai avea de contemplat încă o dată, într-o carte, o lume cu

multă caznă redusă la dimensiunile unui om. Poate va încerca puțin câte puțin un sentiment de aerisire, de neprevăzută diversitate, de „liber parcurs“. Iar dacă, puțin câte puțin, ceva se înfiripă sau se adună, va aproba poate ca asta să se întâmple cu incertitudinile, cu revenirile, cu neprevăzutul cu care lucrurile se petrec în viață.

Căci, insist asupra acestui punct, nu poate fi vorba de a înlocui un artificiu cu altul, o rutină printr-alta, și de a face din acest mod de compoziție un procedeu care ar purcede dintr-un spirit de sistematizare, și care ne-ar îndepărta din nou de o realitate inepuizabilă în demersurile și în resursele ei. Îndeosebi rupturile și racordările povestirii, despre care am vorbit, se vor feri să asculte de un ritm mecanic. Nici o tiranie egalitară nu va menține personajele și evenimentele într-o echivalență monotonă. Ori de câte ori, printr-o mișcare firească, o figură, o acțiune se vor strădui să ajungă în primul plan, nimic nu le va împiedica. Așa cum își face apariția un trup dînd la o parte crengile ; și nu-l mai vezi decît pe el, fără să izbutești totuși să uiți pădurea care continuă să-și întindă umbrele asupra lui, și să-și îndrepte ramurile în dreapta și-n stînga. Și nu trebuie să ne mai temem nici de contopirea indivizilor, a chipurilor lor, a vocilor lor deosebite în rumoarea confuză a mulțimii. N-am crezut nici odată că mărimea unui ansamblu, amploarea unei sinteze pot să se dispenseze de vederea ascuțită

și foarte deosebită a amănuntului. O cred mai puțin ca oricând. Doresc, de asemenea, ca în cursul acestei opere trecerile de la individual la colectiv să se facă în mod cu totul spontan ; în chipul unuia din acele vânturi neprevăzute ale Mediteranei care pornesc și adună într-un val vijelios miile de vâlurele, cărora le puteai privi în voie cu o clipă înainte fațetele, sclipirile sfărimate.

De ceea ce aş vrea mai ales să-l conving pe cititor să nu fie nerăbdător, să nu vrea să se pronunțe prea repede, și nici ca lucrurile să se pronunțe prea repede. Nu mă supăr nicidecum dacă se va întreba uneori : „Unde duc toate astea ?“, dacă se va simți o clipă „derutat“, deoarece știu prea bine că nu va fi din pricina unor ciudățenii gratuite, a unor subterfugii de autor. Nu ni se întâmplă oare și nouă, chiar și aceloră dintre noi care au cea mai mare încredere în viitor, să ne întrebăm privind în jurul nostru : „Unde duc toate astea ?“ și să găsim lumea actuală „foarte derutantă“ ? Doresc chiar să-ți poți da scama citindu-mă că unele lucruri nu duc nicăieri. Sînt unele destine care se isprăvesc nu se știe unde, ca izvoarele deșerturilor în nisip. Există ființe, aventuri, nădejdi „despre care nu se mai aude nimic“. Bolizi care se pulverizează, sau comete neperiodice ale firmamentului omenesc. Un întreg aspect patetic al împrăstierii, al dispariției, de care viața e plină, dar pe care cărțile îl refuză aproape întotdeauna, preocupate fiind, în

primul rînd, în virtutea unor reguli vechi, de a începe și a termina jocul cu aceleași cărți.

Nădăjduiesc totuși că undeva vom ajunge. Titlul meu v-o făgăduiește. Nu sînt dintre aceia care găsesc în contemplarea Incoerenței finale o alinare amară. Nu am diletantismul haosului. Fără îndoială, lumea, în fiecare clipă a duratei sale, e tot ce vrei. Dar tocmai din această mișurare neorientată, din eforturile acestea în zigzag, din aceste mănunchiuri de dezordine, se desprinde pînă la urmă idealul unei epoci. Miliarde de acte omenești sînt proiectate în toate sensurile de forțele indiferente ale interesului, ale pasiunii, chiar ale crimei și ale nebuniei, și urmează, pare-se, să se sfărîme în ciocnirile lor sau să se piardă în gol. Dar printre ele unele sînt voite cu oarecare statornicie de către suflete pure, și pentru motive care par să răspundă intențiilor celor mai fundamentale ale Spiritului. Și se produc contagiuni, transferuri de voință și de merit greu de explicat. Totul se petrece ca și cum Ansamblul ar fi vrut să mcargă prin salturi grele. În vălmășagul voințelor, de bună seamă se află și unele care sînt voințe bune. Să nu-mi cereți să vi le desemnez dinainte cu un deget fără greș. Voi face ca și dumneavoastră. Mă voi învăța să le recunosc puțin cîte puțin, privind acțiunile lor și ceea ce rezultă din acțiunile lor. Presupun că „voințele bune“ sînt mai numeroase decît se crede, și chiar decît cred ele însele. Mai rămîne de aflat de cîte ori se

înșală ; de cîte ori se lasă înhămate la carul inamicului sau, asemenea calului orb al noriei¹, la vîrtejul unui puț în care nu mai e apă.

Oamenii de Bună-Voință ! O veche binecuvîntare îi caută în mijlocul mulțimii și-i oblăduiește. Facă-se încă o dată ca, mai curînd sau mai tîrziu, o „veste bună“ să-i adune la un loc, și ca ei să găsească vreun mijloc sigur de a se recunoaște, astfel ca lumea aceasta, al cărei rost și sare sînt ei, să nu piară !

¹ Aparat cu scripete pentru ridicarea apei (n. trad.).

INTR-O DIMINEAȚĂ FRUMOASĂ PARISUL MERGE LA LUCRU

Luna octombrie 1908 a rămas faimoasă în amintirea meteorologilor prin frumusețea ei neasemuită. Oamenii de stat uită mai ușor. Altminteri și-ar aminti și ei cu precădere de această lună octombrie. Căci era cît pe-acî să le aducă, cu șase ani mai devreme, războiul mondial, o dată cu emoțiile, excitațiile și ocaziile de tot felul de a se distinge, pe care un război mondial le împarte cu dărnicie oamenilor de meseria lor.

Chiar și sfîrșitul lui septembrie fusese magnific. Temperatura din 29 atinsese media zilelor din toiuł caniculei. De atunci vînturile căldute din sud-est n-au încetat să adie. Cerul rămînea senin, soarele puternic. Presiunea barometrică se menținea în jurul lui 770.

În ziua de 6 octombrie, parizienii cei mai matinali s-au dus la fercastră, curioși să vadă dacă toamna aceasta neverosimilă își menține recordul. Simțeau

ziua mai puțin departe de începutul ei, dar tot atît de veselă și de îmbietoare ca și în ajun. Stăruia în înălțimile cerului pulberea aceea cenușie din diminețile de vară cele mai sigure. Curțile caselor, cu zidurile și geamurile tremurînde, duduiau de lumină. Zgomotele obișnuite ale orașului erau parcă mai limpezi, mai pline de bucurii. Din fundul unui apartament de la etajul întii te puteai crede într-un oraș la marginea mării, unde forfota plajei însoțite se răspîndește și circulă pînă și în străzile cele mai înguste.

Bărbații care se bărbiereau lingă fereastră abia se stăpîneau să nu cînte sau să nu fluiere. Fetele, în timp ce se pieptănau sau se pudrau, adulmecau în inimile lor un freamăt de romanțe.

Străzile erau pline de pietoni. „Pe o vreme ca asta, nu iau metroul.“ Chiar și autobuzele păreau niște cuști triste.

Totuși, era mai răcoare ca în ajun. Trecînd prin fața farmaciilor, încă închise, te uitai la termometrele mari de email. Abia unsprezece grade. Trei grade mai puțin decît ieri, la aceeași oră. Mai nimeni nu era în pardesiu. Muncitorii plecaseră fără vestă de lînă sub haină.

Putîn îngrijorați, oamenii căutau pe cer vestea unor schimbări mai aspre, semnul că se ya isprăvi curînd cu surplusul acesta gratuit de vară. Cerul păstra însă o nepătrunsă seninătate. De altminteri, parizienii nu știu să-l cerceteze. Nu băgau nici măcar de seamă că din ajun fumurile se întorseseră

puțin și că vîntul de est-sud-est se schimbase hotărît într-unul de nord.

Mulțimi nesfîrșite de oameni alunecau înspre centru. Numeroase vehicule convergeau tot într-acolo. Dar altele, aproape tot atît de numeroase : camioane, furgonete, căruțe, se îndreptau către periferie, se răsplineau prin mahalale, treceau spre suburbii.

Trotuarele, pe care ploaia nu le mai spăla, erau acoperite de o pulbere fină ca cenușa. În rosturile pavajului se aduna băligar uscat, firicele de paie. Cea mai ușoară boare învolbura rămășițele acestea. De la fluviu, cu apele scăzute, din canale, venea un miros lînced.

Oamenii își citeau ziarul mergînd. Și tocmai în momentul cînd, pășind peste o șuviță de apă, simțeau în nări o răbufneală dulceagă, le cădeau ochii peste un articol intitulat *Murdăria Parisului*.

„Sena stagnantă și neagră nu mai este decît un lac de necurătenii. Nu se mai stropește, abia dacă se mai mătură ; subsolurile degajează mirosuri îngrozitoare, iar canalizarea funcționează atît de prost, încît sistemul acesta ingenios, deteriorat și dereglat, oferă o primă infecției generale, epidemiilor și, mai trebuie s-o spunem ? deși numele ei e înfricoșător, holerei...”

Da, trebuie s-o spunem ? De cîteva săptămîni holera bîntuie la Petersburg. Ziarele publică, ce-i drept, vești care încearcă să fie optimiste : cifra cazurilor noi a scăzut la 141, aceea a deceselor la

72. Și se pretinde că frontierele sint păzite cu strășnicie. Dar ce pot vameșii împotriva microbilor ? Cifra aceasta, modestă de decese petersburgheze, combinată cu mirosul canalelor pariziene dă un rezultat dezagreabil.

De altminteri, se semnalează mult mai aproape, la Rabat, o epidemie misterioasă : ciumă sau friguri galbene. Ihotărît lucru, Marocul ne pricinuieste neplăceri. Vreun permisionar va găsi, de bună seamă, prilejul să ne aducă ciuma, care se va simți repede aclimatizată aici, grație acestui octombrie cu adevărat marocan. Afară numai dacă nu vor fi suprimate permisiile, în Maroc și aiurea. Acum trei zile, afacerea cu dezertorii germani de la Casablanca lua o întorsătură urită. Iată că azi-dimineață aflăm că Bulgaria și-a proclamat independența ieri, 5 octombrie. Iar Austria vorbește de anexarea Bosniei și Herzegovinei. „O zi istorică“, proclamă manșetele ziarelor. Așadar, am trăit ieri, 5 octombrie, o zi istorică. Ce-i drept, cam dintr-o parte. Eram, de data aceasta, la marginea Istoriei. Nenorocul nostru va face cu siguranță, mai curînd sau mai tîrziu, să ne găsim în plină viltoare. Dar, de fapt, Bulgaria nu era încă independentă ? Ce ni s-a spus la școală ? Amintiri străvechi.

Parisul se tolănește leneș pe dealurile sale, de o parte și de alta a fluviului. Face cute. Mulțimea curge spre centru. În zorii zilei, de pe povîrnișurile și înălțimile din est pornesc cele mai multe șuvoaie : bluze de pînză, haine de lucru, costume de

catifea reiată ; numai șepci. Bătrînii citesc cu un aer grav articolul lui Jaurès. În dimineața aceasta, Jaurès e moderat, nuanțat, liniștitor. Ia apărarea turcilor. Regretă atitudinea arogantă a bulgarilor și a austriecilor. Se teme ca nu cumva grecii, sîrbii și italienii să le urmeze exemplul. Îi îndeamnă să fie cuminți. Tovarășii de vîrstă mijlocie se interesează de darea de seamă a primei ședințe a Congresului C.G.T.¹ de la Marsilia. Izbiți cînd dintr-o parte cînd din alta, evitînd un etalaj, un felinar sau spatele impozant al unei negustorese ambulante, rîd singuri la butadele cetățeanului Pataud. Burghezii o să tremure iar.

Dar muncitorii tineri, ucenicii, curierii („Se caută tineri luați pe garanție de familie pentru a face curse“) au mințile acaparate de isprăvile aviatorilor ; în special de ale lui Wright :

— Ai văzut, bă ! Vrijte care decolează cu un vlăjgan de 108 kile și face două tururi ?

Cu patru zile înainte, vineri 2 octombrie, Wright a stabilit recordul de distanță. A străbătut 60 de kilometri și 600 de metri și a stat în aer 1 oră, 31 de minute și 25 de secunde, învîrtindu-se în jurul a doi piloni. Farman a stabilit recordul de viteză. A atins 52,704 kilometri pe oră, învîrtindu-se în același chip. A doua zi, 3 octombrie, Wright a izbutit să stea în aer aproape o oră, cu un pasager ; și pasagerul, domnul Frantz Reichel, a trimis la

¹ *Confédération Générale du Travail* (Confederația Generală a Muncii).

Figaro o expunere amănunțită a impresiilor sale, pe care cea mai mare parte din ziare a reprodus-o, chiar și foile militante de extrema stângă. De altminteri, impresiile domnului Reichel erau uluitoare. Descria strania, delicioasa ameteală care l-a cuprins când s-a simțit lunecând la mai bine de zece metri de la pământ. Constatase cu surprindere că, în ciuda vitezei de 60 de kilometri pe oră, putuse să țină ochii deschiși. Către sfârșitul probei, domnul Reichel nu mai putu să-și stăpânească emoția. Inima lui se înmuie. Ochii i se umplură de lacrimi.

Ucenicii, tinerele calfe găseau că domnul Reichel era slab de înger. Erau însă de părere că aviația are un viitor fără margini și că progresele ei vor fi fulgerătoare. Tocmai se plîngea toată lumea că Parisul e îngrozitor de aglomerat. Șantierele metroului, care se înălțau cam peste tot ca niște fortărețe de lut și de scinduri, înarmate cu o artilerie de macarale, gîtuiau și mai mult străzile, blocau răspîntiile. Fără a omite că forarea acestor tuncelmina solul în toate părțile și putea face să se prăbușească Parisul. (În aceeași zi de 3 octombrie, o parte din curtea cazarmii din Cité s-a năruit în galeria în construcție a metroului Châtelet-Porte d'Orleans, și calul unui gardian municipal a dispărut pe neașteptate în prăpastie.) Ei bine, acum cîteva luni, sau cîteva săptămîni, în martie sau chiar în iulie 1908, mai puteai înțelege că-și dădeau oamenii atîta osteneală, că înfruntau atîtea primejdii ca să

sape mușuroaiele acestea ale metropolitanului ; dar sincer vorbind, la 6 octombrie, în toamna aceasta care face să crească aviația ca un fruct miraculos, te puteai întreba dacă mai era cuminte să bagi în întreprinderea aceasta subterană atâtea milioane, ba pînă și caili gardienilor municipali, deși era evident că în 1918, cel mai tîrziu, mai mult de jumătate din circulația de pe străzile Parisului se va face în aeroplan, la o înălțime de cinsprezece și douăzeci de metri.

În cursul dimineții, se petrecea un fel de rotație în afluxul acesta imens de la periferie către centru. Începînd de la ora opt, grosul mulțimii nu mai venea de la est, ci din nord-estul orașului, apoi de-a dreptul de la nord. În timp ce afluxul de la sud, slab în primele ceasuri, începea să se îngroașe. Rotația continua apoi de la nord spre nord-vest și spre vest. Originea mișcărilor părea să se deplaseze, ca un nimbus împins de vînt, de la Montmartre spre Batignolles, de la Batignolles spre Ternes. Tot astfel se întîmpla în mod simetric la sud, unde afluxul principal, venit mai întîi de la Javel și Vaugirard, încerca acum să coboare prin strada Rennes și bulevardul Saint-Michel.

Totodată se schimba și aspectul mulțimii. Și preocupările ei. Salariații birourilor, funcționarii, apărcau purtînd costume de oraș. Era pe-atunci moda vestoanelor cu reverele înguste și ușor rulate. Trei nasturi. Jiletca foarte puțin deschisă, putea fi de fantezie, mai cu seamă pe vremea aceasta fru-

moasă de toamnă. Gulerul dublu, scrobît, destul de înalt. Era încă foarte răspîndită folosirea cravatelor gata făcute. Cravata, sprijinită pe buton, părea mereu căzută în josul gulerului. Se vedeau multe papioane și un mare număr de lavalieri. Dunga pantalonului lipsea adesea. Manșeta pantalonului, simulînd o suflecare, era considerată ca o eleganță puțin cam frivolă sau ca o modă a tineretului. Pălăria melon părea aproape inseparabilă de o ținută îngrijită. O pălărie moale de fetru cu borurile lăsate, cu nodul panglicii la spate, un fetru „Clémanceau“ foarte moale, cu panglica foarte îngustă, diferite tipuri de pălării de fetru cu borurile largi își împărțeau favoarea domnilor cu aluri mai libere. Mulți însă preferau să-și murdărească de-a binelea pălăriile de paie, canotiere sau panama.

Dimineața, cînd porneau la lucru, fetele și femeile tinere purtau de obicei o bluză colorată, satin sau satinată, și o fustă plisată, foarte lungă, lărgindu-se spre pămînt, și acoperind ghețele înalte. Ciorapii, care nu se vedeau, erau de bumbac sau de ață. Răcoarea din acel 6 octombrie scoase la iveală gulerele de vulpe și jachetele.

Domnii corecți, citindu-și ziarul în autobuzul de la ora nouă dimineața, au salutat cu o privire ispravă lui Wright, și au încrețit fruntea luînd cunoștință de raportul în privința „Zilei istorice“. Se publicau statistici comparate ale armatei bulgare și ale armatei turce. Se luau în considerare prietenii, alianțele, simpatiile. Era ușor de văzut

că evenimentul despica Europa în două blocuri, după un plan de clivaj pe care-l determinase șapte ani de diplomație.

Întorcînd pagina, domnii corecți și salariații economi clădeau peste un titlu supărător :

PANICĂ LA BURSA

Rentele turcești și cele sîrbești se prăbușiseră. Fondurile rusești înregistrau pierderi foarte sensibile. Dar nici unuia din domnii corecți, nici unuia din salariații economi nu-i lipsea un pachet destul de important de fonduri turcești, cum nici o enormă catapasmă de fonduri rusești. Cît privește cele bulgare, care nu scăzuseră decît cu vreo 3%, te puteai mira și bucura de rezistența lor. Dar ele ocupau puțin loc în portofele.

Femeile tinere găseau ziarul din 6 octombrie deosebit de gol. Crimele din dragoste se reduceau, practic, la nimic. Dacă doamna Houdaille aprinsese gazul, apoi, stingherită în preparativele ei, a găsit mai simplu să se arunce pe fereastră, părea greu să atribui sinuciderea unor suferințe pasionale. Povestea Fidelinei Sevilla și a escrocheriilor ei în materie de moștenire nu lua proporțiile nădăjduite. Nimic nu îngăduia să crezi că misteriosul vicar, care a avut imprudența să-i încredințeze sume considerabile, a făcut-o din dragoste pentru frumoasa peruviană.

II

PICTORI LA LUCRU. FEMEIE DORMIND

În strada Montmartre, cu toate că e aproape de nouă și amenzile pentru întârziere amenință, mai mulți trecători s-au oprit în fața unei prăvălii. Strada mișună în spatele lor, îi atinge cu mișcarea ei, îi solicită, ca o apă curgătoare ierburile de pe margine. Dar, pentru moment, au prins rădăcini. Trebuie să recunoști că prăvălia e atrăgătoare pentru ochi ca un acvariu. E înaltă. Un geam mare o desparte de stradă. În spatele geamului se desfășoară spectacole ciudate, inundate de o lumină abundentă. Trei bărbați, în halate albe, întorc spatele străzii. Stau jos. Au fiecare în fața lor o suprafață mai mare sau mai mică, și pictează. În fundul prăvăliei, alți bărbați, trei sau patru, îndeplinesc o muncă analogă. Dar nu se oferă atenției publice.

Dintre cei trei bărbați expuși, primul tratează un vast ansamblu pe americană. Cel din mijloc execută

o inscripție aurită, încrustată pe o placă de marmură falsă. Ultimul pictează un fel de blazon pe un dreptunghi de tablă de fier.

Opera care promite să fie cea mai remarcabilă este ansamblul pe americană. Se divide în nouă părți. Partea din dreapta va cuprinde șase linii inegale de text. Amplasamentul lor este indicat cu cărbune. Două linii sînt deja desenate. Prima linie e gata pictată, în negru :

COMERȚUL MĂ DEZGUSTĂ

A doua, în roșu ; dar neterminată :

M-AM SĂT

Ultimele patru litere :

URAT

nu sînt colorate încă.

Partea stîngă a pînzei va fi ocupată de un subiect artistic destul de complex, din care nu se pot observa decît trăsăturile generale, schițate în cărbune. Un bărbat, cam de mărime naturală, pare a face niște gesturi excentrice, a dansa pe loc, cu frenezia unor dansatori orientali.

Inscripția pe marmura falsă oferă în aparență mai puțin mister. Ea poate fi, chiar de pe acum, în întregime citită :

SERVICIUL ACREDITAȚILOR

Primele trei litere au și primit aureola.

Dar în grupul oamenilor care privesc, nici unul

nu știe, la drept vorbind, ce se înțelege prin *Acreditati*. Unui tânăr comisionar de magazin mai că-i vine să creadă că e vorba de o varietate deosebit de primejdioasă de cretini, și că inscripția e destinată coridorului de intrare al unui azil de nebuni.

Cît privește blazonul la care lucrează, puțin mai în fund, al treilea pictor, el e încă, pentru moment, foarte obscur. Seamănă mai mult sau mai puțin cu un valet de pică fără cap.

În acest timp, în odăița din fund cu care se prelungește atelierul, tânărul Wazemmes frămîntă culori.

La aceeași oră, în apartamentul său de pe Quai des Grands-Augustins, Germaine Baader continuă să doarmă. Camera ei dă chiar pe chei, la etajul al patrulea. E în realitate vechiul salon al apartamentului. Dar Germaine Baader a transformat totul. Camera dădea într-o curte lugubră. Germaine n-a vrut să-și pună patul acolo, din pricina tristeții locului, cît și din aceea a ideilor medicale pe care le are despre aerăție. Ce-i drept, ideile ei medicale despre aerăție se găseau în conflict cu ideile ei medicale despre expunerea la soare. Căci Quai des Grands-Augustins e cu fața la nord, în timp ce camera dinspre curte privea sudul, și tot primea trei sau patru ceasuri pe zi, vara, soarele care-i venea pe deasupra acoperi-

șurilor. Pe scurt, Germaine a preferat să instaleze acolo o mică sufragerie în gen rustic. Urișenia priveliștii e mascată de perdele galbene de mătase creponată, care răspîndesc în toate anotimpurile o iluzie de soare. Germaine stă puțin în sufragerie, mult mai puțin decît în camera ei. De altminteri, la masa de la amiază, cînd o ia acasă, privirea ei întîmpină o fereastră cît se poate de surizătoare. Seara, totul e închis, și ce e afară nu mai interesează.

Fosta sufragerie a apartamentului a devenit salon și dă în odaia ei de culcare. Dispoziția aceasta a îngăduit, de asemenea, să mobileze ambele camere în același stil, Louis XVI. Și, cînd e nevoie, se poate face un schimb de mobile dintr-o cameră într-alta. Aranjamentul e aproape pur, afară de un divan pe care Germaine a ținut să-l pună într-un colț al salonului, dar care e acoperit de o mătase frumoasă cu flori Louis XVI, și pe care ebenistul l-a dotat cu picioare strunjite de același stil ; iar mobilele sînt autentice, cu excepția unei măsuțe de toaletă și a patului. Germaine, ca să se simtă în voie, cît și ca să primească, dorea un pat destul de larg, și e anevoie de găsit unul autentic care să aibă mai mult de un metru și zece. Același ebenist a construit unul, pentru Germaine, de un metru treizeci. L-a făcut cu mult gust ; și, la rîndul său, tapițerul, în aranjamentul perdelelor de mătase care cad la capul patului, a procedat cu atîta îndemînare, încît nici chiar un cunoscător nu-și dă

seama, la prima privire, de lărgimea anormală a patului. Piesele mobilierului de care Germaine e mai ales mîndră sînt o pereche de jilțuri cu urechi, pe care l-a plătit cu două sute de franci bucata la o vînzare de la Hotelul Drouot, și un încîntător *secrétaire*, din lemn de trandafir și de lămii, pe care a izbutit să-l smulgă cu trei sute de franci, după două luni de negocieri intermitente și de cochetării, unei bătrîne rentiere cu venituri modeste care locuiește în strada Guénégaut.

Germaine Baader doarme un somn destul de regulat și de adînc. Nu e foarte sensibilă la micile sîcîieli ale luminii ; căci domnește în cameră o obscuritate foarte imperfectă. Lumina de afară, a cărei intensitate e sporită și de scînteierile Senei, trece pe deasupra obloanelor prost îmbinate și a perdelelor duble, așterne pe tavan o largă bandă albă, care seamănă cu un tremur de pietre scumpe, și trimite un reflex către capul patului. Fața tinerei femei e puțin luminată de el. Raze imperceptibile se furișează între gene, alunecă sub pleoape.

Germaine doarme cu gura întredeschisă. Zgomotul respirației e destul de puternic și se îmbină cu un fel de zumzet din partea superioară a gurii, care nu e un sforăit, dar îl amintește. Trupul e puțin răsucit. Coapsele și fesele sînt aproape lipite de pat, cu un genunchi pe jumătate îndoit ; în timp ce partea de sus a bustului e întoarsă spre dreapta, iar capul, susținut pe pernă, se sprijină totodată pe ceafă și pe obrazul drept. Brațele ro-

tunde, durdulii, sînt deasupra plăpumii. Sinul drept e pe jumătate strivit de braț. Sinul stîng se lăfăiește în voie; abia dacă vîrfurile se apleacă spre dreapta. Și unul și celălalt, de altminteri, frumoși, de o mărime voluptoasă. Carnea trupului e blondă, foarte fină, brăzdată de vine delicate. Fața e de asemenea blondă, destul de plină, cu trăsăturile mai ferme decît carnea însăși. Rezultă de aici o expresie compozită, pe care somnul o face și mai greu de interpretat. Te-ai gândi la o ființă voluntară, capabilă să se arate aspră și dură la nevoie. Și totuși sînt semne de duioșie, de efuziune, de acceptare docilă a vieții. Nasul e destul de mare și ușor încovoiat, dar mai curînd rotunjit la vîrf. Gura, potrivită. Părul, de un blond, dacă nu artificial, cel puțin accentuat în chip artificial.

Judecînd laolaltă, mai degrabă stîrnește dorințe trupul decît e fața frumoasă. Dar nu se vede privirea, care, poate, modifică totul.

III

NOUĂ DIMINEAȚĂ LA DE SAINT-PAPOUL ȘI DE CHAMPCENAI

Tot la aceeași oră, activitatea de dimineață se desfășoară la familiile de Champcenais și Saint-Papoul, dar sub forme foarte diferite.

Familia de Saint-Papoul locuiește în strada Vaneau. Ocupă, la etajul al doilea al unui imobil construit în secolul al XVIII-lea, un apartament compus din șapte camere. Tavanele sînt la trei metri optzeci. În sufragerie, în salonul cel mare și în una din camerele de culcare se găsesc lambriuri de lemn din aceeași epocă.

Marchizul de Saint-Papoul a făcut din salonaș cabinetul său de lucru. Doamna de Saint-Papoul și-a rezervat camera cu lambriuri, care e și cea mai mare. Cei doi fii își împart camera a doua. Domnișoara Bernardine, care e sora marchizului, ocupă a treia cameră. Ultima e camera fiicei, domnișoara Jeanne. În principiu, domnul de Saint-Papoul împarte camera cu soția sa. Dar i se întîmplă să se

culce singur, în cabinetul său, pe un divan confortabil, încastrat în rafturile bibliotecii.

Odăile principale sînt vaste. Salonul cel mare măsoară opt metri pe cinci. Salonașul, numai trei metri cînzeci pe cinci. Sufrageria și cele două saloane privesc spre stradă. Camerele de culcare sînt spre curte, și alinierea lor formează un unghi drept cu odăile din față.

Mobilierul e din cele mai amestecate. Cîteva foarte frumoase scaune, Louis XV și Louis XVI, unele mobile mici din aceeași epocă, moșteniri de familie, sînt repartizate în salonul mare și în camera doamnei. La acestea trebuie adăugate lustra din salon, cu optsprezece lumini, toate din cristale vechi, tăiate în plăci groase, și două aplice de același fel.

Sufrageria însă e unul din acele ansambluri *Renaissance*, pe care primele case din foburgul Saint-Antoine le etalau pe la 1885, și față de care sufrageria Henri II a portarilor n-a fost mai tîrziu decît o vulgarizare democratică. Lambriurile din secolul al XVIII-lea au fost vopsite maro. S-a adăugat o oglindă cu un cadru de stejar sculptat. Două magnifice fotolii Louis XIII, excepțional de bine conservate, ocupă cele două laturi ale ferestrei; dar ele capătă acolo un aer suspect, care nu răsfrînge nicidecum asupra restului încăperii autenticitate, cu neputință de presupus de altminteri. Vestibulul, care e foarte spațios, dar foarte întunecat, mai înfățișează, alături de cuiere, și ele tot *Re-*

naissance, o panoplie, măști chinezești, și primește lumina de la o voluminoasă lanternă de fier forjat. Cabinetul de lucru al domnului de Saint-Papoul e mobilat mai ales cu dulapuri de cărți și cu biblioteci pe care diferite mulure, ornamente, panouri sculptate încearcă să le apropie, de asemenea, de stilul Renașterii. Cît despre birou, el datează probabil de la 1850, cu acea curbură într-un stil Louis XV îngreuiat și cu aplicațiile de bronz pe care se observă, la cele patru unghiuri ale mobilei, triste figuri de femei, așa cum se poate vedea pe frontoanele monumentelor administrative și pe cazărmile din aceeași epocă.

La ora nouă dimineata, doamna de Saint-Papoul nu-i încă sculată, deși a primit, de mai multe ori, vizita primei ei cameriste. Cu o jumătate de oră înainte, și-a luat micul dejun, compus dintr-o ceașcă de ciocolată groasă și două briose. De cînd cei trei copii s-au făcut mari, doamna de Saint-Papoul a luat obiceiul să întîrzie în pat. Înainte, ea se scula foarte devreme, asista la plecarea fiilor ei la Școala Bossuet și a fiicei la Pensionatul Sainte-Clotilde. Chiar și acum, cu capul pe pernă, controlează ce se petrece în casă. Cere rapoarte precise în privința mișcărilor fiecăruia. „Domnișoara Bernardine a sunat?” „Domnul e tot în odaia de baie?” „Etienne (vizitiul — fecior în casă) a început să spele trăsura, așa cum i-a cerut domnul?” Cheamă bucătăreasa ca să dicteze meniul. Copiii vin s-o sărute în momentul plecării, afară numai

dacă a fost o serată în ajun și a dat ordin cameristei s-o lase să se odihnească.

Fiul cel mare, care e atașat de cabinet la Ministerul Comerțului și care, de altminteri, își continuă studiile de drept, a plecat adineauri. Mezinul a luat la ora opt fără zece, ca să meargă la Școala Bossuet, omnibusul care s-a oprit jos. La ora opt și douăzeci, Jeanne, întovărășită de a doua cameristă, a pornit spre Pensionatul Sainte-Cloilde.

Domnișoara Bernardine, sora domnului, încă n-a părăsit camera și nu va apare înainte de ora zece. La deșteptare, a îmbrăcat o rochie neagră, veche, și, simțind că e mai frig decât ieri, a pus pe deasupra un mantou scurt de pluș negru, cu mînecele bufante în partea de sus. Cum și-a păstrat pe cap un fileu de mătase neagră care-i ține loc de bonetă de noapte, ansamblul ținutei ei îi dă aspectul cel mai convențional de fată bătrînă de provincie, friguroasă și demodată. Trecînd prin fața oglinzii, se oprește, își cercetează gîteala. O surprinzătoare malițiozitate îi însuflețește ochii verzui, care sînt frumoși în felul lor, nu ca niște ochi de femeie, ci ca ochii unui bărbat foarte inteligent.

Domnișoara Bernardine se așază într-un fotoliu scund, ia de pe măsută o carte pusă la îndemînă și o deschide la o pagină pe care dinainte o indică o bentiță de hirtie.

„Sfintul Bruno“. Verifică în calendar : „Marți 6 octombrie. Sfintul Bruno. Întocmai. Mă întreb ce ispravă o fi făcut și flăcăul ăsta.“

La 6 octombrie 1907, domnișoara Bernardine citește, cam la aceeași oră, aceeași notiță despre Sfintul Bruno ; așa cum o citise la 6 octombrie 1906 ; așa cum citește la fiecare 5 octombrie o notiță despre sfântul Placid ; așa cum citește la fiecare 7 octombrie trei pagini despre sfântul Sergiu, personaj mai obscur. Dar a uitat povestea sfântului Bruno, sau, cel puțin, se face că a uitat-o.

Așadar citește, cu o curiozitate care pare foarte vie, și își întretaie lectura cu reflecții libere :

„Născut la Colonia către anul 1030... Da. Prin urmare a scăpat de necazurile anului o mic... copilăria, da... hirotonisit... se ridică prin propriile-i merite și, în ciuda marei lui modestii, pe scara demnităților bisericești... pe scara ? curioasă expresie... Refuză în 1080 episcopatul de la Reims. 1080 ? Avea cinzeci de ani. Vîrsta mea. Mie nu mi-ar fi displicut să fiu arhiepiscop. Dacă m-aș fi născut bărbat, aș fi poate arhiepiscop. Monseniorul de Saint-Papoul, binecunoscut pentru liberalismul său. Se retrage împreună cu șase din tovarășii săi într-un deșert lângă Grenoble, numit la Chartreuse, și întemeiază acolo, în 1084, o mînăstire în care duce o viață austeră... Și eu care credeam că mînăstirea a dat numele locului ! Papa Urban al II-lea, care fusese elevul său, îl cheamă la Roma în 1089... Trebuie să caut dacă acest Urban al II-lea

s-a purtat mai mult sau mai puțin bine, sau dacă e un papă din aceia zurbagii, care se căsătoresc cu fetele lor și își otrăvesc pe cei mai buni prieteni. Cînd ajungi atît de sus «pe scară», cum spun ei, te poți aștepta la orice... Bruno primi să-l ajute pe papă, cu sfaturile lui, în cîrmuirea bisericii... Dacă papa și-ar fi făcut de cap, îmi închipui că sfîntul Bruno ar fi băgat de seamă și ar fi plecat... Dar refuză demnitățile pe care i le oferea Urban al II-lea... Refuză totul. Totuși n-a refuzat să fie trecut în rîndul sfinților. Nu i s-a cerut părerea ? Să am iertare ! Vorbe de necredincios. Era de ajuns un mic miracol, o apariție, o nimica toată. Cîine nu protestează consimte. E un om care și-a pregătît pe îndelete canonizarea. De ce nu ? Toți se zbat să seducă posteritatea. În 1094, se retrage să întemeieze în sudul Italiei, în Calabria, o nouă mînăstire, situată pe lîngă Squillace. Un nume de paie ! Deșertul de la Grenoble și acum Squillace. Ce ostentație ! Oamenii ăștia, în momentul de față, s-ar face aviatori. În mînăstirea aceea a murit ca un sfînt, în anul 1101. A murit ca un sfînt ? Ce înseamnă asta ? Dacă e vorba doar de a spune rugăciuni și de a rosti cîteva cuvinte înălțătoare, sînt și eu foarte capabilă să mor ca o sfîntă. Cu condiția să nu sufăr prea mult. Totul depinde de felul bolii.“

Camera domnișoarei Bernardine are un perete comun cu odaia de baie. De-acolo vin zgomote ciu-

date, dar n-o mai deranjează pe fata bătrână, căci s-a deprins cu ele.

Domnul de Saint-Papoul ocupă de patruzeci de minute odaia de baie, care e foarte spațioasă. A fost instalată în cursul secolului al XIX-lea în ceea ce fusese mai înainte o cameră de culcare sau una pentru albituri. În momentul de față, domnul de Saint-Papoul e gol. A ajuns la a treia serie a exercițiilor sale, sau, mai degrabă, a practicilor la care se dedă în fiecare zi. Aspiră și respiră cu putere, suflul șuierînd printre fălcile apropiate. Își aruncă brațele în aer, apoi le lasă să cadă, lovind cu palmele peste coapse. Își întoarce bustul pe șolduri. Merge în vârful picioarelor. Atinge cu mîna stîngă degetul cel mare al piciorului drept, precum și zeci de alte acrobații. Unele din aceste acțiuni pot de altminteri să se asocieze între ele. Scopul lor general e să păstreze stăpînului casei vigoarea și suplețea fizică. Dar ele mai au și un altul mai precis, acela de a combate lenea intestinului său. Domnul de Saint-Papoul a făcut poate greșeala de a-și concentra de timpuriu atenția asupra acestei metehne banale. Într-o primă perioadă, a încercat tot felul de leacuri : prafuri, cașete, capsule, săruri, elixiruri. N-a făcut decît să-și agraveze cazul. S-a întors apoi către regimuri. Fiecare regim, prin efectul surprinderii, dădea rezultate cîtva timp. Dar organismul zădărnicea repede manevra de care se lăsase amăgit, și revenea la trîndăvia lui. Lucrurile nu se îmbunătățeau decît în

scurtele perioade din an în care domnul de Saint-Papoul ducea o viață cu totul diferită de cea obișnuită, în special cînd mergea să vîneze, începînd din zori, în pădurile sale din Périgord sau pe domeniile vreunui prieten. Această observație, la care s-a adăugat lectura și sfaturile primite, l-au făcut să creadă că va găsi scăparea în exercițiile fizice. S-a supus succesiv mai multor metode. A luat lecții. Apoi, călăuzit de experiența dobîndită, sau de un șir de întîmplări cărora le dădea acest nume, și-a alcătuit un program personal. Dar programul acesta a devenit extrem de complicat și cerea foarte mult timp. În schimb, domnul de Saint-Papoul obținea rezultate. Își dădea bine seama că eficacitatea metodei sale depindea fără îndoială mai puțin de exercițiile propriu-zise cît de regularitatea amănunțită a ritualului. Dar dacă trupul nostru, care probabil se plictisește, are nevoie să fie amăgit de un ceremonial a cărui bogăție îl măgulește, și a cărui rigiditate îl încîntă, dacă-și reclamă și el religia sau magia lui, tot cel mai cuminte e să-i intrăm în voie. Cît privește ridicolul, pentru un om cu situația lui, de a urmări un scop atît de umil printr-o asemenea desfășurare de mijloace, și de a pierde astfel o bună parte din zi, domnul de Saint-Papoul, care nu era prost, îl simțea ca oricare altul, și i se întîmpla să rîdă singur cînd atingea pentru a zecea oară degetul cel mare al piciorului cu degetul mijlociu.

Familia de Champcenais ocupa un apartament compus din șase camere într-un imobil nou din strada Mozart. Camerele nu erau foarte mari. Tavanul atingea abia trei metri. Dar erau două băi, plus un cabinet de toaletă ; și imobilul avea ascensor și macara pentru greutate.

Tot apartamentul, în afară de o singură încăpere, era mobilat în gustul modern. Doamna de Champcenais făcuse o călătorie la Nancy ca să comande o sufragerie, un cabinet de lucru, un budoar și două camere artă nouă. Cînd să se decidă pentru salonul cel mare, a părăsit-o curajul. Întorcîndu-se la Paris, a adunat elementele unui salon *Directoire*, atît pentru că îi plăcea epoca aceea cît și pentru că i se părea că era singurul din stilurile clasice care ar prezenta contrastul cel mai tolerabil cu curbele prelungi, grațiile florale, nuanțele pierdute cu care își mobila restul casei. (Stilul Louis XV, totuși mai înrudit cu arta nouă, pus alături de ea chiar numai în imaginație, țipa înspăimîntător.)

La 6 octombrie 1908, la nouă dimineata, doamna de Champcenais e în camera ei, așezată pe un scaun tare, a cărui spetează prost calculată obligă șalele și bustul să păstreze o poziție contractată. Ca să se consoleze, își spune că arta nouă, ca și spiritul nou de altminteri, face un constant apel la energie.

Ușa camerei dinspre odaia de baie e deschisă. În stînga ei, doamna de Champcenais vede dulapul

cu oglindă. Acum cîteva zile, a constatat o asemănare îngrijorătoare. Dacă suprimi în inchipuire oglinda însăși, cele două părți laterale și frontonul mobilei evocă în chip neîndoios o intrare de metro. Același avînt de tulpine, cambrate cu o voluptuoasă cochetărie și gata să se topească. Aceleași corole și aproape aceleași cartușe. Nu lipsește decît inscripția, cu litere conturate ca niște liane : „Metropolitan“. Fără îndoială, toate produsele de artă dintr-o epocă se evocă unele pe altele. Cel mai modest suport de fereastră, forjat pe la 1700, e din aceeași familie cu marele Trianon. Și pentru niște ochi moderni, de ce o intrare de metro ar avea mai puțină noblete, mai puține drepturi de a se numi frumoasă, decît, de pildă, grilajul de la intrarea Grădinii la Pépinière din Nancy, admirat astăzi ca o capodoperă ? Oricum ar fi, ori de cîte ori doamna de Champcenais se așază acum în fața oglinzii, i se pare că se vede ieșind din adîncurile metroului, și aproape că simte suflarea grea a subteranei. Obsesie care riscă să devină foarte supărătoare.

Visarea aceasta nu-i deranjată de prezența manichiuristei, nici de senzațiile pe care le dau micile instrumente agitîndu-se în jurul unghiilor. Căci tinăra persoană e totodată tăcută și îndemînică. Totuși, privirea doamnei de Champcenais întîlnește bustul manichiuristei, care tocmai se apleacă în momentul acela. Cum moda e cu gulerele înalte și cu garniturile de dantelă, e greu să-ți arunci ochii

în interiorul corsajului. Dar formele exterioare îl lămuresc. „Ce sini frumoși trebuie să aibă !“ Și doamna de Champcenais se întreabă : „Ai mei sînt oare tot atît de frumoși ?“ E nevoită să se convingă că nu ; și gîndul acesta e neplăcut. Mai întîi, domnul de Champcenais a arătat prin felurite semne că apreciază un piept abundent. Și deși doamna de Champcenais nu mai e de loc îndrăgostită de soțul ei, ține să rămînă, dacă nu iubiă cu pasiune, cel puțin dorită de el. Își spune ea că moda, de mai mulți ani, tinde către zveltețea liniilor, fără îndoială dintr-o comunitate de aspirații cu arta aceasta nouă, de care dau mărturie scaunul și dulapul. Șoldurile și sinii încep să se micșoreze. Lupta împotriva taliei subțiri, dusă de cîțiva curajoși la sfîrșitul secolului trecut, a reputat de la începutul secolului acesta cîteva succese hotărîtoare. Dar chiar în dimineța aceasta, doamna de Champcenais a primit un catalog cu noutățile de iarnă pe care l-a răsfoit în pat. Adversarii taliei subțiri se înșală dacă-și proclamă victoria. Ilustrațiile arată că rămîne la loc de cinste. Și atîta vreme cît talia fină va fi căutată, se va pune preț pe proeminențele care o subliniază de-o parte și de alta. Ceea ce se poate admite, examinînd ilustrațiile mai de aproape, este că linia de ansamblu formează o curbă mult mai puțin accentuată decît odinioară. Curbura salelor, mai ales, e mult mai alungită. În loc să invite bazinul să se bombeze, îl presează, îl lungește. El seamănă nu cu un fruct mare și copt,

ci cu prima umflare a florii fecundate. La fel și cu sinii, cu toate că li se acordă mai multă amplexare. Fără să favorizeze formele voluminoase, moda din toamna lui 1908 dă încă sînilor de dimensiuni apreciabile ocazii frumoase de a se pune în valoare. Cel mult îi obligă să se așeze într-un chip neobișnuit. Căci pe cît se pare, ea caută să plaseze cît mai jos posibil proeminența pieptului. Panta sînilor e foarte lungă. Toate acestea sînt, evident, în legătură cu corsetul. Ceea ce o face pe doamna de Champcenais să întrebe :

— Porți corset, domnișoară ?

— Nu propriu-zis. Mai degrabă o centură elastică. Fără balene, sau aproape.

— Ce se mai aude prin preajma dumată ? Se va suprima oare corsetul, așa cum pretind unii ?

— Să se suprimă de tot, nu cred.

— Vreau să zic că, după mine, ar însemna să se suprimă dacă s-ar înlocui cu un sutien de stofă.

— Desigur. Dar nu. Cum s-ar putea obține altminteri linia ?

— Îți vor răspunde că trupul e cel care asigură linia, dacă persoana e bine făcută.

— Să am iertare, doamnă contesă. Ar trebui pentru asta ca linia modei să fie linia naturală a trupului. Ceea ce nu se întîmplă adesea, o știți prea bine. Apoi, oricum, trupul se mișcă prea mult, ia poziții false. Dacă nu corectezi mișcarea cărnii prin ceva mai rigid, n-o să poți niciodată așeza peste ea o haină care să fie o haină.

Doamna de Champcenais nu răspunde. Se gîndește la intențiile secrete ale modelii. Bărbații sînt cei care au vrut corsetul, ca și atîtea alte complicații și podoabe împovărătoare, pentru că în momentul acela își făceau despre femeia îmbrăcată o idee care se depărta cel mai mult cu puțință de femeia goală și care tocmai de aceea îi excita. „Dar, se grăbește să adauge, și pentru că femeile în vremea aceea aveau mulți copii, o proastă igienă, și deveneau repede o cascadă de cărnuri informe. Dar nimic nu dovedește că bărbații nu vor dori într-o bună zi ca femeia îmbrăcată să rămînă o aluzie constantă și transparentă la femeia goală. Și atunci, cine va fi avantajată ? Tinăra manichiuristă cu sinii ei somptuoși, sau eu cu ai mei ? Doamne, ce obositor e să te gîndești !“

Cu două camere mai încolo, în biroul său semnat Majorelle, domnul de Champcenais are o conversație telefonică.

— Dumneata ești, Champcenais ? Știi că abia azi-dimineață mi-au reparat telefonul.

— Din ce cauză ?

— Incendiul de la centrala Gutenberg.

— Depindeai de centrala aceea ?

— Nu.

— Atunci ?

— Cu telefonul, nu înțelegi niciodată. Scurt, nu puteam vorbi. Știi, l-am văzut pe S.

— Pe cine ?

— Pe S. Îți amintești ?

— Da. Și ?

— Celălalt e hotărît să interpeleze, se pare, cum se deschide sesiunea.

— Series ?

— Da. Are un dosar.

— N-o să intereseze pe nimeni.

— Așa crezi ? O să intereseze fiscul. Și apoi, e o resursă nouă pentru vistierie. În momentul cînd lumea se teme de o mărire a impozitelor. Că doar nu ca alegători tragem noi greu în cumpănă.

— Și ce spune S ?

— Că trebuie să încercăm.

— Ce ?

— Ei da.

— Pe calca persuasiunii ?

— Nu văd ce s-ar putea face altceva.

— Dar domnul e abordabil... în chipul acesta ?

— Am foarte puține informații. Caut să-mi procur.

— Atunci, să așteptăm.

— După cum va fi cazul, pot fi mai multe feluri de a proceda. Înțelegi ce vreau să spun ?

— Da. Trebuie să stăm de vorbă. Așa nu e foarte comod.

— Cînd ești liber să luăm dejunul împreună ?

— O secundă... Poimîine.

— La douăsprezece jumătate, la aperitiv, la Weber. Îți convine ?

— De acord. La revedere.

IV

CLANRICARD, INSTITUTORUL, VORBEȘTE COPILOR DESPRE MAREA PRIMEJDIE ÎN CARE SE AFLĂ EUROPA

Clanricard lovește ușor cu rigla în pupitrul biroului său. Schimbare de exercițiu. Ora e depășită de trei minute. Clanricard își privește clasa. O miroase totodată. Cincizeci și patru de copii din popor produc un miros care nu-i mirosul cald și aproape vesel al grajdului, mai curînd mirosul acid, ca de mose, al unei menajerii de mici animale triste. Aerul nu se primește decît prin două gemulețe situate foarte sus. Dimineata aceasta e prea rece ca să se deschidă larg ferestrele. Poate nici unul din bieții copii nu s-ar plînge. Dar unii s-ar îngălbeni și mai mult. Și așa sînt destul de palizi. Alții și-ar ascunde genunchii sub șorț. Ăstălalt, din banca întii, care are niște ochi albaștri atît de frumoși, atît de serioși, s-ar întoarce spre fereastră și, cu o tuse ușoară care-ți rupe inima, ar privi afară, nu ca să se plîngă din pricina frigului, ci ca și cum ar vrea să se scuze că-i pipiriu și friguros.

Clanricard se întreabă cu îngrijorare dacă-și iubește meseria. În tot cazul, iubește copiii aceștia. De ce-i iubești? Pentru că mulți sînt nenorociți. Pentru că și ei îl iubesc. Pentru că, fără să fie mai buni decît oamenii, nu sînt încă incurabili. Iar lumea lor, lumea copiilor, nu e osîndită.

Clanricard se miră singur cîtă amărăciune, cîtă descurajare conțin reflecțiile pe care le face. Nu-i vine să creadă că e el. Știrile de azi-dimineață l-au buimăcit. A simțit deodată verosimilitatea unei catastrofe. Ar fi trebuit s-o simtă mai de mult. Știrile din dimineața aceasta nu sînt chiar cu mult mai proaste decît cele de ieri. Și nu era nevoie să fii năzdrăvan ca să ghicești ce era să se întîmple. Fără îndoială. Dar așa-i făcut omul.

Biata clasă! Cît e de inutil — poate — să-ți începi lecția de aritmetică! Singurul lucru urgent ar fi să vorbești despre evenimente. N-ar înțelege? Cine știe? Clanricard e sigur că dacă-și dă ostenală, poate să-i facă pe elevii lui să priceapă orice — lucru esențial. Își stăpînește clasa în fiecare clipă; și chiar și pe aceasta, pe care n-o dirijează decît de cinci zile. E capabil să-i urmărească reacțiile cele mai fugitive, fără nici o întîrziere, și să se orienteze după ele. Dacă el, Clanricard, gîndește ceva pentru clasa lui, pentru ca lucrul acela să treacă în clasă, să se instaleze imediat în cele vreo cincizeci de căpșoare zburlete, e de ajuns s-o vrea, și pe dată îi vin în mîinte cuvintele, găsește tonul,

întorsătura frazelor, astfel încît nimeni nu mai mișcă și clasa gîndește hotărît ceea ce vrea el.

Ce-ar spune Sampeyre ? Ce sfat ar da maestrul absent, despre care Clanricard își repetă într-una, cu un fel de fanatism încăpătînat, că are totdeauna dreptate, că e o regulă vie ?

Sampeyre e de părere să-ți faci foarte bine meseria. Și meseria nu constă în a vorbi, în fața copiilor, despre ideile la care ții. Sampeyre nu aprobă propaganda directă, care este o încălcare a învățaturii și, totodată, un abuz și o lipsă de încredere. El vrea să nu vorbești în clasă decît de ceea ce ești sigur, iar pentru rest să faci în așa fel, încît să se stabilească în jurul tău o radiere de idei, un fel de cîmp de ideal care să orienteze tăcut spiritele.

Dar Sampeyre nu recomandă asta decît în general. Nu se referă la anumite împrejurări solemne...

— Copiii... fără să vrea, Clanricard a luat vocea aceea care face clasa atentă și gata să primească ideile pe care le va emite, care nu vin de la ea, ci de la omul care stă în picioare acolo, între tablă și fereastră aurită de soare :

— Copii. Vreau să vă spun ceva. Nu știu dacă părinții voștri vor fi vorbit față de voi despre asta. Deunăzi, ne-am uitat împreună la harta Europei, la asta...

(O ia din colțul clasei și o atîrnă, cu fața la copii, de cele două cuie care sînt lîngă tablă.)

— Vă amintiți : aici sînt Balcanii, Bulgaria, Serbia, Turcia, nu-i așa ? Ei bine, va izbucni probabil un război acolo între Bulgaria și Turcia. Și toate guvernele din Europa sînt astfel legate între ele de tratate de alianță, de convenții mai mult sau mai puțin secrete, de făgăduieli, încît e foarte posibil, dacă războiul izbucnește, să cuprindă întreaga Europă. Iată. Nu vă spun asta ca să vă înspăimînt. Sînteți băieți mari. Trebuie însă să știți. Acum, începem lecția de aritmetică.

Clanricard nu adaugă nimic. A vorbit cu tonul cel mai simplu, fără să caute vreun efect. Nu are impresia că a subliniat vreo intenție. Puștii aceștia nu cunosc ideile lui. N-a avut încă prilejul să le dea să înțeleagă ce gîndește despre pace, despre război, despre guverne, despre diplomatie, despre cîrmuirea treburilor omenirii. Dar emoția care l-a făcut să vorbească era atît de adîncă, puținul ce-a spus răspundea atîtor gînduri, încît micuții aceștia văd deodată războiul întunecînd orizontul ca un nor negru, teribil, învîrtindu-se și coborîndu-se, în cercuri din ce în ce mai largi, ca un fum înăbușitor. Bătăliile strălucite care le-au fost istorisite în alte clase ; imaginile generalilor învingători, pe care le-au contemplat pe copertele caietelor de zece centime ; sunetul trompetelor pe fortificații ; beția ce-au resimțit jucîndu-se de-a războiul, toate fantasmagoriile acestea au dispărut. Chiar și cuvîntul e nou : războiul. Domnul Clanri-

card e primul om care le-a vorbit despre asta „Guvernele.“ Le văd și ei. Nu le iubesc.

Clanricard s-a ușurat. Emoția îl părăsește o clipă. Aproape că-i vine să rîdă singur de el. „Ce-am cîștigat ? Ce acțiune ne stă la îndemînă ? Nu voi da dovadă de lipsă de răbdare. Evenimentele însă se arată a fi nerăbdătoare. Să formezi generațiile viitoare ? Și dacă totul se prăbușește îndată ?

Trebuie să merg numai decît să-l văd pe Sampyre, la amiază. O să mă descurc.“

Scrie cifre pe tablă. Îl invidiază pe preot, care ar spune în locul lui :

- „Fiilor, să ne rugăm lui Dumnezeu să ne ajute în această mare primejdie.“

V

MICILE MANEVRE ALE DOAMNEI MAILLECOTTIN

În strada Compans, doamna Maillecottin se ocupă de menaj. În tot cuprinsul zilei, e principala ei ocazie de a se mișca. Căci nu prea iese din casă, iar cînd i se întîmplă să iasă, merge cu pași atît de domoli, întrerupți de atîtea halte, încît e pentru toată strada un exemplu de repaus.

Menajul, dimpotrivă, o agită. Timp de două ore, aleargă fără întrerupere prin apartament. Îl traversează în întregime ca să meargă să scuture trei fire de praf pe o fereastră. Deschide și închide robinetul din bucătărie. Aruncă apele murdare, freacă jgheabul spălătorului ; îl murdărește după cinci minute ; îl curăță iar.

La drept vorbind, se agită fără metodă, și pierde mult timp. Acum doisprezece ani, cînd familia s-a instalat aici, doamna Maillecottin ar fi putut jertfi cîteva săptămîni ca să înțeleagă bine dispoziția încăperilor, repartiția mobilelor, distanțele dintre

ele, ca să calculeze locul respectiv al uneltelor de bucătărie și al obiectelor curente, drumul de parcurs de la un punct la un altul și mijloacele de a-și cruța osteneala. Cu mult însă înainte de a începe să se orienteze în primele aranjamente, a căror inițiativă a revenit soțului, fiului ei cel mare și fiicei mai mult decât ei, luase obiceiul să se miște în apartament și să repete în mod automat anumite gesturi. După doisprezece ani, metodele sale de muncă nu mai au nici o șansă să se îmbunătățească.

Locuința, situată la parter, se compune din trei camere și bucătărie. Numai sufrageria dă înspre stradă. E o cameră de trei metri cincizeci pe trei metri douăzeci, cu tavanul la o înălțime de doi metri șaptezeci. Unul din colțuri e tăiat de o sobă veche de faianță, deasupra căreia se află o firidă. Soba însă nu mai e folosită. S-a instalat în fața ei alta, mică, rotundă, pe trei picioare, al cărei burlan se racordează cu hornul în partea de sus a firidei.

Firida și stilobații sînt vopsiți în culoarea ciocolatei. Hîrtia tapetului prezintă, pe fond gălbui, un dublu motiv în diagonală, alcătuit dintr-un vas mic cu flori stilizate și dintr-un corn al abundenței. Bufetul e de stejar, din două corpuri despărțite printr-o policioară cu mici coloane. Ușile de sus sînt cu geam. Cele de jos sînt pline, și două capete de muschetari, care se privesc, sînt sculptate în grosimea lemnului. De remarcat că pana de la

pălăria lor e imitată cu multă grijă. Ea face, de altminteri, un ieșind foarte mare și fragil, de care cîrpa doamnei Maillecottin se agață aproape în fiecare zi. O dată chiar a tras prea tare, și una din volutele penci, una din cele mai frumoase, s-a rupt. Edmond, fiul mai mare al doamnei Maillecottin, care e meticulos și ține la bufetul acesta, a făcut mare gălăgie seara cînd a constatat stricăciunea. A cerut bucata căzută. Mama lui era incapabilă să spună ce s-a făcut cu ea. Toată familia a început s-o caute. S-au pus în genunchi pe podea. S-au uitat sub bufet. Au băgat în intervalul acela în tunecos bastoane cu mincerul întors, mînere de umbrelă. Dar n-au scos decît ghemotoace groase de praf, pe care se cam jenau să le vadă, deoarece păreau să dezmință binecunoscutele pretenții de curățenie ale doamnei Maillecottin. În sfîrșit, cineva a avut ideea să scotocească în lada de gunoi. Din fericire, bucata era acolo. Băiatul cel mare a lipit-o la loc cu secotină, după ce a încălzit ambele margini ale rupturii, conform instrucțiilor de pe tub. De atunci, ori de cîte ori doamna Maillecottin, în exercițiul menajului, ajunge să șteargă de praf muschetarii, își amintește, fără să vrea, seara aceea agitată, cu emoțiile și micile vexațiuni pe care a trebuit să le îndure. Dar ea nu-i din femeile acelea care, ca să-și simplifice viața, ar prefera un bufet de lemn alb. E mai bine să-ți dai nițică osteneală, și să trăiești înconjurat de lucruri frumoase. Fără îndoială, lucrurile frumoase sînt deli-

cate. Cei care nu au nu pot să știe ce precauții îți trebuie ca să le păstrezi. Când vezi, la unii bătrini din cartier, vase, de pildă, care sînt dinainte cu mult de războiul din 70, altele chiar și mai vechi, provenite din moșteniri, și care n-au nici o țandără sărită, nici o crăpătură, tinerii nu-și dau seama ce mare merit au avut persoanele acelea. Dar cînd ai vîrsta doamnei Maillecottin, apreciezi mai bine lucrurile.

Ștergînd scaunele, a căror spetează prezintă un rînd de sfîrleze și un rînd de colonițe, ea constată încă o dată că împletitura a două din ele e ruptă. Edmond, fiul cel mare, n-a băgat încă de seamă. Și e poate mai bine să nu i se arate. În ziua de azi, o împletitură la un scaun costă cel puțin un franc cincizeci.

În momentul cînd să șteargă de praf mașina de cusut, care împreună cu masa pătrată, rotunjită la colțuri, cu cele șase scaune și cu o cușcă de păsări pe o măsuță de rotang alcătuia mobilierul sufrageriei, se gîndește că e tîrziu și că paturile nu sînt încă făcute. Cele două camere de culcare, ca și bucătăria, au vedere spre curte. Cea mai mare e ocupată de părinți și de Isabelle. Patul părinților e la dreapta ferestrei. Capul patului, care nu are, totuși, decît un metru douăzeci și cinci, ocupă toată lățimea zidului, și canatul ferestrei nu se poate deschide mai mult decît de un unghi drept. E un pat vechi de mahon, care ar putea fi plin de ploșnițe dacă locuința n-ar fi

de-o impecabilă curăţenie. (Se găsesc ghemotoace de praf sub bufete chiar şi în casele cele mai bogate.)

În partea opusă ferestrei şi la dreapta uşii, încăperea prezintă un intrînd, atît de bine adaptat nevoilor familiei Maillecottin, încît s-ar putea crede c-a fost anume făcut pentru ea. Intrîndul acesta i-a decis oarecum pe ~~soţii~~ Maillecottin să închirieze, acum doisprezece ani, apartamentul. Au aşezat acolo, fără nici o greutate, patul Isabellei, mai întîi patul ei de copil, apoi un pat de om mare, larg de nouăzeci de centimetri, de fier şi aramă. Montanţii şi gratiile patului sînt de fier, date cu lac negru. Un rînd de rondele de aramă separă gratiile la jumătatea înălţimii. Tot de aramă sînt şi cele patru bule care termină montanţii, cum şi cele patru muluri care împodobesc picioarele patului, imediat deasupra roţilor. Isabelle, care e foarte mîndră de patul ei, în fiecare duminică dimineaţa îi freacă singură alămurile. De altminteri, tînăra are tot ce-i trebuie în intrîndul acela ca să se simtă ca la ea acasă. Fratele ei Edmond i-a instalat două perdele mari de cretonă cu desene de frunze şi de ramuri, alunecînd pe o vergea, care-l închid din tavan pînă-n pîdele. E prin urmare un adevărat alcov, aproape o cameră. Între perdea şi capul patului, Isabelle are loc să bage o măsuţă, pe care poate aşeza tot felul de obiecte şi pe care o împodobeşte cu un vas de sticlă devitrificată, în care pune flori, dacă anotim-

patul e prielnic. La piciorul patului, un scaun. În spatele scaunului, un cuier cu trei cîrlige. În sfîrșit, Edmond a avut amabilitatea să-i instaleze o lampă din acelea cu benzină, de tip nou, legate printr-un gît de lebădă de un mic rezervor, și care, odată atîrnată în perete, imită întru totul o lampă cu gaz aerian, sau chiar un bec electric, dacă imaginația își dă nițică osteneală.

Cealaltă cameră, care e mai mică, slujește celor doi băieți. Multă vreme ei s-au culcat în același pat, ceea ce îngăduia să se circule mai ușor prin odaie. Dar cînd Edmond a împlinit optsprezece ani, a declarat că patul e tocmai cît îi trebuie lui. Au cumpărat așadar un pat pliant pentru mezin. Patul acela pliant a fost pricina multor bătăi de cap. Doamna Maillecottin nu poate să-l strîngă singură. Pe de altă parte, e prea voluminos ca să rămînă deschis toată ziua. Trebuie deci să fie făcut înaintea plecării copiilor la lucru. Dar de cine? Doamnei Maillecottin nu-i place să se apuce de treburile gospodăriei propriu-zise decît cînd nu mai are pe nimeni în jurul ei care să-i tulbure ideile și să-i încurce nenumăratele ei mici manevre. Nici nu poate fi vorba să scuture cearșafurile și să întoarcă saltelele în învălmășeala aceea de oameni care se îmbracă, se spală, mănîncă. După multe discuții și încercări, au sfîrșit prin a conveni că înaintea plecării mezinului, Isabelle îl va ajuta să-și facă patul, iar, în schimb, el o va ajuta pe Isabelle să și-l facă pe al ei. Dar Isabelle nu vrea

ca el să-i atingă cearșafurile, și ajutorul fratelui mai mic se reduce la a întoarce salteaua o dată la patru sau cinci zile.

Nu-i mai rămîn deci doamnei Maillecottin decît două paturi de care să se ocupe. Pierde multă vreme cu ele, lasă așternuturile să se aerisească îndelung la fereastră, nu fără a deplînge că celelalte două paturi nu profită de aceeași atenție.

Pentru cumpărături, a lăsat să se statornicească regimul cel mai confuz. În principiu, sînt în sarcina ei. Dar de fapt nu face aproape nici una. Dimineața, de pildă, îi amintește soțului ei că trebuie să aducă la amiază un litru de petrol și unul de ulei. Isabelle e rugată să aibă grijă de zahăr, de cafea. Sau seara, cum se întoarce mezinul, îl trimite să dea o raită pe la prăvălii. O face cu dragă inimă, căci cea mai mare parte din prăvălii sînt situate în Place des Fêtes, iar Place des Fêtes în amurgul zilelor de vară ca și în lunile de iarnă, e unul din locurile cele mai plăcute care se pot vedea. Întîlnești acolo foști colegi de la școala din strada du Pré, dar nu pierde cu ei decît cîteva minute. Se întoarce încărcat cu cartofi, cu mangal, cu un paner cu șase sticle de vin. Cît privește cumpărăturile care nu se pot face nici prea din timp, nici în ultima clipă, cum e de pildă carnea, doamna Maillecottin recurge la diferite expediente. Strigă pe fereastră un puști fără ocupație, pe care-l cunoaște din vedere, și-l trimite la măcelar, făcîndu-i recomandări uncori obscure.:

— Spune-i că-i pentru mine, și că vreau aceeași bucată ca alaltăieri ba chiar nițel mai slabă. Ține doi franci.

Se întâmplă că ori băiatul ori măcelarul să nu mai țină minte, și o servesc cum îi taie capul. Dar doamna Maillecottin nu-i dintr-acelea care se necăjesc pentru asemenea fleacuri. O bucată de carne se poate totdeauna mânca. Doar n-o să-i trimită măcelarul zgîrciuri sau bojoci pentru pisici. Uneori totuși, cînd a așteptat pînă la unsprezece jumătate ca să-și facă aprovizionarea, spunîndu-și că-i mai rămîne exact timpul ca să frigă biftecurele, i se aduce o bucată de rasol alb, care are nevoie de șase ceasuri de fierbere înceată. În ce privește onestitatea tinerilor ei mandatari, doamna Maillecottin n-a avut niciodată a se plînge. Pentru puștii aceia, gîndul că ar putea fura cîtiva gologani unei femei de vîrstă respectabilă, cunoscută în tot cartierul, și care-ți face cinstea să te creadă capabil de o misiune delicată, repugnă mai mult amorului lor propriu decît sentimentului de probitate. Riscă mai curînd să uite ce sumă le-a restituit măcelarul. Dar și uitarea aceasta e fără urmări. N-au decît să-și întoarcă pe dos buzunarele. Toți banii de-acolo sînt, de bună seamă, ai doamnei Maillecottin, căci ei nu posedă așa ceva. Aceasta ia zece centime; pe care le dă băiatului drept gratificație. Iar el pornește repede spre Place des Fêtes, ca să-și transforme recompensa în bomboane de gumă.

VI

TRISTEȚEA JULIETTEI EZZELIN. VOIOȘIA LUI JERPHANION

Juliette Ezzelin închide ușa. A auzit învîrtindu-se cheia într-o broască, apoi în cealaltă, ca și cum s-ar fi petrecut de mult. De cîte ori iese din micul ei apartament, i se pare că n-o să se mai întoarcă.

Scara e dinaintea ei. Coboară. O scară care se deschide înaintea ta conține un început de amețală, o făgăduială. Dar vai ! doar trei etaje. Abisul nu-i mai adînc.

Juliette are sub braț un pachetel. Portăreasa o privește cînd trece. Ce palidă e tînăra doamnă de la etajul trei ! Și ce ochi triști are ! După două luni de căsătorie !

Ora nouă. Juliette se află deodată în stradă și se miră. Cum de s-a îmbrăcat atît de repede ? Și apartamentul e în ordine. Dacă din întîmplare „el“ se întoarce înaintea ei, nu va avea de ce să se plîngă. A mînuit obiectele fără să le vadă, cu acea

dibăcie, cu acea agilitate pe care a avut-o totdeauna, și care nu se mai declanșează decît din cînd în cînd, ca un mecanism, în mijlocul unei distracții totale.

Iat-o în strada răcoroasă și însorită, trecătoare tot atît de matinală ca și cum ar chema-o serviciul. Dar nimic n-o cheamă. Simte pachetul sub braț. E drept că acesta e motivul. Dar nu mai e de loc sigură. Știe foarte bine că în ochii nimănui graba care a apucat-o deodată nu și-ar găsi explicație.

Oamenii se duc și vin, merg drept înainte cu o siguranță uimitoare. Nu par a se îndoi nici o secundă de ceea ce au de făcut. Autobuzul care trece e plin de fețe nu chiar bucuroase, fără îndoială, nici măcar liniștite, dar, cum să spun? justificate. Da, care pot în orice clipă să se justifice. De ce sînteți aici, la ora aceasta? Ar ști să răspundă.

Juliette descoperă o beție extrem de subtilă și de tristă. Te ridică la fel ca bețiile fericite, dar zăpăceala pe care-o simți e amară ca cenușa și, ca și ea, zadarnică. Și ea te smulge din rădăcini, dar ca să te lase șovăitoare ca o fantomă, desprinsă, pierdută. Pierdută! Pierdută! De îndată ce-ai rostit cuvîntul acesta, el pune stăpînire pe tine, te învăluie, te răpește. E făcut din coață cenușie, din amețeață de gheață, din delăsare.

O intrare de metro. Juliettei nu-i place subterana aceasta, îi produce aproape o oroare nervoasă. Dar astăzi, tot ce-i este dușman are drepturi asupra

ei. Tot ce se uită la ea cu cruzime s-a înțeles desigur cu destinul ei.

Dimineața aceasta de octombrie e de-o frumusețe nemărginită. Nici de asta nu e cruțată, de a-și da seama de fericirea pe care-ar urma să o aibă. Hăul metroului o atinge cu suflarea lui infectă. Nu are, într-adevăr, nici un motiv să coboare treptele. Dar e și o vagă făgăduială, o foarte mică șansă de abis.

Jean Jerphanion privește munții cum scad. Meleagurile acestea nu-l încintă. N-ar fi prea mândru să se fi născut acolo. Totuși e un ținut înrudit cu al său. În forma satelor, în dispoziția culturilor, în unduirile solului, unele asemănări ar trebui să-l atingă. Poate-i stîmjenit să regăsească reflexe ale unor lucruri care-i sînt dragi sub aspecte care-i par mediocre.

Își privește valiza, care e în plasa din fața lui și iese mult în afară. E o valiză de om sărac : pinză bej pe o carcasă de carton ; piele proastă la colțuri, ca să le întărească ; minere grosolane, caraghios rășchirate.

„Căci, își spune aproape vesel, sînt un om sărac. Și sărăcia mea e de origine rustică. De ce, oare, valiza mea ar minți ?“

Pe lîngă toate motivele pe care le are de a fi surescitat, Jerphanion nici n-a dormit, ca să zic

aşa. Ieri seară, la Saint-Etienne, n-a avut curajul să se culce devreme. S-a dus la cafenea. S-a plimbat pe străzi. A respirat umbrele pieţii Republicii ca şi cum ar fi fost acelea ale unui oraş ilustru. Frigul munţilor, o uşoară ceaţă ce se pogorise. Străzile erau goale.

Întors la hotel, către miezul nopţii, s-a întins într-un desfundat pat de voiajori comerciali. N-a putut să adoarmă. Nici n-a încercat. A văzut defilându-i prin minte gânduri nenumărate. I se părea că în timpul ceasurilor acelora, toate întrebările vieţii, toate lucrurile din univers, toate probabilităţile viitorului îi trimiteau de-a valma delegaţii. Nu făcea nici o efortare să se gândească. Era ca un trecător oprit pe podul principal al unui oraş imens. Gloata se scurge dinaintea lui.

De la ora cinci, s-a sculat din pat. Simţea o voioşie neînfrântă. Cum de obicei e un mare somnoros, îi vijia niţel capul din pricina insomniei şi simţea o uşoară presiune în fundul ochilor. Dar extraordinara prezenţă a spiritului său îi era atît de plăcută, îi dădea o impresie de forţă, de încredere în sine, încît îl făcea să-şi spună : „O să încerc sistemul acesta, acum. Să nu dorm aproape de loc. Dorm prea mult. Şi cum visez mult, spiritul meu îşi păstrează prea multe din posibilităţile lui pentru somn, pentru aventurile pe care le trăieşte în timpul somnului.“

La şase era pe peronul gării, singur, cu un om de echipă şi cîteva lumini de gaz acrian. Cu mult

înainte de ora trenului, dar nu foarte nerăbdător. Se simțea capabil să aștepte și mai mult, fără să încerce nici o urmă de plictiseală. Pe urmă se făcu ziuă. Chiar și clădirile gării, cabina acarului, cisternele împrumutau aurorii noutate și îndrăzneală. „Să nu uit asta niciodată. Să fac în așa fel, ca din cînd în cînd să văd lumea dimineată.“

Totuși, ideea aurorii îi fusese crud pîngărită. Toate aurorele timp de un an. Crezu că aude trîmbița. Își verifică hainele care erau, incontestabil, civile.

Trenul pentru Paris a plecat la 6 și 40 în loc de 6,38. Aceste două minute de întîrziere i-au fost mai lungi lui Jerphanion decît tot restul așteptării.

Jean măsoară coridorul vagonului. Se gîndește la fizicul lui. Se judecă. E mai curînd înalt. Nu are nici un fel de diformitate. Dar simte că trupul său nu ia în chip firesc poziții frumoase. Mișcările lui, pe care le observă dinăuntru, nu-i plac. „Nu sînt grațios. Sînt un fiu de țaran. Chiar și fără asta, «Provincial» corespunde unei realități. Și-apoi ! O să cercetez chestiunea mai tîrziu, cînd va fi evoluat. Nu e prea important. Capul ? Ce trebuie să cred despre capul meu ? Citeodată, în fața oglinzii, sub un anumit unghi, am păreri foarte bune. Dar totdeauna o îngrijorare mă împiedică. Timiditate ? Spirit critic ? Preocupări de părerea celorlalți ? În tot cazul, lipsă de infumurare. Ce culoare au ochii mei ? Negri ? Nici măcar. Căprui.

Stejar închis. Pot fi ochi frumoși de nuanța aceasta ?“

Se întoarce și se așază, privește din nou valiza. „Tot ce am e înăuntru.“ Surîde. „Sînt dintre aceia care nu au nimic de pierdut.“

Niciodată nu și-a descoperit un viitor atît de lung. Niciodată nu s-a mai simțit atît de liber. Sau cel puțin așa crede. Un bărbat de douăzeci și doi de ani e deja capabil să fie nedrept față de trecutul său.

Totuși, merge către ceva foarte bine definit. Ar trebui să i se pară că destinul lui, la început împrăștiat și široidnd în toate direcțiile, ca într-o pajiște de munte, se adună și se canalizează încetul cu încetul. Ceea ce-l așteaptă la Paris e viitoarea lui meserie, începutul unei cariere din care are puține șanse să mai evadeze pe urmă, și care nu trece drept foarte plină de neprevăzut.

„N-am uitat oare peria ?“

O perie de haine la care ține. Dumnezeu știe de ce. Unul din cele patru sau cinci obiecte care-i sînt dragi, și a căror pierdere l-ar întrista.

„Sentiment copilăros ; bineînțeles. Trei sferturi din sentimente sînt copilăroase. Iar celelalte sînt pe trei sferturi și ele.“

Rezistă dorinței de-a căăta în valiză. Observă apoi că rezistența aceasta într-un singur punct, prelungindu-se, îl va împiedica să se bucure cum trebuie de restul lucrurilor. Jean nu are o înclinație perversă pentru disciplină și nu crede în prețin-

sele victorii asupra sieși atunci „cînd daraua e mai mare decît ocaua“. Se scoală, deschide valiza. Peria e acolo. O dezmiardă cu ochii, cum ar dezmierda cu mîna un mic animal cuminte care nu s-a mișcat din pînerul unde a fost pus. Mai acordă un gînd indulgent și duios și altor obiecte, nu mai puțin umile, nu mai puțin credincioase. Își amintește de unele seri deznădăjduite, la cazarmă, cînd conținutul „cutiei lui individuale“ îi părea ultima rațiune de a trăi. „Ca s-o apăr (se afla în ea în-deosebi o carte foarte iubită și un carnet de note) cred că aș fi fost gata să mor.“ Se gîndește la animale — la sārmana dragoste a animalelor pentru unicul lucru pe care-l posedă : un culcuș ; un smoc de paie ; o cîrpă în colțul unei bucătării. Se gîndește că „asta duce departe“, că „stîrnește întrebări“. „Poate că și acolo voi avea nevoie, din cînd în cînd, să deschid valiza, ca să mă pot agăța de ceva“.

Dar nu. Gîndul lui se înviiorează, printr-o sfortare bruscă alungă dezmiardările melancoliei. Jean a ieșit dintr-o perioadă de necazuri. Viața lui nouă va fi primitoare și vastă. Pînă la vremea necazurilor viitoare ? Dar vremea aceea e desigur foarte departe. Cînd nenorocirile sînt foarte departe în viitor, omenește vorbind e infinitul, și acul îngrijorării rămîne la zero. Ce frumos e, o gară care tremură. „Încă trei și cu cinci opt... opt ore și jumătate, hai, cel mult, nouă ore, și vor fi deja mai multe minute de cînd voi fi devenit parizian.“

VII

LEGĂTORUL QUINETTE

Juliette Ezzelin își amintește o stradă pe care nu mai putea s-o situeze cu precizie. Cînd a ajuns la stația *Avenue de Suffren*, i se păru că strada trebuie să se ascundă undeva pe acolo, și coborî.

De obicei avea o bună memorie a locurilor, care se trezea cînd era în vecinătate și-i îngăduia să se orienteze cu o siguranță inconștientă.

Recunoscuse bine împrejurimile stației, dar nimic din ceea ce se lega de viziunea care-o călăuzise : o prăvălioară de culoare verzuie, într-o stradă puțin umblată, cu case înalte, cenușii, cu fațadele plate. Cîteva cărți, cu legături diferite, în vitrină.

Acolo a condus-o odată tatăl ei, cînd era mică. O dulce amintire. S-a gîndit la prăvălioara aceea verzuie, cînd i-a venit ideea azi-dimineață să dea la legat cartea pe care-o ținea sub braț.

După ce-a rătăcit prin șirul de răs_pîntii care i se ofereau, așteptînd un semn al memoriei, a isprăvit

prin a intra într-o papetărie și a întrebat dacă nu cunoșteau vreun legător prin împrejurimi. Era unul într-o stradă vecină pe care i-o indicară.

De bună seamă, nu erau nici strada, nici prăvălia din amintire. Dar Juliette era prea amețită ca să se mai încăpățineze s-o caute. Și apoi, tot amintirea o călăuzise și la început; acum era întîmplarea. Cînd o anumită beție de dezlănțuire pune stăpînire pe tine, totul e preferabil unei alegeri dictate de voință.

Și în strada aceasta, pe o parte, erau case înalte, cenușii, cu fațadele plate. Dar nu se găsesc astfel de case aproape peste tot în cartierele periferice ale Parisului? Pe partea cealaltă, un rînd de case mai vechi și mai joase. La parterul uneia din ele, care nu avea decît un etaj, prăvălia de care-i vorbise stăpînul papetăriei. Așa cum, urmînd aleile unui cimitir unde mergi să îngropi o ființă scumpă, observi totuși că sînt flori frumoase într-un vas, pe-un mormînt, Juliette zări, ca printr-un vîl, fațada căsuței era pictată într-o culoare galbenă și că prăvălioara era simpatică și veselă.

Intră. Nu văzu pe nimeni. La locul unde-i teșgheaua într-o prăvălie obișnuită, se afla o masă lungă; cîteva cărți pe ea, și răzuitură de piele. Cînd s-a deschis ușa, a sunat un clopoțel.

Apăru un bărbat. La drept vorbind, avea aerul unui domn, ori mai degrabă, în ciuda unor amănunte ale îmbrăcămîntei, al unui medic de cartier, sau al unui arhitect, decît al unui meseriaș. O

barbă neagră, lungă, deasă, și tăiată cu destulă îngrijire. Fruntea dezgolită arată o chelie curată, cu pielea fină, care pare distinsă și indică o viață studioasă.

— Cu ce vă putem servi, domnișoară ?

Vocea lui răspundea exact fizionomiei. Era vocea unui om binecrescut, fără urmă de vreun accent de mahala ; cel mult, puțin comercială ; bine timbrată, dar neprietenoasă. Așteptă, fără să insiste, privind-o pe Juliette cu un suris corect. Avea ochii negri, înfundați, mai curînd mici.

Juliette desfăcu pachetul pe care-l adusese sub braț. O hîrtie albă ; o hîrtie de mătase ; o carte cu coperta galbenă. Legătorul zări o verighetă în degetul Juliettei. O privi deodată pe tînăra femeie cu ochi mai vioi. Ea ținea capul aplecat peste pachet.

— E o carte la care țin mult, spuse ea.

El citi titlul :

— *Choix de Poésies*¹, de Paul Verlaine. A ! vă plac poeziile, doamnă ?

Nu răspunse. Văzu într-un colț al odăii, pe o măsuță, cîteva cărți spintecate, sfîșiate, aduse probabil în halul acesta în vederea legării. Adăugă, aproape îngrijorată :

— Nu se întîmplă niciodată, în timpul lucrului, să se deterioreze vreo carte, să se strice... din greșeală ?

— Nu, doamnă. În tot cazul răspund cu...

¹ Poezii alese.

— Pentru că... țin în mod special la exemplarul acesta. Aș vrea să fiu sigură...

— Fiți fără grijă, doamnă. Ce fel de legătură doriți ? V-ați gândit la ceva ?

Se simți deodată foarte stingherită la legătorul acesta prea distins. Dacă ar fi îndrăznit, ar fi plecat, cu carte cu tot. Vălul care de dimineață stăruia între ea și lucruri se destrăma. Văzu deslușit prăvălia, benzile de piele, pe cele două mese, care păreau vestigiile unor cruzimi ; cărțile desfăcute, din care ieșeau crîmpeie de sfori răsucite în toate sensurile ; ușa din fund, care ascundea obiceiurile unei vieți necunoscute.

Legătorul o privea cu ochii lui înfundați și vioi. Poate-și dădu seama de stînjeneala care-o cuprindea pe tînăra femeie. Întoarse privirea, vorbi cu amabilitatea cea mai impersonală :

— O să vă arăt cîteva tipuri de legătură ; și eșantioane de piele. M-ați putea îndruma spunîndu-mi cam cît vreți să cheltuiți.

Așeză pe masă cinci sau șase cărți pe care le luase dintr-un dulăpior scund, ale cărui geamuri erau dublate cu o perdea de rips verde.

— Cît ar costa asta ?

— Ceva în genul ăsta ? Fără nici un ornament ? Nu-i oare prea sever pentru poezii ? În tot cazul, e de foarte bun gust. N-ați vrea pe cotor un desen ? O floare ca asta, de pildă ?

Juliette examinează floricea, delicat încrustată în linii albastre și roșii. Nu i-ar fi dispăcut. Dar

Juliette se gîndește la cineva, la privirea dificilă — și pe veci departe — a cuiva. Ce-ar fi spus el ? N-ar fi ris oare de floricica aceea, mai cu seamă pe cotorul acestei cărți ? Șovăia să-și dea un răspuns. Renunțînd la floricică era mai sigură că nu se înșală.

— Nu. Simplă de tot.

— Cum doriți, stimată doamnă. Vă voi face aceasta cu... era să zic optsprezece, dar, ca să vă fiu agreabil, cu cincisprezece franci. În interior vă păstrez coperta și cotorul, bineînțeles. Și vă pun o hîrtie mai frumoasă decît aceasta.

Juliette aproape roșește. Nu dorea nici un tratament de favoare din partea acestui domn cu urechile ascuțite. (Căci tocmai băgase de seamă că avea partea de sus a lobului urechii foarte plat, cu un tiv aproape imperceptibil și întrerupt, alcătuind un vîrf ascuțit.)

— Și sînteți foarte grăbită ?

Ea nu știa dacă era mai bine să spună da sau nu ; să se întoarcă la legător cît mai curînd sau cît mai tîrziu cu putință.

El continuă :

— Vreau să vă răsfaț pînă la capăt. Ca și cum o femeie frumoasă n-ar fi totdeauna nerăbdătoare. Azi sîntem marți, marți 6 octombrie. Ei bine, vreți să treceți luna viitoare, spre seară ? Cartea va fi gata. Nu știu dacă vă dați seama că e un tur de forță ; (ride) sau, mai degrabă, un îngrozitor hatîr. Iată (arată exemplarele răvășite de pe măsută).

Volumele acestea aparțin unuia din vechii mei clienți care le așteaptă de trei luni... Ce nume și adresă, vă rog ?

Juliette fu din nou cuprinsă de îngrijorare. Pentru nimic în lume nu și-ar da numele și adresa omului acestuia. Și totuși îl lăsa cartea. N-o să se răzbune oare refuzînd să i-o dea înapoi ? Se va preface că n-o mai recunoaște. Îngînă :

— Voi veni s-o iau eu.

El surîse :

— Bine, bine, doamnă. Fiți sigură că-mi voi aminti chipul dumneavoastră.

Se înclină cu oarecare afectare.

Juliette se grăbi să iasă.

„Am spus c-o să mă întorc. Și trebuie să mă întorc. Cum să fac ?“

VIII

UCENICUL WAZEMMES

În strada Montmartre, în fața prăvăliei pictorilor, același grup stă nemișcat. Oamenii s-au schimbat unul câte unul ; dar grupul nu s-a schimbat. Mai mult chiar decît dimensiunile și forma, și-a păstrat fizionomia morală, care e complexă, dar în care se deslușesc cîteva sentimente principale : admirația pentru virtuozitate, gustul pentru evenimente, curiozitatea ațîțată de enigme.

Știe mai mult. Încetul cu încetul, s-au făcut revelații.

Sub primele două linii :

COMERTUL MĂ DEZGUSTĂ
M-AM SĂTURAT

citește acum, scris cu cărbune :

MĂ DESCOTOROȘESC DE TOT STOCUL MEU

Prima literă e deja vopsită în negru.

Se poate observa, de asemenea, că linia aceasta, a treia, de o lungime neprevăzută, corespunde unui

intrînd al desenului din stînga. „MĂ“ se aşază sub braţul personajului, parcă ar vrea să-i dea o lovitură în coastă.

Inscripţia pe marmura falsă e aurită pînă la litera A inclusiv, dar sensul ei nu a devenit mai luminos. Tinărul comisionar care credea că *Acreditaţii* sînt o varietate de debili mentali e înlocuit de o tinără modistă care-i bănuieşte să sînt un anumit soi de defuncţi. Inscripţia e destinată unei biserici. Ea arată care e capela unde se celebrează serviciul acreditatilor. Prin ce anume acreditatii se deosebesc de ceilalţi morţi? Iată întrebarea. Poate pentru că în timpul vieţii aparţineau unei secte sau unei confrerii. Sau poate pentru că rămăşiţele lor au fost supuse unui tratament special, intermediar între îmbălsămare şi incinerare. (De pildă, o preparaţie cu ajutorul cristalelor.)

De cealaltă parte a geamului mare, Péclet, în timp ce umple cu negru litera *Ă* de la *MĂ*, cu o uşoară alunecare a degetului mic pe americană, alunecare paralelă cu mişcarea periei, şi căreia îi accentuează eleganta degajată din pricina spectatorilor, se întrecăbă cum va continua execuţia subiectului artistic. Amănuntele compoziţiei sînt deja fixate în mintea lui. Invenţia e plină de haz; şi gură-cască de azi după-amiază nu bănuiesc surpriza care-i aşteaptă. Dar problema culorilor subzistă. Instrucţiunile patronului sînt categorice: numai trei culori: inclusiv negrul, albul în plus. Devizul a fost întocmit pe baza aceasta. Desigur, un pictor

atît de iscusit ca Péclet ar putea cu trei culori, printre care negru și cu alb, să alcătuiască o gamă de tonalități foarte variate. Dar patronul nu permite, într-o lucrare ca aceasta, amestecuri de culori. Susține, nu fără dreptate, că rezultă o pierdere de timp, deoarece lucrătorul, în loc să aștearnă, cu cugetul împăcat, tente plate, se lansează în căutări de nuanțe, cedează ispitei degradațiilor savante, tranzițiilor de tonuri subtile, și, cuprins de ameteală artistică, nu se mai poate opri pe panta primejdioasă a perfecțiunii. Adaugă chiar că, departe de a asigura mulțumirea clientului, acest exces de zel creează mai degrabă dificultăți. Un domn căruia i s-au făgăduit trei culori, și căruia i se servesc trei culori mari și late, nu poate, riguros vorbind, nimic obiecta. Dar dacă i se oferă melanjuri, vrea și el să facă pe artistul și începe să discute : „Nu găsești că obrazul e prea galben ?“ sau „Albul ochiului mi se pare nițel cam rece“. O să vezi ce albul ochiului o să-ți dau !

Unde patronul greșeste, e cînd se încăpățînează, pentru o economie de cîtiva pitaci, să folosească o Americă de proastă calitate. Țesătura aceea înghite mai multă culoare și mîna devine mai leneșă. Fără să mai vorbim de faptul că negrul, de pildă, în ciuda grundului, izbutește să se îmbibe în fire, și că ai tot timpul impresia că pictezi litera cu bavure. E cu atît mai neplăcut, cu cît grupul spectatorilor n-are de unde să știe că America e

proastă, și poate să se întrebe dacă nu cumva Pécret e de vină.

— Wazemmes ! N-ai isprăvit ? Spală-mi pensulele.

— Îndată ! Îndată ! Și vine într-o fugă.

Tînărul Wazemmes, un vlăjgan înalt, cu atît mai puțin a isprăvit frecatul culorilor cu cît citește o carte intitulată : *Mici secrete ale automobilului*. De cîteva zile, în adevăr, Wazemmes se întreabă în privința vocației sale. E absolut sigur că pictura nu-l interesează, mai cu seamă pictura aceasta inferioară. (Dacă ar fi vorba să pictezi modele frumoase și goale, și să capeti medalii la Salon, calea-valea...) Cum, pe deasupra, e dezghețat și precoce, are părerile lui în privința dezvoltării economice a epocii. Crede în viitorul automobilului și al electricității. Dar, nu știe de ce, electricitatea îi place mai puțin. Poate pentru că nu e ceva care se mișcă ; și prea adesea recurge la cantități abstracte. A început, așadar, să se inițieze în problema automobilului.

Dar Wazemmes e plin de bunăvoință, atît din fire cît și din socoteală. Pe cît găsește de normal să „chiulească“ de la lucru de îndată ce nu mai e supravegheat, pe atît îi este de plăcut să servească fără ezitări cînd i se cere cîte ceva. Chiar și patronul poate oricînd să-i dea un ordin. Wazemmes începe îndată să-l execute. Și dacă un ordin nou survine, Wazemmes, departe de a protesta, se

grăbește să-i dea ascultare, încintat să părăsească munca pe care-o făcea înainte.

A remarcat că procedînd astfel îți creezi, în general, o opinie favorabilă. Camarazii de atelier, care de obicei nu vin să-ți ceară decît servicii neînsemnate, găsesc că Wazemmes e un ucenic desăvîrșit, plin de respect pentru cei vechi. Patronul, care ar avea mai multe motive să se plîngă, se arată îngăduitor, căci ești totdeauna bucuros cînd ți se execută îndată capriciile, și ierți mai ușor o lipsă față de dorințele vechi, cărora nici tu nu le mai simți imboldul.

IX

QUINETTE, NECUNOScutUL ȘI SINGELE

Quinette, rămas singur, așază volumul pe un raft al dulăpiorului și se reîntoarce în odăița din fundul prăvălicii. Își netezește barba. Se întreabă ce anume efect a produs asupra tinerei necunoscute. „A simțit oare fluxul meu vital? Cred că da.“

Apoi, își examinează cu atenție o întreagă parte a organismului său. Caută să descopere „curentul agreabil și înviorător“ de care vorbește prospectul. Fără îndoială, nu-l simte decît în slabă măsură: dar îl simte. Ca și cum pase magnetice i-ar învălui regiunea bazinului, ar rătăci pe șale, pe pîntec. Quinette se gîndește că, la drept vorbind, n-a fost supus niciodată paselor magnetice. Deci comparația pe care-o face e lipsită de bază. Ceea ce simte seamănă mai curînd cu impresiile acelea confuze pe care le încerci cînd ți-a fost frig, și cînd căldura focului începe să te pătrundă, îndeosebi în

regiunea aceea a șalelor, care e atât de sensibilă la frig. Caută și alte analogii. Dar găsește curînd că toate apropierea de senzații deja cunoscute păcătuiesc prin cîte ceva. Pe cînd fraza însăși a prospectului : „Centura electrică Herculex a doctorului Sanden revarsă asupra părților slăbite un curent plăcut și înviorător de electricitate...” spune răsplat ceea ce vrea să spună și descrie cu o remarcabilă fidelitate sentimentul de bunăstare discretă pe care-l încearcă purtătorul centurii Herculex.

Asta nu înseamnă că legătorul nostru își face cu ușurință iluzii. Întotdeauna a privit bănuitor tot ce avea o aparență de șarlatanism. Și nu i-a trebuit unei anumite idei, devenită fixă încetul cu încetul, mai puțin de cîteva luni de incubație, ca să-l facă pe Quinette să riște această experiență.

Întîmplarea a jucat un rol în afacerea aceasta. Quinette trăia singur de patru sau cinci ani, de cînd îl părăsise soția. Ajunsese destul de repede la o abstenență totală. Lucrul s-a petrecut fără ca el să-și dea seama. N-a trebuit să facă nici o efortare. Dar nici nu-și dădea seama de faptul că în comportarea lui ar putea fi ceva care să merite o atenție serioasă.

Dar într-o zi, într-un lot de volume pe care i le-a încredințat un client ca să le lege, a întîlnit o lucrare tratînd despre *Anomaliile sexuale*. A răsfoit-o, plin de curiozitate. Fără să fie ignorant

în chestiunile acestea, nu le mai avea prezente în minte.

Unele pasaje, îl puseră îndelung pe gânduri. Constată că medici serioși, din motive legate doar de bunul echilibru fizic și moral, considerau întrucîtva anormal ca un bărbat de patruzeci de ani să nu mai aibă nici o activitate sexuală, și mai cu seamă să nu mai simtă lipsa unei asemenea activități. Quinette fu cuprins de îngrijorare. Nu ideea de anomalie, în ea însăși, îl speria. Nu avusese niciodată respect pentru opinia majorității, nici pentru felul ei de-a trăi. Și s-ar fi împăcat ușor cu o anomalie care ar fi fost măgulitoare. Dar își dădea prea bine seama că aceasta era umilitoare.

Timp de mai multe săptămîni încercă deci să se pătrundă de evidența că era un fel de infirm, pînă acum inconștient, și că liniștea aceea care-i păruse firească era de fapt o țară. Ezită îndelung în privința categoriei de anormali din care face parte. Era impotent, sau poate numai frigid? Înclină pentru a doua ipoteză.

Își reaminti totodată diferite trăsături ale purtării sale, care nu-l izbiseră pînă acum : observă indiferența lui față de femei, politețea corectă, dar rece, pe care le-o arăta.

Din fericire, după afirmațiile autorilor citați în lucrare, simpla frigiditate poate fi trecătoare. Se datorește uneori surmenajului, grijilor, faptului că te găsești sub imperiul unei preocupări.

Griji, Quinette își făcea, din pricina micii lui industrii, a greutăților unei chirii, și așa prea mari, pe care proprietarul amenința s-o ridice. Dar avea mai cu seamă o pasiune tiranică și acaparantă : aceea a invențiilor. Mai mult chiar, o soartă vitregă îl făcea să-și îndrepte gîndul de preferință către acele invenții foarte vaste, foarte migăloase, și de la care — în cel mai bun caz — putea fi sigur că nu va trage niciodată vreun folos. Astfel, a studiat timp de mai mult de doi ani, și a pus la punct pînă la ultimul amănunt, cu tărăgănările la care-l condamna lipsa lui inițială de competență, un proiect de cale ferată pe o singură șină. Proiectul acesta, năstrușnic la prima vedere, devenea, dimpotrivă, foarte judicios, și de o extremă ingeniozitate, cînd îl urmăreai în dezvoltarea minuțioasă pe care i-o dăduse autorul lui, și cînd țineai seamă de condițiile speciale de teren și de exploatare cărora pretindea să le răspundă. Dar ce probabilitate era ca deștelenitorii pămînturilor noi să vină să cumpere planurile lui Quinette, iegător la Grenelle ?

Legătoria suferea de pe urma lor, Quinette irosea din meserie atîtea ceasuri cîte putea fără ca să se ruineze. Nu-i de mirare că suferea și sexualitatea.

Ca să știe precis cum stăteau lucrurile în privința acestui punct, Quinette se hotărî să facă o experiență. Se duse alături, în bulevardul Grenelle, la o casă a cărei fațadă o remarcase de sute de ori. Dar decorul interior îi displăcu ; și lipsa precon-

cepută de încredere în propriile lui puteri nu putea decât să-l paralizeze în încercarea sa. Se întoarse de acolo convins că trebuia negreșit să facă ceva ca să-și modifice starea. Nu se gândi o clipă să consulte un medic. Ceea ce îl îndepărta de medici nu era atât neîncrederea față de metodele lor, cât teama de a-și încredința secretele altuia. În privința aceasta era cât se poate de precaut. I se întâmpla să-și ducă scrisorile la diferite oficii poștale îndepărtate, sau să le ceară corespondenților lui să-i adreseze scrisorile post-restant, sub inițiale, ca să zădărnicească un control posibil. Pe stradă, se întorcea uneori ca să vadă dacă nu era urmărit.

Ar fi încercat desigur, la întâmplare, vreuna din specialitățile acelea care-și fac atita reclamă. Dar era dușmanul medicamentelor introduse în neștire în organism. Citind ziarul, întâlni de mai multe ori, pe ultima pagină, reclama a două mărci de „centuri electrice“, care-și făceau pe atunci o publicitate rivală și zgomotoasă : Hereulex a doctorului Sanden, și Electro-Vigoare a doctorului Mac Laughlin. Examină îndeaproape anunțurile. Pentru Quinette, om luminat și reprezentant al publicului, ele sunau fals. Însăși personalitatea celor doi doctori părea să aparțină aceluia tărîm himeric al leacurilor populare, unde se întîlnesc preoți rurali, culegători de buruieni, călugărițe, păstrătoare ale unui secret împotriva urinatului în pat, sau filantropi legați printr-un jurămint care-i silește să insereze în fiecare zi un anunț, după cum alții plătesc în

fiecare dimineață o liturghie. Dar lui Quinette inventator i se deștepta și un alt sentiment, acela al confraternității. Se vedea destul de bine pe sine, dacă cercetările lui l-ar fi îndreptat în direcția aceasta, imaginînd un aparat capabil să răspîndească în regiunea șalelor efluviile unei primăveri artificiale. Iar ca să îndrăznească să rîdă de cei doi doctori, știa prea bine ce aparențe ciudate poate lua în ochii unor profani o invenție de cea mai mare însemnătate.

După aceste reflecții, și altele, se hotărîse, în sfîrșit, pentru centura Herculex a doctorului Sanden, care avea avantajul de-a face promisiuni mult mai categorice în ce privește forța virilă, pe cînd Electro-Vigoarea, în ciuda numelui său, se menținea la generalități vagi.

De altminteri, după ce și-a cumpărat centura Herculex (Sanden Electric Belts, strada Taitbout nr. 14), Quinette fu cît pe-acî să cedeze ispitei, firești pentru un inventator, de-a o demonta. Ceea ce-l reținu a fost teama să nu găsească înăuntru doi gologani belgieni și rumeguș de lemn.

Iată așadar trei zile de cînd legătorul nostru își poartă aparatul. Ceea ce așteaptă de la el e mai puțin posibilitatea de a îndeplini cine știe ce isprăvi amoroase, la care continuă să țină tot atît de puțin, cît dispariția unui sentiment de inferioritate. Împreună cu toți acei care au scris despre această chestiune, el crede că vigoarea virilă e legată de vitalitatea în genere. Refuză să admită că

vitalitatea lui ar fi întrucitva atinsă. Poate nu-i nici măcar adormită, ci numai îndreptată în chip prea exclusiv către munca cerebrală. Presupunând cazul cel mai fericit, aparatul Herculex nu are, de bună seamă, puterea să scoată energie dintr-un organism în care a secat cu desăvîrşire, dar poate, concentrînd-o asupra anumitor organe, s-o face mai manifestă decît era şi să suprimе la cel interesat o îndoială care n-ar întîrzia să devină copleşitoare.

Quinette dă, aşadar, o mare importanţă impresiei pe care a produs-o asupra tinerei femei. Stînghereala aceea, teama aproape, care în chip atît de vădit a cuprins-o, nu se poate explica decît prin aceea că o radiere de energie neobişnuită se degaja din Quinette. Fără să cazi în naivităţile spiritiştilor, nu e absurd să crezi că energia vitală a unei fiinţe radiază şi că, atunci cînd prezintă o creştere bruscă de intensitate, devine sensibilă şi celorlalţi, sau poate chiar aproape insuportabilă. De altminteri, Quinette şi-a dat bine seama de elanul care l-a ridicat aşa deodată. Un singur punct îl intrigă : faptul că elanul acela l-a cuprins în clipa cînd a zărit verigheta în degetul vizitatoarei.

După ce a ieşit din prăvălie, Juliette a continuat să urmeze strada în direcţia opusă metroului. Zărea, la capăt, case mici şi sărăcăcioase, dar în-

veselite de soare ; un cartier întreg pe care nu-l cunoștea, și pe care-l traversa fără să se grăbească, în căutarea unui autobuz.

Vizita ei la legător îi risipise beția aceea melancolică în care trăia de dimineată. Stînjeneala displăcută pe care o încercase, îngrijorarea la gîndul că va trebui să revină, îi dădeau un început de interes pentru altceva decît deznădejdea ei.

Vreo cincizeci de pași mai departe, aruncîndu-și ochii asupra unui fel de pasaj lung între două case joase, închis de un grilaj, văzu, lîngă casa din stînga, un bărbat cu capul puțin întors către stradă, cu umerii și șoldurile perfect lipite de zid, ca și cum ar fi vrut să intre în el, să dispară. Nu îndrăzni să se oprească, să privească mai bine. Nu putuse distinge trăsăturile feței bărbatului, niei hainele lui. I se păru că-și ținea miinile la spate. Trecu mai departe.

După trei minute, Quinette, în odaia din fund, își scotea centura Herculex ca să-i modifice nițel poziția, și să suprimе o ușoară frecare care-l incomoda, cînd auzi ușa prăvăliei deschizîndu-se și închizîndu-se atît de brusc, încît clopoțelul abia a avut timp să sune. „Cine-i dobitocul care intră așa ? O să-mi spargă geamurile.“ Și Quinette se grăbi să-și pună ținuta în ordine. Avea oroare de geamuri sparte, ca și de oameni gălăgioși și neîndemînatici. Luă o mutră severă.

Deschizînd ușa, văzu în mijlocul prăvăliei un bărbat cu fața spre el, al cărui chip era prost

luminat, dar a cărui atitudine trăda o spaimă nebună.

— Domnule, spuse acesta, vă cer iertare, dar aveți probabil un... robinet de bucătărie, o chiuveță. Aș avea nevoie să mă spăl, da...

Quinette nu era fricos, cel puțin într-o împrejurare ca aceasta. (I se întâmpla să se teamă de un păianjen, de o reptilă ; sau să-l cuprindă groaza noaptea, în beznă de pe scara lui.) Nu era nici măcar emotiv. Își păstră toată luciditatea ca să privească țință în ochii necunoscutului, care era destul de înspăimântător și mai cu seamă ca să aprecieze situația.

— Vrei să te speli ? Cum asta... să te speli ?

— M-am murdărit. Vreau să mă perii puțin.

Necunoscutul își înțelegea cât putea mâinile. Abia dacă i se puteau zări. Cât privește hainele, nu păreau murdărite. Purta o pălărie melon uzată.

Omul nu avea cituși de puțin aerul amenințător ; dimpotrivă rugător și dezarmat. Quinette se învîrți de un sfert de cerc în jurul lui, ca să-l vadă mai bine.

— Mi-ați face un mare serviciu, spuse celălalt. Vocea îi tremura de teamă.

„Vlăjganul ăsta, se gândi Quinette, a săvîrșit o nelegiuire.“ Se apropie de ușă, puse mîna pe clanță.

— Domnule, domnule, se rugă omul.

— Ce ?

— Ce vreți să faceți ?

— Nimic. Mă uit.

Aruncă într-adevăr o privire în stradă, fără să deschidă ușa. Voia să vadă dacă omul nu era urmărit ; dacă nu era oarecare agitație pe stradă, oameni care fugeau sau căutau ; un început de aglomerare. Nimic : cel puțin în vecinătatea imediată. Nici la ferestrele casei din față nu se vedea vreun semn de curiozitate.

Quinette se întoarce, netezindu-și frumoasa lui barbă burgheză. Omul nu-i inspira nici un fel de milă. Dacă ar fi zărit pe stradă polițiști căutând pe fugar, Quinette ar fi deschis ușa și i-ar fi chemat. Dar avea o mare poftă să afle mai mult și să țină în mîinile lui secretul unui om. O astfel de aventură nu i se mai întîmplase niciodată. De multă vreme nu mai simțise atîta bucurie de viață.

Merse și deschise ușa odăii din fund :

— Intră aici.

Îl lăsa să treacă înainte.

— Încă un pas. Așa. Deschide ușa.

Omul ezită o clipă ; apoi, cu virful degetelor, ca și cum ar fi avut mîna infirmă, deschise ușa a doua și pătrunse într-o bucătărie strîmtă. Quinette intră după el. Clanța ușii era de porțelan alb. Quinette zări pe ambele părți două mici urme roșii, care erau, negreșit, de sînge.

— Iată spălătorul. Ai și săpun. Prosopul e în stînga.

Omul aștepta, aruncînd o privire rugătoare înspre Quinette. Legătorul surîse :

— Ce ? Te jenezi de mine ?

Celălalt își păstra aerul speriat și își ținea mereu mâinile încleștate. Cum lumina era mai bună decît în prăvălie, se distingeau pe stofa vestonului și a pantalonului său cîteva pete cafenii.

— Haide, haide, urmă Quinette, cu un imperceptibil accent batjocoritor în vocea lui politicoasă, trebuie să înțelegi că sînt un om discret. Curăță-te în voie. Ai mare nevoie de așa ceva.

Și rămase înfipt în ușa bucătăriei.

Omul se hotări să dea drumul la apă și să ia săpunul. Toate gesturile lui erau făcute cu teamă. S-ar fi zis că fiecare obiect pe care-l atingea era fierbinte.

Își spală mâinile și le clăti în mai multe ape.

— Nu-mi lăsa sînge pe chiuvetă, spuse Quinette pe același ton.

Omul îi aruncă o privire umilă ; apoi, apucînd o perie de paie începu să săpunească piatra spălătorului, ca un servitor conștiincios, și să împingă cu grijă clăbucii către gaura de scurgere. Cînd a isprăvit, avu iar un moment de ezitare :

— Nu continui ?

Omul se rugă :

— N-ați putea să mă lăsați singur o clipă ?

„Dacă-l las singur, o ia din loc“ se gîndi Quinette. Bucătăria dădea într-adevăr într-o curticică.

— De ce ? Pentru că vrei să scoți petele și de pe haine ? (Rîse răutăcios.) Mă faci să rîd. E prea

tîrziu ca să mai iei asemenea precauții cu mine...
Îți promit că n-o să mă uit. Haide ! Îți promit.

Individul nu prea știa cum să scoată petele. Luă batista. Dar o băgă repede în buzunar. Batista era pătată de sînge.

— Vrei poate o cîrpă curată ? Dar ce-o să fac eu pe urmă cu cîrpa ?... Da... o s-o păstrezi. Și o să arunci totul în prima gură de canal... împreună cu batista, nu-i așa ? (Surise). Nu trebuie să uiți batista.

Luă din cuptorul mașinii de gătit o bucată de cîrpă albă, o întinse omului, care făcu din ea un tampon, îl udă, îl săpuni, și începu să frece petele de pe haine, una cîte una. Cînd tamponul se murdărea, îl spăla cu multă apă.

Quinette, care la început își întorsese capul, nu-și ținu multă vreme fîgăduiala. Dar curiozitatea lui era mai puțin vie. I se părea că urmărește o operație interesantă, dar obișnuită. Astfel încît prezența lui, în loc să-i fie celuilalt o povară, îl ajuta să-și regăsească echilibrul.

După cîteva minute de tăcere, Quinette spuse cu voce scăzută, binevoitoare, în care nu se mai simțea nici o intenție batjocoritoare :

— Povestește-mi acum nițel cum s-au petrecut lucrurile.

Omul tresări, lăsă să-i cadă tamponul în chiuvetă. Ochii lui, toate trăsăturile feței trădau o înspăimîntătoare neliniște. Obrăzul i se făcu pămîntiu.

Quinette deveni și mai blind, și mai mios :

— Nu-ți cer asta ca să te necăjesc... Ba nu. Ba nu... De altminteri ori îmi spui dumneata, ori ziarul de diseară... cu excepția unor mici amănunte...

La gândul informației din ziar, celălalt simți o înțepătură dureroasă care-l făcu să se strîmbe.

— De ce te-ai oprit ?

Supus, omul își relua tamponul, continuă curățatul.

Quinette, și mai încet :

— N-ai chef de vorbă acum. E foarte firesc. Spune-mi mai curînd ce ai de gînd să faci. Cînd o să ieși de aici, unde te duci ?

— Nu știu.

— Cum nu știi ?

— Nu.

— Nici cea mai mică idee ?

— Nu (Acest „nu“ era mai slab.)

— Mergi să te ascunzi undeva ?

Celălalt tăcu. Quinette se gîndi ; apoi:

— Ascultă-mă. Soarta dumitale mă interesează. Nu vreau acum să te mai chinuiesc. Dar vreau să te revăd.

A spus „vreau să te revăd“ arătînd cu atîta tărie o voință calmă, încît celălalt a lăsat să-i cadă iar cirpa. Quinette insistă :

— Chiar astăzi. La locul pe care mi-l vei indica.

Celălalt luă un aer timpit de învoire ; apoi în-gînă :

— Da .. dar nu știu unde.

— Nu-ți cer să fie la locul unde te vei ascunde. Nu. Prin împrejurimi, dacă vrei. Sau mai departe. Mie mi-e totuna.

— Nu știu... nu pot să știu.

Quinette se făcu mai aspru :

— Ba da. Știi desigur o cafenea mică și liniștită... După ora cinci, ca să fie întuneric. La ora șase, de pildă. Haide !

Omul privea speriat, căuta o scăpare.

— Îți dai seama, sper, îi explica legătorul, că nu poate fi vorba o secundă să-mi tragi chiulul. O să-ți spui că odată plecat de aici... Da... Dar să presupunem că diseară nu vei veni la întâlnire. Ei ? Și că eu o să vreau neapărat să te regăsesc. Cred că voi putea procura un semnalment care n-ar fi din cele mai vagi, și alte câteva amănunte pe deasupra.

Omul avu deodată o privire sălbatică.

— Nu lua mutra asta, îi spuse Quinette, sau poate ai poftă să chem ajutor. Am vecini peste tot.

Celălalt recăzu în atitudinea umilă și deznădăjduită. Spuse încet :

— Sînteți de la poliție ?

— Eu ? Ce idee ! Sînt legător. Leg cărți. Ai putut vedea în prăvălie... De la poliție, auzi !

— Întîlnirea pe care mi-o cereți nu-i oare ca să mă dați pe mîna poliției ?

— Ce n-ar împiedeca s-o fac chiar acum ?

— Sînteți singur. Poate vi-i teamă.

— Aiurea ! cînd ești de meserie, găsești mijloacele ca să nu lași să-ți scape un ageamiu care ți s-a aruncat în gheare. Dar nu, nu sînt polițist de meserie. Fii pe pace.

— Atunci de ce voîți să mă revedeți ?

— Pentru că mă interesezi și ca să putem sta în liniște de vorbă. Acum e imposibil, nu-i așa ? Ești prea zdruncinat. Și apoi nu țin să-ți prelungești la nesfîrșit vizita. Te-ai gîndit la riscurile pe care mi le asum ? Ai ? Îmi datorezi oarecare recunoștință.

Celălalt se gîndi ; apoi tot cu voce scăzută :

— N-ați vrea mai degrabă bani ?

— Nu, mulțumesc. Intenția dumitale e drăguță. Dar nu. Sînt dezinteresat în afacerea asta. Asta te miră. O să-ți spun și mai mult. Tot ce vreau e să te ajut iar. Cu condiția să nu mă expun, bineînțeles.

Își îngroșă vocea :

— Haide, grăbește-te, și spune-mi unde o să fii diseară la șase ?

Omul răspunse după o ezitare :

— Cunoașteți strada Saint-Antoine ?

— Strada ? nu foburgul ?

— Nu, strada.

— Da, firește. Și ?

— Vedeți trotuarul din stînga, mergînd spre Bastilia, între... să zicem strada Malher și strada Turenne ?

— Stai nițel... nu cunosc chiar atât de bine cartierul... Stai. Da, văd oarecum.

— E în dreptul bisericii Saint-Paul.

— Da. Văd, văd. Și apoi cu numele străzilor, o să gădesc. Și ?

— Vreți să treceți pe trotuarul acela începînd de la ora... șase fără zece, de pildă ?

— Da.

— Mergînd de la o stradă la alta. La nevoie vă întoarceți înapoi. Ca și cum v-ați plimba.

— Da.

— La un moment dat, o să fac în așa fel ca să mă observați. Pe urmă mă veți urma.

— Ca să mergem unde ?

— Nu știu. Într-o cafenea ; sau în altă parte. Voi vedea.

— Dar ești sigur că o să mă deosebești în mulțime ?

— Mai curînd sau mai tîrziu, da.

— Știi că o să fie întuneric la ceasul acela.

— Știu. Dar sînt multe prăvălii. O să fie destulă lumină.

— Bine. Pe trotuarul din stînga ai spus, între...?

— ...Strada Malher și strada Turenne... Să vă amintiți numai că-i în fața bisericii.

— În regulă.

Omul oftă cu resemnare. Apoi manifestă dorința să plece.

— Ascultă, spuse Quinette, nu cred că te-a văzut cineva intrînd. Dar nu costă nimic să fim prudenți.

O să-ți fac un pachet destul de mare în care o să bag orice... Vei căuta să ai aerul unui om care face curse. Chiar, nu se știe niciodată, în cazul cînd ți s-ar pune vreo întrebare pe drum...

Îl luă după el în prăvălie ; urmă, căutînd în jurul lui :

— Asta ți-ar putea servi ca să îndepărtezi bănuielile... Da, dar era să-ți pun înăuntru bucăți vechi de carton... Nu... Trebuie, dacă vei fi nevoit să deschizi pachetul, să pară ceva serios. O să-ți fac un adevărat pachet cu cărți, cărți răvășite pe care le am pe ici pe colo, prin funduri de dulap. Vezi cîtă încredere am în dumneata. Pentru că, oricum, oarecare valoare tot au. O să mi le aduci diseară.

— Credeți ?

— Ți-e teamă c-o să te stingherească ?

Aduna volumele, făcea cu ele un pachet foarte ordonat.

— Și ce contează dacă c-o să te stingherească puțin ! Gîndește-te că un om care duce un pachet ca acesta are aerul unui om care merge pentru treabă... Nu atrage atenția, dimpotrivă. Și chiar și pentru mine e preferabil. Dacă mă vede cineva diseară cu dumneata, voi putea oricînd pretinde apoi că, fără să te cunosc, am cumpărat de la dumneata cărți de ocazie, pe care le-ai adunat de la negustori de cărți vechi sau de la hala de vechituri ;

și că intenționez să le leg ca să le revind apoi la clienți, sau la cabinete de lectură. Vei avea doar grijă să nu mă dezminți.

Pachetul era învelit într-o hîrtie frumoasă de ambalaj verde și legat cu o sforicică.

— Ține-l sub braț.

Omul luă pachetul, se îndreptă spre ușă; vru parcă să întindă legătorului mîna pe care o avea liberă, dar se răzgîndi.

— Așadar, negreșit pe deseară, îi spuse Quinette, insistînd. Adu pachetul. În primul rînd, asta o să mă ajute să te recunosc. Apoi, din toate punctele de vedere, e mai bine... Ieși fără grijă.

Cînd legătorul închise ușa după dînsul și rămase singur avu impresia că viața lui pînă atunci nu însemnase nimic. Totul nu fusese decît mediocritate și plictiseală. Chiar și invențiile lui i se păreau anoste. Calea ferată pe o singură șină? Un fel de distracție de pușcăriaș în celula lui. De bună seamă, geniul inventator, visul constructiv își puteau găsi alte întrebuintări. Pentru moment doar le întrevedea, dar într-o perspectivă bogată în ameteitoare făgăduieli.

Se întoarse în bucătărie. Ușa rămăsese deschisă. Urmele de sînge stăruiau pe clanța albă de porțelan.

În bucătărie, primul lucru pe care l-a zărit, pe-un colț al mesei, a fost tamponul de care omul se slujise ca să-și curețe hainele. Cîrpa luase o culoare cenușie spălăcită, puțin roșcată, în care

intra multi mai multă murdărie și săpun decît sînge.

Cu bușteni, hîrtie de ziar și surcele, Quinette aprinse focul în plită. Cînd flacăra izbucni, aruncă în ea tamponul desfăcut, care arse încet, cu greutate și fisiind.

În timp ce totul se transforma în cenușă, Quinette amestecă într-o strachină apă cu apă clorată ; începu apoi să spele cu multă grijă robinetul, chiuveta, colțul mesei unde fusese tamponul și locurile pe podea pe care putuse, căzînd, să le murdărească.

Treaba aceasta nu numai că nu-l supăra pe Quinette, dar îl surescita chiar în cel mai înalt grad. O trata ca pe o problemă. Căuta dificultatea și perfecțiunea. Și-i închipuia pe oamenii legii intrînd în bucătărie, făcîndu-și ancheta, prin toate metodele lor, cu toate mijloacele lor. „Ce urmă a mai rămas oare ?“ Examina dintr-o parte suprafața mobilelor, aceea a pardoselii, ca să descopere vreo urmă suspectă. Evalua cantitatea infimă de sînge care ar mai fi putut rămîne într-o gaură a pietrei spălătorului, în rogozul periei, după atîtea spălături și clătiri. Reaprinse focul ca să arunce cîrpa de care se slujise.

Rămîneau cele două urme de sînge pe clanța ușii. Quinette pînă acum nu se atinsese de ele. Pe albul porțelanului, ele puneau un fel de semn uluitor, patetic. Legătorul luă c cîrpă curată ca să le șteargă. Deodată, se răzgîndi. Se urcă să ia din

odaia de culcare, de la etajul întâi, un mic tampon de vată ; apoi, deoarece sîngele se uscase și se prinsese de porțelan, udă puțin tamponul înainte de a freca. Întoarse apoi tamponul în așa fel ca să închidă în interiorul lui smocul care absorbise sîngele. În sfîrșit, îndesă tamponul într-o cutie de chibrituri goală, pe care o așeză în fundul sertarului-casă.

X

SAMPEYRE

„Unsprezece și treizeci și trei. Într-adevăr nu prea am timp. Dar nu-i nimic.“

Clanricard e pe trotuarul străzii Sainte-Isaure. S-a grăbit să iasă din școală, dînd încet la o parte elevii lui, dintre care unii îi luau mîna, îl apucau de mîneacă. Dar el se gîndește că vizita la Sampeyre îl va împiedica poate să dejuneze, ca de obicei, la părinții lui. Desigur, dejunul acesta de familie nu-l încîntă întotdeauna ; și se felicită de cîte ori poate să scape. Totuși, și-ar reproșa dacă n-ar înștiința-o pe mama lui, care și-ar face griji ca în vremea cînd avea el zece ani.

Zărește pe unul din micii lui elevi.

— Ascultă, Baștide.

Băiatul vine în fugă, cu ochii strălucind de bucuria de a face ceva neprevăzut — oricît de neînsemnat ar fi. Clanricard scrie la repezeală

vreo patru-cinci cuvinte pe o pagină pe care o rupe din carnetul său.

— Du-te numai decît în bulevardul Ornano, la 32. Vei întreba de doamna Clanricard. Îi vei înmîna biletul ăsta. Nu fugi prea tare. Fii atent la trăsuri cînd traversezi bulevardul.

Băiatul a și plecat, îmbujorat de mîndrie și de recunoștință.

Clanricard parcurge repede strada Sainte-Isaure și strada du Poteau.

„Sampeyre nu se așteaptă să mă vadă într-o zi de clasă. O să vrea poate să mă rețină la dejun. Trebuie să accept ?“

Urcă strada Mont-Cenis. I-e dragă strada aceasta, cu urcușul ei repede ca acela al unei poteci de munte, și care-i rămîne legată de amintiri din copilărie, de hoinăreli cu micii tovarăși. E mai veselă, mai excitantă ca niciodată, în dimineața aceasta de octombrie. De ce aerul însorit din Montmartre trebuie să fie otrăvit de evenimente îndepărtate ? Și viața neprecugetată a societății omenești, care, cu toate cusururile ei, are atîtea clipe bune, să fie străbătută deodată de acești mari fiori ai fatalității istorice ?

Trece strada Caulaincourt, urcă scările de piatră, ajunge în strada Lamarck, continuă să urce. Strada e acum un drum de sat între case joase. La stînga, într-o foarte veche fațadă cenușie și scorojită, o poartă cu două canaturi lasă să se vadă grădina. Unul din canaturi e deschis. Dar, ca să intri, trebuie

să dai la o parte o mică barieră de gratii, prevăzută cu un clopoțel care oscilează la capătul unei lame de arc. Clanricard împinge bariera, pătrunde într-o curte pardosită cu pietre mari, rărite. La stînga, un pavilion, formînd un unghi ascuțit cu clădirea principală, se compune din parter și etaj. Marchiza, deasupra ușii, are sticla spartă, și vopseaua gri-argintie de pe ea e pătată de rugină. Tencuiala zidului e foarte veche. A luat culoarea aceea a vechilor case de pe Butte¹, și pe care ochii unui fiu al Montmartrului nu pot privi fără să fie năpădiți de toate poeziile care i-au cizelat inima. O culoare care conține puțin soare de țară, umezeală provincială, umbră din biserică, vînt care a străbătut marea cîmpie de la nord, fum din Paris, năluciri de grădini, mireasmă de iarbă, de liliac și de trandafiri.

Acolo locuiește Sampeyre. Fereastra cabinetului său de lucru e deschisă. Dacă ar înainta puțin spre dreapta, Clanricard l-ar vedea chiar pe el la masă sau în fotoliul, care e în dreapta ferestrei, cînd privești dinăuntru.

Sună. Sampeyre se apleacă în afară.

— A ! Dumneata ești ?

Clanricard simte pe dată efectul acestei fețe și al acestei voci cordiale. Dar Sampeyre a dispărut de la fereastră. Vine să-i deschidă.

— Bună ziua, Clanricard. Ai azi concediu ?

¹ La Butte Montmartre e o colină în nordul Parisului.

— Bună ziua, domnule Sampeyre. Nu, nu ; am școală. Dar aveam nevoie să stau puțin de vorbă cu dumneavoastră. N-o să vă deranjez mult.

— Glumești. Rămii la dejun la mine. O să împărțim biftecul în două. Cît timp îți trebuie ca să mergi direct de aici în strada Sainte-Isaure ?

— E și patruzeci și cinci... Am făcut douăsprezece minute la suit, mergînd repede...

— Da, respiri greu. O să faci abia zece minute la coborît, fără să te grăbești. Vei pleca de aici la unu fără un sfert.

— Da. Îmi va fi mai mult decît de ajuns.

— E drăguț din partea dumitale că ai venit așa fără veste. Să mai vii și altă dată. Să intrăm în birou. Fermeia mea de serviciu va fi aici cel mult peste cinci minute. S-a dus pînă la măcelar. Legumele sînt de mult pe plită. M-am uitat adineauri la ele. Aici nu stăm prea bine în ceea ce privește măcelarul. Cred că trebuie să meargă pînă în strada Lepic. Este și unul mai aproape, la colțul străzii Lamarck cu strada Paul-Féval. Dar s-a certat cu el. Oricum, nu-ți fie teamă. N-o să întîr-zii.

Rîde. Îl poștește pe Clanricard pe fotoliu, iar el își reia locul în spatele mesei.

Odaia e plină mai ales de cărți și de portrete. Un mare cazier ocupă aproape tot zidul din fund. Conține cărți broșate. Lîngă zidul din dreapta, cînd privești spre fund, se află o bibliotecă închisă cu geam, cu coloane răsucite și fronton sculptat

în stil foburg Saint-Antoine. Conține cărți legate, în special colecții de opere complete.

La stînga, se vede ușa pe unde au intrat, care dă în vestibul, apoi un cazier lung, nu mai înalt decît pînă la piept.

Deasupra acestui cazier scund, un întreg panou cu portrete. Se pot recunoaște Michelet, Hugo, Renan și alte efigii mai mici, printre care Vallès, Quinet, Blanqui, Proudhon. Două fotografii reprezintă monumentul lui Auguste Comte din piața Sorbonei și statuia lui Victor Hugo, de Rodin, de la Palais-Royal. Apoi, cîteva reproduceri după Constantin-Meunier.

În față, deasupra mesei de nuc lustruit, două portrete destul de mari ale lui Gorki și Tolstoi sînt așezate sub acela al lui Zola. Mai jos, un Jaurès și un Anatole France. De o parte și de alta a ferestrei, un Molière și un Rabelais. Ici și colo, portrete de scriitori clasici, de format redus. Pe eămin, între bibelouri și vrafuri de cărți, un foarte frumos bust de femeie, care te face să te gîndești la o sfîntă gotică ; pare a fi tăiat într-o piatră veche.

Sampeyre poartă o barbă nu prea lungă, puțin rotunjită, cărunță. Părul încă des, afară de creștetul capului, formează o încîlcire buclată, mai albă decît barba, cel puțin pe alocuri. Are ochii foarte vii, cît se poate de limpezi, și de o culoare care nu se observă la început. Ca să citească sau ca să lucreze, folosește ochelari prinși pe nas, fără șiret,

pe care-i scoate cînd îţi vorbeşte, şi cu care — cu riscul de a le rupe arcul — se joacă lovindu-i de dosul mîinii lui stîngi sau de coperta unei cărţi. Are sprîncenele destul de groase, un nas bine desenat, dinţi sănătoşi, puţin galbeni. Se uită la tine cu încredere, totuşi fără naivitate. Nu pare a fi nici incapabil de maliţiozitate.

Dar ceea ce domină e prezenţa lui Sampeyre. Se poate ca ea să displace unora ; sau cel puţin să-i stingherească, deranjînd printr-o influenţă misterioasă anumite certitudini âmare pe care credeau că le posedă, îngrijorîndu-i în privinţa alegerilor hotărîtoare pe care le-au făcut în viaţă. Dar lui Clanricard şi altora ea le procură fînîşte sufletească ; ea stabileşte pentru ei o atmosferă spirituală de aşa natură, încît pînă şi întrebările tulburătoare se învăluie într-o lumină potolită.

— Simţi nevoia să-mi vorbeşti, spuneai ? Nimic grav, nădăjduiesc ?

— Ba da... mi se pare foarte grav ; dar nu ceva care mă priveşte personal... Nu ghiciţi ?

Sampeyre se uită la Clanricard ; apoi spre grădina cu arbuşti tomnatici.

— Da. Ştirile de azi-dimineaţă.

— Nu v-au... emoţionat ?

Sampeyre ezită înainte de a răspunde. Clanricard se întreabă dacă nu cumva şi-a pierdut cum-pătul prea repede. În special dacă a făcut bine că şi-a deschis astfel inima faţă de elevii săi. Îi povesteşte îndată lui Sampeyre. Citează, prescur-

tînd-o, fraza pe care a pronunțat-o. Sampeyre ascultă.

— Poate trebuia să păstrez toate astea pentru mine?... nu-i așa ?

— Nu... Nu... răspunde încet Sampeyre.

Clanricard urmează cu o voce care aproape tremură :

— Am venit pentru că aveam absolută nevoie să vorbesc despre toate astea cu dumneavoastră. N-aș fi putut aștepta pînă mîine seară. Care-i impresia dumneavoastră, domnule Sampeyre ?

— O ! Sînt foarte nedumerit ; foarte tulburat. Nu în special de azi-dimineață, la drept vorbind. De mai multe zile. Sînt chiar foarte bucuros să cunosc reacția dumatăle ; și aceea a prietenilor noștri. Vii mîine seară ?

— Da, firește.

— N-aș vrea să judec situația cu nervii mei ; dar nici să fiu victima faptului că nervii se blazează cu vremea... Înțelegi ? A ! iată că vine femeia mea de serviciu... O secundă.

Se întoarce aproape numaidecît.

— A avut buna idee să cumpere o bucată de carne pentru diseară... Prin urmare n-o să mori de foame. Îți spuneam, așadar, că în ultimii ani ne-a fost dat să trecem prin mai multe alarme serioase. Riscăm să ne obișnuim cu ele și, în ziua cînd treburile o să se încurce de tot, să nu mai simțim iminența evenimentului în adevărata lumină. Pe de altă parte, îmi dau seama că avînd idei ca

ale mele, ca ale noastre, sîntem condamnați la un oarecare optimism. Nu ? Dacă aș deznădăjdui în toate privințele, cum vedem că fac unii, n-aș avea nechibzuința să continui a trăi... Așadar, dumneata ai impresia că se încurcă itele ?

— Am impresia că Turcia se va crede obligată să reacționeze.

— Cu toate că declarația de independență a Bulgariei se mărginește să consfințească o stare de fapt.

— Da, dar ea poate da semnalul unei dezmembrări a Turciei. Și Junii-turci, atît de repede după revoluția lor, nu vor îngădui să se poată spune, după formula obișnuită, că au fost înaintașii inamicului, sau groparii patriei turce.

— Nu ei mă îngrijorează cel mai mult.

— Poate. Primejdia e să nu înceapă vreunul, ei sau alții.

— Nu cred să înceapă ei. Îi cred tocmai prea încurcați înăuntru. Dar... ai văzut ce s-a petrecut la Belgrad ?

— Da, s-a manifestat în stradă. Dar mai curînd în favoarea Turciei, pe cît îmi pare. Ceea ce este destul de paradoxal.

— Nu le pasă de turci. N-au strigat : „Trăiască Turcia !“ și nici măcar „Jos Bulgaria !“ Au strigat : „Jos Austria !“, cu acompaniament de focuri de revolver. Iată primejdia.

Clanricard își amintește anumite conversații precedente la Sampeyre ; discuții, miercurea seara, cu

cei din „grup“. Nu-i foarte sigur că a priceput gîndul maestrului său. Întreabă timid :

— Primejdia... pentru Europa în genere ?...

— Firește.

— Dar, pînă acum, ați văzut-o în partea asta ?

— Recunosc că nu ; nu în mod deosebit. Întîmplările din Maroc mă preocupau mai mult. Observă că ele n-au încetat. Afacerea cu dezertorii de la Casablanca se va potoli poate. Dar e un simptom nou... Nu. Reflecțiile mele, de trei sau patru zile, pornesc tocmai de aici : de la impresia pe care am avut-o deodată că pericolul se fixează, se prinde de ceva, și dintr-o parte de unde nu mă așteptam — chestiunea Orientului părea o gogoriță atît de veche. Și pe urmă, vezi dumneata, mai e ceva. În același timp cu impresia aceasta de primejdie — pe care o ai și dumneata, pe care oricine a putut s-o aibă azi-dimineață citind ziarul ; nu-i nevoie de-o perspicacitate deosebită, nu ?... — începe să rîdă — am descoperit deodată că evenimentele se prezentau cu o claritate teribilă. Crizele precedente... da, se putea, ce-i drept, desluși în ele acțiunea unor anumite forțe, o înlănțuire, o direcție, un deznodămint posibil. Dar cu toate acestea, păstrau un aer haotic, la care, dacă te gîndești astăzi, îți pare liniștitor. Pe cînd de data aceasta... o ! observă că sînt destul de circumspect. Cînd ai făcut timp de treizeci de ani o meserie ca a mea, ai căpătat, fără să vrei, gust pentru evenimente care se explică, pentru istoria prin acolade și paragrafe : primo, se-

cundo... Atunci, da, am ajuns să-mi reprezint atât de limpede mecanismul crizei actuale, și sfârșitul către care ne precipităm, încît îmi spun : „Tu, dragul meu, tu ești pe cale să ne pregătești un plan de lecție...”

Bate cineva la ușă, Sampeyre se scoală :

— A ! E masa gata. Să nu pierdem timp.

Traversează vestibulul. E un mic coridor care primește lumina prin geamlîcul ușii de intrare. Nu-i ocupat decît de cuiere, cîteva gravuri, și o sobă mică, al cărei burlan se ridică prin cavitatea scării.

Intră în sufrageria mobilată cu un bufet de mahon cu policioare, stil *second empire*, pe care e așezată vesela ; cu un alt bufet de mahon din două corpuri, cu geam, din care Sampeyre a făcut o bibliotecă ; cu o masă rotundă ; cu șase scaune cu speteaza rotunjită, din același lemn. Pe pereți sînt cîteva farfurii vechi ; de tavan atîrnă o lampă de petrol ; pe jos e așternut un covor ieftin, cu un desen vag oriental.

Femeia de serviciu a așezat în mijlocul mesei o bucată mică de friptură de vacă și o tavă cu cartofi sote ; la capătul mesei, un triunghi de brînză de Brie și o farfurie cu mere.

— Rosbiful va fi abia perpelit, spuse Sampeyre. Mie, de altminteri, așa îmi place.

— Și mie.

— Mai aveți nevoie de mine, domnule Sampeyre ? spuse femeia.

Are vreo șaizeci de ani ; o mutră obosită și necăjită ; un trup zvelt ; un ton al vocii care indică o veche deprindere de a sta veșnic în defensivă. Poartă o rochie neagră, un șorț gri. Un coc gros de păr aspru, abia decolorat, se îndoaie în chip ciudat în creștetul capului.

— Nu... nu, răspunde Sampeyre, care ezită, — afară de cazul că... — Apoi, plin de precauție : Domnul Clanricard ar fi vrut să ia o cafea după dejun.

— Dar e gata cafeaua, domnule Sampeyre. Cafetiera e pe marginea plitei, la cald. Nu rămîne decît s-o turnați.

— Bine, bine. Atunci, mulțumesc. Du-te repede acasă.

— Să mai cumpăr carne pentru diseară ? dat fiind că...

— Nu, nu. Mănînc și așa prea multă carne. Nu mai e nevoie. La revedere, doamnă Schütz.

Începură să mănînce.

— Eu, spune încet Clanricard, îmi dau bine seama cum se explică, în parte, criza actuală, și unde ne poate duce. Dar impresia de haos, de care vorbiți, o am mai mult ca oricînd. În tot cazul, impresia de pofte confuze ; de oameni grăbiți care se reped să dea lovitura și cărora le e mereu teamă că o să le-o ia înainte vecinul. Și apoi pasiuni ale popoarelor, oarbe ; fanatisme naționale, de care, evident, se folosesc anumiți șefi ca să facă să le izbutască combinațiile, dar...

— O ! ai, desigur, dreptate. Nu sînt atît de prost ca să cred că realitatea s-a simplificat dintr-o dată. Dar ce vrei... e întrucîtva povestea soţului înşelat care nu avusese pînă atunci decît vagi bănuieli. Într-o bună zi, un anumit număr de indicii se potrivesc atît de bine, concordă într-un chip atît de elocvent : persoana rivalului, orele de absenţă ale soţiei, palavrele pe care i le-a istorisit... Pe scurt, ipoteza că e încornorat ia fiinţă tot atît de luminoasă ca şi teoria lui Galilei... Pune-te în locul lui.

— Dar atunci, întreabă Clanricard, care nu are curajul să rîdă, explicaţia dumneavoastră...

— O ! Nu-mi aparţine mie. Pot spune că mi-a apărut cu de la sine putere. Dar încă o dată, ţi-o dau aşa cum am primit-o. Plecăm de la revoluţia turcă, de la starea Europei în momentul acela. Pentru Germania şi Austro-Ungaria, revoluţia Junilor-turci a fost o mare decepţie. Căci ele erau aliatele vechiului regim ; pentru că ele plănuiau, graţie somnolenţei vechii Turcii, să întindă mîna spre Orient, în direcţia golfului Persic ; şi pentru că revoluţia aceasta li s-a părut că face mai mult sau mai puţin jocul puterilor aşa-zise liberale : Franţa şi Anglia ; şi, indirect, al Rusiei, dat fiind Tripla-Înţelegere. Pînă aici sîntem de acord ?

— Da.

— Bun. De unde necesitatea de a face ca Turcia să plătească toate astea. Mărturiseşti că e greu să nu simţi Berlinul şi Viena în dosul loviturii spec-

taculare a lui Ferdinand al Bulgariei. Vlăjganul
ăsta e sprijinit.

— Să admitem.

— Declarația de independență bulgară, prin ea
însăși, n-ar avea cine știe ce consecințe. O umilință
pentru Junii-turci mai degrabă decît o pagubă
reală. Dar ea servește drept pretext Austro-Unga-
riei ca să anexeze Bosnia-Herțegovina. Lucrul a
fost anunțat de mai multe zile. A fost scrisoarea
aceea a lui Franz-Iosif de săptămîna trecută. Iată,
în ziarul de azi-dimineață... stai puțin, la pagina a
treia... la Viena... Iată : „Sentimentele de îngrijo-
rare etc., etc. ..., nu s-au spulberat din pricina con-
vingerii generale că foarte curînd — poate mîine —
Austro-Ungaria va proclama în chip mai mult
sau mai puțin direct anexarea Bosnei-Herțego-
vinei.“

— Nu-i oare și aici o simplă consfințire a unei
stări de fapt ?

— Da, dar care are cu totul alte consecințe. E
Austria instalată pe o mare porțiune a Adriaticei,
și confiscînd, fără nădejde de înapoiere, un enorm
teritoriu locuit de slavii din sud. Pentru Serbia,
e certitudinea că popoarele acestea, pe care le
consideră ca frați de aceeași rasă, ca sîrbi, îi sînt
răpite pe veci. Pentru Rusia, protectoarea Serbiei
și în general a slavilor din sud, înseamnă o slăbire
a influenței. Pentru Tripla-Înțelegere, e mica sa-
tisfacție a revoluției Junilor-turci compensată, cu
virf și îndesat, printr-o palmă usturătoare.

— Și-atunci ?

— Atunci... ai avut dreptate să fii preocupat azi-dimineață.

Tac amândoi. Sampeyre a vorbit cu plăcere. De mai multe zile îl frământă ideile acestea, dar pentru prima dată le expune cuiva. Cuvintele au venit fără dificultate. Ideile, exprimându-se, au rămas aproape în aceeași bună ordine în care erau în mintea lui. Nu s-a petrecut nici o învălmășeală, nici vreuna din acele deformări în care aluneci deodată, din pricină că fraza are nevoie să continue, în timp ce gândul, antrenat într-o mișcare care-i dă brînci, încetează de a mai vedea limpede. E cu atît mai mulțumit cu cît se supraveghează, în privința aceasta. De un an, de cînd a ieșit la pensie, se gîndește într-una la îmbătrînirea minții și la anchilozarea mecanismelor de care ea se slujește. Adesea i se pare că i-e capul puțin mai greu. Și mai cu seamă, după ce a urmărit în singurătate, în ceasuri favorabile, raționamente bine încheiate și pătrunzătoare, are impresia că în clipa neprevăzută cînd ar vrea să le comunice altora, să le scoată afară, căile minții prezintă un fel de învălmășeală sau de îmbulzeală.

Desigur, „micul grup“ de miercuri seara n-a părut nici o clipă că bagă de seamă. Declinul maestrului, dacă nu-i imaginar, nu-i încă foarte vizibil. Dar el însuși se observă atunci cu o amară severitate și suferă de insuficiența pe care o constată pe dinăuntru. Trebuie s-o atribuie oare vîrstei ? sau faptului că e la pensie ? Meseria lui, obligîndu-l să

vorbească mai multe ore pe zi în fața unui auditoriu foarte dezghețat, îl menținea într-un antrenament care deodată a luat sfârșit. Regimul tăcerii, început brusc și atât de tirziu, favorizează poate îmbăcsirea minții. Pe scurt, pentru moment, Sampeyre, dacă e profund îngrijorat de situația Europei, se felicită într-o măsură tot atât de mare, însă într-o altă regiune a inimii, că cea mai mare urgență personală de care putea să se teamă : scăderea facultăților sale mintale, a încetat deodată de a-i părea iminentă. Da, cea mai mare urgență. Cea mai mare nenorocire. Ce sînt celelalte interese ale lui în comparație cu acesta ? Sau chiar celelalte interese în genere ? În timp ce toarnă vin în paharul lui Clanricard, își spune foarte repede și pe furiș : „Da !... cele mai grozave catastrofe... războiul, șiruri de tulburări... da, ar fi oribil. Dar asistînd la toate astea cu o minte deplin lucidă, ca astăzi... Pe cînd să-ți pierzi luciditatea !...” Se întrerupse îndată : „E îngrozitor cum chiar un om ca mine, care nu sînt totuși cel din urmă neobrăzat, și pe care tinerii aceștia îl iau drept exemplu, ajunge ușor să reducă primejdia care amenință lumea la o mică problemă de egoism“. Apoi încearcă să se liniștească : „Nu e o crimă dacă mintea se îngrijorează în privința propriului său destin. Esențialul e să faci tot ce poți împotriva primejdiei care amenință lumea. Dar, fără îndoială, nu pot să fac mare lucru. Fac și eu ce pot...” Revine : „La drept vorbind, fac oare într-adevăr tot ce pot ?“

A astupat din nou sticla, și o pune pe masă, întrebindu-se dacă n-ar fi de întreprins vreo acțiune mai curajoasă și mai eficace împotriva primejdiilor care se apropie decât conversații sau gânduri.

Cît despre Clanricard, el continuă să resimtă, în ciuda celor spuse, felul acela de confort, de securitate mintală care-l cuprinde de îndată ce pătrunde în zona de existență a lui Sampeyre. Dar starea aceasta plăcută, pe care, de altminteri, o prea adîncă preocupare îi împiedică s-o observe, nu va dura decât abia o jumătate de oră. Și Clanricard va pleca de aici cu o provizie de idei sumbre pentru tot restul zilei. Ceea ce îl întristează mai mult e chipul în care Sampeyre pare să admită catastrofa ca rezultat al unei înlănțuiri de fapte de o simplitate geometrică. Pînă acum, cînd evoca asemenea primejdii, Sampeyre ținea totdeauna seamă de o întreagă lume de forțe clocotitoare și contradictorii, dintre care unele, fără să fie în mod absolut forțe morale, pot fi călăuzite și orientate de rațiune ; iar celelalte, prin însăși confuzia și enormitatea lor, stăvilesc samavolnicia celor puternici.

— Dar, spuse după o clipă, o viziune ca aceasta a evenimentelor nu-i oare una din acele concepții în care ne-ai repetat adesea că se complac în mod greșit cîrmuitorii și diplomații ?...

— Da, și de care am ris de multe ori față de dumneata, arătîndu-ți cît erau de artificiale și de superficiale. „Franța dorește“, „Austria e decepționată“, „Rusia socotește că...“ da, cînd te gîndești

la cele o sută treizeci de milioane de mujici și la domnul pomădat care declară că „Rusia socoțește că...” O ! nu mi-am schimbat părerea asupra fondului. Dar încep să mă întreb dacă nu cumva cirmuitorii și diplomații sînt plasați în așa fel în ansamblul mecanismelor omenеști — înțelegi ? — încît la un moment dat, chiar numai jucînd între ei micile lor jocuri de specialiști, ajung să declanșeze evenimente formidabile — fără nici un raport, sub aspectul dimensiunii, cu măruntele lor persoane, cu geniile lor imperceptibile. Și totul se petrece atunci, în adevăr, ca și cum concepția lor ridicolă despre Istorie ar fi cea bună. Reacționînd împotriva istoricilor de odinioară, care reduceau totul la căsătorii de regi, la capricii ale favoritelor, la rivalități dintre miniștri, mă întreb dacă n-am mers prea departe. Și mai cu seamă din punct de vedere practic, vreau să spun în ce privește lupta pe care trebuie s-o ducem. „Ceea ce contează sînt mișcările adînci ale umanității, procesul de devenire al maselor, civilizația ascultînd de legile ei de dezvoltare seculară...” Foarte frumos, toate astea ; dar mă gîndeam acum cîteva zile la omulețul care păzește rezervorul mare de apă de la Buttem, la două sute de metri deasupra mea. E cu siguranță un tip din cei mai modești, și care trebuie să cîștige vreo cinci franci pe zi. Dar el are puțința, fără să ceară avizul nimănui, să dezlănțuie mai multe catastrofe... nu știu exact care ; trebuie examinat asta la fața locului : inundație, otrăvirea

a cinci sute de mii de parizieni, epidemie de tifoidă. Și închipuie-ți că ar face un meci cu colegii lui de la rezervoarele de la Montsouris și de la Belleville... care vor îneca sau vor otrăvi mai mulți parizieni ; să facă din asta, între ei, o chestiune de prestigiu ? Ceea ce vreau să te fac să simți, Clanricard, e lucrul următor : valoarea de poziție a unor indivizi. Și prea am uitat acest lucru. Noi ne închipuim prea mult, pentru că am modificat concepția noastră filozofică despre istorie, că realitatea ne va ține isonul. Concepția noastră modernă poate fi adevărată când privești istoria omenirii din punctul de vedere al lui Sirius, sau pe o fază de zece secole ; cu alte cuvinte, când distanța zdrobește amănunțele ; dar când e vorba de a ști dacă, în clipa aceasta chiar, țarul Nicolae dă sau nu regelui Serbiei sfatul de a porni împotriva Austriei, asta-i altă căciulă. Mă exprim foarte prost, deoarece e o idee nouă a mea, care nu e de loc pusă la punct... Dacă preferi, prea ne închipuim, noiăștia care sîntem democrați pînă în măduva oaselor, că democrația e deja mai mult sau mai puțin instalată aproape peste tot în omenire. Da... o mulțime de lucruri sînt de pe acum democratice... costumul de haine, strîngerea mîinii... ; dar nicidecum, din păcate, deciziile acelea, dezlănțuirile acelea care provoacă războaiele. Și asta nicăieri. Nici chiar la noi.

— Nu vreți totuși să spuneți că nu-i nimic de făcut, că nu ne rămîne decît să încovoiem spina ?...

— Nu... nu...

— Pentru că asta ar fi mai teribil ca orice. În sfîrșit, oricum, nu susțineți că, dacă s-ar înțelege clasele muncitoare din toate țările, și muncitorii intelectuali care sînt alături de popor, asta n-ar folosi nicidecum ca să împiedice un război european, sau ca să-l oprească. Trebuie totuși să ne gîndim la forța aceasta enormă. Azi-dimineață, ca să regăsesc puțin curaj, m-am agățat de darea de seamă a Congresului C.G.T. de la Marsilia. Dacă mîine toate organizațiile sindicale și socialiste din Europa ar începe împreună o agitație, cu amenințare de grevă generală imediată, mărturisiți și dumneavoastră că guvernele ar cădea pe gînduri.

Sampeyre e gata să răspundă, și poate să contradică. (Ideea lui nouă îl împinge.) Dar, ridicînd capul, vede trăsăturile îngrijorate ale lui Clanricard. „Oare e rostul meu să-i fac să-și piardă curajul?... În altă zi, da, vom examina chestiunea sub toate unghiurile, cu mintea limpede... Dar acum ! Ochii ăștia atît de plini de generozitate ! Inima asta bună, gata la tot felul de jertfe ! Tăcere, om fără credință. Într-asta recunoști bătrînețea, și nu în faptul că vorbele vin mai puțin repede. Nu pricepi că ceea ce era mai bun în tine, în tinerii ăștia l-ai pus ?”

Spune tare :

— Vezi bine ! „Uniunea muncitorilor va impune pacea în lume.” Să nu crezi că mi-am schimbat Evanghelia. Dar iată, mă gîndeam la discuții avute aici cu Laulerque. N-am fost întotdeauna drepti.

Îl găseam demodat și romantic... Îți amintești una din vorbele lui favorite : „Dacă la 17 Brumar, un om hotărît i-ar fi suprimat de Bonaparte, n-ar mai fi existat 18 Brumar“. Are aerul unui bănc, și totuși... Acțiunea de masă, da, da, va pune bazele viitorului. Dar cînd e vorba de a salva prezentul, îndată...

— Acțiunea individuală ?

— Acțiunea directă individuală.

— Dar făcută de cine ? Poruncită de cine ? Nici nu mai sînt anarhiști.

— E drept. Ultimii fac parte din poliție... Ceea ce putem să ne spunem ca să ne consolăm, e că dacă din nenorocire catastrofa se va produce, ea nu va dura.

— Credeți ?

— Gîndește-te. Jaurès a susținut aceasta de multe ori, și are dreptate : în starea actuală a Europei, un conflict nu se poate limita ; războiul va deveni general aproape instantaneu. Am simțit aceasta mai mult ca oricînd în zilele din urmă. Ei bine ! un război general, cu efectivele pe care le va pune în mișcare, cu mijloacele materiale pe care le va acapara și cu oprirea totală a vieții normale, cum vrei să poată dura ? Se va mistui într-o văpaie de cîteva săptămîni, ca incendiul unui depozit de petrol. Mă întreb chiar dacă enorma mașină militară nu se va bloca încă de la primele învîrtiri ale roții. Ba da. Mobilizarea lor modernă, au încercat-o ei vreodată ? E o concepție de teoreticieni,

un vis de birocrați deliranți. Cifre și epure pe hîrtie. Nimeni nu are cea mai mică idee de ce se va întîmpla a treia zi...

— Totuși a fost războiul ruso-japonez...

— Imposibil de comparat. Era mai degrabă de ordinul expediției coloniale. Și mașina a fost cît p-aci să rămînă în pană.

Chipul lui Clanricard s-a luminat. Sampeyre nu-i cu totul sigur de cele ce afirmă. Dar el însuși are nevoie să nu deznădăjduiască. Și ceva în sinea lui își închipuie, poate, așa cum fac oamenii primitivi, că unele cuvinte alungă piaza-reă.

XI

PRIMA AVENTURĂ A LUI WAZEMMES. DEȘTEPTAREA ȘI GRIJILE GERMAINEI BAADER

Tinărul Wazemmes urcă bulevardul Denain care duce la gara de Nord. Face parte dintr-o porțiune a mulțimii care merge cu un mers regulat în același sens, către intrările gării, ca și cum ar fi sorbită de niște aspiratoare. Iureșul acesta îl agasează puțin pe Wazemmes și-i încolțește ispita să nu asculte. De altminteri mai e mult pînă la tren, atît de mult, încît se simte ridicol. Se oprește la un chioșc de ziare. Privește cafenelele cu invidie. Apoi pleacă iar, potrivînd așa fel, încît să taie fluxul în curmeziș. Ajunge la colțul străzii Dunkerque. Alte mișcări se împletesc cu cele dintii. Oamenii vin din multe direcții. Wazemmes se oprește.

Iată-l deodată într-o stare sufletească plăcută și tulbure. E stăpînit de o impresie care-i revine din cînd în cînd, o dată la două luni, poate. Ca să aibă puțința s-o încerce, trebuie să fie într-un loc foarte animat, dar nici în cartierul unde locuiește. nici

prea aproape de locul unde lucrează ; ca și cum părinții, patronul și camarazii de atelier ar exercita pînă la o anumită distanță o acțiune capabilă să spulbere vraja.

Impresia e din cele mai vagi ; ea constă mai întîi în a se simți bine pe stradă ; nu numai bine, dar mai bine ca de obicei. Pe urmă, se naște o excitație. I se pare lui Wazemmes că, amestecate în mulțime și deghizate, ființe pe jumătate reale, pe jumătate imagineare trec pe lingă el. Ar putea fi numite întîmplările bune, cu toate că Wazemmes nu-i dispus să le dea un nume atît de categoric.

Dacă ar întinde mîna cu socoteală, ar prinde vreuna din fantomele acelea favorabile ; sau poate chiar mîna lui n-ar avea decît să se lase atrasă. Gîndul ăsta îi dă puțină amețală. Simte nevoia să se oprească iar. Poate că începe să aștepte.

Tocmai atunci, un domn, care venea dinspre strada Lafayette, cu pas grăbit și aerul preocupat, se oprește și el în colțul bulevardului Denain. Întoarce capul la stînga și la dreapta, fără să privească la nimic. Ochii îi cad din întîmplare pe un chip care e foarte aproape de el și arată a fi cu totul lipsit de ocupație și săritor.

— Aseultă, te rog : tinere, pot să-ți cer un serviciu ?

— Ce anume ?

— Cunoști Parisul ?

— Da.

— Cam cît crezi că ai pune ca să mergi în bulevardul Saint-Jacques cu metroul și să vii înapoi ?

Primul gînd al lui Wazemmes e să răspundă : „Merg“. Dar se uită la ceasul gării. Vai ! trenul pentru Enghien pleacă peste douăzeci de minute ; și nici vorbă nu poate fi să-l piardă. Ar fi mult mai grav decît să lase o treabă, sau să nu facă o cursă a patronului. Într-adevăr, pentru Wazemmes imposibilitatea e absolută.

Îi explică, de bine de rău, domnului, care nu pare să-l creadă, și se depărtează cu un „mulțumesc“ plin de amărăciune.

Wazemmes se simte atît de mîhnit, ca și cum ar fi pierdut o situație. Misiunea aceasta în bulevardul Saint-Jacques nu putea fi decît începutul unei serii de evenimente neașteptate. Instinctul lui l-o spune. Aproape că ar încerca să-l prindă din urmă pe domn. Dar nu se mai zărește. Domnul a dispărut, pesemne, în metro, împreună cu norocul lui Wazemmes.

Germaine Baader se trezește. De cîteva minute abia mai moțăia, ascultînd zgomotele trăsurilor pe Quai des Grands-Augustins și întrebîndu-se cît e ceasul. Primul lucru pe care-l vede este sclipirea de pietre lucioase din tavan. Caută în întuneric para soneriei electrice, și pînă la urmă o găsește între perniță și perna de căpătii. Ca în fiecare zi,

gestul acesta îi stîrnește un mic gînd enervant. Și ar fi atît de comod, apăsînd pe un buton ca acesta, să ai lumină de îndată ce te trezești ! Dar proprietarul refuză să instaleze electricitatea în apartament. Tapițerul a sfătuit-o, ce-i drept, pe Germaine să așeze, de o parte și de alta a patului, cîte o aplică de gaz, cu bec incandescent și aprindere automată, ca acelea din salon. Dar ea se teme de asfixie. Chiar și Gurau a fost împotriva proiectului acestuia.

Camerista intră în odaie. E o fată oacheșă și uscățivă, mai curînd frumoasă.

Deschide obloanele, dă la o parte perdelele. Lumina se revarsă asupra Germainei, îi scaldă fața, o face să miște pleoapele, care sînt cam greoaie și întunecate. Germaine are ochii destul de mari, de un albastru viu, dar cu o strălucire minunat de mîngîietoare. Cînd sînt deschiși, toată fața profită de farmecul pe care-l răspîndesc, și poate chiar abuzează.

— Doamna dorește micul dejun acum ?

— Da... stai puțin. Ce-ai pregătit ?

— Ciocolată. Dar dacă doamna dorește altceva...

Germaine e foarte încurcată. Are o predilecție vădită pentru ciocolată și se moleșește numai la gîndul savoarei aceleia onctuoase. Dar astăzi are cel puțin două motive să nu ia ciocolată. În primul rînd, vrea să facă baie înainte de a veni Gurau, și e convinsă că ar fi imprudent să intre în baie cu stomacul încărcat de o băutură atît de grea ca cio-

colata. Apoi, cam peste o oră, ea și Gurau se vor așeza la masă. Din moment ce trebuie să mănânce mai mult ca de obicei, ar fi rezonabil să se mulțumească doar cu o ceașcă de ceai. Dar camerista nu trebuia să evoce ideea aceasta a ciocolatei, care e o idee mirositoare și senzuală.

— Adu-mi puțină de tot într-o ceașcă de cafea.

Era cît pe-aci să renunțe la baie, fiindcă e puțin probabil că Gurau, grăbit cum trebuie să fie el azi, va fi dispus să facă dragoste. Dar lucrul nu-i nici imposibil. Și Germaine cînd nu e convinsă că are trupul cu desăvîrșire curat, nu face dragoste decît cu un sentiment de inferioritate.

Se așază în pat. Cămașa de noapte, roz, are mânecile scurte și un guler larg. Germaine își privește brațele pe care le găsește bine făcute și cu pielea fină. Vinele sînt aparente, dar de un albastru deschis. Pentru moment, ele contribuie la frumusețea cărnii și nu par să trădeze vreun semn îngrijorător pentru viitor. În ce privește picioarele, e altceva. Germaine crede că va fi greu să evite varicele mai tîrziu.

De altminteri, brațele acestea frumoase nu o satisfac în întregime. Sînt acoperite de un puf prea bogat. Desigur, prin faptul că e blond, e mai puțin vizibil, și într-o anumită lumină aproape că trece nevăzut. Dar în clipa aceasta, cum întinde brațul și îl ridică pînă la înălțimea ochilor, abundența aceasta de păr blond culcat în aceeași direcție o întristează.

Apoi își bagă mîna în gulerul cămășii, își pipăie sîinii, îi cîntărește. Îi scoate afară, se uită la ei. Unul din ei, în timpul somnului, a fost strivit de pliurile cămășii. Are două dungi roșii. O întreagă bucată de piele e zbîrcită. Germaine se teme că semnele acestea nu vor dispărea repede. Se gîndește la Gurau care adesea i-a lăudat frumusețea sînilor, cărora le arată o tandră preferință.

Cugetă la trupul femeiesc. Cu toate că și ea e femeie, își imaginează fără greutate că bărbații îl găsesc voluptuos, excitant, aproape în întregime. A săruta un umăr de femeie, unde săruturile își lasă urma, trebuie încă să fie o plăcere vie. Dar trupul bărbătesc? Germaine se întreabă. Are el, asupra ei cel puțin, o putere analogă? Îi place carnea tare a bărbatului, liniile ei hotărîte. În îmbrățișare, îi este agreabil să simtă vigoarea mușchilor care-o cuprind. Dar toate astea rămîn o impresie generală, destul de potolită. Diferitele părți ale acestui trup nu i se par nici frumoase, nici tulburătoare prin ele însele. Din toată conformația virilă, un singur amănunt o captivează în mod deosebit, și pe care nu poate să-l vadă, să-l atingă, sau nici chiar să-l închipuie fără să simtă o mică exaltare. Dar amănuntul acesta are un caracter atît de sexual, încît o femeie pe care ar lăsa-o cu totul indiferentă n-ar merita, fără îndoială, decît pe jumătate numele de femeie. La drept vorbind, își amintește de un amant pe care l-a avut vreo cîteva săptămîni, acum doi ani. Avea umeri de atlet

și un tors care se subția coborînd către talie. Contemplarea acelor umeri o încînta pe Germaine, și-i stîrnea repede o dorință vie. Dar e singurul caz cînd a cunoscut, o desfătare de felul acesta.

De altminteri, convine în sinea ei că interesul pe care-l are pentru dragoste e oarecum de natură egoistă. Ceea ce-i place la un bărbat e mai puțin bărbatul ca atare, cît ardoarea și afecțiunea pe care i-o mărturisește. Știe, din destăinuirile unor colege, că unele femei, în cursul practicelor amoroase, sînt cuprinse de un entuziasm al dezmiertărilor, care e o formă senzuală de generozitate, și chiar de devotament. Ceea ce le îmbată atunci e să se uite pe sine ca să nu se mai gîndească decît la celălalt. Tot ele sînt și cele ce încearcă în fața cărnii bărbatului, sub toate aspectele ei, o emoție cu care Germaine nu-i obișnuită. Nu pentru că Germaine ar fi o amantă prea rezervată. Ea ține să se considere o femeie normală. Și părerea ei este că o femeie normală nu are nici un motiv de a refuza ceva bărbatului pe care și l-a ales, afară numai dacă acesta ar veni cu pretenții cu totul absurde. Ca să se conformeze acestei reguli, ea nu are nevoie să învingă nici pudoare, nici dezgust. Dar complezența ei e lipsită de pasiune.

A așezat pe masa de noapte ceașca goală. Se scoală. Ia de pe scaun un kimono de mătase nagasaki, căptușit tot cu mătase, și îl îmbracă. Kimonoul acesta, pe care l-a cumpărat de curînd,

ii face încă plăcere. În fiecare dimineață ii privește o clipă zorzoanele.

În timp ce camerista îi pregătește baia, Germaine se instalează în fața măsuței de toaletă. Are lângă ea o fiolă cu un lichid incolor, și un borcănaș care conține o cremă gălbuie; totul fără etichetă. Ambele produse provin de la erborista din strada Dauphine, care pretinde că le prepară singură, după rețete secrete. (Germainei îi place să creadă că există astfel de secrete ce se transmit printr-o tradiție clandestină. În schimb, n-are mare încredere în reclamă, și n-a vrut niciodată să încerce cremele acelea făcute de mîntuială, pe care unii fabricanți de parfumuri sau droghişti încep să le răspîndească.) Lichidul, cu care se îmbibă un tampon de vată, slujește să curețe și să tonifice pielea feței. Germaine îl folosește mai întii seara, cînd vine de la teatru. După aceea, doarme cu o piele curată și care respiră bine. Cînd se scoală, repetă operația, ca să înlătore impuritățile care-au putut să apară în timpul somnului. Pe urmă își unge fața cu cremă și își masează ușor, timp de zece minute, regiunile feței cele mai amenințate de zbîrcituri. Va păstra stratul acela de cremă pînă ce iese din baie. Îl va șterge apoi cu o cîrpă subțire, fără să frece prea tare. O urmă de cremă va rămîne pînă seara și va putea servi de grund pentru pudră, cu toate că Germaine se pudrează cît mai puțin posibil în timpul zilei.

Felul acesta de a proceda i-a fost indicat de

erboristă. O femeie de lume ar trebui să procedeze altfel, de pildă să întindă stratul de cremă seara și să-l păstreze toată noaptea. Dar pentru o actriță, care se întoarce acasă cu pielea obosită și molesită de farduri, cel mai bun lucru, după o spălare tonifiantă, e să asigure feței câteva ceasuri de libertate completă.

Grijile frumuseții, dacă-i ocupă atenția, nu împiedică alte gânduri să apară și să-și urmeze drumul.

— Marguerite, nu mi-ai dat ziarul. Adu-mi-l repede.

Germaine Baader îl deschide, merge îndată la pagina a cincea, la ultimele coloane. „Viața comercială“. Făină... grâu... spirtoase... zahăr... A!

„Brut și în scădere cu douăsprezece centime. Foarte puține afaceri. Lincezeala a fost cauzată de aceea din afară și de vremea favorabilă. Cel rafinat e în scădere cu 50 de centime. E cotate de la 59,50 la 60 de franci.“

Îi bate nițel inima. Tîmplele i se strîng ușor. Dă la o parte ziarul și își reîncepe masajul. Posedă douăzeci de mii de kilograme de zahăr rafinat, pe care l-a cumpărat la cursul de 62,42. Luînd pentru ieri cursul mijlociu de 59,75, ea pierde aproape șase sute de franci : patruzeci de zile din salariul ei de actriță. Și dacă scăderea se datorește vremii frumoase, nu soarele acesta falnic o s-o stăvilească.

A luat riscul operației acesteia fără să-i spună lui Gurau. Una din colegele ei a convins-o încetul cu încetul să speculeze asupra zahărului. Se pare, de altminteri, că o parte din populația Parisului speculează atît asupra zahărului brut cît și asupra celui rafinat. Dar zahărul rafinat e preferat, poate din pricina impresiei că în caz de necesitate s-ar putea folosi mai ușor.

Colega aceasta, care are un amant generos și vechi economii, e în posesia a o sută de mii de kilograme, pe care le-a plătit la prețuri diferite, eșalonate între 58 și 63. A făcut greșeala de a nu le vinde la timp.

Agenția care operează în numele lor e situată în strada Bouloi. Ocupă două camere din cele mai modeste, în care nu se află zahăr nici cît să faci o politete unui cîine savant. Directorul, Riccoboni, înainte de a accepta clienți noi, ia, sau se prefacă că ia, despre ei informații privitoare la solvabilitate. Dar precauțiunea lui principală e să pretindă vărsarea unei mari garanții. Pentru o cumpărare de aproximativ douăsprezece mii de franci, Germaine a trebuit să verse cinci mii, și plătește șase la sută dobîndă pentru rest, socotit ca avansat de Riccoboni. Căci e vorba de pretinse operații cu bani gheață. Inițiatorii acestui entuziasm speculativ s-au temut, fără îndoială, că operații cu plata la termen ar fi înțelese greșit de marele public pe care-l aveau în vedere. Cumpărătorul poate să-și spună că zahărul lui îl aș-

teaptă undeva, într-un colț al unei prăvălii curate, la adăpost împotriva ploilor. (E de ajuns să-ți închipui un jgheab în acoperiș, chiar deasupra celor douăzeci de mii de kile ale tale. Să te cutremuri ! E drept că vremea e uscată.) Riccoboni a spus chiar că ar fi îndreptățit să reclame speze de magazinaj, în plus de cele șase la sută dobândă pentru avans. Dar nu încapă tocmeală. Fiecare așteaptă cu încredere cursul de 90, pe care Riccoboni îl prevede pentru sfârșitul lui decembrie 1908.

Din nenorocire, s-a iscat zvonul, și se răspindește cu ușurință în mediul acesta de speculatori novici, cu nervii sensibili, că guvernul s-a alarmat și că, pentru a evita o creștere vertiginoasă pe care-ar trebui s-o suporte bieții consumatori, va pretinde ca achiziții să-și ia efectiv în primire zahărul. Germaine se vede transportind, îngră-mădind douăzeci de mii de cutii de un kilogram în apartamentul ei de trei camere. Salonul ar fi blocat. Ar fi zahăr sub pat și în baie. Și pe urmă cum să se descotorosească de el ? Să presupunem cazul cel mai rău. Să propună zahărul băcanului din colț ? Să-l vîndă pe la prieteni ? Dar prietenii dau bir cu fugiții de îndată ce ai nevoie de ei. Să-și mănince cele douăzeci de mii de kilograme ? Simte că i se întoarce stomacul pe dos. Chiar dacă ar trăi numai cu prăjituri, o femeie singură absoarbe cu greu mai mult de o sută de kilograme pe an. Două sute de ani de zahăr... Va trebui,

oricum, odată și odată, să-i povestească lui Gurau aventura aceasta.

Se hotărăște să nu se mai gîndească la ea. Germaine nu e nepăsătoare din fire. Nu ia cu ușurință necazurile zilnice. Și-i deosebit de sensibilă la chestiunile care-i privesc interesul. Dar posedă o bună circulație a spiritului. La ea, ideile nu au tendința să devină fixe.

Privește la celelalte pagini ale ziarului. Evenimentele din Bulgaria. Germaine e la curent. Gurau nu ezită să-i vorbească de politică. De altminteri e la largul ei cînd e vorba de conversații serioase. Nu numai că a urmat la Liceul Fénelon cursul complet al învățămîntului secundar pentru fete, dar a luat și lecții particulare, care i-au îngăduit să treacă cele două părți ale bacalaureatului clasic, litere și filozofie.

Ceea ce o surprinde uneori — căci obișnuiește să se observe — e că nu simte niciodată, pentru problemele pe care crede că le pricepe tot atît de bine ca și Gurau, și în privința cărora își va da o părere chibzuită, interesul fierbinte manifestat de acesta. Chiar și astăzi. Dacă și ea crede că situația e gravă, dacă vede urmările pe care certurile acestea orientale pot să le aibă pentru Europa, nu e numai pentru că i-a spus-o Gurau. Își dă singură foarte bine seama de toate astea. Dar n-au darul s-o emoționeze. Scăderea cu douăsprezece centime a rafinatelor o îngrijorează în fond mult mai mult. Și dacă cineva competent

i-ar declara că tăletura kimonoului ei nagasaki e ridicolă, ar fi, hotărit, dezolată. Totuși nu e atât de proastă ca să ignoreze că o catastrofă europeană ar avea în viața fiecăruia, în viața ei, repercusiuni de altă amploare. Dar atât timp cît un adevăr rămîne atât de general, Germaine nu poate să-i acorde decît o atenție politicoasă.

Ca să găsească un interes nițel mai viu acestor complicații orientale, Germaine trebuie să-și spună că ele ar putea să modifice cariera lui Gurau. Iată o consecință pe care o izolează cu ușurință și care face ca evenimentele acestea îndepărtate să-i devină sensibile, ca și cum un nerv special le-ar lega de ea.

Dacă situația se înrăutățește, Gurau va interveni, într-un fel sau într-altul, fie la comisia afacerilor străine din care face parte, fie la tribuna Parlamentului. Camerele se întrunesc zilele acestea. Dar guvernul poate să le convoace de urgență. Adesea, în împrejurări de felul acestora se prăbușesc ministerele. Gurau e prea tânăr ca să fie ministru. Dar numele său a și fost menționat de ziare. E foarte măgulitor și foarte avantajos să fii metresa unui ministru. Gurau n-ar părăsi-o ; mai întîi, pentru că e din fire fidel, atât cît poate fi un bărbat, dar, pe lîngă asta, pentru că se mîndrește cu oarecare eleganță morală. În ce privește banii, ar ajuta-o mai mult. Nici prin gînd nu i-ar fi trecut să speculeze asupra zahărului dacă bugetul ei ar fi fost mai

larg. Desigur, un război ar fi un lucru îngrozitor. Dar nimic nu dovedește că vom fi amestecați și noi. De altminteri, chiar și în plin război, metresa unui ministru poate să-și păstreze cea mai mare parte din bucuriile vieții. Poate chiar să depună o muncă utilă, să facă parte din Crucea Roșie, de pildă ; să ridice moralul răniților. De bună seamă, nimeni n-ar ezita să decoreze cu Legiunea de Onoare o femeie care și-a riscat viața sub obuze. Ce ovații, prima seară când ar reapărea la teatru ! Fițuicile n-ar îndrăzni să mai ridă. În tot cazul, Gurau ministru ar face tot ce trebuie ca să nu aibă buclucuri din pricina celor douăzeci de mii de kilograme de zahăr. Ar putea chiar să le răscumpere pentru nevoile trupelor în campanie.

Reflecțiile acestea au adus-o pînă lîngă cadă, care i se pare groaznic de urită, ca, de altminteri, toată odaia de baie. E o instalație improvizată, într-o fostă cămară. Chiar și țevile au un aer absurd. Dușumeaua trebuie că putrezește sub linoleumul coșcovit. Cît despre cadă, anume aleasă înaltă și scurtă, din lipsă de spațiu, și care e vopsită pe dinafară într-un verde oribil, ca spanacul, evocă stabilimentele de băi publice de șaptezeci și cinci de centime.

Germaine, înainte de a intra în apă, pune piciorul drept pe marginea căzii. Își examinează rețeaua vinelor de pe pulpă. În spatele genunchiului, în partea superioară a pulpei, zărește sub

piele un mic nodul violaceu. Pe fața interioară a coapsei, citeva firișoare albastre foarte fine, dar mult prea aparente, se întretaie ca niște labe de gîndac. Germaine schimbă poziția piciorului, îl pune jos, se întreabă dacă într-o lumină sau perspectivă diferită, sau altă apăsare a cărnii, ar observa amănuntele acestea; dacă o persoană neprevenită și-ar da seama de ele. Sînt mai vizibile decît acum un an? Să înceapă oare să ia medicamente? Erborista poate cunoaște unele leacuri oarecum secrete și ele. Apa din baie e cam prea caldă. Ce e mai bine în cazul acesta, o apă mai caldă sau una mai rece?

XII

O ANCHETA PRUDENTĂ

Cînd se făcu douăsprezece, Quinette plecă de acasă, străduindu-se să păstreze o comportare cit mai firească. Îi fusese greu să aștepte pînă atunci.

Inchise ușa prăvăliei spre stradă și ușa bucătăriei spre curte, cu grijă, dar destul de repede ca să nu atragă atenția. Desigur, i se întîmpla, cam o dată pe săptămînă, să lipsească din prăvălie între douăsprezece și unu jumătate, ca să meârgă să dejuneze într-un mic restaurant din apropiere, în loc să mănince în bucătărie o masă preparată la repezeală. Dar nu voia să se observe astăzi nimic excepțional în felul lui de a se purta.

Adulmecă strada. O examină ca pe un chip pe care ar voi să surprindă o îngrijorare ascunsă. Cîțiva trecători mergeau pe trotuare. Destul de multe ferestre erau deschise, mai ales de pe partea fațadelor înalte, care la ora aceasta primeau

soarele. Două sau trei femei priveau de la ferestre.

Ar fi fost oare tot atâtea ferestre deschise într-o zi obișnuită ? Femeile acelea priveau oare cu totul la întâmplare ? Dacă aveau aerul că pîndesc ceva, era doar întoarcerea soțului ?

Trecătorii păreau în tot cazul că merg cu pasul obișnuit. Și totuși mersul lor, prezența lor la distanțe variabile îi făceau lui Quinette o impresie aproape misterioasă. Chiar și numărul lor îi stîrnea întrebări : „Nu-s oare mai mulți decît într-o altă zi, la ora asta ?“

Privea șirul de case joase, de pe partea dreaptă a străzii. „Să fie oare într-una din astea ?“ Apoi înaltele clădiri cenușii din fața lor. „I-ar fi venit mai greu să iasă. Și totul se aude... Dar sînt și camere situate într-un cotlon... mărginite de un zid gros... sau deasupra unui apartament nelocuit... Și apoi, în anumite cazuri, lucrul se poate petrece și fără zgomot...”

Băgă de seamă că și el înainta pe stradă într-un chip oarecum neobișnuit, cu un pas șovăitor, cu capul prea des ridicat și întrebător, ca și cum ar călca pe locurile acelea pentru întîia dată și ar încerca să se orienteze.

Ajunsese în dreptul unei mici băcănii. „Trebuie să intru. O să cumpăr ceva la întâmplare... o cutie de chibrituri. O să ascult ce vorbesc oamenii... Da, dar dacă vorbesc despre asta, voi avea oare tăria să nu trădez nimic ?... Dau oare, de obicei,

dovadă de sînge rece ? Am dat multă dovadă azi-dimineață, cînd l-am văzut deodată în fața mea... Da, dar poți să roșești, să te îngălbenești... În cazul ăsta, trebuie să te amesteci în conversație, să-ți dai părerea, să vorbești de mulțimea crimelor, să critici poliția ; să spui : eu, care locuiesc singur, e înspăimîntător !... Ai tot dreptul să te tulburi cînd afli că s-a petrecut o crimă la doi pași de tine.“

O crimă ? Desigur. Ce-ar putea fi altceva ?

Traversă strada. Intră în băcănie : patronul, băiatul de prăvălie, două femei și un puști : „Spuneam... un litru de gaz...” „„Vi le dau în cutie, sau la greutate ?“... „Maurice, dă-mi bureții de 0,95.“ Legătorul aștepta, pîndea ; închipuindu-și după fiecare tăcere că cineva o să spună : „A, ați aflat întîmplarea ?...” Inima îi bătea tare. Era mirat. Se întreba chiar dacă inima lui a mai bătut vreodată așa. Poate, în unele accese de furie. Quinette, care era de obicei un om calm, avusese în viața lui, la interval de mai mulți ani, cîteva mari accese de furie.

În sfîrșit, îi veni rîndul. Luă chibriturile. Se îngălbeni puțin cînd patronul, uitîndu-se țintă la el, îl întrebă : „Altceva ?...” Trebuia să iasă. Ieși, dezamăgit, aproape umilit. Își spuse că n-o să reînceapă experiența, că merge acasă, să se închidă la el încă și mai mult ca de obicei. Dar cum făcu zece pași pe trotuar, fu din nou prada unei vii și apăsătoare curiozități. Fapta — evita să spună

crima ; evita să precizeze și, de asemenea, să condamne — fapta era acolo, în cartierul acesta ; pe undeva pe aproape, fără îndoială. Nu era de ajuns să spună că a avut loc. Nu. Era încă aici, ca un lucru aparținând prezentului. Încă invizibilă. poate ; ascunsă la o anumită adâncime. Unde era ? În spatele căruia din zidurile acestea ? Dar nu putea să rămână veșnic ascunsă. Până la urmă, va trebui să iasă. De unde va ieși ? Pe care din fațadele acestea va apărea ca o mustire de singe ? Quinette ar fi avut poftă să intre în casă să spună portăresei care mătura vestibulul : „Doamnă, doamnă... n-ați observat nimic anormal azi-dimineață ?... Nu ? sînteți sigură ? Nici un zgomot neobișnuit ? Nimeni n-a strigat ? Nu aveți, de pildă, o femeie bătrînă care trăiește singură într-o locuință în curte ? Ați văzut-o ieșind azi-dimineață ? N-a trecut nimeni fugind prin fața ușii dumneavoastră ?“

Ajunsesese în dreptul unei prăvălii de fructe. Se auzeau voci zgomotoase. Despre ce vorbeau oare oamenii aceia ? Poate că acolo „fapta“ ieșea tocmai din umbră. „Ce-aș putea cumpăra care să nu coste aproape nimic și să încapă ușor în buzunar. Da, de douăzeci de bani verdețuri.“

Prima frază pe care-o surprinse, intrînd, îl făcu să tresară :

— Cînd am ridicat-o de jos respira încă.

Quinette fu nevoit să se rezeme de un coș mare și rotund, plin cu zarzavaturi. Adineauri se temuse

deopotrivă că o să se îngălbenească sau o să roșească. Simțea că mai curînd îl amenința paloarea. Dar era încă în stare să vorbească. Știu să spună, cu o voce aproape naturală : „Bună ziua...” Mintea lui nu se înnegura.

După cîteva clipe, se liniștise. Se liniștise, dar era puțin dezamăgit. Oamenii aceia vorbeau despre o vrabie rănită, pe care o femeie o găsisese în curte, și care murise aproape numaidecît. Discutau pe larg despre chipul cum a putut fi rănită vrabia. „O pisică.” „Un copil cu o praștie.”

„Toate astea, se gîndea Quinette, pentru că o vrabie a murit prin apropiere ! Dacă ar ști...”

Se gîndi o clipă la efectul pe care l-ar produce asupra asistenței dacă ar începe deodată să povestească liniștit ceea ce i se întîmplase azi-dimîneată. Își închipui fetele, exclamațiile. Povestea cu vrabia n-ar mai impresiona pe nimeni. Dar dacă ideea aceasta îl surescita, ea nu-l îndemna să vorbească. Secretul pe care-l deținea nu făcea nici o presiune ca să răbufnească. Și altminteri se credea puțin vorbăreț. Mica încercare de azi îi întărea această convingere. Hotărît lucru, nevoia de a se destăinui nu era una din slăbiciunile lui.

După ce-și luă verdeturile de douăzeci de bani, trebui să iasă din prăvălie. Unde să se mai ducă ? Pînă la tutungeria de la răscruce ? Ar putea scăpa cumpărînd doar o altă cutie de chibrituri. Dar începea să-l cuprindă un fel de îngrijorare. Simțea că-i scapă fapta necunoscută. N-ar putea oare să-i

scape mereu ? Nu există fapte de felul acesta care rămân veșnic necunoscute ? E drept că omul acela îi făgăduise să vină la întâlnire diseară, în strada Saint-Antoine. Dar era Quinette atât de naiv să-l creadă ?

Încercă să facă presupuneri precise și să raționeze cu rigurozitate :

„Ce poate să fie ? Ceva nu foarte grav, care nu atrage atenția vecinilor, și a cărui victimă, pentru un motiv oarecare, evită să informeze poliția ? Totuși omul avea aerul foarte tulburat. E drept că sînt oameni care pentru cel mai mic lucru își pierd capul și se cred pierduți. Da, dar urmele de sînge pe clanță, petele de sînge pe mîini, pe haine ? Batista ? E sigur că a curs sînge... Mult sînge.“

Quinette se întoarce mereu la aceeași imagine : o mică locuință care dă spre curte, la un etaj superior. Jur-împrejur, tăcere ; o casă aproape goală. (Locatarii nu lucrează la domiciliu.) O femeie bătrînă care trăiește acolo în murdărie, cu mici economii. Un canar într-o colivie. Omul o omoară pe bătrînă, sau o lasă ca și moartă. O pradă. Scotocește sertarele, saltelele, și fuge cu o sumă destul de mare. (De altminteri a oferit bani lui Quinette.)

Omul nu e un asasin de profesie. Era prea înnebunit. Dar va veni oare diseară la întâlnire ? Are vreun motiv puternic să vină ? Da, teama de-a fi denunțat, cu un semnalment foarte precis.

Dar teama de a se arăta ar putea fi și mai mare ; fără să mai vorbim de lipsa de încredere pe care i-o inspira Quinette, a cărei atitudine trebuia să-i pară inexplicabilă.

„Dacă-și închipuie că a găsit o vizuină foarte sigură, va rămîne ascuns în ea ca o dihanie. Chiar dacă într-un fel crede că-i interesul lui să dea din nou ochii cu mine. În cazul acesta trebuie să existe un instinct animal care domină toate calculele.“

„Ce faci dacă nu vine ?“

Quinette cîntărea bine toate neplăcerile pe care le-ar avea dezvăluind prea tîrziu poliției aventura de azi-dimineață. Rolul său în afacerea asta ar părea suspect. Pe de altă parte, se expune unei răzbunări.

Își imaginează demersul :

„Domnule comisar... iată...“ Și-ar lua aerul cel mai demn de meseriaș burghez. „S-a întîmplat, azi-dimineață, la mine acasă, un lucru bizar...“ Ar povesti scena din prăvălie, zăpăceala omului, petele de sînge : „Mi-a spus că se rănise. Am găsit, firește, povestea cam dubioasă. Dar e delicat, nu-i așa să provoci un scandal. M-am uitat în stradă. Nici un agent. Dacă strigam, și dacă era un criminal, avea de zece ori timpul să mă omoare. M-am prefăcut deci că-l cred. Cum ținea să-mi mulțumească, i-am propus să luăm astă-seară un aperitiv împreună, dîndu-i a înțelege că, dacă nu vine, am tot dreptul să găsesc purtarea lui ciu-

dată și să mă plîng cui voi găsi de cuviință... În timpul acesta, îmi întipăream în minte semnalmentele lui.“

Comisarul ar putea observa cel mult :

„Mai bine era dacă veneați la mine numaidecît“.

Dar Quinette ar răspunde :

„Aș fi venit cu siguranță dacă aș fi auzit vorbindu-se de crimă în cartier. Mi-am dat chiar osteneala să mă informez în mod discret, îndată ce-am putut pleca din prăvălie. M-am aranjat, domnule comisar, ca să fac o adevărată anchetă prin vecinătate.“

Ar spune, de asemenea, subliniind și mai mult manierele lui de om binecrescut :

„Înțelegeți și dumneavoastră, domnule comisar, că mi-aș fi făcut oarecare scrupule să provoc neplăceri unui om care se putea foarte bine să-mi fi spus adevărul. Și apoi nu-i meseria mea să denunț oamenii.“

Quinette intrase în cafeneaua-tutungerie. Patronul îl cunoștea puțin. Quinette profită ca să strecoare, cu tonul cel mai calm :

— Auzeam pe cineva spunînd adineauri c-ar fi fost un furt în cartier. Azi-dimineață sau astănoapte. Nimeni nu v-a spus nimic ?

— Nu.

— Niște oameni vorbeau de așa ceva trecînd prin fața prăvăliei mele. Sau poate am auzit prost.

Quinette își luă cutia de chibrituri și salută. Coborînd cele două trepte care duceau la pragul

debitului, simți din nou chinga centurii Herculex
pișcîndu-i carnea coapsei. Dar această mică inco-
moditate începca să-i devină familiară ; deci nu
lipsită de oarecare farmec. Și avea meritul să-i
atragă atenția asupra curentului electric înviorător
pe care aventura lui îl făcuse să-l uite, dar a
cărui încurajare subtilă avea poate mai mult ca
niciodată nevoie s-o simtă.

XIII

GREUTĂȚILE PICTURII ȘI BUCURILE PARIULUI MUTUAL

Către ora trei după-amiază, micul grup care staționa în strada Montmartre, în fața atelierului pictorilor, știa o mulțime de lucruri, pe care trecătorii de azi-dimineață fuseseră nevoiți să le ignoreze.

Acum inscripția era completă : cinci linii pictate (trei în negru, alternînd cu două în roșu) ; și o ultimă linie trasată cu cărbune. Nu mai era în prezența unei declarații anonime. Se cunoștea autorul acestor vorbe strașnice. Era Alfred, negustorul de încălțăminte. Iată ce spunea :

**COMERTUL MĂ DEZGUSTĂ
M-AM SĂTURAT
MĂ DESCOTOROȘESC DE TOT STOCUL MEU
VENIȚI SĂ VĂ ÎNCĂLȚĂȚI GRATIS
PLĂTEȘTE ALFRED**

Dar cunoștința pe care-o făceai astfel cu Alfred nu se mărginea la atît. Compoziția artistică, din

stînga textului, era terminată, în ce privește desenul. Péclet lucrase la ea cu întreruperi, după elanurile inspirației și ca să se distreze de monotonia alcătuirii literelor. În ciuda lipsei culorilor și a cîtorva ștersături, subiectul era foarte cîteț. Îl reprezenta pe Alfred aruncînd, cu amîndouă brațele, și cu toată puterea, perechi de încălțăminte în aer.

Pentru grupul de gură-cască, o întreagă parte a interesului lucrării e epuizată. Dar pentru Péclet, pictorul, poate acum încep greutățile cele mai delicate. De azi-dimineață caută cum ar putea, fără prea multă pagubă pentru operă, să se supună formulei patronului : trei culori numai, inclusiv negru, albul în plus, în tente plate. Oamenii care privesc, în spatele lui, își închipuie poate că dacă Péclet se mărginește la coloritul acesta rudimentar e pentru că nu e capabil de altceva mai bun. Situație penibilă pentru un om care e un pictor decorator vechi în meserie, dibaci să amestece culorile, să facă degradări de nuanțe, estompări. Odinioară, cînd comerțul cu amănuntul favoriza arta mai mult decît astăzi, a pictat storiuri de mezelării și tavanuri, încadrînd în ele scene de vinătoare, cu însoțitori călări, cu ciini și mistreți, sau altele de inspirație cîmpenească și idilică în gustul veacului al XVIII-lea. A împodobit, de asemenea, cu personaje și cu peisaje panourile, pereții dintre ferestre și partea de sus a ușilor uneia din cele mai frumoase brutării de

la Belleville. De ce nu poate să-i trimită acolo pe oamenii aceia ce stau în picioare în spatele vitrinei și care ar înclina să se îndoiască de el ! Face chiar și pictură de șevalet, duminicile, vara, și posedă la el acasă un întreg asortiment de culori fine în tuburi.

Pe scurt, trebuie să se descurce cu negru, maro și verde, fără a mai socoti albul care e pe deasupra. Pécelet a ales culorile, nu atât pentru potrivirea lor cu amănuntul subiectului, cât pentru efectul de ansamblu pe care speră să-l obțină. Dar cum să ajungi, cu mijloacele acestea păcătoase, la un minimum de verosimil și de diversitate ?

Cintărind bine lucrurile, va folosi negru pentru vestonul și pantalonii lui Alfred, pentru părul lui, pentru perechile de încălțăminte neagră pe care le aruncă în aer, și pentru propriii săi pantofi. Maro : pentru jiletca, presupusă de fantezie, pentru cravată și pentru perechile de încălțăminte galbenă. Verdele : pentru față, pentru mâini, și pentru câteva trăsături și pete care vor reprezenta pământul văzut în perspectivă. Albul, care de altminteri se deosebește greu de fondul americii, va indica gulerul lui Alfred, plastronul cămășii, șosetele. În plus, câteva trăsături albe, pe ici pe colo, vor contribui să sfărîme monotonia tentelor.

Pécelet s-a gândit mult în privința verdelui. I-ar fi părut mai firesc să picteze obrazul lui Alfred în maro, maroul avînd oarecare analogie cu tonul

obișnuit al pielei. Dar obrazul devenea astfel de aceeași culoare cu încălțăminteă galbenă, ceea ce făcea o impresie neplăcută, și care nu se justifica prin nici o intenție morală. Studiind textul inscripției, Péclet a recunoscut că sub aparența de voie-bună se ascundea oarecare amărăciune. Un comerciant nu declară cu dragă inimă, cel puțin în mod obișnuit, că renunță la luptă, nici că oferă populației pentru nimica toată, adică pentru un beneficiu derizoriu, stocul său de încălțăminte. Se poate deci atribui lui Alfred, fără a cădea în neverosimil, o nutră verde.

Pe cînd gîndea astea, intra patronul în atelier. A isprăvit tocmai o discuție, în odăița din fundul prăvăliei, cu un reprezentant în furnituri de lacuri. Se apropie de Péclet :

— Termină pînă diseară ? Aș dori să începi mîine dimineață reclama pentru pilule.

Péclet nu răspunde. Buza lui superioară se mișcă de mai multe ori repede sub mustață. Are niște ochi mici, negri, destul de înfundați în cap, pleoapele încrețite, sprîncenele cărunte aproape tot atît de groase ca și mustața, care e subțire. Pînă la urmă, spune, fără să-și întoarcă privirea de la imaginea lui Alfred :

— E ca și cu metroul din cartierul meu. Explicăm deunăzi băieților care construiesc linia că mi-ar conveni grozav dac-ar putea s-o termine pînă luna viitoare.

Vorbește cu o voce ușoară și puțin tremurată care se formează între limbă și nas.

Patronul așteaptă un minut; se apleacă apoi asupra pânzei. Arată cu degetul trăsăturile de cărbune care au slujit la desenarea literelor, și pe care pictura nu le-a acoperit în întregime. Se străduiește să ia un alt ton, ca să nu aibă aerul că face observații în serie :

— N-o să uiți să ștergi, nu-i așa ?

— Uit eu de obicei ?

— Nu, dar ultima dată ște mai vedea. Clientul a vrut să le șteargă singur cu guma. A stricat totul. M-a chemat ca să văd și eu. „Mă agasa, îmi spune, ca și cum croitorul ar lăsa într-o haină firele cu care a făcut însăilătura. Am stricat totul. Dar nu era datoria mea să fac asta“, mi-a spus.

Înainte de a răspunde, Pécelet corectează cu puțin alb efectul prea sinistru pe care-l făcea urechea lui Alfred, în întregime verde.

— Ce face firtatul când cîrpaciul îi lasă un cui în pantof ?

Învîrte apoi între degete un cocoloș de miez de pîine și șterge cu un aer neglijent conturul a două sau trei litere. Rînjește :

— Nu îndrăznesc să apăs. Mi-e teamă că trec prin pînză.

Patronul se întoarce în altă parte. E un om gros, blond, cu profilul accentuat, cu mustață stufoasă și rotundă care cheamă dezmierdarea

degetelor. Se văd capete ca al lui în cîmpia Picardiei sau la Bruxelles. Acum douăzeci de ani, avea, de bună seamă, o înfățișare semeață, ochiul măgulitor.

Examinează apoi inscripția aurită gravată pe marmura falsă. Oamenii, de cealaltă parte a vitrinei, îl invidiază pe omul acesta trupeș pentru care expresia : „*Serviciul acreditatilor*“ nu are secrete. Dar se înșală. Tot ce știe patronul e că inscripția i-a fost comandată de o bancă și că trebuie să figureze deasupra unei uși. Și în timpul acesta, grupul nu bănuiește că a sporit el însuși cu un om care e tocmai funcționar la o bancă. Omul acesta, simplu încasator, n-ar putea să-i definească pe acreditați. Dar are sentimentul lucrului. A văzut acreditați de aproape. I-am adresat cuvîntul. Sint personaje importante, care nu s-ar încrede în primul-venit.

Patronul își dezmiardă mustața și trage aer pe nări. Ar avea de spus ceva în privința inscripției aurite. Dar se reține. Face doi pași, se oprește în mijlocul atelierului, ezită, apoi :

— Unde-i Wazemmes ?

Pictorii ridică ochii, schimbă priviri, par să se întrebe dacă patronul vorbește serios sau dacă face pe prostul. Unul din ei se hotărăște să răspundă :

— Wazemmes ? Bineînțeles, la Enghien !

— Cum ? Și azi ?

— Sînt două săptămîni încheiate de cînd nu s-a mai dus.

— Ieri la Saint-Cloud, sîmbătă la Longchamp. La început nu trebuia să facă treaba asta decît o dată sau de două ori pe săptămîină. Abuzați.

— Oricum, șefule, n-ați fi vrut să lăsăm să fugă așa de pomană Blaviette.

Vorbele acestea emoționează atelierul. Pictorii încetează să mai picteze și vorbesc toți deodată :

— Ei bine, cu unul n-am vrut să pariez pentru Blaviette.

— Și de ce ?

— Pentru că nu-i interesant.

— Nu-i interesant, un *stîple* de 4. 500 de metri cu un premiu de 10.000 ?

— De privit, da. Și mai mult. Nu e nici o competiție.

— Auzi, domnule !

— În afară de grajdurile Rotschild, ce mai este ?

— Mai e *Nansouck* și *Fer*.

— *Fer* nu contează.

— E dat ca favorit de mai mult de jumătate din ziare.

— Eu unul spun că premiul Valentinois trebuia jucat. La ora actuală cursa a și avut loc. E ca și cum aș avea cei cincizeci de franci în buzunar...

Patronul ridică din umeri, își freacă mîinile pe care le ține la spate :

— Dacă n-aveți nimic împotrivă, veți continua discuția puțin mai tîrziu. Pînă una-alta, aici e

un atelier de pictură și nu-i încă o baracă a pariului mutual.

Dispare în cămăruța din spatele prăvăliei.

În timpul acesta, Wazemmes se deplasează cu pași mici prin mulțimea de pe peluză. Cursa prin ea însăși nu prea îl interesează. Puțin îi pasă dacă *Laripette*, *Jiu-jitsu* sau *Bastanac* vor ajunge la potou. Cînd se gîndește la camarazii săi, îi consideră ca pe niște bieți nenorociți, cuprinși de o manie cam ridicolă. Cum el le ține contabilitatea, nu i-a fost greu să constate că pînă la urmă nici unul din ei nu se alege cu cîștig. Cei mai favorizați, în ciuda lăudăroșeniei lor, lăsau în aventura aceasta vreo douăzeci de franci pe lună, deci aproape prețul a trei zile de lucru ; fără să mai punem la socoteală participarea lor la cheltuielile transportului lui Wazemmes și cîteva mici bacșișuri cu care-l copleșeau în zilele bune. Să vii să joci la fața locului, cînd ai vreme de pierdut, bani de buzunar și haine convenabile, foarte frumos. Ceea ce îi pare stupid e să plătești de la distanță cheltuielile distracției.

Forfoteala peluzei îl amuză, în lipsă de altceva. Întîlnești totuși prea mulți jucători pasionați și prost îmbrăcați. Lui Wazemmes nu-i plac mutrele astea pămîntii, chinuite. Are oroare de sporovăile pe care le aude : „De trei luni, *Sosthène* și-a

pierdut forma"... „Kazbek, dacă vrea să-și dea întreaga măsură, e cel mai bun.“

Mai tirziu, cînd 'va fi bogat, va frecventa poate tribuna. Cu o actriță foarte elegantă, rezemată de brațul lui. Te uiți la noile toalete de sezon. Zărești, pe deasupra jobenelor, cazacele împestrițate ale jocheilor. Nimeni nu face prostia să pară îngrijorat. E drept că peste zece ani caili vor fi peste tot demodați. Vor dispărea de pe cîmpurile de curse, ca și de pe străzi. Vor face loc motocicletei și automobilului. Wazemmes și artista lui se vor mărgini la cursele de automobile.

Pînă atunci, Wazemmes găsește cît se poate de suportabile după-amiezile pe care le petrece la curse. Între alte plăceri, gustă pe aceea de a face parte dintr-o mulțime care calcă pe iarbă, dispune de mult spațiu, nu te strivește. Wazemmes e foarte sensibil în privința mulțimilor. Urăște manifestările violente, înghesuiețile, mitingurile. Nu din timiditate. Statura lui, forța lui fizică îl scutesc de a se teme. Ceea ce-l supără e frenezia pe care o degajă. Nu-i place nici mulțimea obișnuită duminicile pe bulevarde. Înaintează toată printr-o singură mișcare, ca un pachet, cu o încetineală senilă. E tristă. Are veșnic un aspect sărăcăcios.

Ceea ce-i convine lui Wazemmes e o mulțime elegantă, nu atît de lipsită de ocupație ca să producă plietiseala, dar care totuși nu se încleștează asupra unei acțiuni; care se mișcă în diferite

direcții cu oarecare libertate și în mijlocul căreia tu însuși poți să te miști cu ușurință.

Aude strigăte în depărtare, care se repetă și se apropie. Vede o învălmășeală. „*Laripette ! Laripette !*“ Scoate un carnețel. „Ia te uită ! Pécelet a cîștigat.“

În momentul acela cineva îl atinge pe umăr. Recunoaște un domn pe care l-a întilnit de vreo două ori pe cîmpul de curse, dar despre care nu știe nimic altceva. Nu și-au adresat niciodată cuvîntul. Domnul e și el înalt. Wazemmes găsește că are maniere foarte distinse. Ce vîrstă să aibă ? Tînărul ar fi foarte încurcat s-o spună. E o categorie de probleme în care se rătăcește din lipsă de puncte de reper. Treizeci de ani, patruzeci de ani nu înseamnă nimic pentru el. În privința aceasta nu deosebește decît patru categorii de oameni : cei mai tineri decît el, pe care-i disprețuiește ; oamenii de vîrsta lui, a căror ignoranță, îngîmfare și ridicol le simte intens, dar cărora totuși le apreciază prezența ; bătrînii, care se caracterizează prin părul lor alb, trăsăturile feței răvășite și prin faptul de a fi veșnic alături cu problemele. Ceilalți alcătuiesc o trupă privilegiată, din care Wazemmes își recrutează modelele. Ei posedă situații plăcute, haine elegante, bani, favoarea femeilor, secretele automobilului.

Domnul acela se numără printre ei. Are o voce autoritară, dar binevoitoare. O îndulcește ca să-i spună lui Wazemmes :

— Ce mai faci ?

Adaugă pe un ton care-l măgulește pe tînăr :

— Ai putea pleca un moment din cîmpul de curse, înainte de sfîrșit ?

— Nu. Trebuie să stau pînă la urmă. Dar de ce ?

— N-are importanță.

— Spuneți, totuși. (De data aceasta Wazemmes nu va mai lăsa să-i scape mîna hazardului.)

— O ! Te-aș fi rugat să dai un telefon pentru mine... Știi să telefonezi ?

— Așa cred.

— Dar să nu mai vorbim, din moment ce...

— Ba da, ba da. Cam cît timp mi-ar trebui ? Douăzeci de minute ?

— Cel mult.

— Ei bine ! Cursa următoare e premiul Oisans, cursă de garduri. Nu mă interesează.

— Iată banii pentru telefon. Ceri numărul ăsta. Cînd îți va răspunde, rogi să-l cheme la aparat pe „Domnul Paul“, atîta tot. Pe el, auzi ? Pe ni-meni altul.

— O să întreb : „Dumneavoastră sinteți, dom-nule Paul ?“

— Așa. Vei adăuga : „Din partea patronului“. Pe urmă îi vei dicta rezultatele primelor două curse ; încet, ca să aibă timp să le scrie. *Valen-tinois*, primul ; *Matsouyé*, al doilea ; *Etendard*, al III etc...

— Știu, știu.

— La nevoie, silabisește-le dacă aude rău. Pentru premiul *Graisivaudan*, în special, îți atrag atenția că-i ușor să confunzi *Dialiba*, care e al treilea, cu *Kassaba*, neplasat. N-ai decît să spui : „*Dialiba*, ca diametru“ *Kassaba* ca... ca nu știu ce... Era să spun caschetă ; dar nu, din cauza lui K.

— O să găsesc.

— A ! ia spune ! N-aș vrea totuși să-ți fac neplăceri. În cazul cînd ai întîrzia, nu vrei să-mi dai instrucțiuni pentru cursa următoare, premiul Drôme, cred ?...

— Ba da. Puneți de două ori cîte cinci franci pe *Joker*, și o dată zece franci pe *Quolibet II*.

— În regulă. Și ca să evităm vreo greșeală, dumneata nu pune nimic pînă ce nu dai ochii cu mine. Nu mă mișc de aici.

Wazemmes se avîntă beat de fericire.

XIV

UN DEPUTAT DE STÎNGA SE DESTĂINUIEȘTE IUBITEI LUI

— Ți-am mai vorbit de chestia aceea cu petrolul ?

— Cu rafinatorii ?

— Da, pretinșii rafinatori. Indivizii ăștia fură în fiecare an fiscului vreo douăzeci de milioane. Eu nu m-am specializat în probleme de felul acesta și nu vreau să am aerul că mă bag în toate. Am încercat să trec dosarul unor colegi. Cu toții s-au eschivat.

— De ce ?

— Pentru că petroliștii au o putere pe care o bănuiam, dar pe care n-o măsurasem pînă acum. Interpelarea o dată declanșată, poate nu vor mai fi destul de tari ca să împiedice voturile sau, ceea ce revine la același lucru, ca să scutească pe ministru de a făgădui sancțiuni. Dar nimeni nu vrea să interpeleze.

— Au luat toți bani ?

— Cine ? Colegii mei ? Nu... adică pentru cîtiva e greu de știut și se poate presupune că da. Dar ceilalți, majoritatea, nu. Nu vor să se desemneze personal ostilității unui sindicat atît de formidabil. Au atîtea mijloace ca să ne atingă. Colegii mei îşi spun : „De ce eu ?“

— Mijloace ca să vă atingă ? Care, de pildă ?

— O ! Tot felul. Pentru unii din noi, o acțiune directă în circumscripțiile noastre : alegători influenți pe care-i îndepărtează, primari, subprefecți. Pentru alții, presa. Pe mine, de pildă, o să încerce mai cu seamă să mă atingă prin ziare.

— O să încerce, spui ? Ai deci intenția să...

— Da, n-am încotro. Am depus deunăzi o cerere de interpelare.

— Dar în ce capcană te bagi, dragul meu ? În special, ziarele, e foarte grav. Ai nevoie de ele.

Germaine, care știe bine că legătura ei cu Gurau e cunoscută, se și vede atacată prin fițuici sau desemnată criticilor printr-un discret consemn al tăcerii.

— Ce vrei ? N-o fac prea bucuros. Dar sînt silit.

— De cine ?

— Pentru că, mai curînd sau mai tîrziu, trebuie s-o facă cineva. Și pentru că mie mi-a fost încredințat dosarul.

— De ce ți l-au încredințat ție ? Nu-i o capcană ?

— O, nu. Băiatul acela s-a ostenit să alcătuiască dosarul poate de șase luni. Și, ce să-ți spun, e

foarte bine făcut. Lucrul e incontestabil și zdrobitor. De altminteri, trebuie să fie cel puțin licențiat, în drept sau în științe. Administrația, acum, e plină de oameni instruiți. O să-mi spui că ar fi putut să se adreseze deputatului său. Dar eu nu puteam să i-o spun. Dimpotrivă, trebuia să-i mulțumesc pentru cinstea pe care mi-o face.

— Glumești.

— De loc. Băiatul acesta e la vîrsta cînd mai crezi în ceva. Mă admiră. Mă consideră un om cins-tit și curajos. Dacă l-aș fi trimis la deputatul arondismentului său, mi-ar fi spus mai întîi, ceea ce e adevărat, că un parizian nu se gîndește la deputatul său ca un om de la țară, și apoi că poate, în special, acela e un imbecil sau un om fără pres-tigiu... Nu, nu era chip să mă sustrag. Fără să mai spun că îmi dădea o lecție de curaj. Riscă și el mult.

— Puteai să-i obiectezi că nu-i de competența ta ; sau că munca ta la comisia afacerilor străine îți absoarbe tot timpul.

— Da, dacă aș fi avut de făcut vreo anchetă, cercetări, sau măcar de descurcat documente. Dar nimic. N-ai idee ce dosar mi-a adus. O adevărată minune. Un raport de opt pagini, în care rezumă faptele și expune chestiunea. Apoi un repertoriu al documentelor, cu trei sau patru linii de analiză pentru fiecare. Pe urmă, documentele. La sfîrșit, patru pagini de concluzii în care sînt indicate măsurile de luat. Și, peste tot, referințele cele mai

exacte. Articolul din cod care e vizat. Decretele și regulamentele administrative, cu datele lor. Cifrele statistice.

— A făcut asta ca să se răzbune ?

— De loc. Pentru că serviciul său îl punca în situația de a constata abuzul acesta formidabil și pentru că era dezgustat. Pe scurt, eu pot să mă urc la tribună peste o oră și să vorbesc fără nici o altă notă... E foarte simplu. Dacă voi intra vreodată într-un guvern, îți garantez că-l iau pe băiatul ăsta șef de cabinet... De altminteri, tu vorbeai de afacerile străine. Dar obiecțiunea nu era valabilă. America și Anglia sînt strîns amestecate în chestiunea asta. Nu, nu mă puteam eschiva. Și apoi, te asigur că e absolut scandalos. Să ai dosarul acesta în mînă și să taci înseamnă să te faci complicele acestor oameni.

Gurau își termină cafeaua și păhăruțul de coniac. Excitația dejunului îi mărește încrederea în el, disprețul riscului ; îi stimulează o anumită ardoare dezinteresată.

Perdelcele de mătase galbenă poleiesc tot luciul mobilelor. Te-ai putea crede într-un han de lux de prin ținutul Burgundiei. Patronul, în loc să te instaleze la masa comună, a deschis pentru tine o mică sufragerie intimă. Un soare de țară se gudură afară.

La urma urmei e plăcut să fii un deputat cunoscut. E înviorător să te gîndești că un tînăr funcționar, cultivat și idealist, te stimează îndeajuns, sti-

mează îndeajuns atît moralitatea cît și puterea ta, ca să vină să-ți ceară să dobori feudalitatea petroliștilor francezi. Germaine și-a păstrat kimonoul de mătase nagasaki, așa cum a rugat-o Gurau. Se zărește prin răscoială partea de sus a sinilor și adîncitura fermecătoare care-i desparte. Odaia de culcare e aproape. Acest frumos trup de blondă va fi peste o jumătate de oră al lui, dacă va voi. Dragostea, senzualitatea se imbină foarte bine cu activitatea politică, chiar și cea mai înțegră. Dacă tînărul funcționar l-ar vedea pe Gurau în acest moment, stînd la masă în fața amantei lui, ar fi oare dezamăgit ? Și-ar pierde încrederea în Gurau ? De ce ? Afară de Robespierre, zice-se, nici un erou politic n-a practicat cu legămint castitatea. Să te moleșești în plăceri și în lux ?... Dar nu-i vorba de lux. Sufrageria aceasta e drăguță, ca și tot restul apartamentului, pentru că Germaine e o scumpă copilă care are gust și știe din puțini bani să tragă mari foloase. Dar ar rîde toată lumea dacă am aplica denumirea de lux unui interior atît de modest.

Și chiar în privința aceasta Gurau ia unele precauții foarte importante. În apartamentul amantei, și-a făcut o regulă să nu lase nimic al lui. Mai cu seamă nimic ce se referă la comoditatea practică. I-ar dispăcea profund să regăsească acolo, cum se obișnuiește, o pijama sau o pereche de papuci. E oare dintr-un sentiment de prudență vulgară ? Nu crede. Întotdeauna a privit cu sus-

piciune, poate chiar cu oarecare prejudecată de doctrinar, sentimentul „interiorului“, noțiunea însăși a „interiorului“, care-i pare cu desăvîrșire burgheză. Atribue vrăjii nefaste a interioarelor călduțe și căptușite degenerarea, îngrășarea, aromeala aceea pe care a deplîns-o de atîtea ori la oamenii mai vîrstnici decît el. Într-adins și-a păstrat, cu tot gustul său pentru ordinea materială, felul de viață al unui vechi student. Și singur ar rîde de el dacă și-ar da seama că urmărește, pe calea ocolită a unei legături, un confort banal pe care a crezut igienic să și-l interzică.

E aici ca în călătorie. A luat un prînz bun la han. Și se bucură de favorurile hangitei, ceea ce iar nu strică.

Germaine îl privește cu frumoșii săi ochi de-un albastru viu, limpezi și dezmiardători. Ar fi cu totul sigură că-l iubește, dacă ar ști exact ce înțeleg celelalte femei prin pasiune, sau, mai curînd, dacă ar fi mai bine lămurită în privința gradului pe care-l poate atinge dragostea la ea. Desigur, nu simte pentru Gurau nimic asemănător cu pasiunea pe care-o descriu scriitorii. Și totuși, îi recunoaște un anumit fel de frumusețe. Pielea feței e poate puțin zbîrcită, puțin prea moale, de o culoare cam cenușie. Dar ochii sînt afectuoși și fini cînd o privește și se ocupă de ea ; scînteietori și autoritari cînd se închipuie înfruntînd privirile altora ; dar mai ales de o încîntătoare nuanță verzuie, care face să-i pară foarte aspru

albastrul propriilor săi ochi. Are o gură în veșnică mișcare, puțin sastisită, ironică ; o voce al cărei timbru și inflexiune îi pricinuiesc o desfătare aproape continuă. Păcat că nu se rade mai bine. Părul îi încărunțește prea devreme. Dar culoarea gri îl prinde. Germaine îl va face într-o bună zi să-și radă mustața aceea care e vulgară și n-are nici un rost. Complet bărbierit, și bărbierit bine, ar avea aerul unui aristocrat al vechiului regim. Dacă ar vrea, ar avea chiar un cap frumos de actor. Îl vede foarte bine în anumite roluri ale repertoriului clasic. În sfârșit, e foarte inteligent. Germaine e destul de îndrăgostită de inteligența bărbaților.

I-a vorbit adineauri de preocupările lui în legătură cu afacerea petrolurilor. Ar avea mare poftă să-i încredințeze propriile ei necazuri în legătură cu zahărul. Dar nu îndrăznește. Sau va rîde de ea, sau se va supăra. Va spune poate : „Metresa mea nu are dreptul să speculeze. Ce n-ar inventa ei dacă s-ar afla. Și pînă la urmă totul se află. Cele douăzeci de mii de kilograme ale tale ar deveni douăzeci de mii de tone. Ar reieși limpede ca lumina zilei că speculez prin mijlocirea ta, că smulg bucățica de zahăr din ceașca de cafea a săracului și a orfanului. Cu ce obraz aș mai putea apoi înfrunta pe magnații petrolului ?“

Germaine respectă îndeobște scrupulele lui Gurau, pentru că admite că ele pot fi utile carierei lui. Întrucît o privește, e puțin pregătită să pri-

ceapă motivele ideale ale acțiunilor; și cînd se întreabă, nu crede că ele pot avea pentru nimeni ultimul cuvînt. Dar fiecare adoptă un stil de viață și o atitudine. Apoi decența, ba chiar interesul, îți comandă să le rămii credincios. Dacă, de pildă, un om politic și-a bazat reputația pe devotarea sa unor cauze superioare, ar fi tot atît de riscant pentru el să devină un profitor cinic, cît ar fi pentru un actor celebru să-și schimbe genul dramatic. De altminteri, eleganța morală face parte din cochetăria erotică a unor anumiți bărbați. Așa cum femeia caută să fie frumoasă ca să placă, bărbatul caută să fie vrednic de admirație. Femeia pe care-o iubește trebuie să se preteze acestui joc. Dacă s-ar arăta sceptică, dacă ar sublinia unele slăbiciuni sau unele contradicții ale amantului ei, s-ar dovedi tot atît de neîndemînică, de o clarviziune tot atît de fără de folos crudă, ca și bărbatul care ar semna la iubitei lui cutele feței sau bărbia ei dublă.

În momentul acesta, Germaine se gîndește la noutățile pe care le-a citit adineauri. Se miră că Gurau nu i-a spus încă nimic. Ai crede că afacerea petrolurilor îi ascunde evenimentele europene.

— Dar, spune ea, nu s-ar putea, cu evenimentele acestea din Orient, ca interpelarea ta asupra petrolurilor să treacă neobservată?

Înainte de a răspunde, Gurau visează o clipă. Descoperă în reflecția Germainei acel bun-simț care o caracterizează. Își dă seama, și i se pare

curios, că deși el, ca simplu particular, simte toată gravitatea evenimentelor de acolo, evită, ca om politic, să le exagereze importanța.

— Nu, spune pînă la urmă. Nu cred.

— De ce? Pentru că situația nu e chiar atît de gravă în realitate?

— Ba nu.

— Vreau să spun, nu e gravă pentru noi francezii?

— Ba e foarte gravă pentru noi.

— Serios?

— E cit se poate de gravă.

Mai ia o înghițitură de alcool. Suride lucirilor rotunde ale mobilelor. Se simte plin de voie-bună și de istețime. De nicăieri n-ar putea judeca mai bine lucrurile ca de aici. Evenimentele îi apar la distanță într-o lumină frumoasă și cu un fel de evidență istorică. Își închipuie că-i în veacul al XVIII-lea, într-un han elegant, discutînd cu prieteni filozofi și cu femei frumoase despre nenorocirile vremurilor, despre primejdiile viitoare.

Repetă :

— Tot ce poate fi mai grav. Nu e de loc imposibil, cu toate aparențele benigne ale situației, ca pînă în trei săptămîni să avem un război european, cuprinzînd și Franța...

— Dar aunci?...

— Spun că nu e foarte probabil, dar că nu e de loc imposibil. De ce? Pentru că s-a creat în Europa, cu știrea și totodată fără știrea nimănui

— vreau să spun că toată lumea putea să-și dea seama de lucrul acesta, dar că aproape nimeni nu și-a dat seama — un astfel de sistem, încît e de ajuns ca un șef de bandiți muntenegrini să facă o trăsnăie ca să alunecăm cu toții într-o catastrofă uluitoare. Oricare ar fi partidul la putere la noi. Și fără să te fi putut măcar dumeri. Chiar și Jaurès renunță s-o spună. Preferă să-i plîngă pe turci.

Meditează mai departe. Se gîndește în treacăt la tînărul funcționar idealist care a întocmit dosarul petrolurilor. Aduagă oarecum pentru el :

— Iată unul din misterele politicii — în sensul în care se vorbește de misterele științei. De ce un om ca mine nu arde de dorința de a interveni în chestiunea aceasta, lăsînd baltă interpelarea asupra petrolurilor, care are tot timpul să aștepte ? De ce nu scrie chiar astăzi lui Clemenceau, spunîndu-i că nu-i deloc momentul să meargă în excursie electorală în departamentul Var, ci să convoace de urgență Camerele ? Ei ? De ce ?

— În ce zi se întrunesc Camerele ?

— Se spune că la treisprezece. Pînă la treisprezece, totul are timp să sară în aer. Atunci, de ce ? Pentru că ne aflăm poate în fața unei situații europene înspăimîntătoare, dar, din întîmplare, nu există nici o situație parlamentară care să-i corespundă. Nu-i de jucat nici o carte. Ba da. Cineva poate să urce la tribună, de conivență cu guvernul, ca să provoace o declarație liniștitoare

din partea lui Pichon sau a lui Clemenceau (dacă nu va fi prea târziu). Eu unul nu mă bag în treburi de astea. Altminteri ce... cu cine să te războiești?... și pentru ce?... Dacă am avea un ministru de dreapta, sau măcar pe-un Delcassé¹ la Quai d'Orsay... Da. Dar Pichon? Pichon îmi va spune: „Ce pot eu să fac?“ Sau, dacă preferi, problema e prea vastă. Toată diplomația europeană de treizeci de ani încoace ar trebui pusă sub acuzare. Când pledezi un astfel de proces, oamenii te ascultă, dacă vorbești bine, ca și cum l-ar asculta pe Bossuet făcând predică despre ne-trăinicia lucrurilor omenești. Jaurès și-a procurat de vreo două ori succese de felul acesta. Dar nu cu așa ceva poți răsturna un guvern. Dimpotrivă. Te înscrii, moralmente, pe o listă neagră în care figurează oamenii cu capul în nori, incapabili, cum spun ei, să devină oameni de Stat. Și de altminteri chiar și Jaurès, dacă într-o zi, reînființându-se Blocul sau în urma vreunei alte combinații, ar fi pus în situația de a accepta un portofoliu, și tocmai pe acela al Afacerilor Străine, Jaurès n-ar mai sluji decât ca să acopere cu persoana lui corpulentă și cu zgomotul vocii sale funcționarea neînduplecată a mașinii.

Germaine urmărea cu ușurință limbajul acesta. Nu-și reprezenta amănuntul lucrurilor cu aceeași precizie ca Gurau, pentru care ele alcătuiau viața

¹ Om politic francez, de mai multe ori ministru de externe.

de toate zilele. Dar de cîte ori era vorba de dibăcie, de prudență, de interes sau de ambiție personală, un instinct îi îngăduia să priceapă lucrul spus pe jumătate. Aproape chiar că Gurau îi devenea din pricina aceasta mai drag. Avea pentru el un sentiment de solidaritate aproape conjugal.

Numai o singură clipă a fost distrată. Cum Gurau o privea cu insistență în ochi, a început să-l fixeze și ea, și s-a lăsat în voia beției acestui amestec de priviri. Dar atunci ochii lui Gurau au alunecat către umerii și sinii Germainei. A putut să asculte și să priceapă iar, simțindu-se totuși dorită. S-a felicitat și pentru că a rămas îmbrăcată cu kimonoul acela, încă destul de nou ca să mai aibă o plăcere proaspătă de a-l purta și care a făcut ca dejunul să se desfășoare într-un climat de dragoste trupească.

Gurau nu se lăsa amăgit de jocul dublu al propriului său spirit, ba chiar gusta micul scandal pe care-l constituia. Vedeă limpede cîtă corupere și cîtă decadență putea însemna în ochii unui om simplu faptul de a îmbina expunerea situației europene cu fermecătoarea obsesie a sînilor unei blondine. El însuși s-ar fi simțit stingherit dacă ar fi trebuit să exprime tocmai în momentul acela încrederea în viitor sau vreo idee în legătură cu apostolatul său. (Cu toate că avea o foarte slabă vocație de apostol.) Dar excitația simțurilor se potrivea cu presimțirea unei catastrofe. În veacul

al XVIII-lea chiar, nu ți s-ar fi întâmplat să discuți despre prăbușirea apropiată a regimului fără a pierde din ochi conturul unui piept frumos ? Se gîndea la Choiseul, la Turgot, situîndu-i însă într-un decor destul de vag, căci nu mai avea istoria Franței foarte prezentă în minte.

Nici Germaine nu se amăgea în privința semnificației privirilor lui Gurau. Dar ea n-avea nevoie de nici un raționament ca să-l justifice. În primul rînd, stabilea o ierarhie mai puțin rigidă decît el între destinul Europei și pieptul unei femei frumoase. Apoi, o femeie e totdeauna capabilă să amestece dragostea simțurilor cu orice fel de activitate, chiar și cea mai ideală. De îndată ce prima pudoare a fost învinsă, femeia e gata să-și împartă dezmierdările în intervalul celor mai înalte gînduri ale bărbatului. Ideea de necuviință n-o tulbură o clipă ; nici ipocrizia. Abia s-ar mira că amantul ei, înalt ierarh al Bisericii, găsește cu cale să-și manifeste interesul pentru sinii ei tocmai în momentul cînd pregătește o predică despre castitate.

XV

UN COPIL AL VEACULUI

Jerphanion, în tren, despătura un ziar din Paris pe care-l cumpărase în stația precedentă. Privea hîrtia aceasta cu oarecare prietenie. „Ziarul acesta, sau altul, n-are importanță, îl voi citi acolo. În tot cazul o ediție din Paris. Noutățile pe care le voi primi vor fi aranjate în felul acesta, dozate în felul acesta. Perspectiva lumii care, vrînd-nevrînd, va fi a mea în fiecare dimineată. Aici — la pagina a treia sau a patra, nu știu, dar o să aflu — o să găsesc informațiile locale. S-a zis cu poveștile cu bețivani ridicați pe șoseaua Gării de către sergentul de stradă X... sau Y... atît de simpatizat de conșetățenii noștri, sau cu contravenția făcută unui biciclist fără placă nici lanternă; gata cu distribuirea premiilor la Școala Confesională și cu lista mențiunilor; ca și cu distincția onorifică acordată amabilului și devotatului șef al asociației corale a căilor ferate...”

Un ziar din Paris se deschide puțin câte puțin ca o cutie cu surprize ; scotocești un compartiment după altul ; ridici un capac după altul. Un ziar se citește prin valuri, visînd în intervale, cum fumezi o țigară de foi. Și nu-i loc mai indicat ca un tren în mers pentru acest fel de amuzament sacadat, fugitiv, pentru chipul acesta de a te juca de-a v-ați ascunselea cu universul, cu tine însuți, cu plictiseala.

„Singurul ziar francez care leagă prin firele sale speciale primele patru capitale ale globului.“ Care sînt ele ? Londra, Paris, New York, Berlin, evident. Cît privește rangul de importanță, lucrul e mai puțin sigur. New Yorkul n-a depășit cumva Parisul ?

O masetă enormă : „*Bulgaria și-a proclamat ieri independența.*“ „Asta-i vestea cea mare. O s-o citesc mai încolo cu de-amănuntul. Să începem cu restul.“

„*Marina noastră. Interviuul domnului Thomson*“ Jerphanion încearcă să reconstituie lista miniștrilor : Președinte de Consiliu, Clemenceau ; Briand, la Justiție ; Caillaux, la Finanțe ; Doumergue, la Instrucția publică ; Pichon la Afacerile Străine. Și Thomson, așadar, la Marină. Pentru moment, restul îi scapă. Ce poți spune despre ministerul acesta ? Are aerul să fie de stînga. E un succesor, deja îndepărtat, al afacerii Dreyfus. În unele privințe, continuă Blocul. În altele, reacționează im-

potriva combismului¹. Se străduiește să lichideze, cu cît mai puțin zgomot posibil, chestiunile religioase: Separația, Congregațiunile etc... O să înființeze Impozitul pe venit — una din ideile mari ale regimului. Se îngrijește de armată, de asemenea și de marină. Îi liniștește pe patrioți. Combate sindicalismul revoluționar și antimilitarismul. Nu-i iubește pe socialiști. Clemenceau? un personaj pitoresc, impulsiv, căutînd efectul cu orice preț. Un ambițios neisprăvit, avînd ceva de ratat în persoana lui. Nițel aventurier; nițel crai. Ziarist celebru, pe care nimeni nu-l citește. Scriitor detestabil, lăudat pentru stilul său. (Jerphanion, puțin cît o cunoaște, are oroare de proza lui pretențioasă, umflată, cu ifose filozofice.) În schimb, un anumit geniu al acțiunii; un fel de a guverna pasionat, viu, impertinent. Ne consolează de toți orînduitorii de pompe funebre: Brisson și ceilalți. Briand? un om prea dibaci, enigmatic, ademenitor. Caillaux? unul de care se spune că e foarte capabil, dar uscat, mîndru, maniac...

Ce gîndește Jerphanion în general despre oamenii politici? Nu are prejudecăți împotriva lor. Dă foarte multă importanță treburilor publice. Dar camenii care le conduc nu-i inspiră nici dragoste nici entuziasm. De ce? Poate pentru să sînt lipsiți de eroism și de puritate. E vina lor? Poate nu. E poate vina materiei pî care o mînuiesc.

¹ *Emile Combes*, om politic francez, violent anticlerical.

Uneori Jerphanion se întreabă dacă n-o să facă politică. I s-a prezis că da. El se îndoiește. Sau cel puțin i-ar trebui altfel de împrejurări; vremuri în care eroismul și puritatea ar fi la locul lor, o materie mai nobilă. O revoluție ?

Ce spune Thomson al nostru ? Că explozia de pe vasul „Latouche-Tréville“ e foarte regretabilă, dar că ancheta va aduce deplină lumină. Se va îmbunătăți legătura dintre marină și artilerie. Să avem încredere. *„Niciodată n-a existat mai mult devotament, mai multă dârzenie măreață... Când va suna ceasul... etc. ...“* Iată-l pe omul nostru care se crede în momentul șampaniei, și exspectează un discurs de inaugurare.

„*Wright ridică un om de categorie grea.*“ Pe Jerphanion îl interesează aeroplanele, dar face tot felul de rezerve. Nu așteaptă nimic bun de la mașinile acestea. Se gîndește la submarine, care n-au servit pînă acum decît ca să dea militarilor un nou mijloc de distrugere. Departe de a se bucura de ceea ce se și numește naiv „cucerirea cerului“ (ca și cum ar fi ceva de cucerit în cer : mine de aur, puțuri de petrol, capitalele păsărilor !), e supărat că cerul a încetat de a mai fi un loc rezervat, o zonă interzisă unde visurile oamenilor puteau să rătăcească tocmai din pricină că omul nu intra în ea.

„*Domnul Dujardin-Beaumetz ia măsuri împotriva incendiilor la Versailles și la Luvru.*“ E drept : îl uitam pe Dujardin-Beaumetz. Subsecretar de

Stat la Arte, devenit inamovibil. Unul din acei mediocri care și-au croit drum.

„*Reflecțiile unui parizian.*“ Clément Vautel își bate joc de pacifiști. Vautel, succesorul lui Hardouin. Unul din acei faimoși reprezentanți ai, bunului-simț, care, din generație în generație, sînt însărcinați să mențină pe omul mijlociu în gîndurile lui josnice. În rutina lui de animal domestic. În optimismul lui de burtă-verde. Unul din cei datorită cărora domnia șmecherilor continuă. Pentru moment, e vorba de discreditat Tribunalul Păcii de la Haga. Jerphanion nu crede că Tribunalul de la Haga o să facă minuni. Dar i-ar plăcea să-l țină pe parizianul ăsta în mîinile lui de țaran.

↳*Întoarce pagina : „Panica de la Bursă“.* E vorba tot despre criza balcanică. De revăzut o dată cu restul...

„*Cvartet de Congrese. Confederația Generală a Muncii la Marsilia.*“ Primarul din Marsilia interzicînd de a se discuta chestiuni antimilitariste în sala Bursei Muncii, monument municipal, Congresul s-a transportat într-o altă sală.

Militarismul, antimilitarismul nu sînt vorbe goale pentru Jerphanion. Alcătuiesc un vast sistem de idei, în centrul cărora se află o experiență vie. Timp de un an, de la trompeta de deșteptare pînă la trompeta de stingere, Jerphanion a meditat asupra militarismului. Și-a format mii de păreri particulare. A întîlnit sute de idei de amănunt,

scînteietoare ca niște invenții. A descoperit numeroase perspective. N-a refuzat nici o verificare mintală. S-a străduit să se gîndească la armată, rînd pe rînd, ca un ofițer de cavalerie, ca un reangajat, ca un soldat din batalioanele africane disciplinare, ca un țăran, ca un intelectual. Nici un argument n-ar putea să-l surprindă.

Mulțumește celor din Confederația Generală a Muncii de a fi singurii în Franța care încearcă să gîtuiască militarismul. Dar privește cu oarecare neîncredere șefii și cadrele. Cetățeanul Pataud, care se distrează să-i sperie pe burghezi întrerupînd cinci minute electricitatea în tot Parisul, ocupă, într-adevăr, prea mult loc, iar metodele sale nu sînt destul de secrete. E poate un băiat de treabă. Dar dă întrucîtva impresia de cabotin și de agent provocator. Printre ceilalți conducători, prea mulți par flăcăi dintre aceia pe care mica burghezie îi detestă cu oarecare aparență de dreptate, pentru că întruchipează defectele opuse virtuților ei : lene, dezordine, risipă, flecăreală. Lucrătorul prost care schimbă locul de muncă din trei în trei luni, perorează la cîrciumă, face datorii la măcelar, și al cărui vis e să devină secretar de sindicat, scos din producție.

Vai, se gîndește Jerphanion, selecția care se face în popor se face împotriva poporului. Cei mai buni, cei mai destoinici, cei mai cinstiți evadează din clasa muncitoare. Devin mici patroni. Pregătesc fiilor lor un viitor burghez. Printre cei care

rămîn ca să conducă poporul, ca să încadreze organizațiile muncitorești, se află, desigur, cîteva inteligențe vii, cîteva inimi generoase. Dar e aproape sigur că o meteahnă i-a menținut în rîndurile acestui proletariat, căruia îi conduc mișcările. „Acesta e, se gîndește Jerphanion, jocul forțelor în societatea capitalistă.“

„Comerțianții deliberază.“ Despre ce ? despre pana generală de la telefoane. „Mărturisirile unui spion.“ E un articol dintr-o serie, de altminteri interesantă, de o remarcabilă precizie în amănunte, aproape cu siguranță autentică. Rezultă că Germania folosește spioni la noi și le dă instrucțiuni foarte judicioase. Trebuie să credem că și noi folosim spioni în Germania și că ne străduim să-i neutralizăm pe-ai ei. Toate acestea sînt treaba specialiștilor, ca și Bursa, ale cărei cursuri sînt date în josul paginii a cincea. Competențele se războiesc între ele în cîmp închis. Ar fi dezolate dacă n-ar întîlni parte adversă.

Dar la ce tinde, în spiritul ziarului, această serie de articole ? Să dezvăluie publicului că sîntem spionați ? Dar, dacă nu-i cu desăvîrșire stupid, publicul trebuie s-o cam bănuiească. Și, de altminteri, ce poate face ? E rolul lui să scuture, dacă e cazul, somnolența statului-major ?

Fără îndoială. Dar știm, de asemenea, că există microbi. Cu toate acestea, dacă ziarul ne dă să citim în fiecare dimineață un articol despre microbi, despre activitatea și ravagiile lor, și dacă alege

pentru campania aceasta momentul cînd telegramele de la pagina a treia vestesc în fiecare zi progresele holerei în Rusia, vom încerca un simțămînt destul de nou, în care ideea primejdiei microbiene va ocupa un loc de frunte ; și dacă ochii noștri cad apoi, la ultima pagină, pe anunțurile unor antiseptice „*de o eficacitate recunoscută de corpul medical în toate epidemiile*“, aceste anunțuri vor produce în mințile noastre pregătite rezultatul cel mai mare pe care droghisții pot să-l aștepte.

Nu întîmplător, deci, seria „*Mărturisirile unui spion*“ ține pasul cu seria : „*Criza balcanică*“.

Să trecem la articolul cel mai important : „*Franța, Anglia și Rusia vor acționa de comun acord.*“ Cum s-ar da mai limpede a înțelege că Europa, tăiată în două, nu așteaptă decît o ocazie, aceasta sau alta, ca să se cuprindă în încheștarea războiului ; Tripla Înțelegere și Alianța austro-germană îngroșîndu-se, înnegriindu-se una în fața celeilalte ca doi nori imenși.

În josul paginii, la dreapta, un tabel comparativ, pe două coloane : „*În caz de război, Bulgaria ar avea : Armată activă, 90.000 de infanteriști etc... Rezervă... etc... Total 378.000 de infanteriști, 7.000 de cavaleriști, 520 de tunuri. Turcia ar avea... Total 1.454.000 oameni. Tunuri, 1.700.*“

O notă subliniază faptul că armata bulgară, inferioară ca număr, e mai omogenă, mai bine uti-

lată și că e prevăzută cu un material mai modern decât armata turcă.

În restul ziarului, la paginile întâi, a doua și a treia, vreo douăsprezece coloane de declarații oficiale sau oficioase, de comentarii, de telegrame, de extrase din presă... În pagina a treia, sub titlul: „*Un nou incident franco-german*“, o informație din Maroc, via Berlin, reamintește, celor care ar fi dispuși să uite, că în cazul când pretextul balcanic n-ar fi de ajuns, pretextul marocan rămîne disponibil, și că în dosul oricărui conflict european stă veșnic treaz un conflict franco-german.

Războiul. Din copilărie, Jerphanion trăiește sub blestemul războiului. Cînd avea șase ani, despre ce i se vorbea la școala comunală? Despre sistemul metric, dar și despre Alsacia-Lorena și Reischaffen. Puțin timp după ce a priceput ce înseamnă dracul, a cunoscut numele lui Bismarck. Între camarazi, Prusco era încă o îngrozitoare ocară. Copertele caietelor lui de școlar îi arătau pe Mac-Mahon, pe Chanzy, pe Faidherbe. De îndată ce se gîndește la ele, simte cum îi revine din amintirea acestor pagini colorate, o dată cu mirosul hîrtiei, un miros de amărăciune de înfrîngere. Sub chipul unui călăreț cu bicorn, o notiță lăuda o biată victorie locală: Coulmiers, Bapaume. Pînă și un copil de șase ani își dădea seama cit erau de acre și de jalnice consolările acestea. Cînd ridikai nasul de pe pupitru, puteai

contempla harta Franței, al cărei galben sau verde ar fi fost atit de vesel, fără pata aceea groasă, de un cenușiu-violet, lipită de umflătura Vosgilor. Credeai că vezi zburînd prin clasă, ca o pereche de lilieci, dubla broboadă neagră a provinciilor pierdute. Copilul din Velay nu îndrăznea să se bucure de aerul munților lui. Cartea cu lecturi îi istorisea întimplări cu francotirori sau din timpul asediului Parisului, șarje cu baioneta. Lecția de recitare îi dădea să învețe *Gornistul*¹ de Déroutede, pagini din *Anul cumplit*². Jerphanion revedea încă toate chipurile acelea conice, toate bărbile acelea lungi, toată adunătura aceea de militari și de mahalagii, tot acel al Doilea Imperiu sfîrșind în mocirlă și în dezordine, pe care ilustrațiile cărților lui îl ajutau să-l evoce, și pe care-l găsea pînă și în farfuriile de desert ale sărbătorilor de familie. Căci în momentul cînd se umpleau paharele cu vin de desert, cînd oamenii mari începeau să vorbească toți deodată și foarte tare, copilul, deplasînd un fursec, descoperea bătălia de la Champigny, un bivuac al armatei de Est, pe Gambetta în nacela balonului său. Iar cînd venea vremea de joacă, se găsea totdeauna cîte un pisălog bătrîn cu o bărbuță ca a împăratului ca să-ți spună, atingîndu-ți ușor obrazul cu palma : „Tu, flăcăule, tu o să fii din generația revanșei“.

¹ *Le Clairon*.

² *L'Année Terrible*. poezii de Victor Hugo.

Mai târziu, la liceul din Puy, apoi la liceul din Lyon, obsesia a devenit mai discretă. Dar copilul începea să audă vocile străzii, rumorile publice. Și tot geniul războiului răsuna în ele. Cea mai veche amintire din viața lui civică e condamnarea căpitanului Dreyfus. Iar Dreyfus era acuzat că a divulgat Germaniei anumite secrete privind armele viitorului război. A doua amintire civică a lui e alianța rusă, nu mai știe ce călătorie a Președintelui sau a Țarului, și o bucurie, o încredere care se răspîndeau pînă și prin sate, la gîndul că atunci cînd va suna ceasul să ne batem, nu vom mai fi singuri.

Pe urmă, alarma pricinuită de incidentul de la Fachoda¹, cu ușurarea de a-ți spune că de data aceasta nu mai era vorba de Germania și că pentru moment inamicul își schimbase direcția, așa cum o migrenă își schimbă locul în cap. Pe urmă, răgazul Expoziției Universale, cu zgomote de dansuri și contacte între națiuni, curioase unele de altele, dar fără prietenie, ca niște vilegiaturiști care se întîlnesc vara pe o plajă. Aurora secolului, prea mult așteptată, dinainte obosită, prea strălucitoare, străbătută de false sclipiri, și pe care înfricoșătoarele dire ale războiului, în primele ceasuri care au urmat, au și început s-o întunece.

¹ Fachoda (astăzi Kodok), localitate din Sudan, așezată pe Nil. Ocuparea ei în 1898 de către expediția franceză Marchand a fost sursa unei tensiuni diplomatice între Franța și Anglia.

Sînt zece ani, de altminteri, de cînd războiul, nemulțumit parcă să se anunțe numai prin semne, a început să dea tircoale Europei, înfigîndu-și dinții sau gheara în cîte un loc sau în altul : războiul hispano-american ; războiul din Transvaal ; războiul ruso-japonez. De fiecare dată fulgerul era mai viu ; tunetul bubuia mai tare ; și pînă în cele mai pașnice orașe ale Occidentului, vîntul prevestitor ridica praful și frunzele.

Jerphanion motoli ziarul și-l aruncă într-un colț. „Astăzi nu. Nu vreau să mă mai gîndesc la astea.“

Îeși pe culoar, își rezemă fruntea de geam, invocă frumusețea liniștită a toamnei, tinerețea trupului său, motivele pe care le are de a fi bucuros.

„La urma urmei, am și eu destinul meu. E proaspăt, obraznic, intact. Mulți alții au avut douăzeci de ani în vremuri de mai mari dezordini ale umanității și sub semne și mai funeste. Esențialul e să ai douăzeci de ani. Cînd spun că lumea începe cu mine, sînt un dobitoc dacă mă bizui pe asta ca să-mi inchipui că totul o să meargă după placul meu. Dar sînt un înțelept dacă înțeleg prin asta că viața mea se desfășoară ca o serie, cu totul nouă, de evenimente, căreia restul lumii trebuie să-i slujească drept teatru și ocazie. N-am decît să fiu destul de tare pentru ca pînă și o convulsie a continentului să devină unul din episoadele mele.“

XVI

DOUĂ FORȚE. DOUĂ AMENINȚĂRI

Către orele patru și jumătate, domnul de Champcenais, care tocmai traversase în automobil podul de la Puteaux, și Clanricard, care trecea pe strada Custine, în dreptul străzii Clignancourt, avură și unul și celălalt o emoție destul de vie.

Domnul de Champcenais mergea la Bertrand, fabricantul de automobile. Întâlnirea fusese fixată cu două zile înainte. Era în vederea terminării unei afaceri la care Bertrand părea că ține, dar care în sine era lipsită de interes pentru Champcenais și grupul său. Bertrand ținea morțiș să dea numele lui unui ulei pentru motoare, a cărui întrebuintare ar recomanda-o cu exclusivitate clienților săi. Dar uleiul acesta, el nu avea mijloacele nici să-l producă, nici să-l stocheze, nici să-l distribuie. Se hotărîse deci să propună petroliștilor următoarea combinație : să fabrice dinșii pentru el un ulei, nu cu adevărat special, dar de

o viscozitate puțin diferită de aceea a uleiului obișnuit ; să-l pună în bidoane de o formă particulară și să-și asume distribuirea și vinderea lui sub denumirea de ulei Bertrand. Bertrand ar încasa o bonificare de zece centime de fiecare bidon de doi litri, vîndut sub numele lui.

Champcenais, care la început se gîdea să refuze, zărise apoi mijlocul de a da afacerii o întorsătură mai puțin proastă pentru petroliști. În recomandările pe care le-ar face clienților săi, Bertrand putea introduce sfatul de a goli carterul motorului la fiecare 1.500 de kilometri. Pînă atunci, puțini se conformau acestei prescripții. Se mulțumeau de obicei să adauge ulei cînd cobora nivelul ; și găseau că și așa cobora prea repede. Champcenais calcula că golirea periodică a carterului, aplicată de bine de rău unei părți din cele douăzeci și cinci de mii de automobile Bertrand de toate categoriile care circulau atunci, putea prilejui un consum suplimentar de ulei care ar depăși în fiecare an două sute cincizeci de mii de litri. Automobilistii din vremea aceea tremurau în fiecare clipă pentru buna funcționare și pentru durata mașinilor lor. Chiar și cei mai nepăsători din fire contractaseră o îngrijorare cronică, de care, cum încercau să scape, deodată o pană le-o trezea iar. Era deci o jucărie, pentru cine cunoștea mecanismul psihologiei lor, de a-i face să cheltuiască fiecare vreo sută de franci mai mult pe an. Pe de altă parte, Bertrand tre-

cea drept un om cu puternice prietenii în mediul politic. Champcenais i-ar cere să uzeze de ele în favoarea petroliștilor, cînd va avea loc interpe-larea. Ar face din alianța aceasta una din condi-țiile tacite ale tirgului.

În timp ce traversa Bois de Boulogne, Champcenais își rezuma problema și argumentele pe care avea să le valorifice pe lîngă Bertrand. Căuta și formulele de publicitate pe care i-ar propune să le adopte în comun. „Folosind ulei în valoare de o centimă, economisiți un franc de reparații.“ Champcenais încerca fraza aceasta pentru a patra sau a cincea oară, cînd tocmai trecuse podul de la Puteaux.

În momentul acela văzu oameni mulți, cu șepci și în haine de lucru, rezemați de parapetul po-dului, de-o parte și de alta. Mai departe, pe celălalt mal al Senei, se îngrămădeau numeroși oa-meni cu aceeași înfățișare. Stăteau în picioare, aproape nemișcați. Ocupau șoseaua și trotuarele, abia lăsînd loc să treacă trăsurile. Mulțimea aceasta, în lumina încă destul de limpede a zilei pe sfîr-șite, avea ceva pămîntiu. Semăna cu un ogor proas-păt arat.

Champcenais simți o bruscă îngrijorare. Spuse șoferului :

— Să nu mergi prea repede.

Doar un sentiment de pudoare îl împiedică să se întoarcă.

Adăugă, cu pauze între fraze :

— Bagă de seamă să nu lovești pe careva... Așadar, e o grevă?... N-ai putea încerca să faci un ocol?

Mașina își și făcuse drum prin mulțime. Șoferul clacsona cu nerăbdare. La sunetul trompetei, chipurile se întorceau spre automobil. Erau foarte aproape de Champcenais. Lui i se părea că niciodată nu mai văzuse atâtea chipuri de lucrători, atâtea chipuri de oameni din popor. Chipuri tăcute și încordate. Abia amenințătoare, dacă pentru a fi vorba de amenințare trebuie să se, înfiripe ideea unei acțiuni apropiate; dar foarte înfricoșătoare, pentru că simțeai că în ochii lor nici o acțiune nu era imposibilă. Mașina înainta la pas. Champcenais, aproape fără voie, scotea brațul pe fereastra limuzinei ca să atingă umărul șoferului și să-l îndemne să fie cu băgare de seamă. Își închipuia aripa mașinii lovind un om, răsturnându-l; și îndată o strângere a mulțimii în jurul automobilului, un murmur, strigăte, mașina împinsă dintr-o parte către fluviu, rostogolită în apă cu tot ce conținea.

Avea impresia că descoperă realitatea, absurdă și tainică, ieșind dintr-un vis populat cu himere speciale. Negocierile cu Bertrand, calculul consumului de ulei, bonificarea de zece centime de fiecare bidon, influențele parlamentare... trebuia să facă o efortare ca să mai creadă că visurile acestea abstracte corespundeau totuși unor lucruri existente. Cu toate acestea, n-avea obiceiul să se

emoționeze pentru nimica toată. Știa să închidă ochii ca să suprimе aparențele care i-ar fi deranjat reprezentarea lui despre lume. De data aceasta ochii se încăpăținau să rămână deschiși, și îi arătau fețe, ochi, șepci, ochiurile unei mulțimi elastice în care mașina se prindea ca-ntr-o plasă, în care fiecare învîrtitură de roată părea să fie cea din urmă.

Își repeta cam prostește : „Dar ce se întîmplă ? Ziarele n-au vorbit de vreo grevă, zilele astea. Întrebarea-i dacă uzina lui Bertrand e în grevă.“

Așadar, ziarele puteau să nu pomenească nimic despre o mulțime ca aceasta, să n-o anunțe trecătorului. Puteai să te trezești fără veste în aglomerația aceasta densă, pămîntie, de oameni din popor. Societatea era alcătuită astfel. Era o nebunie să te încrezi în ea. Un fel de primejdie marină dădea fără încetare tîrcoale și putea în orice moment să te răstoarne ca pe-o barcă de pescari.

O întrebare extraordinară trecu prin mintea lui Champcenais : „Sînt oare oameni ca și mine ?“ Era singur. Nu avea de luat nici o atitudine avantajoasă. Își punea deci întrebarea cum nu se putea mai cîstit. Dar ezita să răspundă. Se gîndea la camaradul lui de copilărie, ofițer în Maroc, care-și făcuse cariera întregă în colonii și care vorbea despre „indigeni“. Mulțimea greviștilor de culoarea pămîntului nu era oare și ea un fel de masă „indigenă“, o specie de popor cucerit ? Cum

stăpîneai poporul acesta ? Cum puteai continua să-l stăpînești ?

Champcenais privea din spate șoferul său. Omul acesta, atît de aproape (la sens propriu) de el, prezent în atîtea ceasuri din ziua lui, era, de bună seamă, pînă la un anumit punct, un om ca și el. Cu neputință să te amăgești în privința aceasta. Era chiar un om cu oarecare distincție fizică, descurcăreț, vorbind cu ușurință. În loc de-a sta la volanul mașinii, la urma urmei ar putea sta în interiorul ei. Dar tot așa de bine — și asta-i mai tulburător să-ți închipui — ar putea să fie în mulțimea aceea, și să întoarcă deodată capul, l-ar putea privi pe Champcenais cu acea privire care ar veni de dincolo, din cealaltă tabără... În sfîrșit, pentru moment, el e de partea aceasta, sau aproape. Și dintre amîndoi, Champcenais și el, el e cel ce privește cu enervarea cea mai disprețuitoare poporul acela în care se împotmolește mașina.

Clanricard, care părăsise școala din strada Sainte-Isaure cu o jumătate de ceas înainte, se plimba fără să se grăbească. Ajungînd la colțul străzii Clignancourt cu strada Custine, văzu că oamenii priveau în direcția bulevardului Barbès, și auzi curînd tropăitul unei mulțimi de cai. Se opri.

Un escadron de dragoni urca pe strada Custine, venind dinspre răspîntia Chateau-Rouge. Călăreții, în ținută de campanie, înaintau cîte patru în rînd, cu un ofițer în frunte. Era, în picioarele cailor, în tremurarea hamurilor pe piepturile lor, în brusca degajare a unei crupe spre dreapta sau spre stînga, în chipul în care un ostaș trăgea friul sau în felul în care zgomotul potcoavelor pe pavaj se accelera deodată, o comprimare de forță, o revărsare de putere și de ardoare, mii de violențe înghesuite ca niște arcuri într-un sac. Ostașii priveau urechile cailor lor, sau spatele camaradului care-i preceda. Nu se ocupau de stradă. Sau dacă se gîndeau la ea, era ca să se bucure c-o umileau, cum te ametești cu un vin roșu la cantină.

Clanricard, cuprins de uimire, se simți străbătut de un fel de fior încîntător. Pielea feței i se încleștă, fremătă. Începu să trăiască atît de intens, încît în el substanța vieții se făcea simțită în întregime și toată masa ființei viețuitoare se bucura de ea însăși.

Clanricard iubea forța. Se desfăta adulmecînd forța. Simți ca o voluptate marșul disprețuitor al escadronului într-o stradă nu mai largă decît putea el să încapă, și amenințarea nedefinită pe care o ducea cu el într-o direcție necunoscută.

Își spunea, în chip nelămurit: „Se tem!“ „Se vor teme.“ Dar cine? Toți: dușmanii, cei slabi, cei ce trebuie striviți, cei ce trebuie menținuți în

supunere și în robie. Cei ce s-au născut ca să venereze forța, ca să-i simtă apăsarea pe grumaz, cu o lașitate totodată drăgăstoasă și filială. Cine? Clanricard, el însuși; strămoșii lui, urmașii lui de-a lungul veacurilor.

Gindurile acestea trecură prin mintea lui ca un vârtej, ca o volbură de nisip și de necurătenii. Îl orbiseră. Nu avea nici o părere în privința lor, nici o putere, nici măcar aceea de a-i fi rușine. Abia dacă zărea, în luciditatea lui trecătoare de om beat, că ascundeau ceva foarte înspăimîntător pentru destinul omenirii, pentru viitorul apropiat, pentru evenimentele a căror amenințare îi punea, de azi-dimineață, o greutate pe umeri.

Crupele ultimilor cai ai escadronului, netezite de cozile nervoase, se depărțau însă, se aprofundau în stradă, se contopeau cu substanța Parisului. Și institutorul nu mai izbutea nici măcar să regăsească dinaintea lui privirea bieților copii.

XVII

MAREA CĂLĂTORIE A MICULUI BĂIAT

Clanricard nu-l văzuse trecînd pe Louis Bastide cu cercul său, Louis Bastide urca pe strada Clignancourt de la răsîntia Ordener, ținînd-o tot într-o fugă. Panta e foarte abruptă. Caii sînt nevoiți să meargă la pas; trag prin smucituri, din toată puterea, făcînd scînteii pe pavaj. Într-o zi, micul Louis era acolo, cînd un furgon de pompieri, tras de niște bidivii superbi, sosi în galop și luă în piept dealul. După cîtiva metri de urcuș, s-a pus și el la pas, ca celelalte vehicule. E deci foarte greu să duci cu bățul un cerc pe o asemenea pantă. Îți trebuie multă hotărîre și un mare avînt dintru început; apoi voința să nu cedezi, să nu ții seamă de oboseală, fără să mai vorbim de o mare dibăcie în mînuirea bățului.

Louis Bastide, ieșind de la școală, s-a dus îndată la părinții lui, care locuiau pe strada Duhesme, la etajul al treilea, lîngă bulevardul Ornano. După

ce-a sărutat-o pe maică-sa, i-a arătat caietele, notele la învățătură și la purtare. Nu i-a cerut nimic, dar ochii lui străluceau. Mama lui s-a uitat la obrăjorii aceia palizi, la soarele frumos de afară ; și i-a spus, căznindu-se să nu-i arate cât era de bucuroasă că el avea poftă să se joace :

— Bine, bine ! Ia-ți cercul. Bagă de seamă la trăsuri. Intoarce-te la cinci.

Cercul era mare și solid ; prea mare pentru statura lui Louis. Dar el însuși și-l alesese după o lungă chibzuială. Cu multe zile înainte de a-l cumpăra, îl remarcase în vitrina unui bazar, și își spusese că nu putea dori un cerc mai frumos, poate din cauza aspectului robust și sănătos al lemnului, care avea o culoare cinstită, ale cărui fibre se îmbinau bine. Era de ajuns să-l privești ca să simți cum ar putea fugi, sări. Dimensiunile cercului îl îngrijoraseră nițel. Dar Louis socotea că mai are câțiva ani de crescut ; și nu-și închi-puia că un cerc pe care l-ar fi iubit mult ar înceta într-o zi să-i fie drag, i-ar apărea ca o biată jucărie de copil. Singurul motiv de a-l părăsi ar fi tocmai pentru că a devenit prea mic. Luându-l puțin mai mare, Louis se gîndea la viitor.

A coborît, așadar, scara locuinței, cu cercul agățat de umăr. Ajuns în stradă, s-a așezat în mijlocul trotuarului, a pus cercul drept, ținându-l ușor cu degetele de la mîna stîngă. I-a dat apoi o lovitură puternică și scurtă. Cercul a pornit. Virful bățului l-a prins îndată, ca să-l mențină

pe drumul cel bun ; și de atunci, Bastide și cercul au fugit unul în urma celuilalt : cam cum ar fugi un copil după ciinele pe care l-ar ține de zgardă ; sau cum se lasă dus un călăreț de calul său, pe care nu încetează să-l îndemne și să-l călăuzească.

Cînd te-ai jucat multă vreme cu cercul, ca Louis Bastide, și mai ai și norocul să găsești unul care ți-e drag, îți dai seama, într-adevăr, că lucrurile se prezintă cu totul altfel decît într-o cursă obișnuită. Încearcă să alergi singur ; vei fi obosit după cîteva minute. Cu un cerc, oboseala se lasă îndelung așteptată. Ai impresia că te sprijini, aproape că ești purtat. Cînd simți o clipă de lincezeală, ai zice că cercul îți transmite prietenește putere.

De altminteri, nu e mereu nevoie să-ți scoți sufletul fugind. Cînd ești îndeminatic, ajungi să poți merge aproape la pas. Toată greutatea e să nu se aplece cercul spre dreapta sau spre stînga ; să se agațe de picioarele vreunui trecător, care se zbate ca un guzgan prins în capcană ; sau să se lățească pe jos, după extraordinare contorsiuni. Trebuie să știi să te folosești de băț, să dai lovituri foarte slabe, care sînt mai degrabă ușoare atingeri, și care însoțesc cercul. Trebuie, mai ales, între lovituri să rămii stăpîn pe cea mai mică deviere a cercului, grație bățului, care nu încetează, de o parte sau de alta, să-i dezmierde marginea, care-i susține și-i corectează mersul, și al cărui

virf intervine repede oriunde amenință să se producă un salt lateral.

Louis Bastide ar fi putut să nu se mai gîndească la amănuntele acestea, căci se juca de multă vreme cu cercul, și devenise destul de dibaci ca să nu mai aibă nevoie să-și calculeze toate gesturile. Dar avea un fond de probitate și de îngrijorare care nu-i îngăduia să facă în mod distrat un lucru de oarecare importanță. Și nu știa nici să fie distrat cînd gusta o plăcere. Îndată ce o îndeletnicire nu-l plătisea, i se dăruia cu pasiune, și cele mai mici incidente îi apăreau cu o precizie uluitoare, cu o acuitate care făcea din fiecare din ele un lucru de neuitat. Venise pe lume ca să dea prilej spiritului să se manifeste. Dar atenția lui nu-l împiedica să se înflăcăreze. Și dacă faptul în sine de a mîna cercul nu înceta nici o secundă să fie pentru el o operație precisă, efectuată într-o zonă de lumină fără complezență, cursa de-a lungul străzilor devenea o aventură încilcită și misterioasă, a cărei înlănțuire semăna cu aceea a visurilor și ale cărei peripeții inexplicabile îl făceau încetul cu încetul și rînd pe rînd să cunoască momente de entuziasm, sau de beție, sau de adîncă melancolie.

Îndată ce a traversat bulevardul, a luat-o pe strada Championnet. Pe vremea aceea era o stradă cam pustie, destul de albă și de luminoasă. Aproape nici o casă înaltă. Construcții joase și lungi, care dau spre curți interioare și nu au la stradă decît

cîte o fereastră, cîte o lucarnă, din loc în loc. Portaluri. Garduri de birne. O tăcere obișnuită, întreruptă deodată de trecerea vijelioasă a unui camion cu trei cai. Trotuarul are o culoare deschisă și e destul de larg. E, de asemenea, gol. Zidul lung care-ți aleargă pe dreapta te însoțește ca un tovarăș. Sînt trei-patru felinare pînă la încrucișarea următoare. Toate astea îi par ușoare, sigure, pline de o mută bunăvoință. Cerul e spațios. Un fum de uzină, departe, iese aproape alb și așază în dreapta coșului înalt un drapel văluros. Ferice de copilul Parisului care fuge de-a lungul străzii liniștite ! Vede cerul și fumul. Cerul, încă albastru și însorit, spune totuși că noaptea e aproape. Se reazemă de acoperișurile hangarelor și vine astfel aproape de tine. Dar în direcția fumului, e glorios, adînc, îndepărtat. Cer foarte drag, mereu căutat de ochii lacomi, regăsit din cînd în cînd, și care seamănă în astă-seară cu ideea viitorului. Nu făgăduiește nimic, dar conține, nu poți ști cum, tot felul de făgăduieli pe care inima unui copil al Parisului le ghicește. Îi amintește de unele bucurii vagi și stăruitoare pe care le-a avut cînd era și mai mic, și mai copil, și care alcătuiesc deja memoria lui, în timp ce aleargă în spatele cercului, trecutul lui propriu, incomparabil și tainic. Ce frumos e fumul ! Un șir foarte regulat de umflături care se incolăcesc, apoi se destind. Cam cum sînt norii aceia superbi de vară, dar cu o voință, o direcție, un

suflu ; dînd impresia unui izvor ; și coșul acela pe care-l vezi ieșind deasupra orașului ; ca și cum izvorul norilor, zămisiți în hăurile Parisului, ar fi fost ridicat sus în cer.

Uneori cercul își ia avînt, fuge. Virful bățului îl urmărește fără să-l poată ajunge. Cercul se apleacă ușor, se întoarce într-o parte. Se comportă întocmai ca animalele a căror fugă nu e multă vreme chibzuită. Trebuie să știi să-l prinzi fără să te arăți prea nerăbdător. Altminteri riști să-l izbești într-un zid sau să-l trîntești la pămînt.

Cînd vine momentul de-a coborî bordura trotuarului, e o plăcere să aștepți, să pîndești micul salt al cercului. Atunci chiar s-ar zice că ai de-a face cu un animal delicat și nervos. Apoi, pînă la trotuarul din față, nu încetează să sară pe pavaj, prin crăpături, cu tot felul de neregularități și schimbări capricioase de direcție.

Louis Bastide își închipuie că are de îndeplinit o misiune. A fost însărcinat cu o anumită cursă, să ducă ceva, poate o veste. Dar itinerariul nu-i simplu. Trebuie să-l urmeze respectîndu-i tot neprevăzutul, toate ciudățeniile, totodată pentru că există o lege, și pentru că trebuie să evite niște primejdii, niște dușmani. Iată imensul zid al gării de mărfuri și strada Poissonnièrès, ale cărei becuri de gaz sînt atît de ciudate. Au o coroană, ca regii, o aureolă, ca martirii. Misiunea lui Louis cere s-o ia pe partea stîngă, traversînd șoseaua,

și să meargă spre fortificații, urmînd zidul cel lung, trecînd pe lîngă becurile de gaz atît de ciudate. Ziua se înclină. Strada începe să se acopere cu o penumbră albăstruie, să devină aproape rece. Cerul rămîne luminos, dar pare și mai departe. Nici vorbă de făgăduielile pe care le poate conține pentru un copil ce ridică ochii. Louis se silește să păstreze un pas mic de cursă foarte egal, abia puțin mai repede ca mersul unui om mare. Cercul, de bună seamă, îl ajută. Roata aceasta fragilă, care s-ar putea învîrți atît de repede, încetinește ca să nu-l obosească pe Bastide. În felul acesta ai putea merge pînă la capătul Parisului.

Podul peste calea ferată de centură. Ce spune misiunea? Că nu trebuie să treacă peste el, că trebuie s-o ia la stînga pe strada Béliard.

Strada Béliard te face să te gîndești la un drum de periferie. Departe, prin județe, trebuie să fie multe drumuri asemănătoare, pe care trec, pe înserate, călători, diligențe. Louis revede o ilustrație dintr-o carte de școală; o poză dintr-un calendar de la poștă, dar mai cu seamă un desen dintr-o veche agendă a magazinelor „Bon Marché“. E frumos să sosești de departe. Casele din marginea drumului te privesc cu mirare. Fiecare se întreabă uitîndu-se la tine și își spune: „Ce obosit trebuie să fie!“ Dar oamenii se înșeală, dacă-și închipuie că Louis vine pentru ei. Telul de atins e mult mai departe, și trebuie să ajungă înainte de a se face noapte, „înainte de a fi prins

de noapte“ cum scrie în cărți. Cel mult, Louis o să facă aici un scurt popas. Curierul nici măcar nu descalecă. Își lasă calul la pas, la pas mic; trecînd prin fața adăpătoarei, îl lasă să bea nițel. Dacă-l întreabă cineva ceva, se va feri să răspundă; sau se va mărgini la „răspunsuri evazive“.

În acest fel, viteazul căluț, atît de credincios stăpînului său, își recapătă respirația. Mai bine să nu ne ocupăm de tranșea căii ferate de centură care e în dreapta. Altminteri, dispăre farmecul. Afară doar dacă ne gîndim la munți. În ținuturile muntoase, drumul de fier, străbătînd multe tuneluri, ajunge pînă într-un sat. O dată pe zi, cel mult, munții pîndesc sosirea trenului. În han, care e baraca aceea înconjurată de un taluz, din fața tranșeei, cîțiva băutori așteaptă jucînd cărți. Sînt, de pildă, vînători coboriți de pe munte. Ei nu vin ca să ia trenul, căci pentru nimic în lume n-ar părăsi ținutul; dar totuși așteaptă. Louis presupune că intră o clipă în han. Își lasă cercul afară, reze-mat de zid. Păstrează bățul în mînă, cum păstrezi cravașa. „— O litră de vin, domnule? — Da, dar nu mă așez, căci n-am timp... Noroc!... E frig sus în munți? — Se spune că sus de tot trecătoarea e acoperită cu zăpadă. Dar o s-o poți trece, dacă nu te apucă noaptea.“

Curierul pleacă din nou. Aici începe drumul care suie spre munte, care duce la trecătoarea înzăpezită.

Ce frumos e, o stradă care urcă drept înaintea ta și care se termină departe, pe cer ! Aceasta e îndeosebi frumoasă pentru că nu se mai isprăvește și pentru că poți crede că dincolo e o imensă prăpastie. Tatăl lui Louis o numește „șoseaua“ Clignancourt, iar nu „strada“, ca pe celelalte. Louis nu știe de ce, dar nu se miră că strada aceasta minunată are o denumire specială.

Misiunea acum e să ajungă acolo sus înainte de a fi „prins de noapte“ ; mai sus chiar decât se poate zări ; pînă în vîrfurile colinei La Butte. Misiunea va fi de a face un fel de recunoaștere, urmînd capătul străzii Lamarck, care seamănă cu un drum tăiat în stîncă, de unde se vede tot Parisul, pe deasupra grădinilor noi.

Cu toate că înaintea urcușului mai este încă o mare bucată de cîmpie și cercul fuge fără să-l atingi, ca și cum ar fi împins de vînt, Louis își impune un pas foarte calm. În schimb, își ia angajamentul să nu încetinească în timpul urcușului pînă ce nu va fi atins „trecătoarea înzăpezită“. Apoi, pasul va fi liber. Va fi părăsit drumul. Va merge pe poteci unde îi e îngăduit, și e chiar prudent, să descaleci.

Dar mai e pînă acolo ! Bastide are nevoie de tot curajul ; ca și de toată cumințenia lui. Rezistă ispitei de a merge repede. Înaintează cu prudență la întretăierile primejdioase. Mama lui l-a îndemnat să fie cu băgare de seamă la trăsuri. Louis n-are nici o poftă să moară. Dar deznă-

dejdeea care ar cuprinde-o pe mama lui îl înspăimintă mai tare decît moartea. Brancarda urcînd scările : „Micul meu Louis ! Bietul meu copilăş !“ Rămăşiţele cercului pe care le-ar pune poate lîngă trupul neînsufleţit. Băţul pe care poate l-ar mai ţine în mînă.

Totuşi e greu să te sustragi de la o lege pe care singur ţi-ai dat-o. Să traverseze bulevardul Ornano cu cercul atîrnat de umăr, iată un lucru la care Louis nu se poate decide. Are chiar impresia că şi-ar atrage o pedeapsă, într-un fel sau într-altul. Legile pe care ţi le dai singur, sau mai curînd ordinele care-ţi vin din adîncuri misterioase nu admit să le nesocoteşti, nici să le ocoleşti prin şiretlicuri. Rişti mult mai puţin arătîndu-te neascultător faţă de un stăpîn vizibil. Louis are dreptul să se oprească, el şi cercul său, rezemîndu-se unul de altul. Dar atît timp cît cursa nu-i terminată, cercul nu poate părăsi pămîntul, nu poate înceta de-a atinge pămîntul ; căci ar înceta totodată de-a mai fi „adevărat“.

Din fericire, strada Marcadet a fost la rîndul ei străbătută. Urcuşul cel mare începe, Louis, care nu prea cunoaşte celelalte cartiere, socoteşte că în tot Parisul nu există o pantă mai vrednică să-ţi încerce puterea. Cine e capabil s-o urce, fără ca cercul pe care-l mînă să cadă sau să se abată într-o parte, nu s-ar mai simţi nicăieri în încurcătură. Dar trecătorii nu dau dovadă de judecată. Dacă ar înţelege valoarea pro-

bei, n-ar ezita să se dea în lături ; în loc să facă mutrele astea plictisite, sau să se uite la copil cu o milă disprețuitoare.

★

Astfel, Louis Bastide a ajuns la nivelul străzii Custine. L-a zărit pe Clanricard, l-a salutat grăbit, ducându-și mîna la beretă. Institutatorul privea în altă parte. Bastide, care avea o mare afecțiune pentru el, nu putea totuși să se oprească. Legea specială pe care și-o formulase la începutul pantei îi ordona să ajungă fără popas pînă la „trecătoarea înzăpezită“. Louis ar fi vrut să poată explica dascălului său că nu de plăcere își impunea o sfortare atît de mare.

Își continuă deci avîntul, și nu consimți să răsuflă decît cînd fu la capătul de sus al străzii.

Pe urmă, era aproape un repaus. Louis avea dreptul să urce strada Marcadet la pas. Putea chiar, pentru a ajuta cercul să-și păstreze echilibrul, să-l susțină ușor cu mîna stîngă, atingînd cu vîrfurile degetelor marginea lemnului. Pe potecile din rîhni, cel mai iscusit călăreț descalecă, și, luînd de căpăstru calul — oricît ar fi el de bun — îl susține, îl ajută să nu facă vreun pas greșit. Toate astea fac parte din regula jocului.

Ajuns în partea de jos a străzii Sainte-Marie, se întrebă dacă va continua pe stradă sau pe scări. A ales scările. Celălalt drum era mult mai lung

și nu oferea nici o ocazie de a reinnoi peripețiile aventurii. Cît privește urcatul cu cercul al unor scări ca acestea, regula de urmat se înțelegea de la sine. În timp ce Louis s-ar folosi de trepte, menținându-se pe cît posibil pe partea stîngă, cercul ar merge pe bordura de granit. L-ar ajuta cu bățul și cu mina. Manevra era delicată ; cu atît mai mult, cu cît rolul principal revenea mîinii stîngi. Cercul, dacă-l scăpai, putea s-o ia înapoi ; printr-un șir de salturi să se ducă foarte departe și să se sfarme sub roțile unei trăsuri. Dar pentru a evita nenorocirea aceasta, era de ajuns să fii foarte atent, adică să-ți iubești foarte mult cercul.

Pe măsură ce urca treptele, Louis întilnea un aer mai aspru, mai puțin atins de penumbră. Faleză caselor, pe dreapta, se desprindea prin elanuri succesive, urmînd aceeași mișcare ca și scările, și primea încă, în vîrf, o lumină oblică, dar strălucitoare. Geamurile ultimelor etaje rămîneau aprinse de scinteierea razelor. Fără să părăsească odăile lor, femeile puteau să privească apusul soarelui. Și copilul era prins de dorința de a se cățăra mai repede, ca și cum acolo sus, pe cornișa colinei La Butte, s-ar afla toată bucuria, toate jocurile, toate aventurile viitorului. Chiar și freamătul Parisului trecea prin el fără ca măcar să-l asculte. Urcă, sprintene cerc ! Trenurile șuieră în suburbiile din șes. Copilul străzilor joase recu-

noaște distrat ți pătul lor, ca și cum s-ar fi născut printre păsările mării. Acoperișurile nenumărate ți uie ; fiorurile și piriiturile lor radiază pe deasupra frunzelor grădinilor abrupte. Asemenea freamătului, cercul sare și urcă. Copilul Parisului, căutînd să-și recapete suflul, aspiră zvonul unor destine ce-i vine de pretutîndeni.

XVIII

PARISUL LA ORA CINCI SEARA

Cînd, în sfîrșit, Louis Bastide ajunse în strada Lamarck, tremurînd de oboseală, cu inima zvîcnindu-i tare în piept, cu cercul lipit de el (se sprijinea în el, ținîndu-l subsuoară, și simțea îndoindu-se lemnul elastic), umbra începea să iasă din toată profunzimea și prin toți porii orașului celui mai dens din lume. La mijlocul distanței dintre pămînt și nori, semnele crepuscului se adunau puțin cîte puțin, ca murmururile unei mulțimi; și dacă sus în cer lumina de azur și de aur a lui 6 octombrie mai cînta încă, ea cînta de una singură. Parisul încetase s-o mai audă.

În fața portalului bisericii Sacré-Coeur, cîțiva provinciali și străini, sosiți din ajun, priveau Parisul acoperit treptat de mișcările unduioase ale umbrei și cereau să li se indice monumentele. Alții, la mari distanțe, păraseau lanterna Panthéonului, turnurile catedralei Notre-Dame, întir-

ziau pe scările Turnului Eiffel, pătrunși de vînt și cuprinși de amețală. Din balconul atelierului său din strada Caulaincourt, un pictor vedea tălăzuind suburbiile din nord, cu uzinele, fumurile, scamele albe ale locomotivelor, pînă la dealurile de la Pierrefitte. Un altul, printr-un geamlîc prăfuit și crăpat, la ultimul etaj al unei case vechi de pe malul stîng, descoperea o priveliște foarte ciudată pe deasupra coșurilor și a coamelor ascuțite. Autobuze cu imperială se încrucișau pe Pont-Neuf. Rezemată la fereastră, Germaine Baa-der se uita după Gurau, care zăbovisc la dînsa. Acoperișurile Luvrului răsfrîngeau încă lumina, dintr-o parte. Din Sena ieșea o boare neagră și rece. Germaine visa la regi și la favorite ; la palate, la închisori, la înecați ; la căile puterii care sînt trasate aspru de bărbați și unde se plimbă femei frumoase. În centru, forfoteala intensă a serii, iureșul lung spre nord și spre est, asemeni unui suflu interminabil, abia începă. Animația părăsise interiorul Bursei și al băncilor, scădea la etajele întreprinderilor comerciale, în schimb creștea și devenea tot mai năvalnică pe străzi. Se aprindeau lumini în fundul prăvăliilor. Freamătul prezenta noduri. În strada Lamarck, Louis Bastide, strecurîndu-se cu cercul său printre vizitatorii îngrijorați și negustorii de medalii, își reluase cursa, și un copil cobora să se amestece iar în masa orașului în care se înfiripau scînteierile nopții.

Șuierau sirene. Ceasurile din gări arătau ora cinci. Patru, șapte, unsprezece trenuri expres înaintau spre Paris. Cele patru expresse care se țirau departe abia ieșeau din provincie. Părăsiseră tocmai ultimele orașe mari pe care Parisul le lasă să crească la distanță. Ele jalonează în jurul său un cerc care parcă-i desenul lui. De îndată ce pătrunzi în el, Parisul impalpabil a și început.

Alte trei, mult mai aprcape, străbăteau cîmpiile îmbicsite și supuse, dar încă frumoase în fluxul oblic al unui apus de soare auriu-închis. Ajungeau la al doilea cerc, la acela pe care-l trasează la vreo douăsprezece leghe de Notre-Dame capitalele vechilor așezări din Ile-de-France.

Cele patru expresse care alergau în frunte atingeau deja suburbia vecină, pătrundeau în ea micșorînd viteza. Unul venea de la Lyon, altul de la Lille, altul de la Bordeaux, ultimul de la Amsterdam.

O parte a centrului începea să se destindă. Un șuvoi repede de trăsurile se îndrepta spre vest, și o mișurare continuă de pietoni îmbulzea toate căile care duc de la Concorde la Bastilia. Era ora cînd pe străzi proporția oamenilor bogați e cea mai mare; cînd marile magazine, țipător luminate, sînt pline de femei; cînd femeile par pretutindeni mai numeroase și mai fericite decît

bărbații ; cînd, în biserici, se stîrnește un zvon de rugăciuni la lumina firavă a făcliilor ; și cînd copiii din cartierele populare se hîrjonesc strigînd pe trotuare.

În stațiile metroului, diverși pasageri, fără să înceteze de a pîndi huruitul trenului următor, examinau planul, căutau o stradă. Alții, văzîndu-i pe aceștia, descopereau planul, priveau și ei ; pentru prima dată poate își dădeau seama de forma orașului, reflectau asupra ei, se mirau de orientarea unui bulevard, de dimensiunile unui arondisment. Vizitiii, șoferii luau un client, ascultau un nume de stradă neobișnuit. Atunci Parisul se desfășura în capul lor, în trupul lor, un Paris tangibil, alcătuit din linii vii, din distanțe resimțite, îmbibat de mișcări ca un burete și deformat de fluxul neconținut al lucrurilor care se apropie și se depărtează. Deodată, în Parisul acesta pe care și-l identificaseră, strada îi înțepa într-un punct precis, și mergeau să-l găsească ca pe-o mîncărime. În birourile Prefecturii, la capătul unor coridoare jecoase, bărbați cu minci de lustrină adunau nașteri, cazuri de difterie, accidente pricinuite de vehicule hipomobile și de vehicule cu motor, metri pătrați de șosea asfaltată, chintale de carne de animale vii, bilete de metro per stație și per linie, prețul de cost pe kilometru-călător. Aplecați ca niște anatomiciști pe un Paris stors de sînge, desprindeau din el curele lungi și înguste de cifre.

Oamenii din cele unsprezece exprese se gîndeau la Paris. Cei care-l cunoșteau își reprezentau anumite colțuri de străzi, interioare, chipuri ; făceau dinainte demersuri, gesturi, dădeau răspunsuri, în locuri exacte ; se întindeau dinainte într-un pat unde somnul i-ar cuprinde într-un anumit fel. Noii-veniți își puneau întrebări, puneau întrebări cîmpiilor de dincolo de geamuri, bagajelor lor, stațiilor repede depășite, lanternei bombate din compartimentul lor, chipului unui vecin tăcut. Căutau și adunau cu îngrijorare toate viziunile pe care și le făuriseră despre Paris. Desfășurau decoruri imaginare în jurul ființelor cunoscute. Înzestrau cu o voce, cu o privire, cu un trup, numele ce li s-a scris pe bucățele de hîrtie. În preajma periferiei, speculatori de terenuri frămîntau noroiul străzilor neterminate, ridicau ochii ca să recunoască, după licăririle apusului, direcția nordului, a sudului ; scrutau cu privirea vreo bătrînă care trecea, un felinar, birtul din colț, ascultau hurelul unui omnibuz, adulmecau vîntul, ca și cum viitorul avea să le vorbească în șoaptă. Un negustor de șireturi și de creioane, părăsind regiunea porții Saint-Denis, cobora pe bulevardul Sébastopol către Châtelet și Palatul Municipal, ca și cum un instinct ca acela al peștilor l-ar face să presimtă că unele ape sînt la anumite ore mai mult sau mai puțin favorabile. Hoții de buzunare, și mai sensibili la nuanțele mulțimii, se lăsau în voia unor migrațiuni ana-

loge. Iar prostituatele, care nu au capricii, se duceau cu conștiinciozitate să-și ia în primire postul pe drumul unde face de rond dragostea trupească.

Atunci, liceenii, în sălile de clasă, mușcându-și tocul sau trecându-și degetele prin păr, urmăreau ultimele luciri ale zilei, gonite de lumina gazului, pe curbura lucitoare a marilor hărți geografice. Vedeau Franța în întregime, Parisul așezat ca o picătură mare, viscoasă, pe paralela patruzeci și opt, și încovoid-o sub greutatea lui; vedeau Parisul agățat bizar de fluviul său, oprit de o buclă, prins ca o perlă pe un fir înnodat. Îți venea chef să deznozi firul, să faci să alunece Parisul în sîsul apei pînă la confluența cu Marna, sau în jos, cît mai departe, spre mare.

Aiurea, într-o cameră de hotel, într-un cheag al mulțimii, într-un compartiment al unui expres, era cîte unul care, un minut, se gîndea la forma sau la mărimea Parisului. Unul căuta o cifră în memorie, compara, se mira. Cîțiva consultau desare, cărți, vreun ghid. Călători care priviseră Parisul de la înălțimea unui turn evaluau, coborînd scara în spirală, raza acestui orizont în întregime omenesc. Alții, veniți de departe, se întrebau: „E mai multă lume aici decît în *subway*¹? Sînt mai înghesuit decît pe lespezile din Cheapside²?”

¹ Trenul metropolitan din New York.

² Arteră populară străbătînd Londra de la est la vest.

Liceenii întorseseră însă ochii spre harta Europei. Și se vedea iar Franța, se vedea dintr-o dată, ca ceva arcuit, aproape cabrat în partea din față a continentului, totuși puțin retras, prețios, oarecum protejat de ieșinduri mai aventuroase. Asia și Europa își întorc spatele; Europa se revarsă spre vest; Europa e un marș spre Occident. Parisul, redus la un punct, înfipt prea sus pentru comoditatea Franței, părea situat în locul dorit de Europa. Mai puțin bine plasat pentru provincii decît pentru națiuni, și pentru salvagardarea uneia din ele decît pentru întîlnirea lor, a tuturor, Parisul dădea numele lui amplasamentului probabil al unei capitale a popoarelor. Chiar depărtarea lui de mare o vedeai acum cu plăcere. O capitală pe coastă pare, oricum, prea exterioară și prea vulnerabilă, prea lăsată la chere-mul toanelor mării, și căscată asupra traficului. Ca să apere inima Occidentului, era neapărată nevoie de această fișie lată de pămînt francez.

Și în timpul acesta, printre ultimii vizitatori ai turnurilor și locurilor înalte, vreo cîțiva — contemplînd Parisul real scăldat în seara de octombrie — se gîndeau că e un fel de lac. O buclă a Senei se revărsase, se răpîndise, urmînd invitația terenului. Dar, în loc de apă, erau acolo trei milioane de oameni.

De fapt, oamenii înlocuiseșă cu prisosință apele preistorice. Multe veacuri după ce ele se retrăseseră, au început ei o revărsare asemănătoare. S-au tolănit în aceleași adâncituri, s-au întins urmînd același itinerar. Acolo, dinspre Saint-Merri, Temple și Palatul Municipal, dinspre Hale, cimitirul Inocenților și Operă, pe locurile de unde apa s-a retras cu cea mai mare greutate, și care rămăseseră mocirloase din pricina infiltrațiilor sau a șuvoaielor subterane, tot acolo și oamenii saturaseră în chipul cel mai desăvîrșit solul. Cartierele cele mai dense și cele mai active apăsau și acum cu toată greutatea pe mlaștinile de odinioară.

Ca și apa, revărsarea poporului urmasse depreșiunile suprafeței, ocolise și depășise proeminențele, urcase încet, și pînă departe, albiile văilor. Dar, totuși, masa omenească are spontaneități, capricii aparente, ascultă de tendințe pe care apa nu le cunoaște. I se întîmplă să înfrunte legea gravitației. După ce a avut apucăturile unui lac, în clipa în care urma să-și fixeze nivelul ca el și să se odihnească în stagnare, se comportă ca un mucgai sau ca unele ierburi. Se leagă de anumite pante, le ajunge, pare atrasă de un vîrf, îl acoperă încetul cu încetul.

Astfel, Parisul se prinsese pe nesimțite de dealuri. Nu se dezvoltase numai la o distanță tot mai mare de fluviu, dar îl și uitase. Forma văii n-o mai comanda pe a lui, sau accepta concursul unor legi mai misterioase. Ca să-ți explici creșterea

oraşului, nu mai era de ajuns s-o simţi ca o propagare vegetală. Trebuia să deschizi asupra peisajului ochi omeneschi, să priveşti înălţimile, să înţelegi cum liniile pământului acţionează asupra minţii.

Colina Montmartre reprezentase timp de mai multe secole un ţel foarte vizibil, situat la nord, aproape provocător. Un oraş încă tânăr rezista greu dorinţei de-a ajunge pînă la ea. La început prin pelerinaje, prin plimbări de duminică. Încetul cu încetul, s-au instalat circiumi de-a lungul drumului. O puzderie de case leagă bariera Parisului de birturile din grădinile colinei şi de morile la care ajungi, dus de măgari, pe poteci. Cînd bazilica Sacré-Coeur începu să se ridice, enormă, bombată din toate părţile şi dintr-o piatră minunat de albă, ca să adune şi să răsfrîngă toată lumina disponibilă deasupra pîclelor şi a fumurilor, trecuseră mai bine de o mie de ani de cînd Parisul visa să se instaleze acolo şi să-şi marcheze ocupaţia printr-un trofeu care să se vadă de la marginea cîmpiilor din Ile-de-France, aşa cum trofeul din La Turbie se vede de pe corăbiile purtate de mare.

La acest trofeu din Montmartre priveau oamenii care stăteau în picioare pe culoarele expresului de Lille. Depăşiseră Survilliers. Trenul co-

bora cu 120 de kilometri pe oră panta ușoară care alunecă spre Saint-Denis. Își puseseră pardesiul, dăduseră bagajele jos. Dar ochii lor se bucurau din plin de enormitatea bazilicii, și erau mândri, dar în același timp și speriați că Parisul le făcea o primire atât de măreată.

La acest trofeu din Montmartre privea muncitorul agricol care se întorcea de la câmp pe bicicletă, pe șoseaua de la Gonesse la Tremblay. Își menținea cu greu, pe pedale, tălpile năclăite de humă. Dar când, peste câteva minute, se va așeza la cârciumă, colina Montmartre nu va fi dispărut cu totul din mintea lui. Sala, mesele, paharele vor beneficia puțin de fastul acela, de acea glorie care înconjoară răgazul muncitorului parizian.

La o distanță accesibilă, Parisului nu i se ofe-
rise nici un alt țel comparabil cu acesta. Muntele
Valérien era prea departe. Tot prea departe rămânea
și în 1908. Nu putuse niciodată stîrni decît idei
de apărare militară, sau de excursii la țară.

Dar între est și nord-est, una din cele mai ve-
chi revărsări ale Parisului se izbise încă de mult
de primele pante de la Ménilmontant-Belleville.
În partea aceasta nu exista vreun vîrf atrăgător,
vreo țintă vrednică de a fi cucerită și marcată.
Cîmpia se ridica desfășurîndu-se larg ; apoi panta

creștea și mai mult, devenea abruptă. O coastă mare de deal, pe alocuri faleză, ducea la un podiș foarte întins, unde era de ajuns să înaintezi puțin ca să uiți Parisul, și să nu mai vezi decât unduirile, mai curînd cîmpenești, care se pierdeau spre est. Orașul a întreprins pe încetul atacul acestei pante. S-a produs pe un front de o leghe o presiune de case aproape uniformă, doar cu cîteva ieșituri ceva mai împinse de-a lungul drumurilor care duceau la vechi mahalale sau la niște mici ripe; cu opriri pe unde întilnea vreun povîrniș mai în piept.

La sudul fluviului, colina Sainte-Geneviève, pe care Parisul și-o încorporase din vremuri antice, slujise creșterii lui drept popas, drept nou punct de plecare. Pe această ridicătură foarte apropiată, masa omenească, încă fără putere, se dusesese să-și ia, s-ar fi zis, înălțime, ca să se răspîndească apoi mai departe. Putuse astfel să abordeze de la același nivel marea cîmpie înaltă care se întinde către Montrouge; și nu-i mai rămînea decât să se coboare ușor ca să invadeze tot malul stîng al Senei, pînă la Grenelle.

Spre vest și nord-vest, o altă cîmpie urcătoare a fost cucerită încetul cu încetul. Nici în partea aceasta nu era vreun țel de atins; nici unul din acele locuri firești, a căror vedere stimulează creșterea unui oraș. Nici măcar o limită, o margine impresionantă de orizont ca la est. Doar o rezervă de spațiu, o ieșire, o posibilitate care pă-

rea fără sfârșit. Căci bucla următoare a Senei, ca și dealurile care o străjuiesc în parte, Parisul nu se gîdea să le-ajungă. Le situa în afara viitorului său.

Stinjenită de frig, Germaine Baader se retrăgea de la fereastră. Domnișoara de Saint-Papoul pătrundea pe furiș într-o capelă ascunsă în fundul unei cărți. Pe bulevardul Barbés, Clanricard mergea încet, dezorientat și trist, se trezea încetul cu încetul din beția forței. La Puteaux, domnul de Champcenais ducea cu Bertrand o conversație anevoioasă. Îi vorbea de impresia pe care o avusese traversînd podul. Bertrand nu dăduse atenție faptului. Lucrătorii lui nu erau în grevă. De ce să-ți faci sînge rău din pricina vagilor amenințări de care societatea e plină? Trebuia creat uleiul Bertrand. Quinette privea ora la ceasul lui de perete și înceta lucrul. Abia avea timp să se aranjeze puțin, să închidă prăvălia și apoi să alerge la întîlnire. În strada Montmartre, grupul de gură-cască mai crescuse. Acum cînd se făcea noapte și cînd lumina venea dinlăuntru, ei căpătau pentru pictori un aspect și mai straniu. Privirea lor era serioasă, adîncă, lacomă. Contemplau ca pe-un eveniment capital, ale cărui consecințe nu le măsoară de la prima vedere, aruncarea deznădăjduită a încălțămintelor de către

Alfred cu chipul verde. Gurau sosea la birourile ziarului său. I se arăta o telegramă : „Belgrad. *Vestea anexiunii Bosniei-Herțegovinei de către Austria produce aici o mare fierbere. Un mare miting național e organizat pentru astă-seară, ora trei. Regele ordonă chemarea sub drapel a rezerviștilor din prima clasă și din serviciile auxiliare.*“

Expresesele care veneau de la Boulogne, de la Clermond-Ferrand, de la Belfort traversaseră fără să se oprească, cu un plesnet de aer în geamuri, orașele de reședință din ținuturile cuprinse în Ile-de-France : burguri îmbelșugate, târguri sătești de grîne în care huzuresc burghezi și vite ; mărturii ale vechilor așezări omenesti care și-au păstrat rasa și limba. Parisul care le tolerează și le folosește, le împiedică, de zece veacuri, să depășească o anumită mărime : c sută de străzi, cinci sute de notabili, zece mii de vetre.

Atunci, în fiecare expres, oamenii care veneau pentru prima oară la Paris zăreau case destul de înalte, străzi bine trasate, un tramvai, săgeți și turnuri de biserică. Se întrebau dacă n-au și ajuns și se uitau la ceas.

Jerphanion, în vagonul său de Saint-Etienne, se gîndea : „Data trecută am sosit în zori. Dormeam. N-am văzut nimic. Nu, nu în felul acesta îmi reprezentam împrejurimile Parisului. Ce vedeam ? Metereze bine degajate. O imensă cîmpie împrejur ; nu foarte rodnică, nici foarte rustică, dar deschisă. Șosele mari, venind de la capătul Fran-

tei, de-o parte și de alta cu case, pe ultimii kilometri. Nu situasem uzinele. Nu puteam să-mi închipui suburbiile. Ceea ce e mai uimitor, mai tulburător, ce te entuziasmează mai mult e felul acesta pe care îl are Parisul de a-și manifesta prezența de la o atît de mare distanță prin înmulțirea rapidă a caselor. Priveliștea de țară dispare, puțin cîte puțin, bucată cu bucată. Sau se macină, se elimină, ca și cum ar trece printre dinții unui malaxor. Un număr tot mai mare de case inexplicabile. Vreau să spun care n-au prin ele însele, în locul acesta, nici o rațiune de a fi. Ele manifestă Parisul. Nu ca să micșoreze surpriza, ci ca s-o adîncească. Un oraș atît de mare e o altă patrie, alte vremuri. Intru în altă epocă. Niciodată nu voi primi destule avertismente progresive. Ce lucru ciudat, o suburbie !“

În aceste suburbii, expresese se afundau unul după altul ca într-un mărăciniș. Călătorii priveau cum creșteau casele și se înghesuiau ; cum convergeau șoselele, preschimbîndu-se în străzi. Li se părea noilor veniți că mișcarea care-i ducea pe ei înșiși își găsea o corespondență în toate ; că desimea aceasta crescîndă era Parisul, care se aduna cum se adună norii destrămați împinși de vînt către un ciclon ; ca trupele ce se îndreaptă spre bătaia tunului, sau ca mulțimile care, de la mari depărtați, pe drumuri și peste cîmpii, alcargă la o petrecere. Aveau impresia că depășesc, grație trenului, o afluență universală, că obțin locuri mai

în față. Dar mai departe imbulzeala crăștea încă, devenea înăbușitoare. Tot ce lăsa în spate venea la rîndul său să te copleșească, să te împingă spre un centru îngrozitor de comprimat, ca acela al pămîntului.

Dar cei care se întorceau la Paris, sau avuseseră ocazia să trăiască altădată acolo, simțeau aglomerația mai curînd ca un trup supraabundent care se răspîndește și se dilată. Vedeau casele, străzile, nu alergînd la o adunare, ci evadînd, cău-tînd ieșiri, întinzîndu-se cît puteau mai mult în direcția solului liber. Presiunea venea dinspre Paris, se transmitea prin incintă, tumefia subur-bia rezistentă, părea că vrea să stăvilească înaintarea trenului.

Căci Parisul, orașul fluviului și al colinelor, n-a avut de-a face numai cu solul. El rămînea încă de la origine un oraș de război, întărit cu zid. Imaginația de apărare, care merge exact împotriva imaginației de creștere, a contribuit mereu să-i dicteze contururile. Atît timp cît dăinuia o incită, Parisul împingea și presa asupra lui însuși, căpăta o densitate anormală, își înăbușea poporul, comprima pînă la extrema incomoditate toate organele urbane. Trebuia să-și re-soarbă fără profit, ba chiar cu prețul unei suferințe, un anumit prurit de creștere care l-ar fi

făcut să înflorească și l-ar fi reînnoit dacă s-ar fi produs într-un moment favorabil. A trebuit astfel să-și devoreze înlăuntrul său numeroase primăveri, să-și terfelească de mai multe ori tinerețea. Incinta pînă la urmă ceda, dar de fiecare dată prea tîrziu, pricinuind Parisului o contorsiune iremediabilă, învîrtoșări, noduri și apucături de sufocație pe care nimic nu le mai putea corecta.

Dar mai cu seamă, de cîte ori Parisul se descotorosise de o incintă, se izbise îndată de sate ; de fiecare dată oarecum surprins și dezorientat ; căci dacă nu ignora existența lor, omisese să țină seamă de ele în visurile sale de viitor.

Cu toate că fusese foarte devreme o cetate, nu avusese niciodată posesia exclusivă a unei bucăți de pămînt. Sate tot atît de vechi ca și el au prosperat sau au tînjit alături, prin propriile lor mijloace, fiecare în fundul său de vale, pe coasta unui deal sau pe o înălțime. Tot ținutul, de jur împrejur, era presărat cu astfel de sate. Nici o direcție nu era liberă. Fiecare ieșire se împiedica mai curînd sau mai tîrziu de o aglomerație, se isprăvea în impas într-un patrimoniu străin, într-un desîș de drepturi antice. Cînd pietrele zidului său erau doborîte, Parisul vedea înaintea lui cîmpii, dealuri și văi ocupate de alții, drumuri stăpînite cu strășnicie, un orizont disputat.

Ultima incintă, aceea a lui Thiers, cea mai vastă și mai groasă din toate, cu taluzul, cu șanțul, cu povîrnișul ei, cu cei cinci sute de metri de zoră mi-

litară care o acopereau, părăsise că domină problema, c-o depășește. Ea înconjura doar la o destul de mare distanță Parisul de la 1846, închizînd împreună cu el, pe lîngă vreo cincisprezece sate, sau frînturi de sate, cîmpuri, grădini, cariere adînci, izlazuri sterpe, încă destul spațiu rural ca să ai iluzia că poți trăi la nesfîrșit pe provizia aceasta de asediu. Noua incintă avea mai puțin aerul că mărginește Parisul decît că-i indică o mărime viitoare, și că-l îndeamnă s-o atingă. Ea fusese mai întii, și pînă la sfîrșitul secolului, ceva ce trebuia umplut.

În 1908, era plină. Pînă la urmă, Parișul veni de hac pășunilor și coclaurilor interioare. Caprele nu mai pășteau pe versantul străzii Caulaincourt. Cirezile de vaci părăseau colina Buttes-Chaumont și se refugiau dincolo de incintă, către Romainville. Vîlceaua de la Bièvre se despuia de grădinile ei, devenea traseul unui canal. În locul rîpelor calcaroase, al pajiștelor argiloase, nu mai rămăseră decît niște maidane. Lîngă un plop pierdut, care se mai încăpățîna pe o movilă, se vedea că-țărîndu-se palisada cenușiu-brună a orașului. Un felinar fusese așezat acolo. Și seara, cînd se mișcau frunzele, lumina lui firavă tremura pe cer. Satele capturate, cu nume atît de frumoase: Clignancourt, Charronne, Grenelle... lăsaseră să se strecoare între ele o revărsare de posomorite cartiere cenușii, o creștere de case, rapidă și tristă, care le sudase unul de altul, le înecase în aceeași

pastă, apoi le măcinase, le fisurase, le lovise în ceea ce aveau mai esențial prin progrese lente și infiltrări. Vechea piață a satului, care-și mai păstra acoperișurile ascuțite, hanul, biserica, simțea pătrunzând deodată, ca prora ascuțită a unei nave între bărci, colțul unui bloc înalt, pe care o masă adâncă îl împingea de la spate.

Astfel, incinta din 1846, după ce slujise de protecție înaintată, devenise forma însăși a orașului. Și iată că la rândul ei apăsa și ea asupra Parisului, îl împiedica să se dezvolte în mod firesc. Încă o dată trebuia să renunțe a-și găsi singur forma. Zidul istovea elanul cartierelor noi, oprea magistralele, le tăia de prelungirile lor, preschimbând multe străzi de la extrema periferie în fundături sau în locuri primejdioase, lăsa să dospească acolo haimanalele și gunoaiele. Presiunea se comunica treptat pînă în centru. Străzile vechilor cartiere renunțau să se mai lărgească. Vechile case burgheze sau comerciale care nu se mai dărimau degenerau pe unde se aflau în cocioabe insalubre. Locuințele se înnegreau într-un aer îmbicsit, care pînă la urmă îmbătrînea ca și ele. Era incinta care comprima de departe familiile, culca oamenii claie peste grămadă pe paturi pliante, pe saltele puse de-a dreptul pe pămînt, prin sufragerii cu tavane joase, în bucătării, pe coridoare, în cămăruțe fără ferestre. Tot ea silea pe constructori să ridice case înguste pe capete de terenuri tăiate pieziș; ea elimina, puțin cîte puțin, prin strivire, grădinile in-

terioare, curțile plantate cu arbuști; sporea volumul circulației și începea s-o încetinească; pînă și pe marile bulevarde tot ea strîngea șirul trăsurilor, apropiînd butucii roților.

Cît despre sate, ea înghițise, de bună seamă, cîteva, pe care le condamna astfel să dispară mai mult sau mai puțin repede. Dar celelalte, care rămăseseră afară, erau protejate, și se mai puteau lăfăi în voie vreme de trei sferturi de veac. Nici o expansiune bruscă a Parisului nu mai putea să le atingă. Au avut timpul să se dezvolte: cătunele să devină țirguri, iar țirgurile, orașe mari. Au adunat pămîntul de primprejur, l-au organizat cum le-a tăiat capul, după trebuințele lor, pe măsura unor strîmte vederi țărănești, unor ambiții mărginite de mici provincii. Folosiseră aceste trei sferturi de veac răsucind și încurcînd străzi, ulițe, fundături, pe care nimeni nu va mai putea vreodată să le dezrăsucescă și să le descurce. Făcură bulevarde lungi de trei sute de metri, care se izbeau de zidul unei uzine. Trimiseră spre cîmp magistrale mărginite de araci, care se pierdeau puțin mai departe într-o groapă cu varză și cu zgură. Totuși, resimțeau vecinătatea Parisului. Făceau cu el un schimb de oameni, care, de la un an la altul, devenea un du-te-vino tot mai grăbit și mai complicat. Incinta împiedica Parisul să treacă, dar lăsa parizienii să fugă. Mergeau să-și caute bîclogul în spațiul acesta din împrejurimi, unde se plimbaseră duminica și pe care și-l re-

prezentau — o dată întorși în mijlocul Parisului — ca un șir nesfârșit de locuințe rustice, de păduri, de vîlcele, de grădini. Pentru prima dată s-au văzut sute de mii de oameni lucrînd toată ziua într-un oraș în care nu mai locuiau. Dar orașul îi lua înapoi în fel și fel de chipuri. Nevestele lor, dezorientate, veneau să-și facă tîrguielile în magazinele din centru și să-și încălzească la vitrinele luminate ochii care contemplasera toată săptămîna o uliță noroioasă peste care noaptea se lăsa repede.

Totodată, se infiripaseră dincolo de incintă noi mahalale. Spre deosebire de sate, acestea nu aveau vreo obîrșie veche, nici cea mai mică urmă de noblețe. Nu ascundeau acel suflet „parfumat și melancolic“ pe care-l găseai, pînă la urmă, la Bagnolet, la Gentilly, la Châtillon, acel mic buchet de tihnă provincială care învăluia piața și biserica. Ele ieșeau vertical din grădina de zarzavaturi, din maidane, din groapa de gunoaie. Între vechile așezări, umpleau, cu o învălmășeală de uzine înjghebate în pripă, cu o dărăpănare de locuințe sărăcăcioase, spațiile rămase libere. Primăria, biserica, birourile unei societăți de tramvaie, o fabrică de cremă de ghetă nu se deosebeau între ele decît printr-un amănunt de arhitectură. Singura fantezie municipală era un eșafodaj pentru exercițiu, oferit pompierilor. El dădea un aspect rustic pieței goale în care era așezat, între cimitir și gazometru. Mamele duceau copiii să se joace

într-o fostă fineață, de-a lungul zidului unei uzine făcut din grinzi mici și din bucăți de ghips, unde răzbătea soarele la anumite ore. Aerul pe care-l respirai acolo nu era niciodată tare, nici fad. Zi și noapte avea gust. Sosea aseasonat de produse chimice subtile, îndepărtate, pe care abia le împăștia puțin duminica. Îți atingea limba ; te impregna cu savorile spițeriei lui fine și amare. Se amesteca destul de bine în cap cu anumite gânduri, cu ideea că fericirea e anevoioasă, cu grișile împleticite ale dragostei și ale muncii.

Dar chiar în contact cu incinta, pe tot parcurșul ei, s-a dezvoltat și s-a fixat oarecum o foarte ciudată forfoteală. O membrană de populație, lată abia de o jumătate de kilometru, dar rășfirată pe treizeci și șase ; un fel de oraș inelar lipit de celălalt și trăind din rămășițele lui. Zona militară, care interzicea casele, tolera colibele și barăcile. Un întreg popor de oameni fără căpății, de nomazi, de decăzuți sau de emigranți în așteptare, profitase ca să se stabilească acolo, cramponat de teren, murdar, clandestin, încă pe jumătate nomad, dar înfigându-și puțin câte puțin în pământ obiceiuri, tradiții, drepturi. Un adevărat neam nou de țigani, în aparență moale ca un vișc pe carapacea zidului, dar în realitate tenace ca o boală, și care, când zidul s-ar fi prăbușit, ar fi rezistat încă.

Astfel, între toate capitalele lumii, Parisul din anul 1908 era fără asemănare prin situație și struc-

tură. Strâns în incinta sa, se mai găsea pe deasupra ferecat în harababura zonei și stăvilit în suburbiile sale. Iar această suburbie, departe de a fi ceva simplu, ceva rezonabil, o propagare circulară, un șir de unde concentrice ale populației, alcătuia învălmășeala cea mai confuză : straturi de mahalale, inegale și frînte ; enorme nuclee urbane ; vechi sate noduroase ; cîmpii sfișiate ; toate astea ascultînd de impulsioni contradictorii, neîncetat încheștate una într-alta, și în așa fel, încît orice străduință de creștere trebuia să capete un caracter de luptă și de dislocare.

Totuși, în Parisul acesta, amenințat deja de înăbușire, circulația atingea atunci iuțeala cea mai mare care i se cunoscuse. În ansamblu, fluiditatea omenească, agilitatea colectivă atinseseră un maximum efemer. Cauzele înseși care-l pricinuiseră trebuiau, dezvoltîndu-se, să-l compromită.

Birjele mergeau mai repede ca odinioară, grație roților cu cauciuc, pavajelor de tip nou și mai bine întreținute, stării mai bune a cailor. Automobilele, destul de rapide, nu erau atît de numeroase ca să se încurce în fiecare clipă în propria lor îmbulzeală. Bicicletele, putînd încă să circule fără primejdie, mii de pictoni își triplaseră viteza devenind cicliști. Autobuzele micșorau cu o treime timpul de parcurs al omnibuzelor cu cai, care și

ele ajunseseră să traverseze Parisul, de la Clignancourt la piața Saint-Jacques, în mai puțin de cincizeci de minute. Autobuzele demarau mai repede, urcau mai bine dealurile, frecvente în orașul acesta de coline. Tramvaiele electrice, ultimile tramvaie cu aer comprimat sau cu abur găseau înaintea lor porțiuni lungi de cale liberă. Fiecare vehicul nu avea să țină seamă decît de propriile sale opriri. Opriri generale, comandate de fluier sau de semnal, ne blocau circulația din două sute în două sute de metri. Primele linii de metro ofereau itinerarii directe între locuri importante. O rețea complicată nu te ispitea să ajungi cu orice preț în locul unde trebuia să te duci, ca într-un rămășag de joc, combinînd ocolurile, zigzagurile subterane, cu riscul de-a rătăci nesfîrșit prin coridoarele întortocheate ale stațiilor de corespondență. Pe trotuarele din centru era înghesuială; unele șosele erau ticsite de vehicule; multe răspîntii, primejdioase. Un parizian deprins încă cu îmbulzeala, cu trăsurile, și priceput să-și aleagă străzile izbutea să facă lungi curse cu un pas regulat și adesea distrat. În ansamblu, abundența mijloacelor de circulație nu dăduse încă acestor trei milioane și mai bine de oameni ideea, cam amănitoare, că pot să se deplaseze cum le trece prin cap și că distanța e lucrul care contează cel mai puțin. Funcționarii și muncitorii, afară de cei stăpîniți de visul puțin maniac și dureros al căsuței de țară în afara zidurilor, se arătau încă plini de

răbdare ca să descopere o locuință în apropierea locului de muncă, sau viceversa. Vehiculele publice nu erau încă pline de locuitori ai cartierului Javel, care mergeau să-și câștige existența la Epinettes, nici de locuitori de la Epinettes, care mergeau în același scop la Javel. O femeie săracă nu traversa jumătate de Paris ca să-și cumpere la Samaritaine o bobină de ață. O femeie bogată căuta încă să-și grupeze ieșirile, vizitele, după vechile reguli care cereau să faci cât mai puțin drum.

De altminteri, cu toată abundența vehiculelor pe arterele principale, Parisul rămânea pe porțiuni întinse un oraș de pietoni. În multe străzi, trecerea unei birje făcea să se ridice perdelele. Tropotul potcoavelor calului, uruitul celor patru roți umpleau strada dintr-un capăt într-altul ca un eveniment carecum neobișnuit, care lăsa în urma lui o visare, o așteptare. Peste tot întâlneai hoinari. De la un trotuar la altul, copiii se jucau de-a prinselea. Louis Bastide putea să facă o călătorie de o oră în urma cercului său. Muzicanții ambulanți, cântăreții orbi circulau pe mijlocul străzii. Nu era absurd să te plimbi citind.

Cele unsprezece exprese aduceau valuri-valuri, la cele șase gări principale, bogați și săraci, negustori, funcționari, oameni fără ocupație, soldați în permisie, voiajori comerciali întorși dintr-o

misiune, străini care voiau să vadă capitala toamna ; belgieni, italieni, spanioli care nădăjduiau să găsească de lucru ; femei care fuseseră la înmormintarea unui unchi în provincie ; fete care-și căutaseră norocul în stațiunile de vară și care, din pricina unei încurcături cu un ofițer, își aminaseră înapoierea la luminile locurilor de plăcere. Cu o oră înainte, erau cu toții oameni care mergeau la Paris. Dar puțin câte puțin, țelul se descompunea. Cartierele nu mai îngăduiau să fie confundate. Se ridicau unul lângă altul, se despărtau între ele, se înfățișau fiecare pe contul său, cutărui sau cutărui călător, ca oamenii care așteaptă la ieșirile din gări. Cartierele bogate din vest și de pe malul stîng îi chemau pe bogătași. Un reprezentant de comerț își spunea că va avea timp să treacă pe la patronul său, în strada Aboukir, înainte de a merge la locuința lui dinspre bulevardul Vincennes. O familie de moșieri, prieteni cu Saint-Papoul, care se întorceau de pe domeniul lor din Périgord, năzuiau la o casă din Passy, la etajul al treilea al unei scări cam întunecoase, cu o ușă dublă de stejar vopsit. (Lungile coridoare miros a praf. Odăile fetelor dau spre grădină. Frunzele sînt galbene.) O prostituată frumoasă încerca să doarmă ca să recapete curajul de a merge chiar în seara aceea să dea o raită pe la promenoarul de la Folies-Bergères. Jerphanion se gîdea la Panthéon, la strada Ulm, la o clădire întunecoasă printre copaci. Cartierul Școalelor, cu be-

răriile, birturile ieftine și fetele sale slăbuțe, îi ademenia pe studenți; arondismentul al optulea, cu restaurantele sale de lux și cu hotelurile sale, pe turiștii străini; Saint-Sulpice, pe preoții de țară; strada La Goutte-d'Or, pe belgienii care veneau să lucreze ca manipulanți la căile ferate. Alți călători știau că abia ce vor fi depășit incinta, vor fi nevoiți s-o treacă îndată îndărăt cu un tramvai sau un tren de persoane. Țelul lor se afla undeva în chiar suburbia aceasta pe care trenul o traversa în grabă. Le venea să strige: „Dar am ajuns!“, să se agațe de o casă pe care o vedeau trecînd și care era poate casa lor; să frîneze trenul acesta care avea să-i silească să facă atîta cale inutilă.

Și astfel, unul după altul, cele unsprezece expresse aduceau la Paris un popor de mai înainte distribuit.

Iar Parisul care le aștepta sub crepusculul acesta de octombrie, Parisul se deschidea ca o mină încărcată cu puteri, străbătută de influențe potrivnice, brăzdată de linii secrete, pe care privirea vizitatorilor, din vârful monumentelor, nu le zărise, care nu figurau pe nici un plan, pe care nici un călător din trenuri nu le vedea menționate pe ghidul său, dar care comandau chiar de departe atracțiile, repulsiile, și după care se

făceau în fiecare minut tot felul de alegeri individuale și delimitări de destine.

Fiecare începea în vreun punct al periferiei, sau puțin mai înăuntru ; se continua spre interior, în felul său, se furișa într-o cartiere sau le tăia în două ; făcea arcuri, bucle, se ramifica, se întretaia cu alte linii, părea să se confunde cu ele un moment ; se pierdea în celălalt capăt al Parisului, sau se întorcea dimpotrivă, să se închidă asupra ei însăși.

Era linia bogăției care se întindea ca o frontieră tulburătoare și îndoielnică, adesea împinsă înainte sau înapoi, căreia i se alătura sau pe care o traversa neîncetat o învălmășeală de neutri și de transfugi, între cele două jumătăți ale Parisului, orientate fiecare către polul său propriu : polul bogăției, care de un secol încoace se îndreaptă încet de la Madeleine¹ către Etoile² : polul sărăciei, ale cărui palide efluvii, aurore verzi și înghețate oscilau atunci între strada Rébeval și strada Julien-Lacroix. Era linia afacerilor, care semăna cu un buzunar deformat, cu un stomac de rumegător agățat de incintă în direcția nord-est și atîrnînd pînă în contact cu fluviul. În buzunarul acesta, forțele traficului și ale speculației se îngrămădeau, se încălzeau, fermentau una lîngă alta. Era linia dragostei trupești, care nu despărțea — ca linia bogăției — două jumătăți de Paris

¹ Biserică în centrul Parisului.

² Arcul de Triumf.

de semn contrar; care nici nu trasa — ca linia afacerilor — contururile și umflăturile unui sac. Alcătuia mai degrabă un fel de diră; marca drumul fosforescent al dragostei trupești de-a curmezișul Parisului, cu ramificații pe ici-pe acolo, cu ciucuri sau cu largi revărsări stătătoare. Semăna cu o cale lactee.

Era linia muncii, linia gândirii, linia plăcerii... Dar e de ajuns să fi ghicit în crepuscul câteva din traseele acestea misterioase. Mai târziu, ele se vor dezvălui mai bine ochilor deprinși să le descifreze.

★

Toate prăvăliile aprinseseră acum luminile. Primele fiăcări ale felinarelor clipeau la răspîntii. Copiii care se jucau pe trotuarele cartierelor periferice țipau mai tare, ca și cum ar fi vrut să compenseze depărtarea creată de umbră. Expresul de Lyon, tot atît de populat ca un sat, intra în gară cu gîfiri intermitente. La porțile cîmpurilor de alergări, șaretele cu bănci îi adunau pe jucători. Purtătorii de ziare plecau din strada Montmartre cu condamnarea Europei sub braț. Oboșala de la ora cinci seara, care se apropiase încet, cuprindea deodată mii și mii de oameni, le trecea peste șale, peste piept, prin zona inimii, ca o ușoară atingere. Simțeau o bruscă ameteală deasupra vieții. Aveau deodată nevoie de-o țigară, de un păhăruț de alcool, de lumină. Femeile

adultere se strecurau în camere ascunse. Cîteva altele, printr-o mişcare aproape tot atît de secretă, intrau în biserici şi se îndreptau fără zgomot spre colţul de rugăciune unde ardeau două-trei lumînări.

Alte semne vesteau marea pulsaţie a serii. Ea avea să răspundă celei a dimineţii, s-o repete în sens contrar, să închidă schimbul cotidian dintre centru şi periferie.

Unde era atunci centrul ? Care erau limitele lui ? După ce putea fi recunoscut ? Fiecare credea c-o ştie, şi-o simţea poate din experienţă, dar nu avea în această privinţă decît o noţiune confuză.

La nordul fluviului, cam pe la mijlocul oraşului, era o mare învălmăşcală de străzi înguste şi scurte, care de dimineată pînă seară erau ticsite de oameni şi de vehicule. Dar caracterul acesta de densitate, de deplinătate, de supraabundenţă urbană nu era de ajuns ca să delimiteze centrul. Îl regăseai în prea multe locuri. Străbătea masa Parisului şi se ramifica în ea de-a lungul magistralelor, al bulevardelor, al unor foste străzi mari, ca să alcătuiască, pînă la începuturile periferiei, noduri de mulţime, brazde de suprapopulaţie, ghemuri de animaţie, ele însele calde şi forfotitoare ca inima unui oraş.

La drept vorbind, ceea ce caracteriza centrul era pulsaţia lui. Era ploaia de mişcări, dimineata ; punctul lor de cădere, zona lor zilnică de acumulare. Era chipul în care mahalalele şi periferia

trimiteau mai mult de un milion de oameni în direcții aproape convergente. Se desemna atunci conturul unei mase spongioase, a cărei putere de absorbție părea nesfârșită. Ea se întindea de la vest la est, la un kilometru deasupra fluviului. Destul de îngustă la vest, se lărgea și se rotunjea la capătul celălalt. Într-o parte, atingea Opera. În cealaltă, vechiul târg de la Temple. Partea cea mai voluminoasă, aceea care absorbea și cel mai mult, își situa umflătura între strada Réaumur, la nivelul Bursei, și strada Paradis.

Dar seara, masa aceasta spongioasă restituia milionul de oameni care o saturase. Trimitea îndărăt, intacte, la periferie, în mahalale, în suburbii, nesfârșite mulțimi de mișcări.

Pulsație care nu semăna cu aceea a unui organ. Nici dilatație, nici contractare. Orașul palpita cum se răsfrînge o radiere. Ca să azvîrle în amîndouă sensurile atîta materie umană, centrul n-a avut nevoie să se miște. Dacă a trebuit totuși să acționeze, n-a făcut-o muncind din greu ca o inimă vie care, rînd pe rînd și fără răgaz, se destinde sau se strînge, aspiră sau respinge, și pentru care nimic nu se face de la sine. Ci mai degrabă în felul regesc al acelor structuri fizice care, doar prin prezența lor, în aparență nemișcate și inerte, modifică în jurul lor o zonă de univers, dezlănțuie, orientează în ea forțe, fluxuri, radiații.

XIX

INTILNIREA

Încă de la ora patru, Quinette fusese de mai multe ori ispitit să meargă pînă la răspîntia apropiată ca să cumpere un ziar de seară. Dar s-a abținut ; ca să nu părăsească prăvălia și totodată ca să nu facă ceva ce-ar fi putut părea neobișnuit vecinilor ; și poate și ca să-și înfrineze nerăbdarea.

Pregătirile de plecare au fost mai lungi decît socotise. Își dădea o deosebită osteneală. Niciodată nu verificase cu atîta grijă corectitudinea ținutei, a hainelor, inclusiv centura electrică ; prezența obiectelor familiare în diferitele buzunare ; închiderea desăvîrșită a broaștelor și zăvoarelor casei.

Nu ieși pe stradă înainte de ora cinci și douăsprezece minute. (Ceasul lui era întotdeauna potrivit cu o extremă exactitate. El chibzuia chiar,

ca acul minutilor să fie în acord cu acela al secundelor.)

„Iată-mă în întârziere, își spuse. Ce timpenie ! De altminteri, în întârziere sau nu...”

Ajuns la metro, cumpără ziarul, dar nu-l deschise decât cînd fu în vagon. O primă inspecție rapidă nu-i arată ceea ce căuta. Reluă cercetarea mai pe îndelete. Nimic în pagina întâi. E drept că evenimentele politice o ocupau aproape în întregime. Nimic la ultima oră. Parcurse restul ziarului coloană cu coloană. Nici un fapt divers important. I-a sărit unui tren frîna, la Corbeil. Cîteva accidente. O sinucidere. Două furțișaguri fără vărsare de sînge, unul în arondismentul al optulea, celălalt în bulevardul Pereire. Cu cea mai mare bunăvoință, era imposibil să le pui în legătură cu vizita necunoscutului. În strada Rivoli a fost arestat un primejdios recidivist : treizeci și trei de ani. Putea să fie vîrsta vizitatorului. Dar nu se spunea nicăieri că recidivistul ar fi dat chiar în dimineața aceea vreo lovitură.

Quinette împături ziarul. Era dezamăgit. Dar citise aceste fapte diverse, de altminteri fără importanță, cu un interes cu totul nou. Fie că era vorba de arestarea vagabondului sau de cele două furțișaguri, el adoptase, fără să-și dea seama, un alt punct de vedere ca de obicei. Își spusese : „Ce idee să te plimbi în strada Rivoli, în plină zi, cînd știi că ești căutat de poliție ?” Apoi : „Semnalmentele servesc deci la ceva ?” Apoi : „E drept, cum

se pretinde, că răufăcătorii nu sînt aproape nici-
odată găsiți de poliție ? Că sînt vinduți de turnă-
tori, în special de femei ? Deci, c-ar putea să
scape dacă ar fi mai prudenți, mai ales în ce pri-
vește frecventările feminine ? — Constată, în trea-
căt : „E foarte frumos să spui cum scrie în cărți
că frigiditatea în dragoste e o inferioritate. Dar
în unele cazuri, ce forță în plus ! sau ce slăbiciune
în minus !” Continuă : „Cînd un spărgător a izbu-
tit o lovitură, întrebarea e cît timp va sta liniș-
tit ? Ba chiar dacă își va da osteneala să se as-
cundă ?”

Se întoarce la problema principală : „Cînd s-a
putut produce fapta ? Azi-dimineață, de bună
seamă ; și cu foarte puțin timp înainte de a nă-
văli la mine. Să zicem, cu un sfert de oră îna-
inte... Ba să am iertare ! A fugit de acolo cu un
sfert de oră înainte ; dar «fapta» poate avusese
loc mult mai devreme. A putut rămîne lîngă vic-
tima lui. Ca să fure, dacă e vorba de furt. Ca să
aștepte momentul potrivit s-o șteargă. Sau pentru
a face să dispară unele urme... Asta puțin pro-
babil. Căci ar fi început prin a se curăța. Pe scurt,
nu e vorba de asta. A venit la mine pe la nouă
și jumătate. De bună seamă, cu sînt primul care
am aflat sau ghicit ceva. De altminteri, la amiază,
cînd mi-am făcut plimbarea, nimeni nu bănuia
nimic în cartier. Și nici poliția, aproape sigur.
Căci, altminteri, ar fi sosit poliția și magistrații ;
s-ar fi făcut ancheta și celelalte ; mare tîmbălău

în cartier. Deci e foarte firesc că ziarele care se tipăresc poate la ora unu sau două nu spun nimic.“

Tăcerea presei nu dovedea nimic, pînă acum, împotriva realității „faptei“. Raționamentul acesta îl liniști pe Quinette, care era cît pe-aci să fie cuprins de descurajare.

Dar mai avea de luptat cu o altă idee neplăcută : „Nu va veni la întîlnire. Sînt prea naiv dacă am crezut o singură clipă că va veni.“

Reîncepu, îmbunătățindu-l, scenariul vizitei sale la comisariat ; șlefui mai departe micul său discurs. Și semnalmentele ? Trebuia, de asemenea, să le aibă pregătite ; dacă n-ar fi decît ca să arate poliției că e un om chibzuit, care gîndește poate puțin prea mult înainte de a face un demers de felul acesta, dar care cel puțin cînd se hotărăște nu deranjează oamenii de pomană.

„Individul acesta, domnule comisar, mi s-a părut că are vreo treizeci, treizeci și cinci de ani. E de statură mijlocie ; cam ca mine adică. Corpolența ?... foarte obișnuită, nici gras, nici slab. Culoarea părului... o ! atenție ! Mai c-aș spune din nou foarte obișnuită. Pare o glumă ! Îi văd bine chipul ? Da ; în sensul că l-aș recunoaște. Dar cum să-l descriu ? Avea mustăți ? Da, cred. Dar n-aș pune mîna în foc. Totuși, cred că da. În tot cazul, nu foarte groase. Ochii ? N-am observat culoarea. Poate nu am darul observației. Și apoi, oricum, eram emoționat. Polițiștii au desigur o metodă,

cînd se uită la cineva. Au în mintea lor un fel de chestionar. Și pun fiecare răspuns în dreptul întrebării. Totuși, în momentul cînd i-am spus că nu mi-ar veni prea greu să dau în privința lui un semnăiment «care n-ar fi din cele mai vagi», îmi amintesc că mi-am notat două sau trei lucruri ; da : un fel de pungă sub ochi, o cută co-borînd destul de jos, mai curînd albăstruie. Da, pielea e fină. Și acum văd bine mustățile : mai mult blonde și puțin, foarte puțin, înfoiate, rare. Părul nu-i blond, desigur ; nu-i atît de deschis ca mustața. Deci castaniu. A ! remarcasem, de ase-menea, o gropiță chiar în vîrfurile bărbiei. Aproape ca o gaură de burghiu. Bineînțeles, nu era ras proaspăt. În sfîrșit, nu amănuntele sînt ceea ce m-a frapat mai mult. În schimb, caracterul figurii, expresia privirii, chiar tonul vocii, toate acestea îmi sînt foarte prezente în minte. Dar cum să le re-dai ? Ar trebui să fii în același timp desenator, scriitor și chiar actor. De altminteri, ceea ce are importanță e să dau comisarului de poliție o im-presie de onestitate și de bunăvoință.

Și-l închipui pe comisar atent, ridicînd capul, luînd note, începînd, încetul cu încetul, să aibă stimă pentru legător, pentru felul lui îngrijit de a vorbi, pentru sinceritatea evidentă a declarați-ilor sale, cît și pentru claritatea, măsura, pru-dența de care dădea dovadă. Ce diferență între el și martorul banal, care cînd se mulțumește cu cîteva indicații vagi, inutilizabile, cînd dă cu pri-

sosință amănunte, pe care le vezi cum izvorăsc, treptat, din imaginația lui !

Legătorul, care nu se lăsa intimidat de opinia comună, puneă în schimb mult preț pe semnele de considerație pe care le primea de la persoanele distinse, și mai cu seamă de la oameni suspuși. Îi făcea plăcere chiar cînd un sergent de stradă sau un funcționar de acciz îi răspundea cu o nuanță specială de politețe. Dar cu cît te urcai în ierarhie, cu atît plăcerea lui era mai mare. Ar fi putut fi un bun curtezan. Era una din slăbiciunile sale.

Meditînd la toate acestea, se uitase în mai multe rînduri la ceas. Cînd sosi la Bastilia, era 5 și 49 de minute. N-ar fi fost mai cuminte să continue drumul pe jos ? Schimbarea trenului putea să-l facă să piardă mai multe minute. Dar, fără să-și explice bine de ce, Quinette găsi preferabil să nu parcurgă în văzul tuturor strada St. Antoine, pe o porțiune atît de lungă. Va ieși de sub pămînt la stația St. Paul, chiar în preajma locului întîlnirii. De altfel în timp ce aștepta trenul, verifică pe plan poziția străzilor Mahler și Turenne.

Ceasul de perete din stația St. Paul indica ora 5 și 55 minute. În întîrziere cu cinci minute. Dacă omul a venit, călcîndu-și pe inimă, și a profitat de mica întîrziere a lui Quinette ca să se considere eliberat de făgăduială ? Quinette, om punctual, își făcea reproșuri.

Strada Mahler era chiar în fața stației. Strada Turenne trebuia să fie a treia la dreapta.

Quinette începu să parcurgă încet trotuarul de nord în direcția străzii Turenne. Se înnoptase aproape de tot. În urmă, spre Palatul municipal, se mai vedea pe cer o porțiune albăstruie.

Lămpile prăvăliilor, numeroase și înghesuite în acest loc, luminau cu putere trotuarul, deși oarecum dintr-o parte și cu contraste, cu capricii de umbre care făceau pe trecători mai greu de deosebit decât s-ar fi crezut la prima vedere.

Quinette ajunsese la colțul străzii Turenne, fără să fi observat nimic. Făcu o pauză de un minut, cercetînd amănunțit cu privirea strada. Cîteva siluete se deplasau de la un felinar la altul. Se întoarse de unde plecase.

Avusese vreun moment de distracție? Deodată văzu, la doi metri înaintea lui și pe dreapta, un om care mergea ducînd un pachet sub braț; era musafirul nepoftit de azi-dimineață.

„A luat și pachetul. Cum i-am spus eu. E extraordinar.“

Omul, întorcîndu-se pe jumătate, se uită la Quinette și, printr-o mișcare a umărului, aproape imperceptibilă, îi făcu doar semn să-l urmeze.

Omul o luă pe prima stradă la dreapta, care era foarte scurtă. Trecu pe celălalt trotuar. Din cînd în cînd, privea în urmă, în spatele lui Quinette, ca și cum ar fi vrut să verifice că nimeni nu-i urmărește.

Ajunseră în fața unui edificiu, care era o hală acoperită. Omul, luînd-o la stînga, o ocoli. Fațada prezenta ornamente oarecum stranii. Un felinar lumina un cap de taur, sculptat cu stîngăcie. Ai fi crezut că te afli în fața vreunui templu al unei religii barbare.

După două zigzaguri, se aflară într-o stradă foarte îngustă, lungă de vreo cincizeci de metri, unde nu era absolut nimeni. Omul se opri, dar, cu un gest al mîinii, îi făcu semn lui Quinette să nu se apropie încă de el.

„Firește, n-are încredere. Vrea să fie sigur că n-am adus cu mine agenți de poliție.“

Mersul în linie frîntă reîncepu. Ajunseră în piața Vosges. Omul o ocoli aproape în întregime, trecînd sub arcade. Piața era pustie. Ai fi putut auzi un pas chiar îndepărtat. Mai mult, aveai impresia că în caz de primejdie, stîlpii arcadelor, și chiar unele intrări ale caselor ar fi oferit omului adăposturi întunecoase, ascunzători de o clipă, care i-ar fi îngăduit să-și deruteze urmăritorii și să fugă.

Quinette își spunea : „Mult o să mă mai plimbe ? Își bate joc de mine ?“ Dar, pe de altă parte, împărțasea intens îngrijorările tovarășului său. „La urma urmei, are dreptate să nu se încreadă. Și ceea ce face e foarte cuminte. Să admitem că am venit ca să-l dau pe mîna inspectorilor care ar merge pe urmele noastre și ar aștepta momentul să sară pe el. Ei bine, nu văd cum ne-ar putea

urmări, fără să se trădeze, în jurul acestei piețe, unde totul se aude.“

Quinette mergea în urma lui, la patru sau cinci pași depărtare. La un moment dat, omul îi șopti repede :

— Nu așa aproape.

Puțin după aceea repetă, aproape enervat :

— Nu așa aproape, vă spun.

Quinette lăsă între ei un interval de vreo doisprezece metri. Aceasta îl sili să fie mai atent ca să-l poată urma. Omul putea să dispară la un colț de stradă sau să se bage deodată sub o poartă. Preocuparea aceasta îl împiedică pe Quinette să mai observe numele străzilor. Necunoscutul făcu mai multe zigzaguri, păru la un moment dat că e dezorientat. (Dar, poate, simulind că ezită, că se întoarce pe urmele lui, nu căuta decît să se asigure o dată mai mult că Quinette era singurul său tovarăș de drum.)

Se opri, în sfîrșit, în fața unei prăvălii strîmte și vechi, care părea să fie un debit de vînuri. Un grilaj secular de fier forjat proteja fațada. Din interior, străbătea, prin perdelele groase, o lumină sărăcăcioasă.

— Să intrăm, zise el.

Era greu de ghicit dacă alesese locul acesta de mai înainte sau se hotărîse în clipa aceea.

Sala se întindea spre fund. Un perete incomplet, cu geam pînă la jumătate, o despărțea în două. În partea din față, cîțiva bărbați, îmbrăcați

ciudat, aproape în zdrențe, dar cu o aparență burgheză în același timp, ceea ce îi făcea să semene cu niște șefi de raioane căzuți în mizerie, înconjurau o masă mare acoperită cu o mușama veche. Cel care părea să fie patronul purta gambetă, jachetă și barbă lungă.

Quinette îl urmă pe necunoscut în sala din fund. Patronul, urcându-se pe un scaun de paie, aprinse o lampă de gaz.

— Dați-ne... nu știu... Ce vreți să beți la ora asta? Mare lucru nu au. Eu iau rachiu de prune. E foarte bun.

— Mi-e totuna... O să iau și eu, spuse legătorul.

Își examinează la repezeală tovarășul. Voia să verifice semnalmentele pe care i le atribuisese din memorie în metro. „Gropița din bărbie, da. Mustata, mai stufoasă și mai puțin blondă decît crezusem. Uite, un neg mare pe obrazul stîng. Era totuși vizibil. S-a bărbierit de azi-dimineață. Are ochii verzi. Nasul e rotund la vîrf și mai curînd cîrn. Își dă cu cosmetic pe păr. Poate nu avea azi-dimineață. Linia părului pe frunte e foarte dreaptă. Urechile sînt destul de clăpăuge... Are aceleași haine? Par mai noi.”

— De ce mă priviți așa? spuse celălalt.

— Fără motiv... Adică... semenii cu cineva pe care-l cunosc bine. Dar iată, nu pot să-l regăsesc. Ai uneori astfel de impresii...

Un moment de tăcere. Omul părea îngrijorat, dar nu prea abătut.

— V-am adus aici, ei ? Pentru că e liniște. Sint evrei, abia pricep franțuzește. În tot cazul, nici un risc, cel puțin aici, să întâlnești un sticlete... L-ai observa intrînd, de la prima privire... Nu sînteți evreu ?

— Nu.

— V-am întrebat din pricina bărbii. Dar nu e un motiv.

Tăcere.

— Hai spuneți : de ce țineți atît să mă revedeți ?

— Ți-am explicat.

— Nu.

— Ba da.

— Am crezut că poate voiati să mă dați în gît.

— Oh !...

— ...Nu că ați fi chiar dumneavoastră de la poliție. Nu. Sînt însă atîția care, fără să facă parte din poliție, au legături cu ea. Era cît pe-aci să nu viu.

— Și totuși ai venit...

— Promiseseam.

Sorbiră din rachiou. Omul continuă foarte încet :

— De altminteri, acum nu mă mai puteți denunța.

— Na-ți-o bună ! De ce ? Te asigur că n-am nici cea mai mică poftă să te denunț. Dar de ce ?

— E ușor de înțeles. Ați fi complice.

— Ce vrei să spui ?

— Aide ! M-ați adăpostit azi-dimineață la dumneavoastră. Dacă s-ar căuta bine, s-ar găsi, de bună seamă, cineva care m-a văzut intrînd sau ieșind. Și apoi, acum, întîlnirea aceasta. Să presupunem că mă arestează diseară sau mîine. Ce m-ar împedica să spun judecătorului că am pus împreună la cale lovitura. Ciștigul pe din două. Și chiar că am făcut împărțeala aici în astă-seară. Evreii ar sta mărturie.

— Dar... spuse Quinette, destul de emoționat, poți fi arestat, nu-i așa ? fără ca să am eu vreun amestec. Te-ar lăsa inima să mă denunți, pe nedrept ?

Celălalt rînji :

— Ce mi-ar putea dovedi că n-ați avut nici un amestec ?

— Ar fi atît de nedrept... atîta lipsă de loialitate...

— Cum adică ! Nu vreți să vă luați nici un risc ?

— Risc destul și așa. Și ce am în schimbul riscului ?

— V-am oferit bani.

— Ți i-am primit ? Nu, nu. N-ai dreptul să spui neadevăruri... Eu care n-am căutat decît să-ți fac bine !

— Nu în astă-seară.

— Ce știi dumneata ?... Chiar și cei mai răi bandiți sînt recunoscători camenilor care-i ajută să iasă din încurcătură.

— Nu sînt un bandit.

— Cu ești mai mult.

Tăcere.

— În sfîrșit, asta mă liniștește, urmă omul. Dacă ați fi de la poliție, într-un fel sau într-altul, nu v-ar fi așa teamă de a fi denunțat.

Quinette se întrebă dacă nu se descoperise prea tare ; dacă celălalt, acum, nu încetase prea mult să se teamă de el. Ar fi trebuit să-și dozeze mai bine, fără să le distrugă una prin cealaltă, încrederea și intimidarea pe care voia să o provoace.

— Te înșeli, îi spuse. Nu teama m-a făcut să vorbesc. Poți să mă denunți, ești liber. Sînt liniștit. Crede-mă. Dar m-ai revoltat cu amenințările dumitale.

— Amenințările... amenințările mele... Și dumneavoastră m-ați fi amenințat azi-dimineață, dacă n-aș fi venit.

— Ascultă-mă. Sînt un om de cuvînt. Dacă-ți dau cuvîntul meu că n-o să te denunț, aș putea fi de o sută de ori de la poliție, cum spui, ei bine ! tot nu te-aș denunța. Dimpotrivă, te-aș ajuta să scapi. Auzi ?

Necunoscutul, puțin buimăcit, îl examinează.

Quinette urmă :

— Înțelege : Cineva care ar fi de la poliție, chiar din cadrele superioare ale poliției, ar putea să aibă o fantezie. Un biet băiat, care a făcut o prostie, îi cade în gheare. În loc să-l strivească, îl protejează. Dar cere, în schimb, o încredere ab-

solută. Ceea ce e foarte firesc. Am făcut o comparație, ca să mă pricepi mai ușor.

Celălalt, încrețind fruntea, se căznea să înțeleagă.

— Nu-ți bate capul. Îți spun să ai încredere în mine și n-o să-ți pară rău.

— E un lucru însă pe care eu tot nu-l pricep.

— Ce ?

— Ce facem noi doi aici, astă-seară.

— Ce facem ? Ei bine, aștept să-mi povestești tot ce s-a întâmplat înainte ca să fi venit azi-dimineață la mine. Mă înțelegi : totul.

Quinette luase un ton autoritar. Îl privea ținută pe celălalt în ochi. Încerca să folosească energia nevăzută, pe care era încredințat că organismul său o producea de foarte scurt timp în cantități tot mai mari.

Celălalt răspunse fără vlagă :

— Sinteți chiar atât de curios ? Atunci, citiți ziarele, cum spuneți azi-dimineață. Trebuie să fie acolo.

— Nu-i încă.

— Sinteți sigur ?

Spuse aceste ultime cuvinte cu un fel de batjocură, în doi peri, care-l tulbură pe Quinette. „Poate nu m-am uitat bine. Sau n-am cumpărat ziarul care trebuia. Sau n-am înțeles cînd am citit că era vorba de el. Dar, totuși, nu.“

Această scurtă pauză a fost de-ajuns ca să-l facă pe Quinette să piardă avantajul pe care-l

obținuse, ascendentul pe care-l avea asupra omului.

Scoase din buzunar ziarul pe care-l cumpărase, și, pe neașteptate :

— Dacă e aici, arată-mi și mie.

Omul, văzînd ziarul, încetă de a surîde, se întunecă, păru chiar îngrijorat.

— Bine-bine, făcu el, dînd la o parte ziarul.

Apoi, cu sprîncenele încruntate, aproape aspru :

— N-are nici un rost. Am consimțit să vin în astă-seară pentru că țineți și pentru că m-ați îndatorat. Dar ajunge. V-am adus înapoi cărțile. Nici n-am deschis pachetul. Acum dați-mi bună pace. Mai am și altă treabă, vă închipuiți. Vă spun la revedere, mulțumindu-vă, și asta e tot.

Dar nu îndrăzni să se uite la Quinette. Vorbise așa, într-o doară, străduindu-se să dea vorbelor sale un accent foarte hotărît. Pleoapele îi băteau repede peste ochii lui verzi. Punga de sub ochi părea că strînge și exprimă neliniștea care i se revărsa din priviri.

De cealaltă parte a despărțiturii, continua o conversație în idiș. Quinette se întoarse ca să se încredințeze că nimeni nu se ocupa de ei, se convinse și mai mult că în sala din fund nu era nici o ușă, nici o deschidere suspectă ; apoi, cu o voce foarte joasă :

— Ești absolut sigur că victima a murit ?

Omul tresări, se uită lung la Quinette, apoi dînd din umeri, își sprijini obrazul în palmă.

Legătorul urmă :

— N-ai impresia că au putut auzi vecinii ceva ?

— Vecinii ? Care vecini ?

Quinette simțea că se clatină, că se răstoarnă imaginea pe care o avea în minte : mica locuință spre curte, la etajul al patrulea. Făcu o efortare ca să alunge orice idee preconcepută și ca să nu piardă nimic din ceea ce va lăsa poate omul să-i scape. Dar cum să-ți orientezi propriile întrebări, cum să le formulezi, fără să ai vreo imagine în minte : locuri, acțiuni, ființe ? Urmă :

— Care vecini ? Asta te și întreb, cine a putut, după părerea dumată, să audă ceva, într-un moment sau altul.

Omul păru să se întrebe ; apoi :

— Ar trebui mai întâi să existe vecini.

Ce voia să spună cu asta ? Quinette vedea „fapta“ fugind din cartierul unde o plasase, ieșind chiar din Paris ; situându-se într-o singurătate de câmpuri și de arbori. Dar restul devenea de neînțeles. Un om care a comis o crimă într-o suburbie nu vine să-și spele sângele de pe mâini în prăvălia unui legător din Vaugirard.

— Haide ! Haide ! făcu el. Ce-mi tot îndrugi aici ?

Accentua tonul pe care-l adoptase de-o clipă încoace : acela al unui om care știe mai mult decât spune și care te întreabă nu atât ca să-ți smulgă secretele, cât ca să-și controleze propriile

sale informații sau să fixeze un amănunt. Adăugă, ca și cum ar fi făcut o aluzie îngrijorătoare :

— Vecini ! Întotdeauna există vecini !

Celălalt îl privește și mai tulburat. Apoi, ca pentru liniștirea lui :

— Dacă aș răsturna scaunul ăsta, oamenii de cealaltă parte a străzii ar auzi oare ceva ?

— Fiind închise și ușa de aici și ferestrele lor ?... Nu.

— Desigur, totul închis.

— Nu, n-ar auzi nimic... dar ești sigur că n-ai făcut mai mult zgomot decât atât ?...

— Comparativ. Am vorbit doar de un scaun care cade, pentru că, de fapt, oamenii din față sînt foarte aproape.

Quinette se întoarce și privește spre stradă, ca și cum voia să compare dimensiunile pe care le vedea, cu altele pe care le avea în memorie. Clipea din ochiul drept, ridică sprinceană stîngă, strîmbea din gură.

— Da... da... Dar știi, cînd ești foarte preocupat de ceva, se întîmplă să faci mai mult zgomot decât crezi, sau să se producă, fără să vrei, un zgomot de care nici nu-ți dai seama... Dacă te-aș întreba de pildă : „Au fost și țipete ?...”

— Țipete ?

— Da, țipete... o să spui poate : „Îți garantez că nu...”

— O să spun, înțelegeți ? că nu am nimic să vă spun.

— Dar dacă, pe de altă parte, un vecin a auzit țipetele, ba chiar s-a și deșteptat tresărind...

— M-ați înnebunit cu poveștile astea cu bandiți.

— A ! E mai important decât crezi...

(Quinette vedea acum o căsuță ca a lui, și mai izolată ; oameni care dorm în apropiere, în zori ; țipete, deodată...) Adăugă, cu o aparență de siguranță.

— Așa cum spun : s-a deșteptat tresărind.

— Iar eu spun nu.

— De ce ? Din cauza orei ?

— Nu, nu din cauza orei. Și pe urmă, basta ! N-o să mă faceți să vorbesc dacă nu vreau.

Legătorul crezu prudent să bată în retragere. De altminteri, obținuse câteva date. Imaginea se completa și se corecta încetul cu încetul. O căsuță, fără vecini în apropiere, într-o grădină, sau pe un maldan. O persoană singură. Noaptea, sau în zori, în tot cazul la o oră când dorm oamenii de primprejur. S-ar fi putut totuși trezi, dacă ar fi fost mai mult zgomot. Dar n-a fost zgomot aproape deloc. Mobile răsturnate, poate. Dar e probabil că „persoana singură“ n-a țipat. A murit fără să țipe. Căci e sigur că a murit. Se vor fi scurs mai multe ceasuri între faptă și fuga omului. Totuși, singele pe care-l avea pe mîini era încă proaspăt. Atunci ?

Quinette urmă, cu o voce pe care izbuti s-o facă binevoitoare, mîngîietoare :

— Ceea ce e interesant în cazul dumitale e că lucrul nu s-a descoperit imediat. Poate că nu s-a descoperit nici chiar pînă acum.

— Credeți ?

Omul spuse aceasta foarte repede.

— Ai avut mai multe ceasuri ca să-ți iei măsurile. E foarte important. Dacă ai știut să le folosești...

— Să le folosesc... Mai întii, vă închipuiți că faci ceea ce vrei ? Azi-dimineață, cînd am intrat la dumneavoastră, știam bine că fac o neghiobie. Dar unde să mă duc, așa murdar cum eram ? Chiar dacă mi-aș fi pierdut mai puțin capul.

— Nu puteai să te cureți acolo înainte de a pleca ?

— Nu... Trebuia deci să intru și să mă curăț indiferent unde. Asta-i nenorocirea. Fiecare prostie pe care o faci vine din ceva care a fost înainte.

— Negreșit. Dar lasă-mă să-ți spun, observă Quinette cu oarecare îngîmfare protectoare, că, pentru treburi de felul acesta, îmi pari cam lipsit de sînge rece. Îți amintești de cîrpa pe care ți-am dat-o azi-dimineață ? Am insistat s-o iei cu dumneata. Mi-ai lăsat-o pe masa din bucătărie.

— Ce-ați făcut cu ea ?

— Am ars-o. Dar batista ?

Omul păru foarte încurcat.

— Am aruncat-o, mi se pare.

— Ți se pare ! Unde ai aruncat-o ?

— ...Într-un canal.

— Ești atît de puțin sigur?

— În cazurile astea, nu-ți prea dai seama de ce faci.

— E tocmăi ceea ce-ți reproșez.

Quinette medită, suspină :

— Și unde mai pui că ai avut norocul să dai peste cineva care, nefiind amestecat în afacerea asta, dispunea de avantaje pe care dumneata nu le ai ca să judece situația și să vadă ce trebuia sau nu trebuia făcut — fără să mai vorbim de calitățile personale, de judecata pe care unul o are și altul nu — da, cineva care ți-ar fi dat sfaturi, avertismente, care te-ar fi prevenit ; nu poți să știi ; care poate ți-ar fi găsit soluții... Dar dumneata nu vrei să profiți. N-ai încredere. Cu atît mai rău.

— N-am încredere, pentru că toate astea nu-s clare. Ce interes, spuneți, aveți să faceți asta ?

Quinette își dădea bine seama că purtarea lui era suspectă atît timp cît nu va fi dat vreun motiv simplu și puternic, la nevoie romantic — oamenii au chiar o slăbiciune pentru astfel de explicații —, dar pe care primul-venit să fie în stare să-l înțeleagă. Mai putea găsi, prin asta, prilejul de a-și consolida prestigiul.

Spuse aproape în șoaptă :

— Ascultă-mă, o să-ți spun totul — încredere contra încredere — da... am făcut parte din poliție altădată ; dar am avut o chestiune teribilă cu ei. Da. Prinsesem pe un șef cu mița-n sac. Au

vrut să mă distrugă. Aveam o situație mare ; nu în serviciile active, în administrația centrală. Firește, fără să am experiența unui inspector, m-am pus la curent cu multe lucruri, chiar din punct de vedere practic, cu multe lucruri pe care e bine să le știi. Pe scurt, mi-au dat o lovitură ticăloasă, una din acele nedreptăți care nu se iartă. Iată. Simt nevoia să mă răzbun. De câte ori am ocazia să scot pe cineva din ghearele lor — cu condiția să fie cineva interesant și simpatic, bineînțeles, — o fac. Ai priceput ?

Omul părea că înțelege. Îl privea pe Quinette cu alți ochi. La un moment dat, privi spre pachetul pe care-l așezase jos, într-un colț al camerei. Era gata să vorbească, dar se răzgîndi. Mai reflectă puțin, apoi spuse :

— Firește, dacă ați putea să mă ajutați... dar nu văd cum...

— Ba da. În primul rînd, astea se vor vedea treptat. Dar iată, chiar de pe acum pot să-ți spun dacă ai luat precauțiile necesare. Cînd m-ai părăsit azi-dimineață, unde te-ai dus ?

Celălalt șovăia.

— Te-ai întors la domiciliu ?

— Nu !

— Locuiești singur ?

— Da. Am o cameră la hotel. Le datorez chiar chiria pe săptămîna trecută.

— Noaptea aceasta n-ai dormit acasă ?

— Nu, adică, am plecat pe la orele unsprezece.

— Te-au văzut plecînd ?

— Poate n-au observat.

— În tot cazul, au constatat-o azi-dimineață, cînd au făcut curățenie în cameră ?

— Nu neapărat. Mai întîi, știți, e un hotel de mîna a șaptea. Adesea nu fac curățenie decît la amiază, sau și mai tîrziu. Uneori dèloc.

— Te-ai gîndit să desfaci patul ?

— Nu.

— E o greșeală. O mare greșeală, observă Qui-
nette pe un ton competent.

— Sau, mai curînd, stați, fusese la mine o femeie aseară. Patul a rămas, desigur, mai mult sau mai puțin desfăcut.

— O femeie ? Tocmai aseară ?

— Voiam s-o văd înainte. Nu știam ce mi se putea întîmpla.

— I-ai vorbit despre afacerea dumitale ?

— Nu.

— Sigur ?

— Nu. Ea știa că eram strîmătorat. I-am spus că voi lipsi poate cîtva timp, deoarece un cunoscut îmi vorbise de un loc prin împrejurimi.

— Ai o meserie ?

— Sînt tipograf.

— Ha ! Sîntem aproape din aceeași breaslă. E o curioasă coincidență. Asta contribuie la simpatie, nu-i așa ?

— Fără să socotiți că e întrucîtva și motivul pentru care am intrat la dumneavoastră, mai cu-

rînd decît la un băcan sau la un negustor de cărbuni. Am văzut cărți. M-am gîndit apoi că-i mai multă liniște. Așadar v-ați făcut legător fără ucenicie ?

— Legam de multă vreme cărți, ca amator. Cînd am părăsit poliția, mi-a venit ideea să aleg meseria aceasta. Nu puteam face orice. Îmi trebuia o profesiune mai mult sau mai puțin liberală. Dar spune-mi, femeia, n-ai revăzut-o de atunci ?

— Nu, nu.

— Sigur ?

— V-o jur.

— Ar fi foarte grav.

— O ! e o fată de treabă. Ea nu m-ar vinde.

— Ce iluzie ! Toți sînteți la fel. În sfîrșit, o să mai vorbim de asta. Pe cine altul ai mai văzut ?

— Pe nimeni.

— Ai reapărut în cartierul dimitale ?

Celălalt șovăi :

— ...Da... dar numai în treacăt. Am mincat într-un mic restaurant unde mergeam uneori.

— N-ai făcut cheltuieli exagerate ?

— Nu. Am luat o sticlă înfundată de Bordeaux și două pahărele de coniac. Toate astea n-au fost mai mult de șase franci și douăzeci și cinci de centime.

— N-ai dat un bacșiș prea mare ?

— Un franc... un franc și douăzeci și cinci. I-am lăsat douăzeci și cinci de centime mărunțiș.

Legătorul suspină :

— Ce idee năstrușnică să mergi acolo, cînd sînt mii de restaurante în Paris unde erai sigur că treci neobservat. Dar ai întîlnit probabil oameni ? Ai stai de vorbă ?

— Nu, nu. Bună ziua, bună seara. Eram preocupat. Nu căutam vorbă.

— Nu păreai exagerat de preocupat ?

— O ! aproape totdeauna mi-au văzut mutra asta. De cînd am tot felul de necazuri. Îmi amintesc că i-am spus chelnerului că sînt dezgustat de Paris și că voi pleca prin împrejurimi ; cum i-am spus și fetei ieri.

— N-ai adăugat vreo reflecție suspectă ; nici chiar după sticla de vin infundat și cele două coniacuri ?

— Nu.

— N-ai lăsat nimic la hotel ?

— Ba da, o ladă.

— Și unde vei dormi la noapte ?

Celălalt nu răspunde. Quinette îl examinează.

— Dar, totuși, ai fost undeva să-ți faci toaleta. Ai tot hainele de azi-dimineață ?

— Da, afară doar că mi-am cumpărat o haină nouă.

— Și cea veche unde e ? (Omul întîrzia din nou să răspundă.) Ești ras proaspăt, pieptănat. N-ai făcut toate astea pe stradă.

— Am fost la frizer.

— Unde, în cartierul dumitale ?

— Nu, la un frizer de lux, lângă Samaritaine, nu mai fusesem niciodată acolo.

— Dar haina cea veche ? Înțelegi că e de o importanță capitală, din pricina petelor. Uite, eu azi-dimineață nu numai că am ars cirpa și am împrăștiat cenușa, dar am spălat cu apă clorată toate locurile pe unde ai pus-o sau pe unde a căzut. Fără să mai vorbesc de spălător și de robinet. Mă întreb, n-ai mai avut niciodată de-a face cu poliția ? Nu ai fișă antropometrică ? Nu ți s-au luat niciodată amprente digitale ?

— Nu, nu.

— Spune-mi foarte sincer, pentru că asta schimbă totul.

— V-o jur.

— Dintr-o dată ai ajuns să faci o asemenea faptă ?

— O !... două sau trei furtișaguri, din intîmplare. Nimic serios. Nu trebuie să mă luați drept un apaș. N-am avut niciodată patima asta.

— Vesta și pantalonii de pe dumneata sînt cei de azi-dimineață ? Rufăria de asemenea ?

— Da.

— Ce vrei ! Trebuie cercetat totul din aproape. Parcă nici nu te sinchisești de primejdie. E ca și cu haina.

— Gîndiți-vă și dumneavoastră ! Nu din cauza hainelor voi fi arestat, dacă nu-i nici o bănuială împotriva mea. Și dacă mă arestează, e că au și

aflat că eu sînt făptașul. Și atunci orice aș face e tot degeaba.

— Raționezi ca un copil. Asta mă miră din partea unui tipograf, adică a unui băiat care a primit oarecare instrucție.

— O ! Nu sînt atît de instruit. Lucram în ateliere foarte mici : cărți de vizită și ferparuri mai cu seamă. E oarecum și din cauza asta... Îți pierzi locul pentru nimic, și apoi rămîi șomer multă vreme.

— Pe scurt : vrei să mă ocup de dumneata, da sau nu ?

Tăcere.

— Dacă nu, nu mă supăr. Te vei duce la dracu, și gata. Neexperimentat cum ești, nu-ți dau nici două zile ca să intri la zdup.

Omul mai reflectă ; apoi, ridicînd pachetul de jos, se sculă.

— Să mergem !

— Pachetul meu, nu ? Pot să-l duc eu, spuse legătorul, pe care succesul îl făcea plin de înghăduință.

— Nu, nu, spuse celălalt, și depărtă de pachet mina lui Quinette.

XX

WAZEMMES ÎNȚILNEȘTE VIITORUL

Wazemmes și domnul acela rămăseseră împreună cîteva minute între premiul Oisans și premiul Drôme. Domnul îl întrebase :

— Ei ? Ai dat de numitul Paul ?

— Da, ăa.

— Și a scris cum i-ai dictat ? Nici o confuzie ?

— Nici una. A repetat numele cailor. Mi-a spus, de asemenea : „Spuneți-i patronului că am de două ori o sută de franci pe *Nippon II* în premiul Isère. Știe el de unde.“

— Bine, mulțumesc. Ești un excelent mandatar.

Pe urmă s-a scuzat că merge în celălalt capăt al cîmpului de alergări, adăugînd „că vor încerca să se regăsească înainte de sfîrșitul reuniunii“. Wazemmes, cu toate că îl căutase puțin, nu l-a mai întîlnit.

Pe peronul Gării de nord, cînd Wazemmes coborî din trenul de la Enghien, cineva îl chemă. Era domnul cu pricina.

— Ai puțin timp liber, ca să luăm ceva ?

Wazemmes știa că e așteptat cu nerăbdare. Dar nu era dintre aceia care lasă să-i scape ocaziile. Chiar și cea mai mică aventură îl excita. Mai mult, îi plăceau cafenelele, cu toate că nu avea mijloacele să și le îngăduie prea des. Ceea ce îl atrăgea nu era să bea un pahar la tejghea, ca un camionar ai cărui cai tropăie afară. Ci să stea la o masă în fața unei consumații alese, savurînd astfel tot felul de satisfacții, printre care și aceea de a bea. Căldura alcoolului și amăreala esențelor înviorau optimismul său natural.

— Dacă vrei, mergem vizavi. Sînt belgieni, oarecum compatrioții mei, deoarece eu sînt din nord, chiar de lângă frontieră.

— A ! și familia mea e de pe acolo.

— Din ce parte, exact ?

— Din Pas-de-Calais. Mă numesc Wazemmes.

— Da, e un nume de prin partea aceea.

După ce se așezară, necunoscutul îl examină pe Wazemmes cu mai multă grijă decît în primul moment al întîlnirii lor, ba chiar cu oarecare simpatie. Ce vîrstă avea băiatul acesta ? Douăzeci de ani, dacă te luai după statură. Optsprezece abia, dacă țineai seamă de figură și de ochi. Dar tînăr cum era, putea fi el un obișnuit al cîmpurilor de alergări ?

Sub privirea a cărei curiozitate o simțea, tină-
rul Wazemmes își bea cuviincios aperitivul. Luase
un aer cuminte și blind. Fără să nădăjduiască
nimic special și fără vreun calcul precis, dorea
să inspire încredere. Dar nu să se încreadă orbește.
Înclinarea lui pentru ocazii nu făcea din el un
nătîng. Era chiar gata să inventeze minciuni dacă
era nevoie să ascundă ceva sau să se pună în
valoare.

- Mergi adesea la curse ? îl întrebă domnul .
- Destul de des.
- Te-am văzut la Auteuil, mi se pare ?
- La Auteuil și aiurea.
- Pariezi pe contul dumatăle ?
- Da...

Wazemmes se pregătea să ia calea minciunilor.
Își și făurea o viață elegantă de tînăr pasionat de
curse, pe care i-ar fi ușor s-o descrie pe larg.
Amănuntele ar apărea încetul cu încetul. Dar
spre marea lui surpriză, îl apucă o teamă. Îi păru
evident că domnul acela nu avea să creadă nimic
din toate poveștile lui și că o să înceapă să-și facă
o proastă părere despre el, lucru de care Wazemmes
se temea mult.

Atunci se corectă :

- Dar mai ales vin pentru atelier.
- Cum asta ?
- Nu în fiecare zi, dar cel puțin de trei ori pe
săptămîină, și chiar de patru, după calendarul
sportiv.

Se străduia să se exprime cu eleganță. Se ferea de intonațiile de mahala.

— Dacă înțeleg bine, duci la Mutual pariurile colegilor dumitale de atelier ?

— Întocmai.

— Nu ai dificultăți din pricina vârstei dumitale ?

— Mă descurc.

— Și patronul nu spune nimic ? Desigur, joacă și el.

— Nu, el nu joacă. Nu că n-ar avea poate poftă. Dar se abține să joace, ca să ne dea de înțeles că nu aprobă.

Wazemmes era gata să adauge câteva reflecții mai impertinente, ca de pildă : „Nu prea ne sinchisim de patron. Îl poftim să-și țină fleoanca.“ Dar își aminti că domnul din fața lui era el însuși un patron (domnul Paul îl numise astfel la telefon), și că în afară de grosolănia cuvintelor, chiar sensul observației putea să-l jignească. De altminteri, Wazemmes își dădea seama, brusc, că avea pentru patroni, și mai ales pentru situația de patron, o veche admirație. Își închipui ziua când cineva va spune la telefon : „Du-te și anunță-l pe patronul dumitale, domnul Wazemmes“ ; și își reprezintă limpede că lucrurile vrednice de a fi dorite în viață : secretele automobilului, popasurile confortabile la cafenele, plimbările la curse cu o actriță frumoasă, s-ar depărta sau s-ar apropia de el, Wazemmes, exact în măsura în care s-ar apropia

sau s-ar depărta de situația aceasta de patron, pe care uneori conversațiile de la atelier și dispozițiile sufletești stîrnite de ele îl făceau s-o trateze necuviincios.

Găsi deci preferabil să spună, cu tonul cel mai rezonabil :

— Înțelegeți, așa e obiceiul. Patronul e oarecum silit. Firește, profită și el ca să-mi dea să fac comisioane, cînd are nevoie.

— Așadar, colegii dumitale nu șovăie să-ți încredințeze banii. Asta înseamnă că te consideră un om serios. Sînteți mulți la atelier ?

Întrebarea îl îngrijora puțin pe Wazemmes. Nu era oare un fel de a se informa dacă avea la el o sumă mare ? Wazemmes văzu defilînd în închipuire un anumit număr de aventuri îngrozitoare : schimbul portofelelor, lovitura comorii ascunse, lovitura moștenirii spaniole, fără să vorbim de simpla buzunărcală, sau de diferite curse posibile. Furtişag și curse, puțin probabil ; domnul nu avea nicidecum aerul unui bandit. Dar o escrocherie mai subtilă ? Vreun vicleșug greu de evitat ? Wazemmes apela la toată experiența pe care o avea despre oameni și știința fizionomiilor. Nu era mare lucru.

— Ce idee ! răspunse. Sînt cinci sau șase ; și nu riscă decît sume mici.

Nu, de bună seamă, domnul acela nu era unul din potlogarii care rivnesc la nenorocitele piese de douăzeci de franci pe care le ai în buzunar. Avea

ceva în înfățișare care spunea că era „mai presus de asta“. Era poate primejdios, dar într-un alt fel, de care Wazemmes n-avea nici cea mai mică idee.

— Și, pentru atît de puțin, patronul dumitale acceptă să pierzi nu știu cîte jumătăți de zile, aproape zile întregi ? Căci, în definitiv, cînd mergi la Enghien sau la Tremblay... Ce fel de atelier ?

— Pictură.

— Pictură ?... A, da !... Dar...

Domnul se uita la Wazemmes. Desigur, dacă era vorba de un atelier de artiști-pictori, felul acesta boem de a lua lucrurile nu-l mai mira. Mai mult încă, „patronul“, vreun veteran glorios de la Bele-Arte, nu protesta probabil decît de formă. Totuși, tînărul nu prea avea aerul unui pictor.

— Dar... ce fel de pictură ?

— Decorația fină, litera... Numai lucru artistic. Firma e renumită pentru asta.

— A ! da..,

— Cel mai bătrîn dintre noi, nu oarecare Péclet, e foarte capabil. Face peisaje, personaje, animale. Dacă ar vrea, ar putea chiar expune.

— Da, da. Și dumneata înveți meseria ?

— Da.

— Sau mai curînd ești acclo ca s-o înveți. Căci dacă-ți petreci după-amiezile la curse...

— Dimineata frec culorile. Curăț pensulele. Uneori fac chiar și amestecurile. Se încredințează rar asta unui ucenic. Trebuie să ai ochiul foarte sigur.

Se mai gîndi, apoi, deodată, cu un aer dezamăgit :

— O ! recunosc că, în ce privește ucenicia, mai mare jalea !

— Și unde o să ajungi cu asta ?

Wazemmes dădu modest din umeri, se strîmbă puțin.

— Cît poate să ciștige pe oră un lucrător pictor, în momentul de față ?

— Cred că Péclet ciștigă un franc și douăzeci și cinci.

Enunțînd această sumă, care-i păru deodată mizerabilă, Wazemmes descoperi mai mult ca oricînd că soarta lui actuală era cu totul nevrednică de el.

— Îți place meseria asta ? întrebă domnul. Crezi că-ți oferă oarecare perspective de viitor ?

Intr-adevăr. Frumos viitor. Perspective strălucite. Să ajungi la vîrsta lui Péclet, cu talentul său, să ciștigi doisprezece franci și cincizeci pe zi, în plin sezon, că apoi să șomezi nu știu cîte săptămîni ! Wazemmes dăduse dovadă de o slăbiciune de neiertat cînd a acceptat, chiar în mod provizoriu, o asemenea soartă. Și se defăimase în ochii interlocutorului său, spunîndu-i adevărul în privința asta.

De aceea, se grăbi să declare, bilbiindu-se puțin :

— O ! știu bine că nu-i o meserie pentru mine. M-am apucat de ea în așteptarea a ceva mai bun. Mai ales că am învățat multă carte.

Celălalt zîmbise.

— Ce anume ? Certificatul de studii primare ?

— Ce idee ! Am făcut un an de cursuri complementare și mai mult de șase luni la Colbert. Aș fi putut să-mi iau brevetul.

— Ce te-a împiedicat ?

— Îmi muriseră părinții. Eram în sarcina unchiului meu.

— Și el nu avea mijloacele să te lase să-ți continui studiile ?

— Ba cred că da ; dacă ar fi vrut. Dar și el e pictor, nu-i așa ? Nu prea mai lucrează acum, din pricina reumatismelor. Era însă prieten cu patronul meu. Iată cum s-a întâmplat.

Uita să adauge că se dezgustase puțin câte puțin de viața de școlar, de monotonia ei, de restricțiile ei, de situația de puști în care te pune față de oamenii mari. În timpul celor patru luni, nici mai mult nici mai puțin, cât fusese elev la Colbert, entuziasmul său scăzu văzînd cu ochii. La moartea tatălui său, care urmă la un an după moartea mamei, chiar el insistase să-l trimită la meserie. Unchiul care-l adăpostise, și care nu avea decît micile lui economii, nu crezu că e neapărat nevoie să-și sacrifice liniștea bătrînețelor pentru reușita foarte nesigură a studiilor nepotului său.

— În sfîrșit, cunoști ortografia ? Ai putea să întocmești o corespondență ? Cu puțină deprindere...

Wazemmes dădu din umeri. Voia să se reabiliteze pînă la capăt :

— Unchiul m-a băgat în primul serviciu pe care l-a găsit. Din moment ce nu-i mai stăteam pe suflet și-i aduceam vreo doi gologani... Și apoi nu am decît șaisprezece ani.

— Șaisprezece ani ? Nu ai decît șaisprezece ani ?

— Da, de la 7 aprilie.

— Pari cel puțin de optsprezece.

— Și în ce privește caracterul, adăugă Wazemmes încet.

Interlocutorul lui medita. Reluă după o clipă :

— Poate nu ți-ar conveni un serviciu cu desăvîrșire sedentar. Dar puțină muncă de birou, alternînd cu lungi ieșiri, toate acestea presupunînd oarecare inițiativă, și putînd să-ți procure o situație de viitor, ei ? ce zici de așa ceva, la prima vedere ?

— Mi-ar place foarte mult. Și apoi, sînt foarte la curent.

— La curent cu ce ? A, nu ! nu e vorba de curse. Evident, m-am ocupat de curse, în ultima vreme, pentru că trebuia să fac ceva. Ai auzit probabil de hotărîrea Curții de Casație de la 28 martie curent. Era în principiu favorabilă *bookmaker*-ilor. Ei au salutat-o ca începutul unei ere noi. Și eu am crezut că se puteau cîștiga bani în direcția asta. De fapt, sezonul a fost bun. S-a constatat o hotărîtă scădere a Mutualului. În folosul nostru, bineînțeles. Dar știu, prin cîteva relații pe care le am, că trebuie să ne așteptăm la o apropiată ofensivă parlamentară. Mai curînd sau mai tîrziu, *bookmakerii*

vor fi gîtuiți. Și apoi nu e o meserie pentru mine... Vezi că vorbesc ca dumneata... Dar, ce-i drept, am alte posibilități. Și nu mai am vîrsta dumitale. Timpul pe care-l pierd contează al dracului. Crede-mă, nu regret nimic. Aceste șase luni mi-au permis să-mi constitui un avans și, de asemenea, să studiez și alte chestiuni. Pe scurt, sînt pe punctul să-mi cedez registrul și să mă apuc de altceva. La început, nu vreau să mă încarc cu personal, nici cu cheltuieli generale. Voi încerca să fac totul singur, cu cineva tînăr și descurcăreț lîngă mine.

La fiecare frază rostită de celălalt, bucuria lui Wazemmes, pofta lui de viitor, încrederea lui în destin deveneau tot mai mari. Dar se gîndi la domnul Paul, a cărui voce o auzise. Excitația lui îi dădu îndrăzneala să întrebe :

— Nu-l veți păstra pe domnul Paul ?

— Îl cunoști pe domnul Paul ? A, da ! — și surîse, cu aerul de a-și spune că o astfel de observație nu dovedea deloc o minte adormită. Nu, nu-l voi păstra. Mai întii e bătrîn. Nu-i în stare să alerge, așa cum se cere. Și apoi nu-i destul de suplu, n-are aptitudini prea variate. Îl las pe domnul Paul succesorului meu. Vreau pe cineva pe care să-l pot da afară după două luni, dacă nu corespunde, fără să iasă dintr-asta o dramă. Vezi că-ți vorbesc fără menajamente. Pe un om de vîrsta domnului Paul te decizi mai greu să-l arunci în stradă.

Aceste ultime indicații, care nu erau aruncate la întîmplare, pricinuiră, ce-i drept, lui Wazemmes

o ușoară dezamăgire. Dar avea prea multă încredere în el, ca să-și închipuie că ar putea fi mai prejos de o sarcină pe care ar îndeplini-o cu plăcere.

Pe neașteptate, domnul *bookmaker*, scoțind banii din buzunar și chemînd chelnerul, încheie convorbirea :

— Iată. Gîndește-te. Te iau de probă. Pentru moment, vei avea de făcut fișe, clasări, puțină corespondență, și mai cu seamă curse prin Paris, curse care îți vor cere inteligență și, repet, inițiativă. O meserie deloc plicticoasă. O sută de franci pe lună. La șaisprezece ani, e foarte frumos. Te previn că nu vei fi liber în toate duminicile. Dar dacă treaba merge, n-o să mă las rugat să-ți măresc leafa. Sau te voi cointeresa la afacere. Ia adresa mea. Domnul Haverkamp, strada Croix-des-Petits-Champs, 21. Dă-mi să ți-o scriu eu. E vechea mea locuință. O schimb pe ceva mai bun. Dumneata unde lucrezi ?

— În strada Montmartre, 164... dacă doriți referințe despre mine...

— Mă lipsesc de referințe. Te voi vedea la lucru. Dar cum atelierul dumatăle e la cinci minute de casa mea, îți va veni ușor să-mi lași un cuvînt. Voi avea nevoie de autorizația unchiului dumatăle, bineînțeles... La revedere.

XXI

REFUGIUL

Omul se opri și spuse :

— Să stăm puțin.

Veniseră pe strada Rambuteau, și ajungeau la colțul străzii Beaubourg. Omul se uită în toate părțile, dar mai cu seamă înapoi.

Pe atunci, partea largă și aproape dreaptă a străzii Beaubourg nu începea decît la strada Rambuteau, continuînd pînă în strada Réaumur. Primele douăzeci de numere ale străzii Beaubourg formau, de cealaltă parte, o uliță îngustă și întortocheată, care pătrundea în cea mai roasă de vreme parte a cartierului Saint-Merri, și se racorda cu strada Brisemiche. Puține locuri în Paris păreau mai tăcute și mai discrete.

Cînd omul fu sigur că nimeni nu-i urmărește, apucă într-acolo. O luă pe strada Brisemiche, apoi coti îndată pe strada Taillepain, care în vremea aceea mai exista încă.

Strada, largă abia de trei metri, făcea un unghi drept. Un felinar împrăştia o lumină slabă pe faţadele foarte vechi ; intrările caselor însă rămîneau cu totul în întuneric.

Omul intră atît de brusc într-un coridor, încît tovarăşul lui nu-i observă lipsa decît după o secundă, şi trebui să se întoarcă înapoi.

Coridorul, care nu lăsa trecere decît unei singure persoane, era întunecos. Venea totuşi o mică lumină printr-o ferestruică ovală, situată într-o înfundătură, la stînga.

Traversară o curtică, găsiră un nou coridor foarte scurt, în care dădeau numai două uşi : una în fund, alta la stînga.

Omul o deschise pe cea din stînga, puse pachetul jos, trase perdelele ; aprinse apoi o mică lampă cu benzină. Interiorul camerei era mai puţin mizerabil decît ai fi crezut. Avea un pat de lemn, larg cam de-un metru, cu cearşafuri care păreau curate ; două mese, pe una se afla un lighean şi o cană cu apă ; pe jos, un ulcior, pe cealaltă masă, o cuvertură cu franjuri ; două scaune. Pardoseala de piatră, în pătrăţele, era acoperită în parte de o rogojină.

Se aşezară. -

— Vedeti că am încredere.

— Ăsta... nu e hotelul dumitale ?

— Nu, fireşte.

— Ce-i atunci ? refugiul dumitale ?

— Da... puteţi vorbi. Camera de alături e goală.

— Nu ne poate auzi cineva prin fereastră ?

— Nu. Dar nu vă spun să strigați.

— O să dormi aici ?

— Da.

— Diseară ?

— Da.

Quinette examinează locul.

— Dar... cum ? Ești la un particular ?

— Da, la o femeie.

— Nici o legătură cu aceea de care-mi vorbeai
adineauri ?... Aceea de aseară ?

— Nici una, nici una... Mă faceți să rid.

— Ce te-a făcut să vii aici ?

— Nu știu. Trebuie să vă spun că de multă
vreme cunosc cartierul.

— Locuiași înainte prin apropiere ?

— Nu.

— Locul ți s-a părut liniștit ?... Dar cum stai la
ea ?... cu chirie ?

— Desigur. Închiriază amîndouă camerele, asta
și cea de alături, cînd găsește.

— Cine ți-a indicat-o ?

— Un tip care împingea un cărucior și pe care
l-am întîlnit în strada Aubry-le-Boucher. L-am
întrebat dacă nu știe vreo cameră mobilată. Dar
nu într-un hotel. Pentru că mi se întîmplă adesea
să lucrez noaptea, iar la hotel e imposibil să
dormi ziua, din pricina fetei continue. Mai
întrebasem și în altă parte, într-o circiumă.

— N-ai atras prea mult atenția, prin întrebările dumitale ?

— Nu. Și-apoi ce ? n-aveau nimic neobișnuit.

— Femeia n-a fost mirată să te vadă venind fără bagaje, fără valiză ?

— Aveam pachetul...

— Vezi că ți-a servit.

— Și mai aveam un pachet.

Quinette caută cu coada ochiului celălalt pachet. Pentru moment, nu zări nimic.

— I-am plătit pe o săptămână înainte. În condițiile astea vă închipuiți că nu-și mai bate capul.

— Nu te-a întrebat nimic ?

— E pe jumătate surdă. Am profitat ca să-i spun ce mi-a trecut prin minte. Când oamenii sînt astfel, ei vorbesc mai ales ca să spună că vorbesc. Dar s-au obișnuit să nu te înțeleagă. Asta nu-i deranjează.

— Dar lada dumitale, pe care ai lăsat-o la hotel ?

— Nu țin prea mult la ce e în ea.

— Da, dar asta va atrage atenția asupra dumitale. Patronul hotelului va face poate o declarație la comisariat. Și asta ajunge.

— Știu... În privința asta, cum spuneți, ați putea să-mi faceți un serviciu.

— Mergînd să-ți aduc lada ?...

— V-aș da, firește, să le plătiți ceea ce le datorez. Săptămîna trecută și duminică, luni, marți, să zicem trei sau patru zile în plus.

— Înțelegeți că pentru mine asta devine grav.

— Cel mai bun lucru ar fi să le spuneți că sînteți noul meu patron ; că v-am rugat eu să-mi luați lada cu ocazia unei curse pe care o faceați : și chiar că ați profita ca să luați unele informații despre mine. Aveți, fără îndoială, aerul unui patron. E adevărat. Sînteți foarte respectabil. Nici prin minte n-o să le treacă altceva. Și pe urmă, știți, comercianții ăștia is toți la fel, din moment ce-i plătești... a !... nu se mai sîchisesc de tine.

— Da, dar poate veni cineva în anchetă...

— Ei și ? Vor răspunde că un domn foarte bine, cu o barbă frumoasă, a venit să le spună că m-a angajat. Nici nu s-ar putea un alibi mai bun !

— Ei ! Nu-i chiar atît de simplu. Dacă vor avea motive serioase să te caute, vor încerca să găsească pe domnul cu barba frumoasă.

— Să admitem ! Cine s-ar putea gîndi la dumneavoastră, chiar cu toate semnalmentele din lume ? Ei ? Un legător de cărți instalat în propria lui prăvălie ? Un fost grangure de la ei ?

— Bun. Și aici, poți vedea cît prețuiește ajutorul pe care ți-l dau. Pentru serviciul de care vorbești, crezi că altul în locul meu s-ar duce ?... Dar s-ar putea ca hotelierul să mă întrebe de noua dumitale adresă, sub pretext de a-ți trimite corespondența.

— Nu primesc niciodată scrisori.

— Fie. Poate s-o ceară din simplă curiozitate. Și eu nu trebuie să am aerul că țin să le-o ascund.

— Dați-le o adresă falsă.

— Da, dar dacă vreodată o verifică, vizita mea la hotel încetează de a mai fi un alibi pentru dumneata. Dimpotrivă. Întărești bănuielile. În momentul acesta vorbesc în interesul dumitale.

— Atunci ?

— Vom vedea. Mă gîndesc. Încă ceva. Doar n-o să iau lada în spate. Un taxi ? Dar mai întîi nu știu dacă ar putea să treacă pe-aici, prin strada dumitale. Și, oricum, vecinii vor fi foarte intrigati. Un taxi oprindu-se, lăsînd bagaje într-o astfel de stradă !

— O birjă obișnuită, seara ?

— Și ce te faci cu birjarul, care uită ușor de clientul pe care l-a dus de la Gara de Est la marile bulevarde, dar care-și va aminti și peste un an de venirea lui în ulița asta de borfași, de dumneata și de lada dumitale !

Quinette tăcu. Cerceta împrejurimile. Asculta. Plin de o vigilență cu totul nouă, căreia nimic nu-i tocise încă ascuțișul, și pe care circumstanțele o făceau să vibreze ca o pasiune, el încerca să-și dea seama în ce măsură locuința în care se afla putea fi un refugiu, cît de mare era taina cu care ar fi putut apăra un om, care era gravitatea primejdiei, presiunea cercetărilor cărora ar fi putut să le reziste.

Se auzeau cîteva zgomote de trăsură, destul de îndepărtate. Niște pași, chiar pe strada aceea, foarte înăbușiți. Uneori, o voce, care de fiecare dată părea prea aproape, care de fiecare dată părea că

strigă și că vine. Pașii păreau mai liniștitori decât vocile. Dar erau și momente de tăcere. Casa însăși părea mută. Zgomote ușoare și neregulate, ce se auzeau din cînd în cînd — frecături, trosnituri, lovituri — veneau poate de la un etaj superior, dar poate și de la casele vecine. Toată aglomerația aceasta de ziduri vechi era destul de densă pentru ca zgomote de felul acesta să poată face drumuri lungi, încetînd de a mai aparține unui loc sau altuia, ca și mirosul greu și mucegăit care emana de peste tot.

Quinette reluă :

— Acum zău că înțeleg ce ți-a plăcut în cotlonul ăsta. „Cui i-ar veni în minte să mă caute aici ?“ Așa ți-ai spus. Din nenorocire, îi vine în minte oricui. E ca și cum ar fi scris la intrarea străzii pe care m-ai adus adineauri : „Rezervat oamenilor care se ascund“.

— O ! Exagerați !

— Unde mai pui că locurile acestea sînt pline de prostituate și de proxeneți. Poliția le supraveghează în permanență. Ea întreține tot felul de turnători. Gazda dumitale... ei bine ! aș pune ră-mășag că și ea e.

— N-ați spune așa ceva dacă ați vedea-o. Vreți să găsească un pretext ca să v-o arăt ?

— Nu, nu. Nu trebuie să mă cunoască. Cu nici un preț. În ce cartier era hotelul dumitale ?

— În strada Château, în arondismentul al paisprezecelea. Știți : o stradă care merge din Avenue

du Maine, chiar din dreptul bisericii, în bulevardul Vaugirard, trecînd pe lângă gara de mărfuri din Vest ?

— Nu foarte departe de mine, în definitiv.

— Vreo douăzeci de minute pe jos.

— Cartierul nu-i prea recomandabil nici el. Dar tot e mai bun ca ăsta. În tot cazul, ai făcut bine c-ai plecat. Dar va trebui să-ți găsim altceva.

— A ! Mă băgați în sperieți !

— Mă gîndesc și la lada duminică. Am mai putea proceda și altfel. Să-i plătim astăzi, spunîndu-le că, în ce privește lada voi mai trece sau voi trimite pe cineva s-o ia. În ladă, dacă o deschid, nu-i nimic suspect ? nimic ce ar putea intriga poliția, sau să-i dea vreun indiciu ?

— ...Nu... afară de un număr destul de mare de perechi de șosete noi, la fund. Dacă le găsesc, vor bănuî cu mine mi le-am procurat. Dar numai pentru atît, n-or să se apuce să mă caute !

— Nu, nu cred ; dacă nu-i decît atît. Și, la urma urmei, ai fi putut intenționa să te faci vînzător de șosete, sub vreo poartă, sau ambulant. Trebuie să știi că, dacă nu-i nici o plîngere, poliția nu prea se omoară cu firea. Pe scurt, trebuie mai întîi să-i plătim. Pe urmă nu-și vor mai bate capul. Lada o s-o bage într-un colț și n-o să se mai gîndească la ea pînă în ziua cînd va veni cineva s-o ia.

— Asta nu înseamnă, vă rog să credeți, că n-aș avea nevoie de ce e în ea.

— Te descurci și fără.

— Dar care-i avantajul să n-o luăm astăzi ?

— Mai întâi, că nu vor mai avea motiv să întrebe de adresa dumitale. Chiar dacă te duci dumneata...

— Eu ? o ! eu ?

— În definitiv, de ce nu ?... vei putea spune : „Nu rămân acolo unde sînt decît o noapte sau două. Vă voi da adresa mea definitivă cînd voi veni să iau lada.“ Dacă un altul face comisionul, de pildă eu, e și mai simplu. Sînt noul dumitale patron, să zicem. Vin să plătesc : un avans asupra salariului dumitale. Am mai cu seamă aerul că am venit să mă informez în privința dumitale. Noua dumitale adresă ? N-o cunosc încă. Din moment ce nu iau lada, nu-i nici un motiv să le dau adresa mea ; și nu sînt obligat să știu dacă ai și găsit locuință.

Omul îl asculta pe Quinette cum îl ascultă bolnavul pe medic. Nu dorea decît să-l creadă, să i se supună. Cînd bolnavul face o obiecție, e doar ca să-l silească pe medic să țină seamă de toate și să-și îndrepte știința lui fără greș în toate ascunzișurile problemei.

Quinette se uită la ceas.

— O ! o ! e aproape șapte. Și am bătut apa-n piuă.

Se ridică.

— Aș vrea să văd, de asemenea, dacă nu-i nimic în ultimele ediții de seară.

— Nu, nu, spuse repede omul, nu !

— De ce ! E absurd !

— Mîine dimineată. Voi vedea asta mîine dimineată. Acum nu vreau să ştiu. Doar n-o să vină în seara asta aici ! Nu ? Vreau să fiu liniştit pînă mîine dimineată. Vreau să dorm.

Legătorul, abia ascultîndu-l, medita :

— Ora şapte... da, da... stai niţel... Mă întreb dacă n-o să găsesc adevărata soluţie... Ies întîi eu. Bine. Profit ca să mă uit cum se prezintă tot cotlonul acesta, pe cine poţi întilni. Cumpăr ziarul. Ba da, ba da. Nu fi copil. Mă regăseşti... să spunem, în piaţa Palatului Municipal, pe refugiul din mijloc. Mă voi plimba citind. E mult mai puţin suspect decît un colţ de stradă. Şi ai cîmpul liber. Vom lua apoi tramvaiul spre poarta Orléans. Coborîm la biserica din Montrouge. E o cafenea, nu-i aşa, la colţul străzii Alésia, cu magistrala, pe stînga, cînd mergi spre poartă ?

— Da.

— Te cunoaşte cineva acolo ?

— N-am călcat niciodată pe acolo.

— Nu rişti să întilneşti cunoscuţi ?

— Nu. De partea asta a magistralei, nu.

— Mă aştepţi acolo. Eu merg la hotelul duminică. Mă prefac că mă informez în privinţa duminică. Nimic altceva. Ai fost plecat ieri după-amiază ?

— Da.

— Pot să le spun : „S-a prezentat ieri. A venit la lucru azi-dimineată.“ Poate nu-i chiar un alibi desăvîrşit. Dar, oricum, oamenii aceia nu-şi vor

închipui că ai putut face cîc ştie ce ispravă astă-noapte ; şi dacă mai tîrziu vor fi interogaţi, rămîn cu ideea aceasta în minte, pe care o vor completa cum îi va duce capul. Cu atît mai mult, cu cît voi găsi prilejul să le arăt că locuiesc în suburbie, în suburbia nordică, de pildă. Voi alege de preferinţă direcţia asta, înţelegi de ce, şi o suburbie foarte întinsă şi foarte populată, pentru cazul că ar vrea să-l regăsească pe patronul cu barbă. Totodată, îmi voi da seama imediat, după felul lor de a răspunde, dacă nu s-a făcut deja oarecare zarvă...

— Cum asta ?

— Ei da. Presupune cazul cel mai rău : că sînt pe urmele dumitale şi că au început o anchetă ; da, că inspectorii au şi venit la gazdele dumitale. Îmi voi da seamă de asta de la o vorbă care le va scăpa, de la o aluzie, după aerul lor. Nu voi insista, îţi închipui. Mă voi întoarce în grabă, ca să vedem ce avem de făcut. Va fi o expediţie de recunoaştere. Dacă, dimpotrivă, se vor mulţumi să spună, acru : „Cu atît mai bine dacă a găsit un loc bun. Să sperăm că se va gîndi să ne plătească“, voi răspunde : „Chiar şi avea intenţia să treacă în seara asta, ca să vă plătească şi să-şi ia lada.“ Şi, într-adevăr, te vei duce după un sfert de oră. Totul se va termina cu acelaşi prilej.

— Dar au să mă întrebe.

— Le vei răspunde cît mai vag posibil ; de pildă : „E pe lingă Saint-Denis“ ; sau chiar : „la

nord de Paris“. Nu le mai datorezi nimic. Sau și mai nimerit : „Nu sînt sigur că voi rămîne în postul ăsta. Cînd mă voi fixa undeva, vă voi scrie.“

— Dar ce facem cu lada ?

— Cel mai simplu, iei un taxi.

— Dar unde să-i spun să meargă ? Aici ?

— Lasă-mă să mă gîndesc. Ceea ce trebuie făcut este să întrerupem parcursul. În primul rînd, ai ceva în ladă pe care n-ai vrea să-l văd ?

— ...Nu... În privința șosetelor, v-am explicat.

— Pentru că în cazul ăsta, ascultă-mă. Spui taxiului să te ducă la gara Montparnasse, care e la doi pași. Lași lada la depozitul de bagaje. Îmi dai recipisa. Mîine dimineață, merg să-ți scot lada. O aduc la mine. Dacă ai nevoie de unele lucruri, îmi dai cheia și eu ți le aduc. Cînd vom găsi un refugiu mai sigur decît ăsta, vom avea tot timpul să ducem lada acolo. În felul ăsta, va fi cruțat un drum și desfid pe oricine să-i poată reconstitui itinerarul. Haide. Vreamea trece... Pot să-mi iau pachetul ?

Celălalt șovăi, apoi spuse deodată, ridicînd puțin miinile :

— Ascultați, trebuie să vă spun. Sînt un ticălos. E adevărat. După toate cîte faceți pentru mine. Știu bine că nu puteam bănuî ; că, dimpotrivă, n-aveam încredere în dumneavoastră. Dar ori-cum...

Quinette, uitîndu-se mai bine la pachet, băgă de seamă că își schimbase forma de azi-dimineață. Era mai mare. Hîrtia avea umflături. Sforile își pierduseră simetria.

— Ai umblat la el ?... Ai pus altceva înăuntru ?

În timp ce omul făcea o mutră jalnică și mîhnită, Quinette puse pachetul pe scaunul pe care șezuse, desfăcu sforile.

— Ce o să credeți despre mine ?

Quinette îndepărtă hîrtia ambalajului. Deasupra cărților era o haină îndoită — aceea pe care omul o avusese dimineața, — și dacă deschideai haina, găseai, în cuta din mijloc, batista plină de sînge.

Quinette nu spuse deocamdată nimic. Își mușcă buza, privi fix și liniștit pe celălalt cu ochii lui mici, negri și infundați.

Apoi :

— De ce ai făcut asta ?

— Nu știu. Vă jur că nu știu.

— Aveai de gînd să-mi dai pachetul înapoi. Ce puteai spera că o să se întîmple ?

— A fost o simplă măgărie. O glumă proastă, dacă vreți.

— Voiai deci să te răzbuni împotriva mea ?

— Nu. Adică, eram puțin furios că m-ați silit să vă revăd. Dar nu căutam să vă provoc neplăceri. Nu. Mă gîndeam la mutra dumneavoastră cînd veți deschide pachetul.

— Da.

Legătorul medita, își lovea barba cu mina.

— Am vrut să v-o spun din capul locului, reluă omul. Îmi părea rău. Dar n-am îndrăznit.

— Mda !... În sfârșit !...

Quinette suspină. Apoi :

— Mare pricopseală ! Ce-o să faci acum cu ele ?

— O să arunc batista într-o gură de canal, așa cum îmi spuseseți.

— Și haina ?

Omul dădu din umeri.

— Poți s-o lași aici, spuse Quinette. O să ne ocupăm de ea pe urmă, ca și de restul îmbrăcăminteii dumitale. Nu ai pete prea vizibile pe pantaloni ? În tramvai va fi lumină, ca și în cafeneaua unde o să mă aștepți.

Luase în mână mica lampă de benzină. Inspectă omul cu de-amănuntul. Puse lampa la loc :

— Nu văd nimic prera suspect. Putem ieși. O iau înainte.

Nici nu ajunsese bine în coridor, când se gândi că celălalt, de teama unei răzbunări, nu va mai îndrăzni poate să vină după el în piața Palatului Municipa! și, pierzându-și cu desăvârșire capul, va fugi încotro va nimeri. Dacă-l arestează, Quinette ar fi cu siguranță compromis.

Se întoarse înapoi.

— Pe refugiul din centrul pieței, nu-i așa ? Peste cel mult cinci minute... Ce ? Nu prea ești

mindru de ce-ai făcut ? Din fericire, nu sînt atît de rău ca dumneata.

— N-o să mă denunțați, ca să mă pedepsiți ?

— Am prea mare oroare de ci. Dacă aş vrea să te pedepsesc, aş face-o singur. Dar sînt convins că n-o să se mai repete.

Celălalt îl privea cu o supunere îngrijorată de ciine iertat numai pe jumătate.

XXII

DOAMNA DIN AUTOBUZ

Părăsind atelierul, Wazemmes pipăia în buzunar bacșișurile pe care le căpătase de la camașazii săi cîștigători : în total, patru franci și cincizeci. Péclet pentru partea lui îl gratificase cu doi franci. E drept că Péclet, punînd cincisprezece franci pe *Laripette*, avea un beneficiu net de douăzeci și șapte de franci.

Wazemmes e plin de gînduri plăcute. Întîlnirea cu Haverkamp i-a deschis largi perspective. Ceea ce îi ocupă mintea nu-i atît slujba însăși și condițiile bănești ce i se oferă. Se va gîndi la astea mai încolo, cînd va dezbate problema împreună cu unchiul său. Ceea ce îl exaltează pentru moment e faptul că a primit un fel de asigurare generală asupra viitorului și o dovadă palpabilă că are noroc. Un tînăr căruia un domn important și distins i se adresează ca să-i încredințeze o misiune delicată, ca apoi să-l invite la cafenea și să-i

propună să-l asocieze în afacerile lui e un băiat prezentabil și care nu va rămîne zugrav toată viața.

Avea poftă să sărbătorească succesul acesta și totodată să cheltuiască cei patru franci și cincizeci. Începu prin a-și cumpăra un pachet de țigări superioare de 80 de centime. Dar cînd vru să-și aprindă una, se gîndi că o țigară, chiar superioară, nu schimbă prea mult felul lui obișnuit de viață, și alese o mică țigară de foi, care-l costă cinci-sprezece centime. Se apropie din nou de aprinzător. Dar își spuse atunci că o havană înainte de masă i-ar face greață, că era mai cuminte să se mulțumească deocamdată cu o țigară. Va fuma țigara de foi după cină, în timpul conversației cu unchiul.

Ieșind din tutungerie, se întrebă dacă va lua un păhăruț, într-o cafenea, un taxi ca să se întoarcă acasă, sau și una și alta. Dar cafenelele pe care le zărea îi părură foarte modeste. Ca să găsească o cafenea convenabilă trebuia să meargă pînă la bulevarde, ceea ce i-ar fi luat prea mult timp. Cît privește taxiul, eusurul unei astfel de plăceri, dacă nu ești însoțit, e că o guști fără martori. Oamenii de pe stradă au alte griji decît să se uite la tine. Rămîne, ce-i drept, oprirea în fața casei, surpriza zarzavagiului și a portarului. Dar un astfel de efect ar fi prematur. El se justifică dacă subliniază o schimbare de situație definitivă. Nu se potrivește cu o simplă nădejde. Dacă zarzavagiul și portarul află miine că tinărul de la etajul

al treilea e tot ucenic vopsitor în strada Montmartre, taxiul din ajun îi va face să dea din umeri, și-l vor lua pe Wazemmes drept un om nesperios.

În momentul acela, văzu apropiindu-se un autobuz al liniei J, care se îndrepta spre Montmartre, și se hotărî să-l ia. Stația era la doi pași.

De altminteri, autobuzele, care apăruseră de curînd, și erau rare, se mai bucurau încă de un oarecare prestigiu. Wazemmes le căuta cu predilecție. Le datora aproape întreaga lui experiență practică a automobilului. Lectura unui manual devine mult mai vie cînd te-ai deprins cu zgomotul schimbărilor de viteză, cu teribila trepidație a unui motor care se opintește în viteza întii, cu zdruncinăturile provocate de frînă, cu mirosul gazelor arse.

Dat fiind împrejurările, Wazemmes disprețui imperia. Asta îl silea să-și sacrifice țigara. Dar știa că va găsi înăuntru un public mai ales și, în majoritate, feminin ; deci, mai potrivit cu propria lui dorință de-a face impresie și cu tonul gîndurilor lui ; cu toate că, la orele acelea de afluență, se întimpla și unor modești muncitori să se amestece cu lumea de la clasa întii, din pricină că n-au găsit loc sus.

Autobuzul J nu practica încă sistemul secțiilor, care se încerca de trei ani pe liniile hipomobile. Traseul costa treizeci de centime la clasa întii. Wazemmes pregăti o piesă de cincizeci, și se întrebă dacă n-ar fi nimerit să se facă remarcă

dînd un bacșiș de zece centime taxatorului. I-a văzut procedînd astfel pe unii oameni în vîrstă, în special doamne bătrîne care contau pe taxator ca să le indice opririle și să le ajute la coborîre. Venind de la un tinăr zdravăn, gestul acesta ar fi oare înțeles, chiar de un public de clasa întîii? Wazemmes nu voia să se facă ridicol. Ca și cei mai îndrăzneți, avea zonele lui de timiditate. Ele se refereau în general la toate acțiunile pe care le presupunea guvernate de un cod ignorat de el. Dar cînd își închipuia, pe drept sau pe nedrept, că știe „regulile“, nu se îndoia nici o clipă de iscusința lui, și-i uimea pe cei din jur prin cutezanța sa.

Găsi o cale ocolită. Cînd taxatorul trecu prin fața lui, îl întrebă, cu voce tare, la ce oră e ultima plecare din Mõntmartre. Întrebarea îi mai dădea și o oarecare aureolă de noctambul. Puțin după aceea, cînd plăti, putu să-i înmîneze cu ostentație bacșișul de zece centime.

Incidentul o dată lichidat, Wazemmes se ocupă de mersul mașinii. Fusesse bine inspirat. Autobuzul mergea repede. Motorul făcea un zgomot des de mitralieră, fără pocnituri anormale. Demarajele erau însoțite de un vuiet care inspira încredere, și după vreo zece secunde se auzea un zgomot ca de strivire, zgomotul pe care l-ar face o locomotivă zdrobind un șir de butoaie; era trecerea din viteza întîii într-a doua, pe care șoferul o izbutea dintr-o dată.

„Bine, bine, se gîdea Wazemmes, dar să vedem cum o să urce.“

Strada Montholon o dată depășită, într-adevăr, panta străzii Rochechouart devenea repede abruptă. Cele două urcușuri mai păcătoase se aflau de o parte și de alta a răspîntiei Condorcet. Și fiecare urcuș repede era precedat de o oprire care tăia avîntul mașinii. Vom avea oare norocul de data aceasta să nu vrea nici un călător să coboare sau să urce, și va putea oare taxatorul să dea semnalul cu clopoțelul înainte ca șoferul să pună frîna? Era una din emoțiile favorite ale lui Wazemmes.

Vai, trebuiră să se oprească, și, în ciuda nădej-dilor pe care și le îngăduise, autobuzul avu un demaraj din cele mai penibile. Nu numai că nici pomenită să mai treacă în viteză, a doua, dar șoferul trebui să folosească o manevră pe care Wazemmes o cunoștea prea bine, și anume, să deschidă la maximum, apoi s-o închidă pe jumătate, printr-o naștere alternativă, maneta de admisie a gazelor. Wazemmes căutase zadarnic în „micile secrete ale automobilului“ explicația, sau măcar menționarea acestui procedeu. El îi văzuse însă de atîtea ori pe șoferii autobuzului J folosindu-l la cele două urcușuri din strada Rochechouart, încît gestul acesta de pompare îngrijorată ajunsese să facă parte din propriile sale reflexe. I se întîmpla să-l viseze noaptea. Unul din coșmarele lui cele mai frecvente evoca un autobuz pe care trebuia

să-l conducă pe o pantă foarte abruptă ; zadarnic se străduia să scuture maneta cu o meșteșugită încetineală, zadarnic își punea Wazemmes tot sufletul în mișcarea aceasta de solicitare și de injec-tare, autobuzul se înăbușea și dădea înapoi ; Wazemmes se deștepta brusc.

Primul urcuș se terminase. Wazemmes își îngă-dui o ușoară destindere și, ieșind din extazul său tehnic, reluă contactul cu lumea din interiorul autobuzului.

Își dădu seama deodată că cineva îi atinge genunchiul și coapsa dreaptă. Presiunea nu părea să fie întâmplătoare ; ea se produsese, de bună seamă, de mai multe ori, dar tinărul, prea absorbit, nu-i dăduse atenție.

Aruncă o privire spre dreapta, și roși. Avea ca vecină o doamnă, de care nu putea spune decît că era frumoasă, cam durdulie și luxos îmbrăcată. Doamna îl văzuse cu coada ochiului cum roșeste, și suridea discret. Wazemmes nu se simțea la largul lui. Asemenea lucru nu i se mai întimplase niciodată, și visările de toate felurile în legătură cu dragostea și cu femeile nu-l pregătiseră să facă față unei situații atît de precise. Pentru moment, dorința lui cea mai vie era să-și alunge din obraz roșeața care-l năpădisese. Cînd își va fi venit în fire, nu va fi departe de Place du Delta unde trebuia să coboare. Părăsind autobuzul, va arunca doamnei

o privire cit se poate de provocatoare ; și o dată la adăpost, va putea, ceasuri întregi, să-și aducă aminte de o întâmplare atît de minunată. Seara lui era de mai înainte transfigurată. Căruia din camarazii săi din strada Polonceau sau din strada des Gardes îi va face destăinuiri ?

Presiunea reîncepu. Wazemmes nu mai vedea limpede. Sentimentul de neverosimil, acela de fericire, de mîndrie, de primejdie se învîrteau în mintea lui. Autobuzul îi înconjura cu un cerc de zgomote. Ce să facă ? În cazul acesta, care erau regulile ? Să nu se ferească de atingerea aceasta, evident ; să încerce chiar să-i răspundă, oricît de vag.

Răspunse printr-o foarte ușoară împingere ; și se simți deodată mai cutezător. Îndrăzni să se uite la doamnă. Avea o pălărie mare, la umbra căreia obrajii ei păreau nespuse de voluptuoși. Văzu doi ochi mari, strălucitori, de culoare închisă, cătînd spre el din unghiul pleoapelor ; văzu bătînd genele ; un nou surîs coborînd din ochi către gura care avea buzele destul de groase și foarte roșii. Roșul buzelor îl îngrijoră pe Wazemmes. Majoritatea femeilor, în vremea aceea, foloseau fardul cu multă discreție. Dar nu avu răgaz să-și pună prea multe întrebări în privința asta. Place du Delta se apropia. Trebuia să părăsească bancheta și să ajungă pe platformă din timp, ca să nu comită

vreo stîngăcie. Trebuia să găsească — în ce cotlon al sufletului ? — expresia privirii și a feței care să-i lase doamnei o amintire cît mai favorabilă.

Dar doamna se ridica și ea în chipul cel mai firesc. Wazemmes simți că-i bate inima foarte repede, că mintea i se tulbură din nou. Hotărît lucru, viața îi cerea prea multe dovezi de vitejie deodată. Să se ridice la înălțimea împrejurărilor, fie ; pentru asta doar venise pe lume ; dar treptat și cu socoteală. Altminteri era o sforțare alandala, care-ți dădea amețală.

Abia îi lăsase autobuzul pe trotuar, și doamna cu pălăria mare îl abordă. De altminteri, Wazemmes, știind prea bine ceea ce avea să se întîmple, nu încercase să fugă.

— Iartă-mă, domnule, dar dè obicei nu cobor aici. Ca să merg la mine acasă, în strada Ronsard, sînt nevoită să urc strada Clignancourt, sau e vreun chip să tai mai direct ?

Avea o voce gravă și rîzătoare, pleoapele grele, iar în schimonoseala buzelor prea roșii, la sfîrșitul frazelor, o poftă evidentă de a săruta.

— Strada Ronsard ?

— Da, știi, casele care sînt în partea de jos a grădinii celei mari, în fața zidului de stinci, de stinci false ?

— A da ! Dar era mai bine dacă vă dădeați jos la strada André-del-Sarte, vizavi de Dufayel.

Ea rîse din inimă.

— Deșteptul de el ! Ai crede că vorbește chiar serios ! Ce drăguț e !

Schimonoseala buzelor deveni mai elocventă.

— Nici vorbă să se ofere să-mi arate drumul. Ce-i învață la școală pe băieții ăștia ?

— Doamnă... mă iertați, dar mă așteaptă acasă.

— Te așteaptă acasă ? adevărat ? Atunci să nu punem băiețașul acesta așteptat în situația de a fi dojenit. Dar băiețașul are voie să iasă după-masă ? Nu e trimis la culcare după ce și-a înghițit desertul ?

Wazemmes roși încă o dată, simțindu-se umilit.

— Phii ! Ies pînă la miezul nopții dacă vreau. Și nu cer nimănui voie.

Timiditatea îl părăsea. Nimic nu-l înciuda mai tare decît să-l ia cineva drept un plod. Aproape că-i venea să spună o obrăznicie doamnei aceleia prea sulemenite.

— În cazul acesta, vino diseară la mine să iei o ceașcă de ceai. Ferestrele mele dau spre grădină. E foarte plăcut. La numărul 4, strada Ronsard. Etajul al cincilea, pe stînga. Nu întreba nimic pe portăreasă. Ora nouă, îți convine ? Vezi, nu întîr-zia.

Îi întinse mîna :

— Ne-am înțeles, nu-i așa ? Da' răspunde odată ! Prost mai e, Doamne Dumnezeule !

— La numărul 4 ?

— Da, etajul al cincilea, pe stînga. Mă voi uita după dumneata.

— Bine. Voi veni pe la nouă, nouă și zece.

Doamna îi strînse mina cu o afectuoasă violență. Mișcarea buzelor ei simula îmbobocirea unui sărut.

— Pe diseară.

XXIII

IDEILE LUI WAZEMMES DESPRE FEMEI ȘI DESPRE DRAGOSTE

Wazemmes se depărtă fără să se întoarcă. Sentimentul său cel mai limpede, în vîltoarea unei tulburări confuze, era o mare mulțumire de sine. Iată-l că dobîndea dragostea femeilor fără mai multă osteneală decît încrederea și stima bărbaților. Ceea ce îl silea să admită, în ciuda unor îndoieli pe care le avusese cîndva, că era frumos, arătos, și cît se poate de seducător. Cîte triumfuri îi rezerva viitorul ! Mulțumirea lui ar fi fost deplină dacă n-ar fi avut chiar pentru seara aceea perspectiva întîlnirii.

Întîlnirea cu femeia aceea, avansurile sale, privirile, strîngerea mîinii, alcătuiau la un loc o aventură absolut suficientă. Era neprevăzut, enigmatic, măgulitor, și se termina înainte de a fi luat o întorsătură urită. Wazemmes s-ar fi putut gîndi la toate astea pe îndelete, în momente prielnice, de pildă fumînd mica țigară de foi. Ar fi

vorbit despre asta cu cîțiva camarazi din strada Polonceau, sau mai degrabă cu Lambert, din strada Gardes. Ar fi găsit mijlocul de a face vreo aluzie mîine la atelier. Dar întîlnirea era de prisos. Întîlnirea risca să strice totul.

Desigur, cînd era împreună cu prieteni, Wazemmes simțea o plăcere, firească la un băiat de vîrsta lui, să vorbească despre chestiuni sexuale, iar cînd era singur sau înconjurat de oameni care nu se ocupau de el, i se întîmpla să se desfete cu închipuiri lubrice. Dar făcea asta mai degrabă ca să se supună unor exemple și conveniențe decît din adevărată senzualitate. Vlăjganul ăsta mare era, pentru moment, mai puțin chinuit decît alții. În timpul ultimilor patru sau cinci ani, trupul său a fost foarte ocupat cu fabricarea unei cantități de case și de mușchi superioară mijlociei, și e probabil că părțile motrice ale sistemului său nervos, printre care și regiunile creierului care se referă la acțiune și la gîndirea practică, beneficiaseră de un privilegiu de creștere analog. Văzîndu-l alături de cutare băiat slab și palid, care părea cu trei ani mai puțin dezvoltat decît el, n-ai fi crezut că în realitate era cu mult mai înapoiat decît dînsul din punct de vedere sexual.

Totodată, ce-i drept, o anumită liniște de țaran îl scutise de complicațiile nervoase sau de refuzările instinctului. Deși practicasе viciile adolescenței, le practicasе cu moderație și mai cu seamă din spirit de imitație, ca să nu rămînă neștiutor

În privința unor chestiuni despre care camarazii săi se întrețineau între ei în fiecare zi. Dar nu-și construise prin ele o lume interioară. Și dacă, din lipsa impulsunilor precoc, nu devenise încă prea îndrăzneț față de celălalt sex, nu suferea, în schimb, nici de o timiditate exagerată. Femeile adulte îl intimidau puternic, dar din motive exclusiv sociale. În special, de ceea ce se temea în prezența lor era să nu dea la iveală o ignoranță a practicilor amoroase, care l-ar fi situat în ochii lor, cu toată statura lui impozantă, în lumea copiilor. Dar față de fetele și fetișcanele din generația lui, nu cunoscuse criza aceea de teroare respectuoasă care lovește deodată pe atîția adolescenți, și pe care nu izbutese s-o înfringă nici rațiunea nici clocotul dorințelor. Trecuse fără nici o greutate, și chiar fără să-și dea seama, de la vîrsta cînd tragi fetele de cozi, la aceea cînd le strîngi de mijloc, la vreo învălmășeală.

Din pricina aceasta, problema pierderii virginității n-a căpătat pentru el caracterul tulburător și aproape tragic pe care-l are pentru mulți alții. Se gîndea destul de des la asta, dar fără nerăbdare, nici teamă. Lucrul se va întîmpla de la sine, și destul de repede. Cu o lună-două mai curînd sau mai tîrziu, nu mai prezenta mare importanță. N-aveai decît să te lași în voia jocului banal al împrejurărilor. De altminteri, în public, necesitățile conversației și ale prestigiului personal îl făceau adesea să dea a înțelege că evenimentul

se și produsese. Iar dacă un camarad încă destul de novice reclama amănunte, avea destulă imaginație ca să i le servească.

Virginitatea această care, oricum, nu mai putea dăinui multă vreme, oare cu ce fel de femei o va pierde? Nu prea era fixat în privința asta. Pe lângă teama de ridicol, ceea ce îl stânjenea cu femeile adulte era că atât de prost cunoștea diferitele categorii de femei, moravurile, reacțiile lor caracteristice, comportările lor variate. Era și mai puțin lămurit în privința lor decât în privința bărbaților. Nu numai că nu avea un discernământ exact al vârstei lor, dar nici una din clasificările în care le rînduia nu se referea exclusiv la acest punct de vedere. Așa, de pildă, el deosebea „femeile“, „tațele“ și „mătușile“. Dar în diferența dintre „femei“ și „tațe“, chestiunea vârstei aproape nu intervenea. Cutare persoană de cincizeci de ani, dacă era cochetă, bine îmbrăcată, dacă avea o anumită piele, o anumită privire, un anumit parfum, îi apărea fără ezitare ca o „femeie“; iar portăreasa aceea de douăzeci și cinci de ani din strada Goutte-d'Or, care-și mătura vestibulul nepieptănată, șleampătă, cu rochia prăfuită și privirea întoarsă spre preocupările casnice sau certurile conjugale, era promovată dintr-o dată la rangul de „tață“. Și nu doar pentru că s-ar fi lăsat cu totul amăgit de avantajele pe care le dau unei femei clasa socială și bogăția. Nu ezita să taxeze de „tațe“ pe multe burgheze sau negustoresse înstărite, care

erau încă departe de vîrsta de patruzeci de ani ; în timp ce o anumită spălătoreasă din strada Rochechouart, care nu era nici foarte tînă, nici măcar foarte îngrijită — cocul ei stătea ca vai de lume, bluza ei albă nu era imaculată — îi părea „femeie“ în cel mai înalt grad. Într-un cuvînt, el numea „femei“ ființele de celălalt sex care aveau pentru el o cît de mică atracție ; iar în atracția aceasta puteau intra din toate cîte puțin : frumusețe, tinerețe, farmec exclusiv sexual, curățenie, miros plăcut, eleganța manierelor și a îmbrăcămînții.

O altă mare dificultate era de a clasa „femeile“ după moravurile lor probabile. În privința aceasta, cunoștințele lui Wazemmes erau slabe și șovăielnice. Știa că un anumit număr de femei sînt prostituate, și chiar le separa în două grupuri, pe care le denumea respectiv „tîrfele“ și „damele“. Despre „tîrfe“, își făcea o imagine exterioară foarte precisă, pe care zilnic avea ocazia s-o pună la punct. Ele mișunau în cartierul său, și în fiecare seară, la toate colțurile, le vedeai stînd de strajă. La număr, erau ceva mai puține decît felinarele, dar mult mai multe decît sergenții de stradă. Erau cu capul gol, cu o coadă groasă ridicată, adesea împodobită cu o panglicuță sau cu un pieptene ; pieptul și șoldurile proeminente, talia marcată ; o fustă plisată, scurtă, căzînd cloș peste jupon ; ciorapi negri. Îți adresau, cînd treceai pe lîngă ele, fraze extrem de puțin variate : „Hai,

vii ?“, „Frumușelule !“, „Vrei să ne distrăm un pic ?“, „O, ce băiat frumos. Mi-a căzut cu tronc.“ Unele din ele, în loc să facă trotuarul, își așteptau clienții în case speciale, asemănătoare oarecum cu hotelurile mobilate, și numite „bordele“. Boulevardul La Chapelle, la doi pași de Wazemmes, trecea tocmai ca fiind strada cea mai bogată în „bordele“ din tot Parisul. Asta era, în orice caz, convingerea pe care Wazemmes o dobândise cu prilejul deplasărilor lui, și resimțea o oarecare mândrie, mai cu seamă în conversațiile pe care le avea cu ucenicii, vinzătorii de mărunțișuri și micii curieri din centru. Mai știa și că „tîrfele“ care nu locuiau în casele acelea aveau o condicuță specială și că erau sub supravegherea poliției. Unde duceau ele bărbații pe care-i agățau ? Uneori în propriile lor camere, pare-se, dar cel mai adesea într-o cameră din vreunul din hotelurile acelea suspecte, unde obișnuiau ele să meargă. Așa încît, dacă judecai bine, nu mai era cine știe ce deosebire între „tîrfele acelea“ și „tîrfele de bordel“, și atît cu unele cît și cu celelalte aventura se desfășura în același chip. Totuși, cei bine informați, sau care se prețindeau astfel, susțineau că în case riscai mai puțin să capeti „boli“. Ei spuneau, de asemenea, că aveai avantajul de a alege, dintre diferitele pensionare, pe femeia care-ți place, și că era ușor să le apreciezi, deoarece se prezentau aproape goale. În schimb, atmosfera acolo nu prea era favorabilă timizilor și firilor delicate.

Animația sălii comune, exhibiția femeilor, provocările lor la adresa clienților, glumele lor, toată etalarea aceea a desfriului nu putea decît să taie pofta celor ce nu concep dragostea fără un pic de mister, sau cel puțin de reculegere.

Cît privește „damele“, lui Wazemmes i-ar fi venit greu : a le definească, sau chiar să le recunoască. Înfațișarea lor nu se deosebea cine știe ce de aceea a celorlalte femei. Nu purtau uniformă. Wazemmes le-ar fi numit bucuros „tîrfe în haine civile“, cum sînt și unii agenți. Totuși, ele sînt, în general, mai sulemenite. Cu toate că sînt îmbrăcate la modă, ele aleg din modă ceea ce e mai bătător la ochi și mai provocator. În sfîrșit, ceea ce le caracterizează e mai cu seamă felul lor de a se comporta : merg singure la cafenea și așteaptă ceasuri întregi ; se plimbă în sus și în jos pe bulevarde ; fac cu ochiul trecătorilor. Cînd umbra sau izolarea străzii îngăduie, pronunță fraze care seamănă ca două picături de apă cu acelea ale „tîrfelor“ : „Hai, vii ?“, sau „Nu vrei să ne distrăm un pic ?“, sau „Mi-ai căzut cu tronc“. Doar vocea e mai puțin groasă.

Dar știința lui Wazemmes nu mergea mai departe. Bărnuia că „damele“ alcătuiesc o categorie slab îngrădită, larg deschisă în direcția femeilor cinstite. În practică, discernămîntul său ar fi fost adesea pe la grea încercare. Să identifice o „damă“ care visează în fața unei cafele cu frișcă, își lua toată răspunderea ; dar presupune-o la curse, la

brațul unui domn ; sau, într-un magazin, făcînd cumpărături ; sau chiar într-un autobuz, așezată ca oricare ? Dificultatea poate deveni extremă.

Ar fi fost mai puțin încurcat dacă, pe de altă parte, ideile lui în privința femeilor cinstite ar fi fost mai puțin vagi. La drept vorbind, nu le denumea astfel. Pentru el acestea erau pur și simplu „femei“, adică ființe cu care nu era absurd, în principiu, să aibă o aventură amoroasă, despre care însă era imposibil să ghicești dacă aveau și ele cea mai mică poftă de așa ceva. Aveau cumva oroare de bărbați, și nu-i tolerau decît pentru a înjgheba o căsnicie și pentru a face copii ? Își rezervau ele hatîrurile doar unora dintre ei, preferați pentru motive misterioase ? Cu ce ochi vedeau ele pe băieții foarte tineri ? În privința aceasta, te puteai aștepta la orice. Wazemmes era convins că reacția normală a unei femei la avansurile unui băiat de vîrsta lui era o pereche de palme. Extindea ipoteza aceasta și asupra domnișoarelor propriu-zise, acelea care nu mai sînt puștoaice și se pregătesc de căsătorie.

Ce trebuie să creadă despre unele varietăți echi-voce, cum ar fi femeile care trăiesc singure ? Iată unde deosebirea nu-i ușor de făcut. După ce se poate recunoaște că o femeie care trăiește singură nu e o „damă“ ? Totuși nu poți, așa de probă, să-i propui bani.

După ce-și trecuse în revistă tot ce credea că știe despre femei, Wazemmes era nevoit să-și spună

că întâmplarea îi oferea în seara aceea, și în fond pentru experiența lui de debut, un caz de o nemaipomenită dificultate.

Ce era exact doamna din autobuz, doamna cu întâlnirea de la ora nouă, nouă și zece ? Wazemmes nici nu încerca măcar să-i dea o vîrstă. Tot ce putea spune în privința asta era că nu avea nimic din înfățișarea unei domnișoare. Era măritată ? Încetase de a mai fi ? Făcea parte din categoria acelor femei care, în ciuda vîrstei favorabile și a împrejurărilor, evită căsătoria ? Era foarte probabil că trăia singură. Întîlnirea de astă-seară o dovedea. Nu era oare pur și simplu o „damă“ ? Ideea aceasta, pe care o refula de la început, îi era foarte neplăcută. Nu doar că ar fi avut cine știe ce repulsie pentru prostituate. Desigur, fetele cu capul gol din strada Charbonnière sau de pe bulevardul La Chapelle nu erau pe gustul lui ; dar ceea ce le reproșa era grosolănia lor, felul lor de-a se îmbrăca, vocea lor desfrînată, iar nu comerțul pe care-l făceau cu trupul lor. Se vedea foarte bine pierzîndu-și virginitatea cu o „damă“ ; și din toate soluțiile pe care și le imagina, tot asta-i părea cea mai probabilă.

Dar nu voia să fie păcălit. Nu voia ca o „damă“ să fie atît de șmecheră ca să-l facă să creadă pe el, Wazemmes, ucenic partizan și turfist notoriu, că o „femeie“ din pur capriciu, fără vreun gînd interesat ascuns, își pusese ochii pe el și-l alesese. Drăgăstoasele presiuni ale genunchiului, ochii ga-

leși deveneau în cazul acesta o sfruntată ipocrie. Wazemmes refuza să pună mijloacele acestea frauduloase printre solicitările de care are voie să facă uz o „damă“. Amărăciunea cea mare, bineînțeles, nu erau banii pe care s-ar fi văzut silit să i-i dea; era o chestiune de amor propriu; era felul în care un roman măgulitor se prăbușește spre batjocura ta. Cum să mai povestească apoi Wazemmes camarazilor săi că a fost remarcat în clasa întâi a autobuzului de o femeie de lume și că l-a luat acasă la ea ca să-i acorde favo-
rurile ei? Evident, o să le povestească totuși, dar căznindu-se și cu o ușoară crispare. E, de bună seamă, mai bine să minți decît să taci, sau să mărturisești un adevăr nu tocmai strălucit. Guști însă o plăcere de excepțională calitate cînd din întîmplare poți să povestești ceva cu desăvîrșire adevărat care să-ți facă tot atîta cinste ca și o minciună.

Bunul-simț — cu care era înzestrat, cu toate că-i disprețuia adesea insinuările modeste și care te trezeau la realitate — nu-l ajuta să iasă din încurcătură, căci avizele pe care le primea de la el nu prea se împăcau între ele. Bunul-simț spunea, într-adevăr, că un băiat de șaisprezece ani, nu mai puțin arătos ca altul, dar cu o mutră comună și îmbrăcat cum da Dumnezeu, nu trebuie să-și închipuie că o femeie elegantă, cum l-a văzut, se și îndrăgostește de el. Dar îi spunea, de asemenea, că o „damă“ cu o aparență luxoasă și

destul de prosperă în comerțul ei ca să ocupe un apartament în strada Ronsard, nu folosește atâtea tertipuri și nu-și pierde o seară întreagă ca să sustragă unui ucenic câțiva pitaci.

„Vom vedea“, încheie el. Căci, oricum ar fi, trebuia să meargă la întâlnire. Dacă un contra-ordin ar fi putut veni pe-o cale pe care nu și-o închipuia, ar fi răsuflat ușurat. Chiar dacă portăreasa din strada Ronsard l-ar fi oprit diseară ca să-i spună : „Doamna aceea a ieșit“, cu dragă inimă ar fi făcut stînga-împrejur. Dar de la sine, nu putea da bir cu fugiții.

Toată beleaua aceasta l-a împiedicat să se gîndească la fizicul doamnei. De altminteri nu prea îl observase. Nu păstra decît o amintire sumară care, încetul cu încetul, devenea sfișietor de duioasă. Alunecarea ochilor ei mari spre el ; buzele groase și roșii ; suprafața voluptuoasă a obrajiilor ; sonoritatea impudică și maternă a vocii ; abundența impudică și maternă a cărnii.

Wazemmes nu se întrebese prea stăruitor niciodată care era tipul lui de femeie. Își da seama acum că tipul acesta îi convenea destul de bine. În visările sale anterioare, cînd se închipuia dezmiardînd, posedînd o femeie, sau mai curînd dezmiardat de ea ; noaptea, cînd își făcea visuri erotice, evoca el oare o femeie slabă, palidă, delicată ? Nu chema el oare la dînsul forme pline ca acestea, ochi, buze ca acestea ? Spălătoreasa din strada Rochechouart era și ea grăsulie. Și nu pentru că

era dispus să renege un ideal de femeie cu totul diferit : zveltă, bălaie, aproape fragilă, cu ochii albaştri, melancolici, scăldată într-o oglindire a spațiilor cerești ; chip pe care, fără îndoială, nu-l întâlnise niciodată, pe care-l datora lecturii unor romane în fascicule, unor afișe, unor învelitori de foiță pentru țigări, unor cîntece de lume, poate singelui nordic care-i curgea în vine. Cum să împace toate astea ? Ducîndu-se la întîlnirea cu doamna, făcea oare o alegere definitivă ? Renunța o dată pentru totdeauna la gingașa apariție bălaie de care simțea că ar avea nevoie cînd inima i s-ar muia îmbătată de poezie ? Din fericire, lumea dragostei e tot atît de vastă ca și inima însăși.

XXIV

MUNCITORI PARIZIENI

În timpul mesei, unchiul lui Wazemmes — se numea Victor Miraud și nu era unchiul lui decît prin alianță, dinspre partea mamei —, își ascultase nepotul aproape fără să-i răspundă și cu un aer distrat.

De altminteri, cina se terminase repede. Lui Victor Miraud îi plăcea să mănînce bine și ar fi întîrziat bucuros la masă. Cît a trăit nevasta lui, o masă din două, în timpul săptămînii, și cele două mese de duminică le lua pe îndelete în sufragerie. De cînd era văduv, Miraud, care afară de zilele cînd invita, la rare intervale, un prieten, își făcea singur de mîncare, și nu avea decît pe tinărul Wazemmes ca să-l ajute în gospodărie, se mulțumea cu bucătăria, destul de mare, ce-i drept, dar tristă, ca cele mai multe din bucătăriile pariziene. Asta îl necăjea, căci avea gustul confortului și chiar al unui oarecare decor. Și lua repede

masa ca să meargă să-și ia cafeaua într-una din cele două camere care dădeau pe strada Polonceau.

A treia cameră, spre curte, era mică, întune-coasă, prost aerisită. Fusese odaia de culcare a celor două fete Miraud, apoi, după ce ele se măritaseră, a părinților înșiși. Una din camerele din față devenise astfel liberă. Miraud profitase ca să-și facă acolo în voie o instalație la care visa de ani de zile și care acum era mîndria lui.

— Duc cafeaua în sufragerie ? întrebă Wazemmes.

— Nu, în bibliotecă.

Unchiul se sculă, aprinse o lampă mare cu petrol pe care o luă în mînă, apoi, cînd fu să părăsească bucătăria, adăugă :

— Mai lasă apă pe foc, cam pentru două cești de cafea : îl aștept pe domnul Roquin pe la opt jumătate. Scoate și serviciul pentru lichior. Aprinde gazul în sufragerie.

Era opt și zece. Cafeaua avea să fie gata peste trei minute. Cînd își va face Wazemmes toaleta, pe care-o considera indispensabilă ? Înainte sau după sosirea lui Roquin ? În timp ce ei vor sta de vorbă, Wazemmes va avea mai multă liniște. Dar trebuia ca Roquin să nu întîrzie prea mult.

Miraud traversă mica sufragerie, ocolind masa rotundă. Înainte de a trece în camera de alături, privi cu aceeași plăcere, ca de fiecare dată, cele două canaturi frumoase de stejar, sculptate și ajurate, pe care le pusese în locul vechii uși dintre

cele două încăperi. Lumina lămpii scotea în relief ornamentele și figurile. Se vedea țișnind în inima acestei locuințe de muncitor parizian, ca un izvor neîntrerupt de măreție, visul unui castel sau al unei catedrale. Asta-i pricina lui bătrînului Miraud o exaltare, îi punea un mic nod în gît. Avea cîteva idei sigure, care-l apărau de-a invidia luxul bogătașilor. Iubea însă nespuse lucrurile frumoase. Uneori, chiar avea sentimentul că cele două sau trei lucruri frumoase pe care le poseda îi creau în viață o parte foarte onorabilă. Își spunea : „Am noroc. Cîți oameni au în seara aceasta plăcerea de a-și lua cafeaua într-o odaie ca aceea de acolo, de cealaltă parte a ușii ? (Ușa-i poate și mai frumoasă, văzută din cealaltă parte).“

Împinse canaturile și intră în odaie. Cît de frumoase și de prietenești erau toate ! Cu cîtă fidelitate te aștepta locul acesta, plin de prețioase intenții !

Miraud puse lampa pe cămin și se așeză într-un jliț de lemn de stejar. Lampa, cu toate că era ajutată de răsfrîngerile oglinzii, nu răspîndea o lumină prea vie ; culoarea întunecată a mobilelor și a pereților i-o absorbea aproape în întregime. Miraud nu s-a gîndit niciodată să prelungească pînă aici instalația gazului care lumina sufrageria și bucătăria ; căci unul din principalele ornamente ale încăperii era tavanul, pe care Miraud îl decorase cu mîna lui și care-i ceruse peste o sută cincizeci de ore de cea mai aprigă muncă.

Gazul i-ar fi murdărit repede tentele, care, după mai bine de cinci ani, rămîneau încă proaspete.

Wazemmes aduse cafeaua.

— Ia ioc o clipă, îi spuse unchiul său. Ce-i povestea asta de care mi-ai vorbit ? Ți se oferă un post ?

— Da.

— Și cam ce fel de post ?

— Ți-am mai spus : într-un birou. Voi avea de făcut și anumite demersuri. Voi fi un fel de asociat.

— Hm !

— Ți-o garantez.

— Da, dar într-un birou de ce ? Asociat la ce ? Nu prea pari lămurit. Și pe pricopsitul tău îl cunoști pentru că l-ai întâlnit la curse ? Halal !

Tăcu, bău un git de cafea și începu să se gîndească, în timp ce se scobea în dinți. Folosea scobitori pe care și le făcea singur din capete de chibrituri ascuțite cu atenție, cărora avusese grija să le moaie vîrful în tinctură de iod.

Victor Miraud, care se trăgea dintr-o familie de vechi parizieni, avea chipul și întreaga aparență fizică a unui model ciudat care se regăsește din cînd în cînd în vechile cartiere populare — în special în partea de sus a cartierului Belleville, la Ménilmontant, în foburgul Saint-Antoine, sau pe versantul sudic al colinei Montmartre —, fără să se poată ghici cărei rase sau amestec de rase i se datorește obîrșia : statura e mică, mai curînd

sub cea mijlocie și nedepășind niciodată un metru șazecei ; picioarele sînt scurte, trunchiul masiv, gîtul și el gros și scurt. Umbletul pare de timpuriu încet și greoi din pricina pașilor mici și a lipsei de mobilitate a bazinului. Dar mai cu seamă capul e curios : destul de mare, mai curînd cubic, fața plată și pătrată, cu ochii ieșiți din cap, care nu se deschid decît pe jumătate, între două pernițe ; umerii obrazului lați și proeminenți ; nasul foarte puțin important, uneori chiar turtit sau cîrn ; bărbia turtită și ea și foarte lată ; la bărbați, o mustață firavă. Peste toate astea, o expresie de înțelepciune subtilă și de rezervă, aproape de răceală. Ochii înguști, între pernițele lor, au o căutătură liniștită, greu de uimit, ușor batjocoritoare, și vădînd pe alocuri o inteligență ascuțită. Vocea are vechiul accent parizian, față de care cel al mahalalelor actuale e o formă degenerată, degradată ; vechi accent în care se traduc laolaltă agerimea minții și îngăduința, un pic de vanitate protectoare și teama de a-și da aere.

Cînd se gîndea, ochii lui Miraud, între crețurile lor, deveneau aproape invizibili. Și totuși o licărire găsea prilej să răzbată, care înlătura orice bănuială de somnolență.

— De altminteri, nu-mi fac nici o iluzie despre felul cum înțelegi tu acolo să înveți meseria. Dar asta n-ar fi chiar atît de grav. Ți-aș găsi un alt loc. Nu, partea tristă e că meseria nu-ți spune nimic. Te crezi mai presus de astea... Cînd erai

la Colbert, trebuia să profiți... Unde-s diplomele tale?... Mă întreb ce idee îți faci tu despre viață.

— Ideea pe care mi-o fac este că nu vreau să ajung la vîrsta lui Pécleť și să cîștig cît cîștigă el.

— Adică să cîștigi cît cîștigam și eu... da, da.

Bătrînul muncitor surise cu oarecare amărăciune. Își lăsă puțin capul pe spate. Zărea pe tavan ovalul frumos pe care-l desenase și pe care-l umpluse cu chipuri rîzătoare. Își amintea cîtă trudă i-au dat cutele unei tunici, sau fața aceea de femeie văzută din trei sferturi. Cîte duminici! Cîte deșteptări înaintea zorilor! Iar noaptea i se întîmpla să nu doarmă, chinuit de teama că s-a înșelat amar, că tot ce-a făcut era prost.

Aristofan. Găsise subiectul recitînd, în *La Légende des Siècles*¹, *Grupul Idilelor*. Tot Hugo era acolo, pe raftul al treilea al bibliotecii principale, aceea cu colcanele răsucite. Toate volumele lui moș Hugo, de format mare, legate.

Își recitase de douăzeci de ori poemul, vers cu vers :

Fecioarele se plimbă-n voie pe sub sălcii.

.

*Pe frunte ămfora ce duc nu le scutește
Să meargă mai încet, Ménalque cînd se ivește,
Și să-i ureze bun sosît.*

¹ *Legenda veacurilor*, ciclu de poezii de Victor Hugo.

Cînd nu era sigur de sensul unui cuvînt, îl căuta în dicționarul Lachâtre, în două volume. Zugravul tremura un pic în fața marelui poet. Dar Hugo, atît de arogant cu împărații, îi puna mîna pe umăr, îl privea cu ochii lui, care făceau crețuri și ei, și părea să-i spună cu o voce aurită de soarele veșnic al morții : „Curaj, prietene“.

Miraud întoarse capul :

— Ascultă, Félix, nu vreau să te necăjesc. Dacă tu crezi că ești dintre cei ce-s născuți ca să se îmbogățească, desigur, n-ai nevoie de sfaturile unui om ca mine... Eu nu te împiedic... Cu condiția să nu te bagi într-o afacere dubioasă.... Spune-i domnului tău nu-știu-cum să vină să-mi vorbească.

— O ! Dar e cineva care nu se deranjează cu una-cu două. O să se simtă jignit. Dacă crezi că ți-am spus palavre, du-te mai curînd tu la el.

În momentul acela se auzi soneria.

— Bine-bine. Iată-l pe domnul Roquin. Grăbește-te să-i deschizi. Cafetiera a rămas la cald ?

— Da .. zi, unchiule, pot să ies nițel astă-seară, deoarece tu îl ai pe prietenul tău ?

— Să ieși...

— Da, să fac un tur, cu un camarad. Nu pot să mă culc de pe acum. Și unde vrei să stai în timp ce voi discutați ? Sau poate preferi să rămîn aici cu voi ?

Miraud, căruia prezența băiatului i-ar fi stricat toată plăcerea pe care o aștepta de la o seară

petrecută cu vechiul său tovarăș, se grăbi să răspundă :

— Plimbă-te, plimbă-te. Dar deoarece ești atât de ambițios, vezi să nu te înhăitezi cu pușlamale.

★

— Sănătos, voinic ?

— Da ; mă cam enervează nepotul meu. Nu face nici o treabă la atelier, cum nu făcea nici la școală. Și iată-l că vrea să ia altă slujbă. Un domn lansat în afaceri cică i-ar fi propus o situație de viitor... Eh !... Dar trebuie să ascuți raționamentele flăcăilor ăstora ! Mi-a spus că nu vrea să ajungă la vîrsta lui Pécelet — îl cunoști pe Pécelet — și să cîștige cît cîștigă el.

— Pînă cînd nepotul tău va avea vîrsta lui Pécelet, condiția muncitorilor poate să se îmbunătățească.

— Prea puțin îi pasă de asta ! Ceea ce vrea e să nu mucezească în condiția de muncitor. Încă nu știe ce sînt clasele sociale ; dar i-a venit, mă rog, ideea să-și schimbe clasa. S-ar zice că la unii e un instinct. De îndată ce-și dau seama ce înseamnă adevărata muncă, ei bine ! asta-i dezgustă. Își spun : „Trebuie să existe altă șmecherie“. Bineînțeles, mulți rămîn de căruță. Dar norocoși sau nu, au vocația de-a exploata. Vezi că nu-i nici măcar o chestie de educație. Pe băiatul ăsta nu-l am de multă vreme în grijă. Dar bieții lui părinți aveau ideile noastre. Dacă ar fi fiul meu, asta

m-ar jigni și mai mult. A ! să fi rămas la Colbert, să fi intrat apoi într-o școală superioară, să fi ieșit, să zicem, inginer, foarte frumos. Îmi vei spune că și asta înseamnă, într-un fel, să-ți schimbi clasa. Dar atît timp cît există clase, e singurul fel cîstit de-a ți-o schimba. Și nu uita că inginerii sînt foarte hărțuiți și că, la început, nu sînt plătiți cine știe ce. Nu știu dacă-l cunoști pe Beau-sire, controlorul gazelor din strada Mîrrha. Fiul lui, care a absolvit Școala Centrală, n-a găsit post decît la o fabrică de tingiri. Îi dau o sută patruzeci de franci pe lună. N-aș fi crezut așa ceva.

— Cu atît mai bine.

— Eu nu spun cu atît mai bine... Dar văd că-i rece cafeaua ta. Îl făcusem doar atent pe Félix. Dar puțin îi pasă de asta, ca și de celelalte. Dă-mi-o s-o mai pun pe foc.

— Nu, nu ! Pentru mine e destul de caldă.

— Sau atunci stropește-o îndată cu o picătură de kirș. Asta n-o să te împiedice să guști kirșul și separat. E de la alsacianul din strada Poissonnierès, care și-l procură direct... Da, eu nu spun cu atît mai bine, pentru că părinții au făcut sacrificii ; și după asemenea studii, salariul nu-i corespunzător.

— Eu spun cu atît mai bine, pentru că e jumătate din problema revoluției.

— Nu văd.

— Ba da. Unii din tovarășii tăi nu-și dau seama de importanța cadrelor. Ei cred că sindicatele s-ar

putea substitui dintr-o dată organizațiilor capitaliste, și că totul va merge... Nu. Fără cadre tehnice nu se poate face nimic. Dar cu cât ai mai mulți ingineri sau tehnicieni, de orice fel, prost plătiți, nemulțumiți, cu atât mai mulți se apropie de noi. Dacă capitalismul îi aruncă în proletariat, cel puțin pe unii din ei, noi nu mai avem nevoie de nimeni. Puterea burgheziei nu constă chiar atât în capitalurile ei, cât în faptul că oamenii cei mai instruiți și mai destoinici în toate privințele devin prin forța lucrurilor burghezi, chiar dacă se trag din popor.

— Se prea poate. Dar nu crezi că cei care se trag din popor rămân mai mult sau mai puțin de partea noastră ?

— Asta-i altă poveste...

— Gîndește-te numai cîți scriitori și cîți savanți au luptat pentru popor.

Miraud, clătînd puțin capul, invoca rafturile cu cărți din jurul său, le lua mărturie. Volumele operelor complete. Edițiile populare ilustrate. Poezii. Romancierii. Gînditorii.

— Asta-i altă poveste, repeta Roquin. Nenumărați sînt cei care au trădat. Și pe urmă scriitorii și inginerii nu-s același lucru. Pe scurt, intelectualii vor rămîne sau se vor întoarce de partea noastră dacă-s alungați de dincolo.

— Nu trebuia să mergi la Congresul de la Marsilia ?

— Fusesse vorba... Dar sînt atîția cărora le face atît de multă plăcere. Avem prea mulți flusturatici. Eu nu merg pînă acolo, cum fac unii, ca să spun că cei care țipă mai tare sînt subvenționați de patroni, sau chiar de poliție. O ! Începutul l-au făcut anarhiștii. S-ar putea să continue la noi. Închipuiește-ți că iar l-am întîlnit pe Libertad¹, ieri, cu bluza, bastonul, părul lui *à la* Isus Christos, șchiopătînd cu aplicație. Mă strîmb de ris... Poți crede că mai sînt tovarăși atît de neghiobi ca să-l ia în serios ?

— Acum nu, nu mai sînt.

— Se pare că sînt. Altminteri siguranța n-ar fi atît de proastă ca să-i facă o rentă. Nu știi cît e de curat. Bine spălat, bine pieptănat, cu rufărie albă ; îți vine să-l săruți... A ! știi pe cine-am văzut dăunăzi ? Pe Hervé².

— Îl cunoșteai ?

— Da ; l-am văzut de aproape. Și într-un loc impresionant.

— Unde ?

— La Santé³, firește.

— Așa e ; e la pușcărie.

— Din februarie. Iese luna viitoare. Va beneficia de reducerea de un sfert pentru că a cerut regimul celular. Ceea ce nu-l împiedică să scrie

¹ Anarhist.

² *Gustave Hervé*, ziarist francez socialist și antimilitarist.

³ Închisoare din Paris pentru condamnați la pedepsușoare.

în ziarul lui și să primească vizite. M-am dus cu un prieten care militează la *Lupta socială* încă de la înființare.

— Ei?... Și ce impresie ți-a făcut ?

— Măi, nu știu, ce să spun.

— Te-a dezamăgit.

— Nu-i vorba numai de ideile lui. Nu. Întotdeauna am avut anumite rezerve, cu toate că găscam că doar el avea curajul să spună unele lucruri care, în fond, sînt adevărate, nu-i așa ? Dar mă refer la om.

— Da, și ?

— Mi se pare ciudat frățiorul.

— Adevărat ? Nu în genul lui Libertad ?

— Nu. Mai curînd în genul lui Aristide Bruant ¹.

*Ultima dată cînd l-am zărit,
Avea grunazu dezgolit,
Și gîtu prins în marafet,
La Ro-oqué-ét ².*

— Și-acum un țap în cinstea patronului !

— Îi cunosc pe Sembat ³, pe Jaurès, pe mulți alții. Sembat e un om cum nu se poate mai cinstit și mai drăguț, nu cine știe ce revoluționar, cam dezorientat în mijlocul poporului, ce vrei ! un burghez care face într-adevăr tot ce poate. Mie

¹ Cupletist francez, foarte popular pe la 1900.

² Fostă închisoare, la Paris, pentru condamnații la muncă silnică și la moarte.

³ Marcel Sembat, politician francez, membru al partidului socialist.

unul mi-e foarte drag Jaurès... o ştim cu toţii, se gîndeşte puţin prea mult la fraza următoare, are puţin prea mult un aer de „muncitor al vorbei“ ; atletul pe care-l deranjezi pentru meciul cel mare. Dar, în sfîrşit, vrînd-nevrînd îţi impune respect... Hervé... e prea mulţumit numai să-l priveşti. Dar e încîntat dacă-l priveşti cu gura căscată. Cînd eram la Gaucher, în mahala, aveam un tovarăş de muncă, pe care ne distram regulat să-l întărităm. N-aveai decît s-arunci în treacăt : „Nimeni nu are curajul să meargă să-i spună patronului că cleiul pe care-l cumpără conţine produse vătămătoare destinate otrăvirii clasei muncitoare... Al care ar îndrăzni să-i spună asta ar fi cineva.“ Atunci se oferea el, flăcăul. Dar ştii, cu hotărîre. Nu trebuia să încerci să-l împiedici.

— Şi patronul ?

— Patronul pînă la urmă a dibuit şmecheria. Şi cînd celălalt venea să-l anunţe, ca din partea noastră, că noi hotărîserăm să nu lucrăm în ziua executării lui Ravachol şi că strîngem bani ca să cumpărăm o coroană, patronul se înscria şi el cu doi franci.

— Şi chiar nu lucraţi ?

— Aş !

— Şi el ?

— Îi dădeam întîlnire în zori în faţa ghilotinei, spunîndu-i că dacă nu ne găseşte, înseamnă că ne

¹ *François-Claudius Koenigstein*, zis Ravachol, anarhist francez, ghilotinat în 1892.

luase poliția din pricina strigătelor noastre de răzvrătire; și că atunci nu-i rămânea decît să meargă acasă și să nu se mai miște pînă a doua zi dimineața.

— Nu era prea de oaie? Îl făceați să-și piardă ziua?

— Bineînțeles. Și chiar o dată l-au arestat de-a binelea. Dacă nu venea patronul să explice cum stau lucrurile, îl dădeau în judecată. Era cu-atît mai dezgustător cu cît noi, în timpul ăsta, aduceam vin de Vouvray de la cîrciumă și beam banii pentru coroană. Și ceea ce iar nu prea era de bun-gust era că alesesem pentru asta ziua în care oricum se ghilotina un om. O! n-o făceam cu vreo intenție. Cu toate că anarhiștii ne-au dezgustat totdeauna.

— Cînd ești tînăr...

— Da... Și apoi ebeniștii, mai cu seamă cei din mahala, au o mentalitate foarte specială. Găsești printre ei oameni adesea convinși, dar cît se poate de răutăcioși. Și iubind plăcerile vieții.

Roquin, spunînd acestea, își sorbea kirșul cu o mutră încrețită de vechi civilizat. Avea fața slabă, palidă, ochii de un căprui foarte deschis, o mustață subțire căruntă.

— E foarte bun kirșul ăsta. Altădată în Place d'Aligre găseai unul grozav. Nu știu dacă mai există și acum. Un colțisor care mi-era foarte drag, această Place d'Aligre. La orele cînd era tîrgul în toi, te-ai fi crezut într-un oraș mare de

reședință din centrul Franței, la o sută de leghe de Paris... Ai de mult farfuria asta?

— Da, dar nu era atirnată.

— E de la manufactura Montereau. Păcat că e cam stîngeră printre celelalte. Nu știu dacă e într-adevăr de epocă, dar e foarte frumoasă.

— O! cu siguranță e de epocă. E moștenire de la o mătușă care era din Seine-et-Marne și care a murit prin '78, în vremea Expoziției...

Roquin întorcea capul și urmărea acum cu ochiul pervazul ușii.

— La ce te uiți? îl întreabă Miraud.

— Nu trebuia lăsată vechea mulură.

— Găsești?

— O puteam desprinde... și înlocui printr-o alta, pe care aș fi sculptat-o de pildă după desenul ornamentului acestuia... poate chiar răsturnîndu-l.

Miraud asculta foarte necăjit. Își dădea seama pentru prima dată că pervazul banal al ușii nu se potrivea cu prețioasele canaturi de stejar.

— Nu te necăji. Oricînd putem repara asta. Să-mi amintești numai la iarnă.

Căci Roquin era amestecat intim, frățește, în povestea ușii. Prietenia lor își găsea în ea un simbol.

Într-o zi, acum vreo șapte-opt ani, Roquin lucra în atelierul său, cînd intră Miraud și-i spuse cu o surescitare anxioasă:

— Vino pînă la mine. Vreau să știu dacă am făcut o prostie.

Pe drum, i-a povestit întâmplarea. Se înapoia de undeva de pe lângă Meaux, unde acceptase să lucreze două săptămîni într-un castel căruia îi schimbau toată decorația interioară. Trecînd printr-un coridor, observase, rezemate de-un zid, două panouri de stejar, sculptate și ajurate pe alocuri, pe care le scosese răsesemne din partea castelului care trebuia transformată. Primise o adevărată lovitură în inimă. Panourile acelea, încărcate cu figuri meșteșugite, brăzdate de reliefuri onctuoase și patinate de vreme, dintr-un lemn fără cusur, îi păruseră lucrul cel mai frumos din lume și cel mai vrednic de a fi dorit. Iar cînd, măsurîndu-le, își dădu seama că intrau exact în tocul ușii bibliotecii, simți că pînă la urmă, într-un fel sau altul, va izbuti să le aibă. Se adresase antreprenorului general : „Nu știți dacă panourile acestea sînt de vînzare ?“ „Le-am cumpărat eu împreună cu celelalte lucruri pe care le scot de aici.“ Se dărimaseră căminuri, se demontaseră lambriuri, se desfăcuseră rampe de scări... „Și n-am intenția să mă lipsesc de ele pentru moment. Trebuie să-mi fac mai întîi socoteala.“ Pe scurt, Miraud obținuse să ia panourile, cu condiția să renunțe la salariul său pe săptămîna în curs, și să facă gratis patru zile de muncă suplimentară, pe care — cît era de dornic să se întoarcă la Paris — le-ar fi refuzat chiar la tariful normal, dar de care antreprenorul, constrîns de termenele de predare, avea cea mai urgentă nevoie.

Astfel, Miraud plătise panourile lui direct prin muncă ; ca să zicem așa, cu viață din viața lui. Valoarea lor nu era constatată, ucisă, exprimată printr-o cifră. Ea se dilata ca un sentiment.

Așadar, în ziua aceea, Roquin urcase etajele lui Miraud, se plantase în fața panourilor, le contemplase în tăcere cinci minute încheiate. Miraud, care ar fi avut chef să vorbească, să pună în valoare materialul, subiectul, execuția, cutare amănunt, dar care se reținea și-și freca miinile la spate, era mai mult mort decât viu. Roquin se aplecase ; inspectase marginea lemnului, cepurile, gura scobiturilor. Cu lama briceagului său, detașase o așchie foarte subțire, dar atît de abil, încît zgîrietura lemnului nu se observa decât printr-o ușoară degradare a culorii. Cu vârful briceagului sondase două sau trei locuri anumite. În sfîrșit, vorbise :

— Sînt foarte bune, fără discuție, și vechi. Numai montantul ăsta poate a fost refăcut. Și nici ăsta de curînd. Lemnul e de foarte bună calitate, și nu e prea ros. Sculpturile, de primul ordin. În ce privește valoarea comercială, cineva de la Hôtel Drouot ¹, sau care e obișnuit cu vînzările de ocazie te-ar putea lămuri mai bine decât mine. Tot ce pot să-ți spun e că dacă mi s-ar cere să le copiez, mi-ar trebui cel puțin trei săptămîni,

¹ Hôtel des Ventes și Hôtel Drouot, clădire situată la Paris, în care se vînd obiecte de ocazie.

iar cît privește figurile, nu cred că aş putea obține aceeași finețe.

Căci în anumite împrejurări Roquin era modest.

Tot el se însărcină apoi să adapteze panourile la dimensiunile tocului. Din fericire, nepotrivirile erau mici. (Patru centimetri în lărgime și șase în înălțime.) Dar trebuiau obținute racorduri invizibile, chiar dacă mai târziu lemnul adaosului ar fi început să capete joc. Roquin își procurase stejar vechi, îl adusese la nuanța dorită și, printr-un exces de precauție, așezase și o eclisă de îmbinare, după ce reprodusese prin scobire un motiv luat din ornamentația laterală a panourilor.

De atunci, îi rămăsese dragă opera asta frumoasă ; și îi acorda totdeauna, într-un moment sau altul al vizitelor sale, o privire atentă. Era îndeosebi prilejul unor reflecții, la care ținea mult, despre dibăcia meseriașilor de altădată în comparație cu aceea a lucrătorilor de azi. Reflecții pe care le repeta mereu, în fiecare zi, chiar și în orele tăcute de muncă, dar care nu aduceau a simplă trăncăneală, pentru că le sprijinea mereu cu argumente noi și nu se temea chiar să se contradică.

Intr-o zi, de pildă, intra pe ușă declarînd :

— Ce dobitoci sînt unii clienți ! M-a chemat unul pentru o reparație la un *secrétaire* din secolul al optsprezecelea. Îmi spune : „Ce zici ? Lucrătorii din ziua de azi nu sînt în stare să facă o

astfel de mobilă.“ „Cînd dorești. Și n-o s-o poți deosebi.“ „Cu marchetăria asta?“ „Cu. Și chiar cu coșcovirea placajului, cu zbîrciturile lacului, și cu patina. Adică îți fac eu singur ceea ce colegul din secolul al optsprezecelea n-a putut face decît punîndu-se în doi, el și timpul.“

Dar altă dată, observa :

— Nu-i de ajuns să copiezi pe cineva ca să valorezi cît el.

Sau :

— În vremea noastră, cînd din întîmplare găsești invenție, execuția e de mintuială.

Și adăugă :

— Iar cît privește invenția, ar fi multe de zis.

În prezența unui scaun sau a unei mese „artă nouă“, el dădea din umeri. Spunea :

— Aici sînt gata să discut. E firesc ca fiecare epocă să-și aibă stilul ei.

Dar, la drept vorbind, era, în meseria lui, conservator, aproape reacționar. Cum mergea destul de des la muzee, la Luvru, la Carnavalet, la Cluny, iscusința lui manuală și cunoașterea amănunțită a procedeelelor erau dublate de-o erudiție vastă ; și în discuții dispunea de un amestec de argumente tehnice și de argumente istorice care-i lăsau foarte adesea ultimul cuvînt.

De altminteri, era departe de a-și reprezenta limpede motivele cele mai adînci ale stării lui de spirit. Ceea ce îl dezamăgea fără îndoială cel mai mult în tentativele de artă nouă era că nu

simțea în ea nimic pornind de la el. Într-însul ceva protesta : „N-am găsit eu asta. N-am încercat s-o găsesc. N-am simțit niciodată nevoia ca un altul s-o găsească. Și nimeni nu mi-a cerut nimic.“ Suferea, fără să știe, din pricină că trăia într-o lume unde omul care produce obiectele nu-i cîtuși de puțin stăpinul formei lor. Își dădea bine seama că făcea parte din turma executanților. Amărăciunea lui se traducea prin cuvintele : „Civilizația nu se poate dispensa de noi. Dar se petrece deasupra noastră.“ Se gîdea la mașinile care se foloseau încă prea puțin în meseria lui, dar care, de bună seamă, își vor impune și acolo în curînd serviciile. Încă de pe acum se spunea : industria mobilei. Înțelegea că efectul mașinismului nu se rezumă numai în a concentra capitaluri ; el concentrează deopotrivă și puterea creatoare, forța spiritului.

Sindicalist revoluționar, nu-și îngăduia să regrete vreo perioadă a trecutului, pe care, de altminteri, afară de istoria mobilei, îl cunoștea prost, fiind mult mai puțin citit decît Miraud. Dar avea în mod vag impresia că mult înainte de-a avea dreptul de vot, poporul de meșteșugari avusese, odinioară, dreptul de a crea. Și tocmai acestei nostalgii nemărturisite a unui ev mediu, despre care nici măcar nu încerca să-și facă o idee, al cărui nume chiar îi era suspect, convingerile lui sindicaliste îi datorau poate tot ce aveau mai adevărat și mai cald.

Pe cînd Miraud, care era foarte aproape de el și în ce privește convingerile, rămînea mult mai legat, prin sentimentul în care le învăluia, de recenta tradiție democratică. Cugetătorii care-o întemeiaseră rămîneau, în ochii lui, profeții unui viitor mai bun. Fără să fie satisfăcut de epoca lui, speranțele lui se întemeiau pe accentuarea unor tendințe principale ale ei ; iar imaginea pe care și-o făcea despre societatea de mîine nu era prea deosebită de idealul pe care epoca însăși obișnuia să-l proclame cînd — prin vocea politicienilor ei — se lăsa în voia unor efuziuni de-abia puțințel nesincere. O repartiție mai dreaptă a bogăției și a puterii ; metode mai sigure pentru recrutarea conducătorilor de toate categoriile ; suprimarea paraziților ; precauții împotriva avidității și vicleniei indivizilor, și pentru ca rodul muncii să nu fie deturnat în folosul cîtorva ; Victor Miraud nu cerea mult mai mult Republicii ca să-i redea încrederea pe care i-o împărtășise tatăl său, Augustin Miraud, răsculatul de la '48.

XXV

WAZEMMES, DOAMNA ȘI „LUMEA“

În timp ce cobora scara locuinței, terminându-și țigara de foi, Wazemmes adulmeca prin mirosul tutunului pe acela al propriului său trup, miros care, prin faptul că era în mișcare, se putea simți mai ușor. Se spălase cam de mintuală. Nu-și schimbase toată rufăria. Apoi, ca să nu atragă atenția unchiului său, își păstrase hainele obișnuite. Dar hainele pe care le porți zi de zi, în care ai asudat vara, capătă un iz puțin acru. Căruia i se adaugă, când ieși masa în bucătărie și când mai rămii acolo ca să prepari cafeaua sau să speli vasele, un miros de untură prăjită, care e poate și mai neplăcut pentru amorul propriu al unui băiat tânăr; umilirea socială fiind o tară mult mai serioasă decît neglijența corporală.

De altminteri, cum să te speli și să te gătești cînd nu ai nici odaie de baie, nici cabinet de toaletă, și cînd, pe deasupra, te mai temi și să nu

fii deranjat ? Wazemmes descoperea astfel unele inconveniente ale sărăciei la care nu se gândise pînă atunci. Degeaba ești în autobuz un tînăr cit se poate de seducător, pe care femeile nu pot să nu-l observe. Dacă în intimitate te arăți a fi un băiat nu tocmai curat și de-o condiție evident puțin strălucită, tot avantajul tău de la început e compromis ; și te găsești în stare de inferioritate față de un fecior de bani-gata pocit și diform.

Mai avea în buzunar o bună parte din bacșișurile agonisite : două monezi de un franc și una de cincizeci de centinte, cîțiva gologani. Cum trecea prin fața unui frizer de pe bulevardul Barbès, ale cărei chiuvete și flacoane scilipeau în prăvălia pustie, așteptînd ora închiderii, îi veni o idee. Intră.

— Aranjați-mi puțin freza. Doar atît. Și stropiți-mi părul cu apă de colonie.

Frizerul a încercat, firește, să-l antreneze pe Wazemmes la operații mai vaste : tăierea părului, frecții etc. ... Dar era deja ora nouă.

— N-am timp.

— Păcat. Aveți părul foarte lung pe git și în jurul urechilor. Nu-i de ajuns să vă aranjez freza ca să arătați așa cum trebuie. Ar fi cazul apoi să începeți să vă bărbieriți. Cărarea la mijloc ?

Wazemmes ieși cu cărarea la mijloc, cu părul lipit și lucios, și cu un miros care-i plutea în jurul capului ca fumul care se ridică dintr-o pipă, miros care pentru Wazemmes nu avea o denumire pre-

cisă, și care era mirosul de la frizer, cum există mirosul de farmacie. Dar mai cumpărase, cu un franc jumătate, și un flaconaș pe care scria pompos : *Sourire d'avril*¹. Era un parfum pe care frizerul i-l recomandase ca „discret și tenace. Și mai cu seamă foarte distins.“

Din mers, Wazemmes desfăcu capsula, scoase dopul. Cînd ajunsese în strada Christiani, care era destul de pustie și întuneccasă, își depărtă puțin gulerul de gît și-și turnă cam jumătate din conținutul flaconului pe piept ; apoi făcu aceeași operație și la spate.

A fost o bruscă șiroire, o senzație de umezeală rece și arzătoare în același timp, care se strecura în chip capricios, atingea locuri neprevăzute, parcurea o întregă cută a trupului, și în cele din urmă se băga chiar într-o șosetă ; în timp ce capul, asediat de un val de parfum tare, începea să i se învîrtă.

„Desigur, e puțin prea mult, se gîndea Wazemmes. Și nu-i bine repartizat.“ Dar parfumul se plimbase destul pentru ca în orice punct să aibă șanse să acopere mirosuri mai puțin elegante. Tot timpul lui se simțea în siguranță, ca la adăpostul unei măști. Cît despre haine, nu mai încăpea în-
doială că focul continuu al parfumului *Sourire d'avril*, care nu înceta să le mitralieze, va izbuti

¹ Suris de april ●.

să șteargă orice urmă de miros de sudoare sau de untură prăjită.

•

— Da, aici... N-ai sunat alături ? Bine. Intră repede. În casele astea, unde sînt atîția locatari, nu poți sta două minute pe palier fără ca să treacă cineva. Portăreasa nu te-a întrebat nimic ? O ! dumneata miroși așa de tare a parfum ? Ce drăguț e ! S-a parfumat ca o curtezană. Parcă nu erai tot atît de parfumat în autobuz. Aș fi băgat de seamă. De asemenea și ceilalți pasageri. Atunci, e ca să vii la mine ? Cînd vă spuneam că e cît se poate de drăguț ! Dă-mi să-ți atîrn pălăria. Dacă vrea să stea. Nu. O punem aici. Treci, te rog. Apartamentul meu nu-i foarte mare. Ce are mai plăcut e vederea spre grădină. O ! dar e fantastic. Ai umplut dintr-o dată toată odaia de parfum. Ca atunci cînd se sparge în valiză un flacon cu apă de colonie. Ce e ? Cum zici că se cheamă ? *Sourire d'avril* ? Ce drăguț e ! Dar dumneata ești surisul de aprilie. Așază-te acolo. Mie nu-mi displac parfumurile vulgare. Parfumurile distinse seamănă cu felul în care fac burghezele dragoste. E ceva ipocrit. Pentru că, în fond, parfumurile nu au decît o singură rațiune de a fi : de a te excita. Știu, firește, că poți fi excitată la culme de un parfum delicat ; și cu celelalte, cînd întrec măsura, să simți mai cu seamă un leșin la stomac... Ha ! Ha ! Ha !

Nu știi să săruți mai frumos? Dar cînd ești cu drăguțele matala? Cu drăguțele, e drept, ia el inițiativa. Aici se lasă alintat. Vrea să fie manierat. Ce frumos e puful ăsta pe obraz! Care va să zică Domnul nu se bărbierește încă. Nu cunoaște senzația asta. Ia te uită! Umbra asta de mustață. Nu-i o umbră, e c abureală... Da la ce se uită? Că poate să ne vadă cineva de acolo de sus? Nu cred că mai e nici dracu la ora asta. Dar să-l liniștim pe domnul-fată mare, pe domnul-fată pudică.

Așa. S-au tras perdelele. La ce se mai uită acum? La cărți? Găsești că sînt multe cărți? Mult prea multe? A! Cîtă dreptate are! Copilul bălai. Copilul cu ochii albaștri. Dar el ce vrea? Praf de pușcă și gloanțe?¹... Ha! Ha! Nu. Dezmierdări mai degrabă. Ceea ce e sigur e că nu prea se sinchisește de cărți. Nici eu, băiețaș scump al inimii mele. Cîte cărți n-aș da pentru un așa băiețaș... Și la voi sînt multe cărți? Ciudat! Ce, de pildă?... *Istoria Franței* a lui Michelet, în douăzeci și opt de volume? O! asta le întrece pe toate... De ce găsesc că-i ciudat? Așa, degeaba.

Spune drept, nimeni nu te-a învățat să săruți? Așa îți place? Dar așa? Puful ăsta, puful ăsta de pe obrăjori! Îmi vine să mușc.

¹ Aluzie la un vers din poezia *L'enfant grec* de Victor Hugo.

Ascultă. Spune-mi la ureche încet... Încă n-ai... Ar fi prea frumos ca să fie adevărat. Nu vrea să-mi spună nimic. O să văd eu. Îți garantez că se poate vedea. În sfârșit, eu cunosc.

O clipă de răbdare. Nu-i chiar atât de complicat. Te-a durut? Nu? Am tras puțin prea tare. Așa... Vai ce frumos! A! A! Îmi vine să înnebunesc cînd mă uit. Așa drăguț copilăș. Atît de dulce. Atît de timid. Firește. Puțin intimidat. Firește. Lasă-mă pe mine, speriosule.

Ce idee să torni atît parfum! Ca și cum parfumul tău n-ar fi de o mie de ori mai prețios! Ca și cum n-ai fi tu, na, surîsul lui aprilie.

Îți place?... Da? A! Îți place... Nu știi cît aș fi dat pentru asta... Îți era puțin teamă de doamna. Acum nu-ți mai e teamă? Doamne! Doamne! vai ce frumos!

Ascultă. Jură-mi un lucru. Jură. Că o să vii și mâine. Nu, nu pot. Poimîine? Jură. Și că vei fi cuminte pînă atunci?

Pricepi? E atît de frumos! Nu vreau să merg prea repede. Și pentru tine e mai bine.

Întinde-te de-a binelea. Sub șale, da. Te supără peretele? Pune-ți perna asta sub cap, puișorule.

Nu te ocupa de mine. Nu, nu. Uită-te la cărți, dacă vrei. Sau la gravuri.

Nu te mișca, scumpule.

Nu face nimic.

Scumpule. Motănașul meu.

Wazenunes merge pe strada Ronsard. Sînt pu-
ține lumini. Nu-i deloc zgomot. Din grădinile
povîrnite se scurge în stradă o ceață frumoasă,
destul de rece.

Wazemmes are impresia că o mică efortare i-ar
fi de ajuns ca să poată exercita unele din acele
puteri pe care le posedăm atît de ușor în vis. De
pildă, ar putea părăsi pămîntul și s-ar putea ri-
dica planînd de-a lungul grădinilor, sau pînă în
virful coșului acestuia înalt al uzinei de apă.

Și nu pentru că ar fi cine știe ce mulțumit. E
mai curînd beat decît mulțumit; și mai cu
seamă — ceea ce-l pune în și mai mare încurcă-
tură — nu știe dacă trebuie să fie mulțumit.

Lucrurile care ți se întîmplă, afară de rare ca-
zuri, nu sînt nimic prin ele însele. Sînt indife-
rente; nici bune, nici rele. Totul depinde de ideea
pe care ne-o facem despre ele.

În felul acesta Wazemmes, în momentul cînd
părăsește strada Ronsard ca să apuce pe strada
Seveste, regăsește în mod spontan principiul fun-
damental al filozofiei stoice. Dar acordul său cu
această filozofie nu merge prea departe. Wazem-
mes nu trage nicidecum din acest principiu
aceleași consecințe ca înaintașii lui. El nu crede
necesar să adopte o idee personală cu privire la
valoarea și la clasificarea lucrurilor. Și asta nu
din lipsă de forță spirituală, ci fiindcă — spre

deosebire de stoici și de mulți alții — el consideră că, cel puțin în ceea ce privește arta de a trăi, un fel de exercitare colectivă a rațiunii oferă mai multe garanții decît exercitarea individuală a acestora. În ochii lui Wazemmes, cel care se pricepe mai bine în toate, care a făcut ocolul lucrurilor, care cunoaște „regulile“ pentru fiecare caz în parte, și părerea pe care trebuie s-o ai, bună sau rea, despre ceea ce ni se întîmplă ; cel care are experiența, înțelepciunea, discernămintul, nu e cutare sau cutare, e „lumea“. Cînd Wazemmes întreabă pe cineva despre aceste chestiuni, nu o face pentru că l-ar socoti mai capabil decît el de a emite o judecată personală, ci fiindcă presupune că acesta e mai la curent cu ceea ce „lumea“ poate gîndi sau spune în această privință. Iar cînd Wazemmes face o efortare proprie pentru a reflecta sau chiar pentru a pătrunde în subtilitatea lucrurilor, o face mai curînd pentru a încerca să afle care este, care va fi, sau care ar fi, cu privire la cutare sau cutare punct, părerea „lumii“. Dar să fim bine înțeleși : e vorba de ceea ce cu adevărat și în mod sincer gîndește „lumea“, iar nu de ceea ce spune ca să creadă proștii. Wazemmes nu se lasă legat la gard. În general, se afișează păreri — cele care se găsesc mai ales în manualele școlare, în muștrările părinților, și în discursurile oficiale — în care nimeni nu crede nici o secundă. De pildă, „se spune“, de cîte ori vine vorba, că e urît să vrei să te îmbogățești

fără să muncești, sau că un tânăr trebuie să rămână cast cît mai mult timp. Noroc că „lumea“ se contrazice uneori, și dă astfel la iveală cîte minciuni se-ascund în multe din afirmațiile ei. Citiți un ziar de la un cap la altul: veți vedea că articolul de fond tună și fulgeră împotriva celor ce susțin că femeile franceze sînt ușurate; dar într-o istorioară din pagina a treia se va povesti o scenă de adulter parizian, lăsîndu-ți impresia că cel ce a scris-o aprobă și invidiază pe acești oameni care nu se plictisesc. Ei bine, nuvela reprezintă ceea ce „lumea“ gîndește, în vreme ce articolul de fond reprezintă ceea ce „lumea“ se prefacă că gîndește. Cine-i șmecher s-a lămurit.

În momentul de față, problema care-l preocupă pe Wazemmes e următoarea: ce-ar zice „lumea“ dacă ar fi fost de față sau ar fi auzit cum s-au petrecut de fapt lucrurile? Ar crede că Wazemmes are de ce să se considere mulțumit, sau numai pe jumătate, sau puțin jignit?

Fără îndoială, plăcerea fizică a fost la un moment dat foarte mare. Dar, mai întîi de toate, sub această formă ea nu constituia o revelație totală pentru tînărul nostru. Și apoi, Wazemmes nu era cîntre aceia care știu să înalțe într-o clipită, în jurul unei senzații, un castel imens, instabil, de idei și de emoții. Nici măcar nu știe să se gîndească intens la ceea ce simte. Zăbovește mai curînd asupra împrejurărilor, încercînd să se lămurească dacă sînt măgulitoare sau nu.

Prin urmare, nu plăcerea pe care și-o amintește îl scutește de-a fi nedumerit în privința calității bune sau proaste a aventurii. Ce păcat că lucrurile au luat întorsătura asta ! Dacă în momentul de față Wazemmes și-ar putea spune că și-a pierdut virginitatea pe calea lăsată de natură, fără nici o discuție posibilă, ar cunoaște un sentiment de triumf. Căci cum ar fi putut visa s-o piardă mai frumos (o femeie frumoasă, într-un halat somptuos ; o odaie elegant mobilată ; vederea asupra grădinilor, pe care perdelele le ascund apoi, dar pe care ți-o amintești ; cărțile ; și nici pomeneală să-i ceară vreun ban) ?

Dar, vorbind sincer, nu și-a pierdut-o. E oare din vina lui ? I-a lipsit oare, la un moment dat, acea inițiativă, acea îndrăzneală, care fac parte, probabil, din armele sexului său ? Nu s-a făcut oare ridicol din pricina asta ? A lăsat-o poate să creadă pe doamna aceea că era încă prea tânăr pentru astfel de isprăvi. Poate că l-a tratat ca pe un copil pe care nu vrei să-l trimiți acasă fără să-l faci gigea, într-un chip care e el însuși o aluzie la vicii de copil.

E drept că i-a dat întâlnire pentru poimîine. Cum va trebui să se comporte poimîine ? După ce s-a arătat atît de docil, va mai putea oare să-și recapete ascendentul și să dea lucrurilor întorsătura pe care-o dorește ? Dar ar trebui mai întîi să știe în ce fel.

Iată-l la colțul bulevardului Rochechouart, mai nedumerit ca niciodată. Nici măcar nu-i sigur că-și va pierde virginitatea poimîine, joi.

Cîteva „tîrfe“ așteaptă pe trotuar ; cîteva „dame“ se plimbă pe nisipul de pe aleea centrală. Wazemmes se uită la ele cu o impertinență destul de recentă. Cînd se întîlnește cu vreuna, nu se sfiește s-o fixeze. Le examinează ochii, gura, conturul buzelor. Are o poftă ascunsă să rîdă. Traversează Place du Delta. Revede locul unde doamna din autobuz îl acostase cu cîteva ceasuri mai înainte. Are impresia că o femeie care trece îl privește cu interes. „Pesemne le plac.“ Se apropie de oglinda unei farmacii și își contemplă aspectul. Un rest al mirosului „*Sourire d'avril*“ îi stăruie în nări. I-e milă de naivitatea lui de adineauri ; dar nu mai suferă, deoarece i se pare că e depășită.

Se gîndește la femei, în genere, cu oarecare dispreț.

Prostituatele, treacă-meargă. Dar celelalte ?

De fapt, cu toate spusele camarazilor, cu toată propria lui imaginație, nu le credea atît de depravate. „Iată, așadar, de ce sînt în stare !“ E dezamăgit că le găsește aidoma cum le visa. Cînd va avea cîțiva ani mai mult, cînd va fi cîștigat bani mulți în afaceri, ce n-au să inventeze ca să-i fie pe plac ? !

Întretăierea Barbès. Boulevard de la Chapelle. Wazemmes merge sub viaductul metroului. Pilaș-

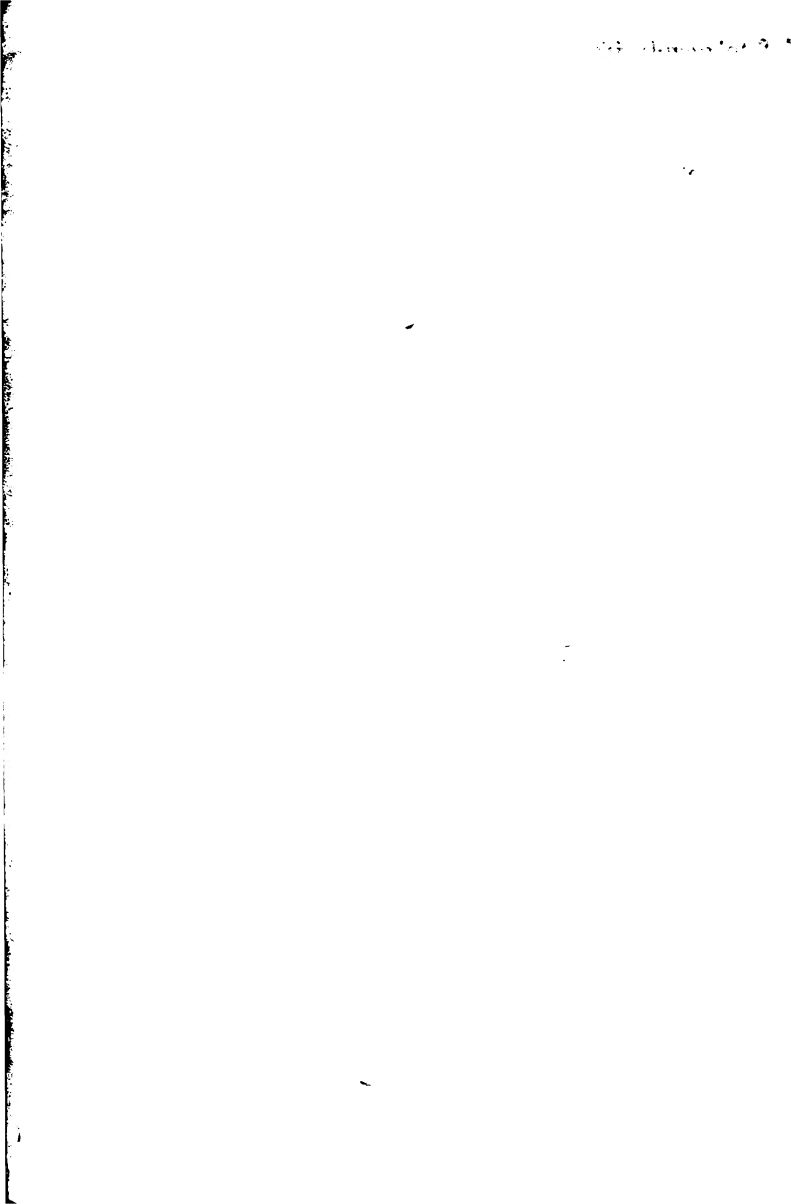
trii cei groși, apoi coloanele de fontă. Coloanele devin tot mai mari. Înaintea pașilor tinărului încă virgin, răsare un enorm templu hipostil, ale cărui întunecimi sînt atacate dintr-o parte de mici felinare vicioase. Un tren metropolitan huruie pe deasupra. Un tren al rețelei-nord huruie și șuieră dedesubt, pe-o linie perpendiculară. În umbra coloanelor, „tirfele“ asigură straja dragostei fizice.

Ca să profite de tot ce-ar avea nevoie să simtă dintr-o dată în seara aceasta — e prima oară cînd o astfel de idee îi trece prin minte, poate și ultima — Wazemmes întrezărește cu surprindere că i-ar trebui un suflet mult mai încăpător decît acela pe care îl are.

CUPRINS

<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	XIX
<i>Prefața [autorului]</i>	1
 I Într-o dimineață frumoasă Parisul merge la lucru	21
II Pictori la lucru. Femeie dormind	30
III Nouă dimineață la de Saint-Papoul și de Champcenais	36
IV Clanricard, institutorul, vorbește copiilor despre marea primejdie în care se află Europa	50
V Micile manevre ale doamnei Maillecottin .	55
VI Tristețea Juliettei Ezzelin. Voioșia lui Jer- phanion	63
VII Legătorul Quinette	70
VIII Ucenicul Wazemmes	76
IX Quinette, necunoscutul și singele	81
X Sampeyre	101
XI Prima aventură a lui Wazemmes. Deștep- tarea și grijile Germainei Baader	122
	341

XII O anchetă prudentă	137
XIII Greutățile picturii și bucuriile pariului mutual	146
XIV Un deputat de stînga se destăinuiește iubitei lui	158
XV Un copil al veacului	171
XVI Două forțe. Două amenințări	183
XVII Marea călătorie a micului băiat	191
XVIII Parisul la ora cinci seara	204
XIX Întîlnirea	234
XX Wazemmes întîlnește viitorul	260
XXI Refugiul	271
XXII Doamna din autobuz	286
XXIII Ideile lui Wazemmes despre femei și despre dragoste	296
XXIV Muncitori parizieni	308
XXV Wazemmes, doamna și „Lumea“	329

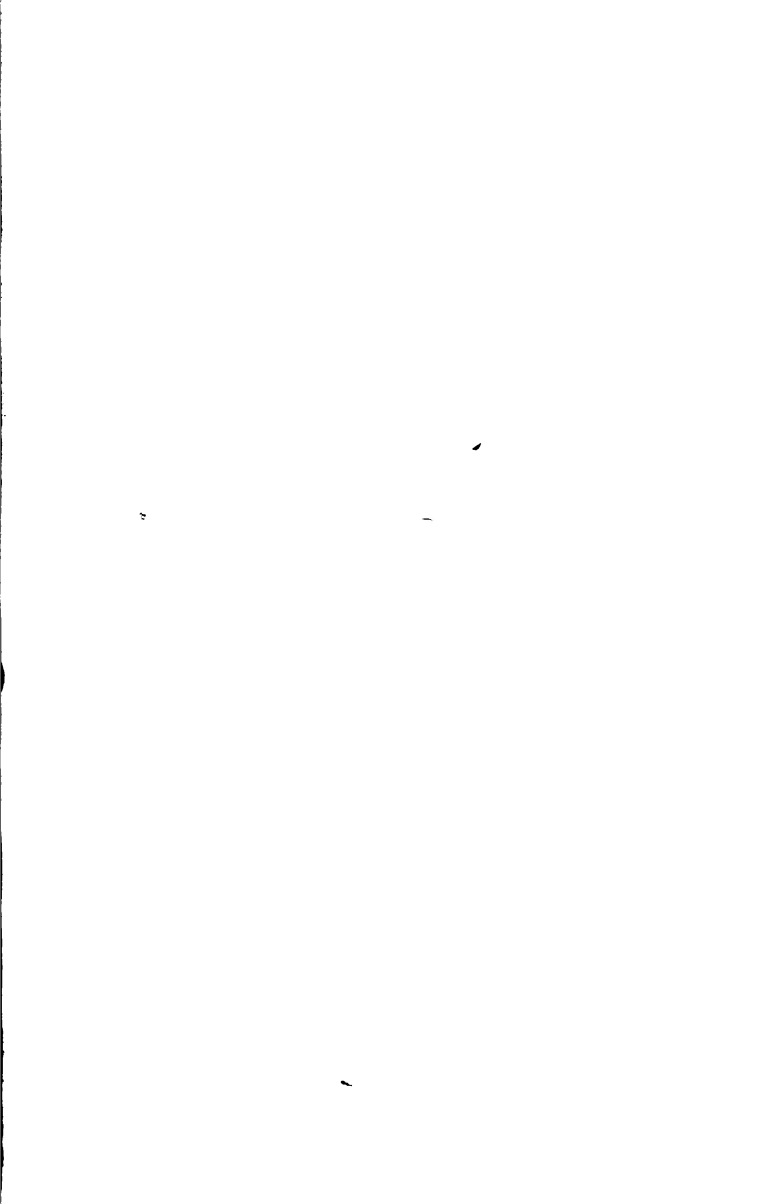

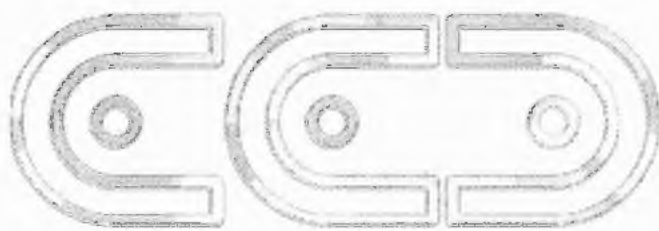
Redactor : ELENA MURGU
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Apărut 1970. Hîrtie ziar Rotativ de 50 g/m².
Format 700×920/32. Coli tipar : 11,75. A.
Nr. 14.475

Tiparul executat sub comanda nr. 639
la Combinatul Poligrafic „Casa Scin-
teii”, Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

